

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Muzeul Universității

Historia Universitatis Iassiensis

I

2010

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Muzeul Universității

Historia Universitatis Iassiensis

I/2010

Volum finanțat prin proiectul CNCSIS-UEFISCSU, nr. 84/30.07.2010, PN II-RU343/2010

CONSILIUL EDITORIAL:

Stefan Albrecht (Römisch-Germanisches-Zentralmuseum, Mainz)
Dorin Dobrinu (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române, Iași)
Gheorghe Iacob (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Vasile Ișan (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, din Iași)
Victor Karady (Central European University, Budapesta)
Inge Knudsen (Coimbra Group Office, Brussels)
Bogdan-Petru Maleon (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Hans-Christian Maner (Johannes Gutenberg-Universität, Mainz)
Andi Mihalache (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române, Iași)
Marina Mureșanu Ionescu (Université Jean Monnet, Saint Etienne)
Lucian Nastasă (Institutul de Istorie „George Bariț” al Academiei Române, Cluj-Napoca)
Vasile Pușcaș (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca)
Alexander Rubel (Deutsches Kulturzentrum, Iași, Institutul de Arheologie, Iași)
Cornel Sigmirean (Universitatea „Petru Maior”, Târgu Mureș)
László Szögi (Universitatea Eötvös Loránd, Budapesta)
Ion Toderașcu (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Nicolae Ursulescu (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Florea Ioncioaia, redactor șef (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Leonidas Rados, redactor șef adjunct (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române, Iași)
Cătălin Botoșineanu, secretar de redacție (Arhivele Naționale ale României, Iași)
Ovidiu Buruiană (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Vasile Cotiugă (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Ionuț Nistor (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)

Coperta: Iulian Constantin Copăcel

Tehnoredactare: Remus Ursache

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
MUZEUL UNIVERSITĂȚII

Historia Universitatis Iassiensis

I/2010

SUMAR

<i>Cuvântul Editorilor</i>	7
VIAȚĂ ACADEMICĂ ȘI ISTORIE UNIVERSITARĂ / 11	
Florea Ioncioaia	
<i>Istorie intelectuală și referință ideologică: preistoria</i> <i>Universității din Iași</i>	13
Leonidas Rados	
<i>Studenți și profesori ai Universității din Iași la studii în</i> <i>străinătate (deceniul șapte al secolului XIX) (I)</i>	37
Liviu Brătescu	
<i>Un moment de reconciliere politică? Câteva considerații</i> <i>cu privire la inaugurarea statuii lui Mihai Kogălniceanu</i> <i>din Iași</i>	113
Ana-Maria Stan	
<i>Asociaționism cultural și academic în perioada interbelică:</i> <i>Reuniunea Femeilor Creștine din Cluj, 1925-1931</i>	131
Ionuț Nistor	
<i>Diplomatie culturelle et militantisme idéologique. L'Uni-</i> <i>versité de Iași et le milieu académique est-allemand à la fin</i> <i>des années '50 et au début des années '60 du XXe siècle</i>	151
MUZEOLOGIE ȘI PATRIMONIU / 167	
Vasilica Asandei	
<i>Un manuscris inedit despre cercetările efectuate la</i> <i>Cucuteni în 1895</i>	169
Sorin Iftimi	
<i>Considerații privitoare la galeria de portrete a Muzeului</i> <i>Universității din Iași</i>	201

CĂRȚI, BIBLIOTECI, LECTURI / 239

Liviu Papuc

Giorge Pascu și încercările de reformă la Biblioteca Centrală din Iași 241

Lăcrămioara Chihaia

Biblioteca Centrală Universitară din Iași în anii Refugiului (1944-1945) 251

UNIVERSITATEA DIN IAȘI LA O SUTĂ CINCIZECI DE ANI / 271

Ion Toderașcu

Universitatea din Iași. Jubileu 150 (1860-2010) 273

Vasile Ișan

Cuvânt de deschidere la „Ceremonia Dies Academici – 150 de ani” 275

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE / 281

Caroline Barrera, *Étudiants d'ailleurs. Histoire des étudiants étrangers, coloniaux et français de l'étranger de la Faculté de droit de Toulouse (XIXème siècle-1944)*, Presses du Centre Universitaire Champollion, 2007, 240 p. (Ana-Maria Stan); Gheorghe Iacob (coordonator), *Universitatea din Iași. De la modelul francez la sistemul Bologna*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2007, 561 p. (Iulian Marcel Ciubotaru); Gheorghe Iacob, *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” / Alexandru Ioan Cuza University. Omnes in uno*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2007, 104 pagini + LX planșe color (Iulian Marcel Ciubotaru); Magda Negrea, *Liceul de Aplicație al Seminarului Pedagogic Universitar-Iași: monografie*, studiu introductiv prof. univ. dr. Adrian Neculau, Sibiu, Editura Arhip Art, 2009, 231 p. (Cătălin Botoșineanu); *Promoția '57. Facultatea de Filologie-Istorie. Secția Limba și Literatură română*, ediția a II-a, Iași, 2009, 611 p. (Cătălin Botoșineanu); Dumitru Ivănescu, Cătălina Mihalache (editori), *Patrimoniul național și modernizare în societatea românească: instituții, actori, strategii*, Iași, Editura Junimea, 2009, 338 p. (Iulian Marcel Ciubotaru); *Universitatea din Craiova. Monografie (1947-2007)*, coord. Vladimirescu Ion, Otovescu Dumitru, Craiova, Editura Universitaria, Craiova, Editura Beladi, 2007, 275 p. (Cătălin Botoșineanu).

În atenția colaboratorilor 307

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
MUZEUL UNIVERSITĂȚII

Historia Universitatis Iassiensis

I/2010

CONTENTS

<i>Foreword</i>	7
-----------------------	---

HISTORY OF THE ACADEMIC LIFE / 11

Florea Ioncioaia

<i>Intellectual History and Ideological reference: Prehistory of the University of Iași</i>	13
---	----

Leonidas Rados

<i>Students and Professors of the University of Iași Studying Abroad (seventh decade of the 19th century) (I)</i>	37
--	----

Liviu Brătescu

<i>A Moment of Political Reconciliation? Notes on the Inauguration of Mihai Kogălniceanu's Statue of Iași</i>	113
---	-----

Ana-Maria Stan

<i>Cultural and Academic Associanism in the Interwar Period: The Meeting of Christian Women in Cluj, 1925-1931</i>	131
--	-----

Ionuț Nistor

<i>Cultural Diplomacy and Ideological Militancy. University of Iași and the East-German Academic Environment in Late 1950s and Early 1960s</i>	151
--	-----

MUZEOLGY AND PATRIMONY / 167

Vasilica Asandei

<i>An Inedited Manuscript on the Archeological Research at Cucuteni in 1895</i>	169
---	-----

Sorin Iftimi

<i>Considerations Regarding the Gallery of Portraits Belonging to the Museum of the University of Iași</i>	201
--	-----

WORKS, LIBRARIES, LECTURES

Liviu Papuc

George Pascu and His Attempts to Reform the Central Library of Iași 241

Lăcrămioara Chihaia

The Central University Library of Iași during the Period of Refuge (1944-1945) 251

THE UNIVERSITY OF IAȘI AT ITS 150th ANNIVERSARY / 271

Ion Toderașcu

The University of Iași. The 150th Anniversary (1860-2010) 273

Vasile Ișan

Opening Speech for "Dies Academici Ceremony – 150th Anniversary" 275

BOOK REVIEWS / 281

Communications 309

*Istorie intelectuală și referință ideologică: preistoria Universității din Iași**

FLOREA IONCIOAIA

Cuvinte cheie: istoriografie, origini, istorie intelectuală, ideologie, național-comunism

Introducere: origini și rupturi

O tentație obișnuită în monografiile instituționale, care formează cea mai consistentă parte a istoriografiei universității¹, este aceea de a asocia „epopeii” nașterii instituționale propriu-zise, „drama” *preistoriei* sale: a „originilor” istorice. În timp ce actul fondării este o poveste de succes, o bătălie aspră, dar victorioasă, reconstituirea *originilor* este o istorie a eșecurilor, fie acestea și glorioase, a neînțelegerii și a uitării. Dar lucrul cel mai important este că triumful în sine ne apare nu doar ca un fel de răzbunare a vechilor înfrângeri, ci drept rezultatul acestor încercări, dileme și căutări.

Faptul arată miza simbolică pe care o joacă „istoria” pentru cultura instituțională a unui așezământ universitar: o sursă nesecată de prestigiu și o referință esențială pentru orice efort de autoconfigurare ca instituție. De aceea, discuția cu privire la fondarea unei instituții universitare depășește întotdeauna cadrul unei simple chestionări despre cronologie și ctitori și ne reamintește că demersul în sine este un proces laborios, complicat, poate chiar de neînțeles pentru cei din prezent. De ce apare o instituție universitară? Cărei nevoi îi este

* Prezenta cercetare s-a derulat în cadrul proiectului UEFISCDI „Asociații și societăți studențești la Universitatea din Iași în perioada modernă (1860-1918)”, cod PN-II-RU-TE-2011-3-0165.

¹ Pentru o discuție generală, a se vedea și studiul meu: „Universitarii și istoria universității. Istoriografia Universității: obiect, tipologie, probleme”, în *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”*. *Istorie*, Tomul LI, 2005, p. 409-436; de asemenea, pentru comparație, se poate vedea o perspectivă asupra experienței americane în studiul clasic al lui Laurence R. Veysey, *The Emergence of the American University*, University of Chicago Press, 1970; Vezi o review la: Joseph Ben-David [untitled], în *The American Journal of Sociology*, vol. 72, no. 3 (Nov., 1966), p. 305-306. URL: <http://www.jstor.org/stable/2775494> Accessed: 14/05/2012 17:20; de asemenea, vezi o analiză recentă la: Chistopher P. Loss, „Retrospective: Laurence R. Veysey’s *The Emergence of the American University*”, în *History of Education Quarterly*, volume 45, issue 3, p. 405-406, September 2005 DOI: 10.1111/j.1748-5959.2005.tb00041.x.

destinată? Ce model era disponibil și cum se face alegerea sa? Care este relația cu sistemul/imaginarul educativ al momentului?

Universal valabile, aceste interogații devin de neocolit atunci când este să se discute experiența fondatoare a Universității din Iași. Într-un studiu recent, care încerca să reconstituie momentul fondării Universității din Iași, făceam constatarea că instituția ieșeană își datorează nașterea mai ales voinței lui Mihail Kogălniceanu, prim-ministru al Moldovei în acel moment, și acțiunii unor profesori de la fosta *Academie Mihăileană*². Efortul fondatorilor ne poate părea astăzi un *mit romantic* prin caracterul său voluntarist, curajos, chiar hazardat, oricum în ruptură cu imaginarul epocii.

Știm, din acest punct de vedere, că nici în ce privește resursele, nici în ce privește interesul publicului (gradul de solvabilitate a pieții școlare), actul fondării nu răspundea unei necesități evidente. În plus, lipsită de un suport financiar stabil, de un public școlar dornic de a urma cursurile noii instituții, aceasta va avea mult timp mari dificultăți în a-și recruta personalul academic necesar, situație vizibilă în mod special la Medicină (*Facultatea Medicală*), fapt care de altminteri va și duce la amânarea deschiderii acesteia aproape două decenii. În același timp, atunci când reconstituim momentul fondator, este imposibil să nu observăm că înțelesul conceptului de universitate diferă de la un fondator la altul, chiar dacă, inițial, conceptul german de universitate, cel al unei instituții cu un mare grad de autonomie, orientată mai mult spre căutarea cunoașterii dezinteresate, pare să fi câștigat.

A fost atunci fondarea Universității din Iași un demers exotic, lipsit de tradiții locale și mai ales de un anume suport public în cadrul tinerei societăți a Principatului Moldovei? Căutarea răspunsului la această întrebare este utilă mai ales pentru a înțelege pe de o parte dificultățile începuturilor universității, inclusiv conflictele dintre profesori și minister, iar apoi pentru a vedea rolurile jucate de fiecare dintre fondatori în acest proces. În același timp, pe această cale se poate deschide o discuție de ordin teoretic cu privire la *sursele istorice* ale unei instituții universitare. Poate fi aceasta creată *ex nihilo* sau dimpotrivă are nevoie de tradiții, eventual de o *preistorie*? Este Universitatea din Iași produsul acestor tradiții? Ce poate fi acceptat ca *genealogie instituțională* în acest caz?

Fatalmente, discuția ne proiectează în miezul unei complicate probleme epistemologice specifice mai ales istoriei intelectuale. Respectiv, este vorba de felul în care ne raportăm istoriografic la noțiunea de *origini*. Cu alte cuvinte, în

² F. Ioncioaia, „Fondarea și începuturile Universității (1860-1864)”, în vol. Gh. Iacob, Alexandru-Florin Platon, coord., *Istoria Universității din Iași*, Iași, Editura Universității „Alexandru-Ioan Cuza”, 2010, p. 129-150.

ce condiții este legitim să vorbești de „originile” sau de „sursele istorice” ale unui eveniment istoric? Se știe că există o veche prejudecată istoricistă, potrivit căreia orice fapt istoric semnificativ are rădăcini istorice uneori foarte extinse în timp, fie în sens de genealogie, de preliminarii, fie în sens de raporturi cauzale, profunde și de lungă durată, camuflete oarecum de evoluțiile istorice de suprafață. Descoperirea acestora ar permite o explicație cauzală pertinentă și de largă amplitudine, ca și o plasare a faptului/evenimentului istoric respectiv într-o narațiune istorică mai extinsă, prin care să se explice și re-semnifice epoca istorică în general³.

Potrivit lui Michel Foucault, însă, manipularea unei asemenea categorii induce ideea de linearitate absolută a cursului istoriei, motivează căutarea fără încetare de *începuturi* și anulează originalitatea evenimentului, întrucât acesta se produce de fiecare dată înainte ca el să aibă loc cu adevărat. Pe scurt: se obliterează în același timp discontinuitatea radicală a evoluțiilor istorice ca și discordanțele ireductibile, care separă diferitele serii de discursuri și practici istorice. Din acest motiv, atunci când sucombă „himerei originilor”, istoria târăște după sine, fără a avea cunoștință întotdeauna, mai multe feluri de prejudecăți. Mai întâi, este vorba de faptul că fiecare moment istoric este reprezentat ca o totalitate omogenă, dotată cu o semnificație ideală și unică, prezentă în fiecare dintre realitățile componente și care o exprimă plenar. Apoi, de faptul că devenirea istorică este organizată ca o continuitate necesară. Iar, în fine, căutarea de *origini istorice* poate sugera că faptele se înlănțuie ca un flux neîntrerupt, ceea ce permite să se decidă cum unul este „cauza” altuia.

Alături de aceasta, noțiunea de *origine* conține și un alt risc, mai semnificativ, respectiv, faptul că propune o lectură fatalmente teleologică. Cu alte cuvinte, un fenomen istoric este descifrat, abordat exclusiv prin consecințele sale, care devin astfel un scop obligatoriu al cercetării și ne obligă astfel să pornim cu concluzia pentru a inventa premisele. Aceasta induce o *iluzie*

³ Roger Chartier, pe urmele lui Michel Foucault, observa tendința istoricilor moderni de a opera selecții retrospective cu privire la un mănunchi de fapte sau de idei disperate sau dispersate din perspective unui eveniment sau chiar a prezentului. În speță este vorba de o dublă operațiune: pe de o parte, aceasta presupune o triere care reține printre numeroasele realități constitutive ale istoriei unei epoci numai acelea care sunt considerate drept matrice ale evenimentului viitor, iar, pe de alta, această selecție solicită o construcție retrospectivă care oferă unitate, în calitatea lor de „origini” presupuse, a unor idei și acțiuni diferite unele față de altele, eterogene în natura lor, discontinui în realizarea lor. R. Chartier, *Les Origines culturelles de la Revolution française*, Paris, Seuil, coll. „L' Univers historique”, 1990, p. 13 sqq.; cf. critica noțiunii de origine la Michel Foucault („Nietzsche, la généalogie, l'histoire”, *Hommage à Jean Hyppolite*, Paris, PUF, 1971, p. 145-172; idem, „Réponse au Cercle d'épistémologie”, *Cahiers pour l'analyse*, 9. *Généalogie des sciences*, été 1968, p. 9-40).

retrospectivă inerentă, după expresia lui Raymond Aron, respectiv, acea înclinație de a concepe demersul de reconstrucție istorică ca o necesitate și nu ca o simplă ipoteză și a privi astfel trecutul ca pe un viitor necesar⁴.

Întrebarea inevitabilă care se naște din această discuție este dacă putem imagina un demers istoriografic în afara unei discuții despre „origini”, vorbind deci exclusiv despre rupturi și discontinuități. N-ar fi oare aceasta o perspectivă dacă nu la fel de dogmatică în mod evident amenințată de un deficit cronic de inteligibilitate? Rupturile nu ascund oare evoluții istorice de profunzime, care trebuie deciptate/reconstituite ca atare? Dilema pare insurmontabilă și nu este locul aici pentru o discuție mai amplă asupra sa.

În demersul de față voi încerca, plecând de la problema felului în care au fost reconstituite istoriografic „rădăcinile” Universității din Iași, să propun o discuție privitoare la frontiera dintre căutarea legitimă de *origini* istorice și abuzul în raport cu acest tip de întreprindere. În ce fel, deci, reconstituirea originilor facilitează reconstrucția istoriei Universității în general? Care sunt limitele acestui demers, respectiv, ce anume constituie deci o *preistorie*? Originile Universității sau *preistoria* sa fac oare parte din istoria Universității? Și în ce măsură? Sub ce formă? Cum ar trebui recompuse istoriografic? Aș dori, deci, ca perspectiva de față să fie considerată drept o contribuție la istoriografia universității, respectiv, la discuția cu privire la obiectul și limitele unui asemenea demers (ce aparține istoriei universității și ce nu), ca și în favoarea repoziționării sale în spațiul istoriei intelectuale.

Voi proceda, prin urmare, la o explorare a literaturii istoriografice consacrate Universității din Iași. Astfel, mai întâi, voi examina principalele narațiuni istoriografice cu privire la „preistoria” universității, apoi voi încerca să analizez relevanța epistemică a fiecărui „moment” în parte, în ce privește contribuția la istoria universității, felul în care este pusă în scenă relația ruptură-continuitate, ponderea și funcția acestor narațiuni în cadrul demersului general etc.

Nu interesează aici decât periferic conținutul propriu-zis (corectitudinea factuală, perspectiva metodologică etc.). Atenția va fi orientată mai ales asupra felului în care acest demers contribuie la structurarea unei istorii a universității, ca experiență autonomă în raport alte tipuri de practici educative și intelectuale. Această discuție poate fi utilă dacă vrem să examinăm rolul monografiilor instituționale în istoriografia universității, riscurile exigențelor extra-epistemice, ca și evoluția imaginarului istoriografic, în plan mai larg.

⁴ *Ibidem*.

1. Invenția *originilor* și configurarea unei scheme de gândire

Istoriografia Universității din Iași este relativ bine reprezentată cantitativ. Cu excepția unor abordări „accidentale”, aceasta este constituită din lucrări monografice de mare anvergură, care își propun să rescrie, la anumite intervale de timp, istoria instituției. Astfel, avem până acum patru încercări semnificative de a reconstitui monografic trecutul Universității din Iași (după anii în care au apărut): 1910 (1911), 1960, 1985 și 2010. La acestea se adaugă o serie de contribuții cu caracter ocazional, cum este demersul din 1885 al lui Xenopol și Erbiceanu la care se adaugă o serie de studii și articole⁵.

Este ușor de observat că, aproape fără excepție, această istoriografie este legată ombilical de o anume ciclicitate celebrativă, ceea ce a făcut ca demersul istoriografic să fie gândit mereu ca o componentă obligatorie a ritualului festiv impus de ritmicitatea aniversărilor instituției. Faptul a generat o serie de constrângeri/inadecvări oarecum inerente, mai cu seamă privind autonomia demersului istoric, respectiv, libertatea istoricilor de a-și concepe, problematiza și edita demersul, cât și în ce privește calificarea/specializarea autorilor respectivi, într-un domeniu în raport cu care nu au o formare și o experiență particulare. De asemenea, logica aniversativă a orientat în mod ferm natura demersului istoriografic, al cărui obiectiv principal devine acela de a configura *imaginea* unei instituții, uneori într-un sens pur comercial (ca instrument de marketing), fără o intenție clară de a problematiza ori aborda critic trecutul instituției în discuție.

O altă consecință care derivă din acest statut de practică celebrativă implicită a demersului istoric consacrat Universității este probabil ponderea acordată „originilor” sau „preistoriei” instituției, respectiv, acelei perioade care nu face parte de facto din trecutul său propriu-zis, anterioare deci fondării sale instituționale. Nu este vorba aici de un demers accidental, eventual generat de capriciul unui comanditar oarecare, ci de o veritabilă paradigmă, care manifestă dincolo de mode ideologice, ca un discurs reiterativ, cvasi-liturgic, care pare a fi devenit consubstanțial istoriografiei Universității din Iași. Astfel, printr-o continuă expansiune regresivă, noi fragmente de trecut sunt integrate narațiunii istoriei Universității, ca o parte legitimă a acesteia.

⁵ A se vedea printre altele: Stelian Neagoe, *Triumful rațiunii împotriva violenței (viața universitară ieșeană interbelică)*, Iași, Editura Junimea, 1977; Vasile Cristian, *Istoria la Universitatea din Iași*, Iași, 1985; Gh. Iacob, ed., *Universitatea din Iași. De la modelul francez la modelul Bologna*, Iași, Editura Universității „Alexandru-Ioan Cuza”, Iași, 2007; cf. și o bibliografie la C. Botoșineanu, „Bibliografie selectivă”, în vol. Gh. Iacob, Alexandru-Florin Platon, coord., *Istoria Universității din Iași*, Iași, Editura Universității „Alexandru-Ioan Cuza”, 2010, p. 737-751.

Trebuie spus că acest tip de punere în scenă a *originilor* își are începuturile în chiar momentul fondării Universității. Ceremonia inaugurării din 26 octombrie 1860 fusese concepută ca o serbare patriotică, expresie a unui triumf al spiritului național și al învățământului public din Moldova⁶. Totuși, ca discurs istoriografic, fenomenul poate fi identificat probabil cel mai devreme într-o conferință ținută în aula Universității, în prezența mitropolitului Iosif Naniescu, a episcopului de Roman, Melchisedec și a lui D. A. Sturdza, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, în ziua de 27 iunie 1885 de către fostul student al Universității, C. Erbiceanu, atunci profesor la Seminarul de la Socola. Acesta face printre altele observația, atunci îndrăzneată, că școlile de limbă greacă din Moldova trebuie integrate în istoria a ceea ce el numește „școala Națională”. Mai mult, Academiiile domnești de limbă greacă de la Iași și București îi apar ca fiind niște „Semi-Universități”⁷.

De fapt, contextul în care sunt spuse acele lucruri este aici mai important. Conferința sa, care se pare că a avut un anume succes (Erbiceanu va fi remarcat de către ministrul D. A. Sturdza și chemat apoi la București!) fusese prilejuită de *serbarea* organizată de Universitate pentru a marca împlinirea a cincizeci de ani de la înființarea *Academiei Mihăilene*. De altfel, alături de A. D. Xenopol, C. Erbiceanu va edita rezultatele acestui gest festiv într-un volum masiv cuprinzând discursuri și documente cu privire la istoria învățământului în Moldova⁸. Deși mai puțin explicit, manifestarea servea deopotrivă pentru a celebra, fie și indirect, semi-jubileul Universității⁹. Vedem, din luările de cuvânt cuprinse în

⁶ D. Berlescu, „Universitatea din Iași de la 1860 până la 1918”, în vol. *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași, 1860-1960*, vol. I, București, 1960, p. 112 sqq.; *Anuarul Universității din Iași pe Anul Școlariu 1895-1896, precedat de o ochire retrospectivă asupra învățământului superior din Iași*, Iași, Tipografia Națională, 1897, p. 107 sqq.

⁷ *Discurs în aula Universității din Iași, asupra Scolii Grece și Române din timpurile lui Vasile Lupu și Matei Basarab până la 1828, cu ocaziunea serbării Jubileului semi-secular al învățământului superior național* de Constantin Erbiceanu, licențiat în teologie, profesor de teologie la Seminarul Socola, Iași, Tipo-litografia H. Goldner, 1885; cf. și *Discursul rostit în aula Universității din Iași de d-l Constantin Erbiceanu*, în vol. A. D. Xenopol, C. Erbiceanu (eds.), *Serbarea școlară de la Iași, cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de la înființarea învățământului superior în Moldova. Acte și documente*, Iași, 1885, p. 48-77.

⁸ *Ibidem*. Știm din memoriile sale că Erbiceanu s-a autoinvitat la manifestare; fiind doar profesor la *Seminarul Veniamin* a fost acceptat de rectorul N. Culianu să participe numai pentru că era singurul care studiasse documentar istoria învățământului; C. Erbiceanu, *Viața mea scrisă de mine după cât mi-am putut aduce aminte*, București, 1913, p. 19.

⁹ Pare-se că ideea inițială a fost de a se celebra doar un sfert de veac de istorie a Universității. Volumul editat cu acest prilej urma să cuprindă un studiu „asupra dezvoltării învățământului în Moldova din timpurile cele mai vechi și mai cu osebire de la începutul secolului până la înființarea Universității”, alături de o expoziție de cărți și de o sesiune de discursuri a unor profesori și invitați. Fie dintr-o explicabilă rezervă, fie din alte rațiuni (eventual, prezența conducerii

volum, că, de o manieră sau alta, cele două erau asociate, dar nu atât prin legătura lor cu istoria Universității, cât mai ales prin rolul lor în istoria învățământului „din partea nordică a României”, cum se indică la finalul notiței care deschide volumul. Cu alte cuvinte, efortul de a origina istoric Universitatea se făcea prin „declasarea” ei ca instituție, paralel cu cel de revalorizare a formelor instituționale care au precedat-o.

O căutare de origini ilustre, practică foarte uzuală în toate timpurile, sau un efort de a contrabalansa preeminența „naturală” a Universității din București în cadrul politicilor educative ale ministerului de la București? De fapt, cele două sunt complementare. Observăm aceasta în „memoriul” lui A. D. Xenopol cuprins în volumul amintit. Pe lângă conferința lui C. Erbiceanu, îi datorăm istoricului A. D. Xenopol una dintre primele tentative istoriografice de a schița o genealogie istorică a Universității din Iași. Studiul acestuia, care nu a fost prezentat oral în cadrul „serbării”, pare conceput mai ales pentru a arăta vechimea învățământului superior în Moldova¹⁰. Demersul său este exemplar prin documentare și concepție. După o trecere în revistă a învățământului de până la 1835 în Moldova¹¹, A. D. Xenopol se concentrează asupra *Academiei Mihăilene*, pe care o clasifică drept o formă de *învățământ superior*. Deși nu definește nicăieri ce înțelege prin această formulă, istoricul pare a se referi la ceea ce în epocă se numea „cursul superior” de la această instituție. Este evident, însă, că preocuparea sa este de a schița o continuitate în evoluția formelor superioare de instruire din provincia istorică de la est de Carpați. Din acest motiv, nu acordă *Așezământului* din 1850, pe care îl numește adesea *regulament*, un merit particular în evoluția învățământului superior din Moldova, considerându-l o continuare a politicilor anterioare, chiar o simplă aplicare a prevederilor *Regulamentului Organic*. Astfel că, momentul fondării Universității din 1860 apare drept o continuare a unui proces început deja cu multe decenii în urmă. Din punctul său de vedere, la 1860 nu se petrece mare lucru: cel mult o „strămutare” a cursurilor într-un nou local!

Finalul excursului rezumă convingerile de atunci ale istoricului, amestec de rigoare pozitivistă și viziune romantică: „După multe șovăiri și un curs

ministerului de resort de la București, D. A. Sturdza și Spiru Haret, secretarul general), s-a decis finalmente ca tema centrală să fie aniversarea celor cincizeci de ani „de la înființarea *Academiei Mihăilene*”, ca moment de naștere a „învățământului superior în România de dincoace de Milcov, Moldova de altădată”. Cf. „Introducere” la A. D. Xenopol, C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 2 sqq.

¹⁰ „Jumătate de veac s-a împlinit de când arborele învățământului superior a fost răsădit pe pământul României de dincoace de Milcov”, își începe excursul Xenopol; cf. „Memoriu asupra învățământului”, în Xenopol, Erbiceanu, *op. cit.*, p. 94.

¹¹ „Timpurile mai vechi pînă la începuturile veacului XIX”, în *Ibidem*, p. 93-141.

prăpăstios, învățământul superior își croise o matcă statornică în pământul Moldovei. El începea a curge măreț și liniștit, așteptând de la mintea poporului afluenții cari să sporească neconținut volumul apelor sale. Legea din 1864 vine să consfințească creațiunile istoriei, și astfel ea recunoscă cele două universități de Iași și București, nu ca amintire a unui trecut despărțit, dar ca emulațiune pentru o viață comună”¹².

Această perspectivă intens istoricistă se schimbă aproape radical două decenii și jumătate mai apoi. În deschiderea volumului consacrat jubileului Universității, A. D. Xenopol oferă prima schiță a istoriei Universității din Iași ca instituție în sine. Cu privire la „preistoria” instituției, Xenopol este acum remarcabil de prudent: „Un curs superior de învățături exista în Iași încă dinaintea întemeierii marelui așezământ cultural al Universității /.../. Cursuri mai înalte de studii fuseseră inaugurate odată cu întocmirea celei dintâi școale românești ceva mai răsărită decât școalele vechi de preoție. Ele întovărășiseră apoi deschiderea școalelor secundare, în așa-numita „Academie Mihăileană” și fuseseră reorganizate și împărțite chiar în facultăți, prin așezământul școlar din 1851 al Domnitorului Moldovei, Grigore Ghica. Înruparea unirei învățăturilor superioare într-un tot și un local deosebit care să le țarmurească și în spațiu, de școalele inferioare către care fuseseră alipite până atunci, se făcu abia în 1860, sub domnia fericitului întru pomenire Domnitorului României, Alexandru Ioan I Cuza prin înființarea Universității din Iași”¹³.

Așadar, de această dată Xenopol separă limpede practicile educative care au premers momentul fondării universitare de proiectul universitar propriu-zis. De altfel, el nu mai acordă „cursurilor înalte” de la *Academia Mihăileană* un rol semnificativ, și distinge clar istoria Universității în raport cu toate încercările anterioare. Fapt este că, de această dată, Xenopol nu concede mai mult de două paragrafe acestui subiect.

Paradoxal, în contribuțiile privind istoricul facultăților, care îi au drept autori pe unii dintre profesorii acestora, perspectiva este oarecum diferită. Spațiul acordat în cele patru texte depășește douăzeci de pagini dintr-un total de peste două sute, adică o proporție de zece la sută. Dintre acestea, însă, doar două contribuții materiale (cele semnate de Dragomir Hurmuzescu, *Științe*, și Iulian Teodorescu, *Drept*) acordă un spațiu semnificativ *originilor*.

În contribuția sa la *istoricul Facultății de Științe*, profesorul Dragomir Hurmuzescu distinge următoarele etape principale „ale dezvoltării” Universității,

¹² *Ibidem*, p. 141.

¹³ A. D. Xenopol, „Istoricul Universității din Iași”, în *Anuarul General al Universității din Iași tipărit cu prilejul jubileului de cincizeci de ani*, Iași, Tipografia Națională I. S. Ionescu, 1911, p. XI.

pe care le-ar fi urmat și Facultatea sa: „1. Înainte de 1835; 2. De la 1835-1860; 3. De la 1860- 1864; 4. De la 1864-1898; 5. Epoca actuală, de la 1898 încoace”¹⁴. Fără a se baza pe surse directe, Hurmuzescu stabilește originile învățământului de științe în școala de ingineri hotarnici înființată de Scarlat Callimachi în limba română și organizată de Asachi în 1814. Aici, „Gh. Asaki întâia oară au paradosit în limba națională, la anul 1814, un curs de matematică teoretică și aplicație practică de Geodezie și Arhitectură”¹⁵. În clasa de „lecțiuni extraordinare” de la *Academia Mihăileană* (îndeosebi: cursurile de inginerie susținute de maiorul N. Singurof și cel de arhitectură, desen și geometrie propus de Freiwald), Dragomir Hurmuzescu descoperă „sâmburele învățământului superior”¹⁶. Astfel că desființarea acestora în 1847 este descrisă în cheie tragică¹⁷.

La rândul său, I. Găvănescul, care se ocupă de *istoricul Facultății de Litere și Filozofie*, își începe excursul cu *Așezământul* din 1850 (1851), considerat de autor ca fiind „legea de bază a învățământului superior” în Moldova. Din punctul său de vedere, acesta este momentul fondator al Universității, pe care Alexandru Ioan Cuza doar îl va consacra oficial¹⁸. În același timp, ruptura de învățământul secundar se producea, însă, abia odată cu anul academic 1860-1861 prin înființarea (de fapt schimbarea numelui) instituției și prin separarea fizică de *Academia Mihăileană*, care s-a realizat odată cu instalarea noilor facultăți în clădirea palatului Moruzi, noul sediu al instituției¹⁹.

Mult mai substanțială, relativ critică, dar mai ales documentată prin apelul la surse directe, este contribuția profesorului Iulian Teodorescu, care se ocupă de *istoricul Facultății de Drept*²⁰. La fel ca și I. Găvănescul, profesorul Teodorescu crede că, la 29 octombrie 1860, „domnitorul Cuza nu a făcut decât să consacre o stare preexistentă”, deși conchide la fel de ambiguu că, totuși, atunci „s-a pus temelul învățământului superior”. Spre deosebire de ceilalți contributori, el își

¹⁴ Dragomir Hurmuzescu, „Istoricul Facultății de Științe din Iași”, în *op. cit.*, p. XXXIII.

¹⁵ *Ibidem*, p. XXXIII sq.

¹⁶ *Ibidem*, p. XXXIV.

¹⁷ *Ibidem*, p. XXXVI.

¹⁸ „Acolo se prevede înființarea unei *Universități* complete, cu patru facultăți /.../. Numele de *Academie*, dat acelei înalte instituții proiectate, nu schimba cu nimic din cuprinsul conceptului „*Universității*”, realizat prin strângerea la un loc, într-o unitate organică, a tuturor științelor despre om, natură și D-zeu, după cum o instituție nu devine „*universitate*”, or-cât s-ar numi dânsa astfel, dacă nu îndeplinește condițiile constitutive ale conceptului ei”; I. Găvănescul, „Istoricul Facultății de Litere și Filozofie din Iași”, în *op. cit.*, p. XCIII sq.

¹⁹ *Ibidem*, p. XCIV.

²⁰ Iulian Teodorescu, „Istoricul Facultății de Drept din Iași”, în *op. cit.*, p. CXLVII-CLXXXII.

motivează demersul prin rațiuni memoriale și nu explicative: „pentru a putea să aducem omagiile noastre acelei generațiuni din prima jumătate a secolului XIX, care a făcut extraordinar de mult pentru studiul pravilelor țării moldovenești”²¹. Iulian Teodorescu, își împarte demersul în două părți, dintre care prima se ocupă de „ceea ce se știe despre studiul dreptului dinainte de 1860”. Din acest punct de vedere, el plasează aceste începuturi în contextul eforturilor legislative de la începutul secolului XIX legate mai ales de elaborarea *Codului Calimachi*. Sunt trecute apoi în revistă cursurile de drept și cele de economie politică de la *Academia Mihăileană*, de după 1835, cărora implicit Iulian Teodorescu le acordă un statut de „cursuri universitare”²².

Ultima contribuție monografică aparține profesorului Gh. Bogdan, care se ocupă de *istoricul facultății de Medicină*²³. Spre deosebire de antecesorii săi, Gh. Bogdan nu acordă prea multă importanță problemei „originilor”. Remarcă și el semnificația *Așezământului* din 1851, pentru istoria Universității, dar în același timp constată prudența legislatorilor de atunci în ce privește proiectul unei facultăți de medicină.

Mai mult istorii ale disciplinelor universitare decât ale facultăților sau Universității, aceste contribuții nu au un caracter riguros, ceea ce explică probabil libertatea pe care și-o acordă autorii lor, beneficiind desigur și de faptul că frontierele și trecutul unei discipline sunt cu mult mai puțin limpezi decât cele ale unei instituții. Motivația memorială pare mai puternică decât motivația explicativă. Spre deosebire de A. D. Xenopol, care expediasă preistoria instituției în maximum două paragrafe, Dragomir Hurmuzescu are nevoie de mai mult de zece pagini pentru a reconstitui începuturile disciplinelor științifice. Cu relativa excepție a lui Găvănescul, niciunul dintre acești autori nu consideră necesar să teoretizeze conceptul de universitate, îndeosebi cu privire la distincția dintre învățământul universitar și cel „superior”, sau privind caracterul specific al universității în cadrul unui sistem de educație. După cum vom vedea, aproape toate demersurile ulterioare urmează într-un fel sau altul acest model de abordare.

2. Istoria universității ca teorie a istoriei

Va trebui să treacă o jumătate de veac pentru a putea înregistra un nou interes semnificativ pentru istoria Universității din Iași. Acesta este legat desigur

²¹ *Ibidem*, p. CXLVII.

²² *Ibidem*, p. CLII.

²³ Gh. Bogdan, „Istoricul Facultății de Medicină”, în *op. cit.*, p. CLXXXVI-CCXVIII.

de următorul pretext celebrativ: anul 1960, aniversarea centenarului. Din păcate, între 1911 și 1960, avem o fractură aproape completă din punct de vedere istoriografic privitor la istoria Universității²⁴. După cum se știe, în acest interval de timp, Universitatea din Iași cunoscuse mutații profunde, generate atât de evoluția disciplinelor sau a statutului instituției, cât și de schimbările politice dramatice din aceasta perioadă.

Volumul apărut cu această ocazie dă seama de aceste mutații, atât explicit, cât mai ales implicit. Presiunea ideologică este puternică și vizibilă, deși din multe puncte de vedere, o parte din contribuțiile cuprinse aici sunt de o remarcabilă calitate. În ciuda titlului²⁵, lucrarea constituie prima monografie sistematică și profesională (redactată integral de către istorici și pe baza unor surse directe!) a Universității ieșene.

Din cele 332 de pagini, peste 80 sunt consacrate perioadei anterioare anului 1860. Așadar, aproape o treime. Faptul trebuie înțeles ca fiind legitim, dacă luăm în seamă ceea ce apare enunțat într-un lapidar *Cuvânt Înainte* al lucrării ca fiind scopul său, respectiv, elaborarea „unei istorii complete a învățământului din Moldova și de a stabili rolul pe care Universitatea din Iași l-a avut în cultura națională”²⁶.

Din această perspectivă, fondarea Universității este înțeleasă ca expresia unei mișcări istorice profunde, subterane, de lungă durată. Astfel, problema „originilor” devine o temă majoră și obligatorie, iar între istoria instituției și *preistoria* sa nu mai avem nici un fel de fractură, întrucât *preistoria* Universității din Iași devine o componentă naturală a istoriei sale, după cum istoria acesteia este parte a istoriei învățământului din România. Demersul de punere în valoare a acestui trecut nu mai apare ca un plonjeu accidental și exotic în trecutul neguros al istoriei educației în Moldova, menit mai ales a pune în evidență vechimea învățământului din această provincie istorică în fața centralismului bucureștean. De asemenea, nu se mai urmărește strict genealogia Universității. Obiectivul principal al acestui demers este de a configura o epopee colectivă și de a atașa Universitatea la aceasta.

²⁴ Cu o singură excepție, lucrarea: *De la Academia Mihăileană la Liceul Național, 100 de ani, 1835-1935*, Iași, 1936; interesant de observat este că, de o manieră sau alta, *Academia Mihăileană* este recuperată atât de către istoricii Universității, cât și de către cei ai *Liceului Național*.

²⁵ *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași (1860-1960)*. Trebuie semnalat că editorul lucrării (probabil este vorba de D. Berlescu!) arată în nota care ține loc de *Cuvânt Înainte* faptul că este vorba de o cercetare „preliminară”, întrucât „timpul pe care l-am avut la dispoziție, ca și lipsa izvoarelor nu ne-au permis să ducem cercetările atât de departe cât am fi dorit” (p. 8).

²⁶ *Ibidem*.

Periodizarea urmează oarecum sugestii anterioare, deși frontierele cronologice devin acum mai ferme. Avem astfel două perioade distincte, prezentate monografic fiecare: C. Cihodaru se ocupă de învățământul din Moldova începând cu secolul XV și până la finele secolului XVIII, inclusiv de „Școala domnească din Iași”²⁷, iar Valerian Popovici de „învățământul în limba națională”²⁸.

După cum se observă încă din titlu, cele două contribuții au ca obiect istoria educației în Moldova și nicidecum istoria Universității. Această impresie se accentuează atunci când facem lectura celor două texte: ambele studii remarcabile, în fapt, chiar dacă par vag marcate de o anume amprentă ideologică, care adună și sistematizează date și studii istorice asupra evoluției „învățământului” din Moldova din Evul Mediu și până la fondarea universității. În ciuda faptului că autorii lor par să nu aibă o calificare avansată în istoria învățământului, ambele contribuții sunt deschizătoare de drumuri, mai ales prin modul în care se configurează domeniul și cum se concepe explicația istorică. De asemenea, tributul acordat ideologiei dominante este uneori mai apăsător decât în alte contribuții, vizibil îndeosebi prin utilizarea în exces al referinței economice sau sociale pentru a explica evoluția sau dificultățile învățământului.

Există și diferențe vizibile între acestea. Contribuția profesorului Cihodaru este un exemplu de pozitivism în sensul fericit al termenului, cel puțin în contextul în care metadiscursul dogmatic marxist era atât de jenant în epocă. În fața acestor presiuni, el mizează pe prudență, apelul la fapte, o cunoaștere intimă a perioadei. Demersul este încă utilizabil astăzi, mai ales pentru că reconstituirea se rezumă mai ales la fapte, astfel că nu avem explicații istorice mai largi, comparații, încercări de a transgresa documentul scris. Autorul nu pare a fi interesat decât de faptele în sine și mai deloc de semnificația lor pentru istoria universității.

Contribuția lui Valerian Popovici este mult mai impregnată de vulgata regimului, judecățile în cheie ideologică abundă, dar, dincolo de balastul propagandei oficiale, demersul oferă o reconstituire istorică solidă, bazată pe surse directe. În mod curios, mai ales pentru perioada de după 1848, acest demers este încă nedepășit. De asemenea, spre deosebire de contribuția lui C. Cihodaru, acest studiu este mai atent la miza generală a volumului, respectiv, aceea de a contribui la o istorie a universității și nu doar a practicilor educative.

²⁷ C. Cihodaru, „Învățământul în Moldova, în sec. XV-XVIII. Școala domnească din Iași”, în *op. cit.*, p. 9-32.

²⁸ V. Popovici, „Învățământul în limba națională pînă la 1860”, în *op. cit.*, p. 33-81.

Această lectură slab conceptualizată, dar bine documentată istoric este oarecum abandonată în următoarea întreprindere de acest fel, din 1985. Faptul are consecințe ambigue. Ce fusese o presupuziție romantică la început, expresia unui anume amatorism, devine acum o certitudine metafizică, în care se pot regăsi multe din temele propagandei regimului.

În același timp, trebuie observate și câteva noutăți din perspectiva discuției de față. Mai întâi, această nouă versiune este prima care se intitulează *Istoria Universității din Iași*. Apoi, caracterul mult mai vizibil de lucrare festivă, internă: toți contributorii sunt cadre interne, iar, pentru prima dată, volumul apărea sub egida Universității și a Facultății de Istorie și Filozofie²⁹. Dar mai ales este de semnalat faptul că *Introducerea* semnată de profesorii Gh. Platon și V. Cristian este una din puținele contribuții teoretice cu privire la natura demersului și la istoriografia universității din istoriografia universității de la noi³⁰.

Teza principală a demersului celor doi istorici ieșeni este exprimată în chiar primul paragraf: „Există o interacțiune indisolubilă între universitate și mediul general în care își desfășoară ea activitatea...”³¹. Prin urmare, se mai spune, „o Universitate este un element de sinteză”, respectiv, în egală măsură „un receptor al societății căreia îi aparține și un catalizator al acesteia”, prin contribuția sa „la propășirea științei și a culturii dar și la dezvoltarea societății în general, direct sau indirect”, prin profesorii și absolvenții săi³². Este drept că aici reflecția rămâne la nivel de simplu enunț: nu aflăm o teorie mai elaborată asupra felului în care universitatea este un receptacol/catalizator în raport cu societatea și eventual asupra felului în care aceasta poate fi reconstituită istoriografic.

Imaginea de „instituție totală” atașată Universității pare mai mult menită să marcheze importanța istorică a instituției și nu se traduce printr-o expansiune propriu-zisă a domeniului de studiu respectiv (sau foarte puțin!), în comparație cu vechile contribuții asupra subiectului. De fapt, se poate spune că mai curând

²⁹ Gh. Platon, Vasile Cristian, redactori responsabili, *Istoria Universității din Iași*, Iași, Editura Junimea, 1985. A se vedea și prefața semnată de rectorul de atunci, matematicianul, Viorel Barbu: „... această nouă istorie a Universității ieșene este o importantă operă de evocare și restituire...”, „Prefața”, *op. cit.*, p. VII sqq.

³⁰ Gh. Platon, Vasile Cristian, „Introducere”, *op. cit.*, p. XI-XXIII. Sugestii pot fi găsite inclusiv în *Prefața* rectorului Viorel Barbu, care depășește cadrul convențional obișnuit al unor asemenea intervenții; de altfel, paradoxal, rectorul este singurul care încearcă să proiecteze Universitatea într-un context istoric specific: fondarea universității moderne în secolul XIX și problema relației cu cele două modele concurente, humboldtian și napoleonian.

³¹ *Ibidem*, p. XI.

³² *Ibidem*.

expansiunea se manifestă mai mult asupra societății cât asupra instituției universitare și depășește statutul de simplu cadru de referință³³.

Dincolo, însă, de această imagine mai curând metaforică decât analitică, ceea ce reiese din aceste considerații este nu atât caracterul organic al universității ieșene în raport cu societatea românească, cât mai ales lipsa sa de autonomie: în raport cu evoluția învățământului public (este o formă de învățământ superior), dar mai ales în raport cu *istoria*, înțeleasă aici ca prezență imperativă a națiunii, respectiv a puterii politice. Este evident astfel că, instituție substanțializată, Universitatea este văzută drept o armă și nu un for de cunoaștere dezinteresată.

Această idee de universitate explică atât extinderea sensului de istorie a universității din punct de vedere cronologic, cât și indistincția cu privire la natura de obiect istoric al universității în raport cu istoria generală. Istoria Universității din Iași va fi, deci, istoria națiunii întrupate în universitate. Universitatea nu poate avea, astfel, propria istoricitate și nu poate fi în conflict cu națiunea. În același timp, Universitatea este o ființă dotată cu inteligență istorică, un *corpus* în care este loc pentru acte individuale, voințe dizarmonice, dar mai ales pentru căutarea liberă, non-angajată, a adevărului.

Este o proiecție în care organicitatea este imperativă, după cum nimic nu are loc întâmplător. De la Grigore Ureche și Cantemir, până la Mihail Sturdza, un fir istoric leagă epocile, gesturile și ideile pentru a se împlini în proiectul Universității. În plus, un acut sentiment obsidional veghează în *arrière-plan*, întrucât neîmplinirile, discontinuitățile nu se pot explica decât prin apelul la „adversitatea geopoliticii”.

La fel de important este desigur să distingem dincolo de această retorică eufemizantă, care vine din aerul epocii, ca și dincolo de historicismul radical, dorința autorilor de a proiecta *originile* Universității în temporalitatea națională, care poate semnifica în același timp refuzul provincialismului. Istoria Universității din Iași nu mai este o istorie provincială, întrucât nașterea Universității din Iași a fost un „rezultat al unor seculare eforturi ale întregii

³³ „Universitatea din Iași reprezintă *expresia concentrată* a dezvoltării istorice a națiunii române, a premiselor care au concurat la constituirea și împlinirea acesteia. Întemeierea ei a reprezentat nu numai *un act de conștiință al națiunii*, ci și *voința și capacitatea* acesteia de a-și legitima și promova valorile...”, *Ibidem*, p. XII sq. Din acest punct de vedere, de exemplu, universitatea este produsul unirii de la 1859 nicidecum al voinței unor indivizi: „A trebuit ca românii să-și constituie statul național pentru ca, prin intermediul forței sale, să impună crearea acestui instrument indispensabil perfecționării proprii sale structuri” (Gh. Platon și D. Rusu, „De la Academia Mihăileană la Universitatea din Iași”, în *op. cit.*, p. 39).

comunități” naționale³⁴. Centralitatea sa în cadrul acestei istorii vine tocmai din această natură metafizică a istoriei sale.

4. Apogeul unei expansiuni

Această perspectivă teoretică și implicit normativă o vom găsi apoi aplicată în restul volumului, în forme diferite. Deja am văzut că expansiunea obiectului de cercetare a istoriei universității nu se manifestă prin lărgirea domeniilor aflate în atenție, ci prin extinderea implicită a conceptului de universitate și implicit a „preistoriei” sale. Astfel, problematicii „originilor” i se acordă un spațiu ca pondere în expansiune: peste cincizeci de pagini (inclusiv aici parțial și contribuția profesorului Vasile Cristian!) dintr-un număr de 214 de pagini (fără anexe), deci aproximativ un sfert din total. Aceasta în condițiile în care obiectul istoric în sine își lărgise, fizic, ponderea în cadrul istoriei universității cu un sfert de veac, iar cercetările cu privire la istoria universității explodaseră peste tot în lume în aceste decenii. Desigur că faptul poate avea ca primă explicație refuzul autorilor de a scrie despre subiecte încărcate ideologic, mai cu seamă cele privitoare la anii de după 1948.

Coordonatorii volumului disting existența a două fragmente cronologice în istoria universității: „universitatea organizată în forma ei modernă”, care începe la 1860, aceasta fiind totuși „istoria propriu-zisă a Universității”, și perioada anterioară, a *începuturilor*, cu o geometrie variabilă și neclară. Dar, când putem distinge de fapt *începuturile* Universității? Cei doi istorici sugerează că faptul s-ar produce odată cu nașterea a ceea ce ei numesc: „învățăturile înalte”. Nu avem însă un moment cronologic bine fixat pentru aceasta: ar putea fi la mijlocul secolului XVII, odată cu școala fondată de Vasile Lupu, dar oricum momentul fusese anticipat de experiența „Școlii latine” de la Cotnari a lui Iacob Heraclid, din secolul anterior, dar ar putea fi și un alt moment³⁵. Pe de altă parte, primul dintre cele trei studii, care reconstituie această parte a istoriei Universității din Iași, semnat de cunoscutul medievist Vasile Neamțu se ocupă de învățământul în Moldova până la *Colegiul Vasilian*, iar narațiunea sa începe cu perioada dacică, dacă nu mai devreme³⁶. În ciuda unei remarcabile documentări și prudențe în

³⁴ Astfel, „este evident că Universitatea din Iași nu este rodul unei întâmplări și nici un simplu auxiliar al procesului de modernizare, ci *un instrument fundamental* al acestuia (subl. în text!)...”; Gh. Platon și V. Cristian, *op. cit.*, p. XVII.

³⁵ „De fapt, învățământul superior din Iași își are originea în *Academia domnească* /.../. Aniversările viitoare vor trebui, firesc, să pornească de la ctitoria secolului al XVII-lea” (*Ibidem*, p. XII).

³⁶ Vasile Neamțu, „Învățământul în Moldova până la Colegiul Vasilian”, în *Istoria*

judecăți, contribuția regretatului istoric se anunță de la început drept o istorie a formelor de educație în lumea românească anterioară momentului fondării *Colegiului Vasilian*, care s-a produs la mijlocul secolului XVII. Legătura sa cu istoria Universității se regăsește vag, cel mult atunci când este să se evidențieze prezența unor studenți moldoveni (de limbă germană probabil și de confesiune catolică) la studii în universități din Polonia sau din lumea germană, ca și existența unor *licențiați* în spațiul românesc³⁷.

Din acest punct de vedere (al relației cu istoria Universității), contribuția următoare are un caracter mai legitim³⁸, întrucât aici se vorbește deschis, cu privire la proiectul lui Vasile Lupu, un exemplu de „școli superioare”³⁹. Este drept că istoricul Ion Toderașcu ezită în a fixa aici începuturile Universității. În schimb, despre *Academia domnească* nu par a exista dubii. Nu știm însă foarte bine ce însemna aceasta, de vreme ce într-o categorie similară era plasat și *Seminarul de la Socola*⁴⁰. Caracterul grecesc al instituției este subtil ignorat, la fel ca și numeroasele fracturi în biografia instituțională a școlii. Prin urmare, *Academia domnească* din Iași „reprezintă o etapă a drumului parcurs de învățământul superior din Moldova până la înființarea Universității”⁴¹. Introducerea programului de formare a inginerilor hotarnici în limba română („știință inginerască”), în 1813, de către Gh. Asachi este comparat printre altele cu inițiativa fondării *Școlii Politehnice* de la Paris din 1795. Astfel, prin „cursul de știință inginerască al lui Asachi se inaugura un moment important în școala superioară: trecerea spre un învățământ în limba română”⁴². Din păcate, și aici lipsa unei discuții aplicate asupra conceptului de universitate reprezintă o sursă de infinite ambiguități.

În contribuția următoare se accentuează această tendință⁴³. Contextul istoric devine aici încă și mai important. O epocă „de acută efervescență” intelectuală și națională a făcut cu necesitate posibilă apariția universității. De fapt, necesitatea istorică este aici chiar personajul principal. Progresul științei se întâlnește, deci, cu avansul ideii naționale. Totul s-ar zice că servește acestui proces: fondarea Seminarului de la Socola în octombrie 1804, cursul de ingineri hotarnici ai lui Asachi (1813-1818), refondarea Școlii Vasiliene (1 ianuarie 1828), înființarea

Universității din Iași, p. 1-9.

³⁷ *Ibidem*, p. 4.

³⁸ Ion Toderașcu, „De la Colegiul Vasilian la Academia Mihăileană”, în *Istoria Universității din Iași*, p. 10-26.

³⁹ *Ibidem*, p. 12.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 13.

⁴¹ *Ibidem*, p. 16.

⁴² *Ibidem*, p. 21.

⁴³ Gh. Platon, D. Rusu, *op. cit.*, p. 27-41.

Societății de Medici și Naturaliști și a Muzeului de Istorie Naturală din Iași în anii treizeci etc. Astfel, Academia Mihăileană devine în mod natural o „verigă de legătură între Academia domnească și Universitate”⁴⁴.

Universitatea va lua ființă, deci, ca o creație necesară și organică, rezultatul evoluției istorice a națiunii înseși, exprimând imperative naționale și având o funcție „națională”⁴⁵. Această schemă simplă avea avantajul desigur că, pe lângă agrementul oficial, nu cerea o motivare de ordin analitic. Căci, la rigoare, este greu de contestat că universitatea nu ar fi trebuit să servească națiunea care o finanța sau că nu ar fi fost produsul istoric al acesteia. Dacă însă vom elimina acest înveliș metaistoric uneori prea apăsător, studiul rămâne referențial din multe puncte de vedere. Surprinde aici poate slaba atenție acordată *Așezământului* din 1851, văzut, în spiritul lui A. D. Xenopol, drept o simplă aplicație a *Regulamentului Organic*.

5. Regimul liberal al memoriei și al istoriei

A fost desigur o neșansă majoră faptul că principalele contribuții istoriografice cu privire la istoria Universității din Iași s-au născut în circumstanțe politice dintre cele mai ostile. Se știe că regimul comunist a asigurat uneori resursele, ca și concentrarea eforturilor, dar în același timp a izolat dramatic cercetarea istorică, atât în raport cu viața intelectuală generală, cât mai ales cu marile tendințe istoriografice. Vedem în abordările de mai sus un efort reconstituitiv remarcabil, dar în același timp și un deficit critic și teoretic serios, alături de absența specializării și a unei perspective comparatiste.

A reușit noua versiune, din 2010, cea mai recentă⁴⁶, prima după o sută de ani editată în condițiile unui regim liberal, când s-au celebrat 150 de ani de la fondare, să depășească aceste handicapuri? O discuție critică și nepartizantă în mediul istoriografic asupra acestui subiect ar fi desigur necesară. Nu este locul aici pentru aceasta.

Pentru moment ar fi de observat că ruptura este în intenții. *Introducerea* semnată de unul dintre coordonatori, Alexandru-Florin Platon, mută radical sensul proiectului de istorie a Universității: vechea spaimă de rupturi și

⁴⁴ *Ibidem*, p. 28.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 37 sq.

⁴⁶ Gh. Iacob, Alexandru-Florin Platon, coord., *op. cit.* Proiectul a fost pregătit de un volum de studii: Gheorghe Iacob (coordonator), *Universitatea din Iași. De la modelul francez la sistemul Bologna*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007.

discontinuități este abandonată⁴⁷. Istoria Universității nu mai este un continuum unidirecțional, care printr-o logică implacabilă a efectelor cumulative se proiectează în prezent. Faptul este exprimat fără echivoc: „...spre deosebire de predecesorii noștri, noi nu (mai) credem astăzi că trecutul are un sens unic, prestabilit și fatalmente ascendent (adică în spiritul progresului), ce se dezvăluie observatorului de îndată ce este reconstituită traiectoria temporală care, așa-zicând, îl conține”⁴⁸.

Sub unghiul organizării generale, mutațiile sunt totuși mai puțin vizibile. Schema istoriografică de organizare a faptelor prezintă deja la finele secolului XIX și mai ales configurată odată cu volumul din 1960 este în continuare în uz. De altfel, unii autori din volumul anterior, cel din 1985, reapar cu contribuții similare, fie serios ameliorate, fie identice. Faptul arată dificultatea de a schimba paradigma, respectiv aceea a monografiei instituționale concepută ca un demers celebrativ, dar mai ales de a configura un interes profesional în mediul academic pentru un domeniu de cercetare care își manifestă utilitatea exclusiv la intervale de timp apreciabile.

Dacă este să ne referim strict la problematica *începuturilor* care face obiectul demersului de față, ruptura de vechea paradigmă este clară sub anumite aspecte, dar insesizabilă în altele. *Începuturile* ocupă partea a doua a volumului, având de altfel un titlu cât se poate de semnificativ: „Antecedentele medievale și moderne ale Universității” și ocupă aproximativ optzeci de pagini din totalul de 700 de pagini ale volumului, respectiv mai bine de zece procente din volum.

Structura este cvasi-identică, organizată în jurul celor trei tipuri de instituții educative dominante: „Învățământul din Moldova în secolele XVI-XVII” (Petronel Zahariuc, p. 47-80), „Academia domnească din Iași” (Ion Toderașcu, p. 81-96), „Academia Mihăileană” (Gabriel Bădăraș, p. 97-126). Deși, cu excepția primului studiu, nici unul nu aduce o informație substanțial nouă, aceste contribuții țin pasul în general cu noile sensibilități istoriografice, mai cu seamă prin emanciparea de sub tutela vechii paradigme național-comuniste. Problema lor rămâne mai departe nu atât conținutul în sine, cât logica în care sunt integrate, respectiv, în ce măsură putem vorbi de „antecedente ale Universității”?

Concluzii

Contribuția de față și-a propus să treacă în revistă modul în care istoriografia cu privire la Universitatea din Iași a tratat tema *preistoriei* acesteia. Demersul a fost motivat mai întâi de inevitabila discuție cu privire la contextul

⁴⁷ Cf. Alexandru-Florin Platon, „Introducere”, în *Istoria Universității din Iași*, 2010, p. XIII-XIX.

⁴⁸ *Ibidem*, p. XIV.

general al fondării Universității, îndeosebi referitor la încercările anterioare precum și la conținutul ideii de universitate în epocă. În al doilea rând, era vorba de a înțelege miza cu privire la ponderea pe care cele patru încercări monografice succesive asupra istoriei Universității din Iași au acordat-o, fiecare, prezentării *originilor/preistoriei* Universității ieșene. La o privire cât de superficială pare evident că demersul istoriografic referitor la *originile* sau *preistoria* Universității din Iași este mai mult decât un omagiu la adresa înaintașilor, a încercărilor eșuate sau a proiectelor de nivel mai modest, deci o simplă celebrare a „rădăcinilor” istorice și intelectuale ale instituției. În fine, este important de a explica persistența acestui model istoriografic, dincolo de epoci, ideologii și curente intelectuale.

Proiecția narativă a *originilor*, un trecut pe cât de nebulos, pe atât de puternic semnificat, a presupus un efort de reconstrucție și unul de apropiere. Astfel că, investigația de față a încercat pe de o parte să treacă în revistă diversele demersuri de reprezentare a *preistoriei* Universității, iar pe de alta să discute relevanța epistemică a acestor demersuri din perspectiva sub-disciplinei numite *istoria universității*.

După cum am văzut, cea mai veche tentativă de a configura o „preistorie” a instituției ieșene datează probabil din 1885, cu prilejul primei celebrări a fondării Universității. Astfel, în contextul procesului general de „invenție” a trecutului național din lumea românească a celei de-a doua jumătăți a secolului XIX, înțeles ca un act de recuperare colectivă a memorialului național, istoria universității era proiectată în cadrul istoriei „învățământului public” (al educației naționale) și implicit al istoriei naționale. În acest tip de construcție, Universitatea nu are încă un obiect propriu, iar prezența sa istorică este sugerată implicit.

De fapt, putem spune că Universitatea ca subiect istoriografic apare abia o dată cu volumul care marca celebrarea jubileului său ca instituție. Îi datorăm lui A. D. Xenopol prima schiță de istorie a Universității din Iași ca monografie instituțională. Spre deosebire însă de contribuția sa anterioară, din 1885, aici (este adevărat, în circumstanțe diferite) *preistoria* este ca și absentă. În schimb, tema reapare în cel puțin două dintre contribuțiile consacrate *istoricului* celor patru facultăți, deși într-un registru celebrativ și memorial. Această direcție, în care istoria Universității este văzută ca parte a istoriei educației și ale cărei *origini* sunt recuperate de pe un teritoriu istoric tot mai extins, se va impune în viitor.

În volumul redactat cu ocazia centenarului din 1960 a Universității, prima lucrare cu caracter propriu-zis monografic consacrat acestei instituții, vedem că *preistoriei* i se dedică un spațiu de sine-stătător. Mai mult, limitele temporale ale

demersului sunt extinse, acestea identificându-se practic, la fel ca și periodizarea, cu cele ale istoriei generale. Astfel, istoria Universității își proiectează *originile istorice* în practicile educative din Moldova, cu cel puțin două secole anterior fondării instituționale propriu-zise.

Bulimia regresivă este reconvertită în volumul următor, apărut în 1985. Dedicat celebrării a 125 de ani de la începuturile instituției, aparent volumul are ambiția de a proiecta Universitatea ca o *instituție totală*. În fapt, această metaforă servește pentru a integra Universitatea unui discurs totalizant, în timp ce, istoria Universității ca obiect, fie și implicit, al demersului reconstituitiv, pare că dispare încă și mai mult. Pe lângă figura unei instituții exemplare, Universitatea este concepută ca o instituție *națională*, în sensul aici de instituție care reprezintă la scară *micro* evoluția istoriei generale. De la periodizare, la construcția explicației istorice și până la modul de a problematiza principalele aspecte ale evoluției *preistoriei* Universității, un evoluționism radical, esențialist, pândeste mereu: organicitatea este decretată ca fiind normativă, iar instituției îi este desemnat un rol direct în cadrul vastului proces istoric de edificare a statului național-unitar.

Cea mai recentă tentativă cu caracter monografic asupra Universității din Iași pare că se extrage acestei viziuni, cel puțin în intenții. Totuși, schema generală de construcție a *preistoriei* este conservată. Atât școala lui Vasile Lupu cât și Academia domnească din secolul XVIII, pentru a nu mai vorbi de Academia Mihăileană, sunt în continuare atașate istoriei Universității, chiar dacă imaginea acesteia de continuum organic indefectibil nu mai reprezintă o miză.

Observăm deci că, în timp ce demersul recuperator s-a configurat printr-o continuă expansiune temporală a obiectului, demersul de apropiere (de atașare la o schemă istorică generală) s-a manifestat mai ales prin referința la două metadiscursuri înrudite: *preistoria* Universității concepută fie ca o componentă a istoriei fenomenului educativ, fie ca o componentă a unei istorii generale, „naționale”. Acest fapt nu trebuie judecat automat în termeni depreciativi. Foarte probabil, interesul pentru vechile practici educative a contribuit la sistematizarea unor cercetări empirice dispartate. Apoi, fără interesul pentru *preistoria* Universității din Iași văzută ca parte a istoriei învățământului public, trecutul învățământului din Moldova ar fost probabil mult mai puțin cunoscut.

Ceea ce este de discutat privește faptul că, abordată în acest fel, *istoria Universității* apare ca fiind lipsită de o identitate epistemică anume, respectiv, nu-și conține propria explicație istorică. În cadrul vastului edificiu al istoriei învățământului sau al istoriei „naționale”, Universitatea în sine își pierde caracterul de noutate istorică, de practică și formă instituțională radical diferită în raport cu alte experiențe educative sau culturale.

În acest context, este de observat că, în ciuda diversității inerente a colectivelor de autori, a contextelor culturale și ideologice, nu avem propriu-zis versiuni multiple ale *preistoriei* Universității: suntem în fața unui trecut canonic, reiterativ, neproblematic. În același timp, dacă facem abstracție de tentativa care deschide volumul din 1985, nu avem încercări de a conceptualiza sau măcar a concepe istoria universității ca un domeniu aparte, fie și în cadrul unui demers consacrat istoriei învățământului.

Faptul poate avea două explicații. Pe de o parte, contributorii la aceste volume sunt în general istorici generaliști, ei nu sunt deci specializați în istoria universității sau măcar istoria educației. Pe de alta, contextele culturale în care au fost redactate aceste lucrări nu impuneau o discuție despre autonomia universității și mai ales despre caracterul cu totul specific al vieții universitare în raport cu fenomenul educativ în general⁴⁹.

Fie și din acest motiv, problematizările, interogațiile teoretice și căutările metodologice sunt rare. Acest fapt explică probabil de ce istoricii au căzut adesea în capcana metadiscursului dominant, fie naționalist, fie național-comunist, care au indus demersului istoric un puternic impuls mitifiant, dogmatic. De fapt, după cum am văzut deja, în ciuda promisiunilor sale, miza principală a demersului istoriografic aflat în atenție nu a fost de ordin explicativ și nici măcar fundamental simbolic (ca parte a unui demers de acumulare de capital simbolic). Astfel, *preistoria* Universității din Iași s-a configurat, cu fiecare contribuție, în linii mari, ca o schemă de reprezentare istorică având o funcție pur scenografică, expresie a unui metadiscurs istoriografic care celebrează procesualitatea istorică înțeleasă ca o desfășurare organică, națională, necesară. Din acest punct de vedere, reprezentarea trecutului „preistoric” al Universității sugerează deopotrivă măsura în care diversele ideologii dominante s-au insinuat în scriitura istoriei sale, precum și dificultatea de a configura un demers autonom cu privire la istoria universității, care să-și conțină propriul metadiscurs.

⁴⁹ Mă refer aici la faptul că Universitatea trebuie văzută nu doar ca o instituție de transmitere sau de formare intelectuală de nivel avansat, expresie a unor politici educative, ci reprezintă deopotrivă un instrument de aculturare al elitelor, un spațiu de sociabilitate intelectuală, o instanță critică și un laborator de creație intelectuală și de producție a cunoașterii avansate.

Histoire intellectuelle et appropriations idéologiques: la préhistoire de l'Université de Iași

(Résumé)

Index des mots-clés: historiographie, origines, histoire intellectuelle, idéologie, national-communisme

Les universités ont-elles une préhistoire, c'est-à-dire une l'histoire de la période en précédant sa fondation institutionnelle proprement dite ? Comment et pourquoi y faire : par des raisons explicatives, symboliques ou administratives ? Quels sont ses débuts et sa dynamique ?

En s'étant configuré assez vite comme un discours autonome par rapport à l'histoire générale de l'institution, la *préhistoire* de l'Université de Iași est devenu avec le temps une composante incontournable de toute démarche historique concernant l'histoire de cette université. Son expansion temporelle et narrative, sa structure et son rôle idéologique peuvent servir comme un marker de l'évolution de l'histoire de l'Université en tant que l'objet de la recherche historique. En même temps, la manière dont laquelle a eu lieu la mise en scène de cette préhistoire offre une image sur l'emprise des principales idéologies dominantes sur les discours historiographiques concernant l'Université de Iași.

Faire une analyse sur le façon dont lequel cette historiographie avait configuré une *préhistoire* de l'Université de Iași est l'objectif principal de cet article. Il s'agit donc de voir : (1) comment s'est développé ce discours : ses origines, ses motivations, ses rôles, sa chronologie etc. ; (2) les grands thèmes et figures qui ont structuré cet approche; (3) le rapport entre l'objet, le discours historique et les divers courants idéologiques dans la construction de la préhistoire de l'Université de Iași et d'établir la portée épistémologique de ces rapports, particulièrement dans quelle mesure la référence idéologique se substitue à un métadiscours historique.

La première version d'un passé „préhistorique” qui soit associée à l'histoire de l'Université de Iași remonte à l'année 1885, dans le contexte de l'anniversaire d'un quart de siècle de la fondation de l'Université. C'est n'est qu'une esquisse dans laquelle ce passé est identifié avec l'histoire de „l'enseignement national”, qui avait débuté au milieu du XVII-ème siècle. Son rôle généalogique pour l'histoire de l'Université est construit d'une manière implicite, dans la mesure où

la fondation de l'Université est une sorte de conséquence de l'évolution de l'enseignement général dans la Moldavie historique.

Cette coté mémorial et généalogique, qui fait de la *préhistoire* une quête de sources historiques et une pratique de célébrations des ancêtres est apparu en pleine lumière dans les approches concernant l'histoire des disciplines et des facultés dans le volume célébrant le jubilé de l'institution. En l'occurrence, la préhistoire est un sorte de préparation et terrain d'essai du projet universitaire, pas une composante. C'est pourquoi, la référence idéologique est encore diffuse, même si le contexte de l'avènement du discours historique en tant que mémoire national est parfois bien senti.

Mais, c'est à partir du moment de l'apparition du volume en célébrant le centenaire de l'Université, en 1960, que la tentation originale devient un véritable discours. Cette fois-ci, la préhistoire à une place bien définie dans le projet de la monographie universitaire. Son objet est structuré autour des pratiques et des institutions éducatives antérieures à la fondation de l'Université, sans une liaison causale directe avec la fondation de celle-ci.

Les contributions suivantes (particulièrement le volume de l'année 1985) imposent ce model, apparemment définitif, comme un véritable métadiscours. La chronologie semble être un fait acquis spontanément : il s'agit d'une longue séquence temporelle (plus de deux siècles), qui à son tour est fracturé en trois périodes distinctes, chacun avec son autonomie. La préhistoire de l'Université de Iași ne se confonde plus avec l'histoire de l'enseignement public (national), mais avec l'histoire générale de la nation. De cette perspective, donc, faire la narration de cette *préhistoire* c'est faire l'histoire de nation roumaine.

Indéniable, ce type de démarche a eu le mérite, dans l'absence d'un champ d'études à l'histoire de l'enseignement en Roumanie, de systématiser des recherches disparates concernant l'histoire de l'enseignement de la Moldavie. Mais, en même temps, il a ouvert la voie d'un évolutionnisme radical et d'une organicité normative. Ainsi, l'école slavone fondée par Basile Lupu au milieu du XVII-ème siècle, l'Académie princière du siècle suivant et l'Académie Mihăileană fondée dans les années trente du XIX-ème siècle annoncent et prépaieraient la fondation de l'Université aussi que la fondation de l'état-nation roumain. Il s'agit d'un schéma de représentation historique en célébrant la processualité historique organique, national, nécessaire.

*Studenți și profesori ai Universității din Iași la studii în străinătate (deceniul șapte al secolului XIX)**

(I)

LEONIDAS RADOS

Cuvinte cheie: studenți, profesori, Universitatea din Iași, studii în străinătate

O discuție asupra domeniului

Un exeget al romantismului nota că deplasările la studii în străinătate se fac „de la zone deficitare sub raportul instrucțiunii și asimilării progresului către cele câteva puncte de polarizare a interesului, de regulă în Occident”¹. Sesizarea este pe deplin valabilă pentru spațiul sud-est european și mai ales pentru cel românesc, aflat într-un efort dramatic de modernizare ce trebuia să schimbe din temelii parametrii statului și ai societății. Pentru întreaga perioadă modernă, a călători în străinătate, mai ales în scop formativ, pentru ca la întoarcere să îți pui în slujba comunității noile abilități, să devii astfel un cetățean util patriei tale, se constituia într-unul din acele episoade care, pe lângă proiecția în spațiul ideologic, puteau modela radical destinul unui tânăr, construindu-i o carieră strălucită și propulsându-l brusc în ierarhia socială. Cu deosebire la mijlocul secolului XIX, asemenea călătorii academice erau prezentate în termeni apoteotici în presa vremii, atât la plecare, cât mai ales la sosire – dacă tânărul se întorcea cu o diplomă care să-i ateste formal cunoștințele și competențele acumulate –, existând buna tradiție ca personajele aflate în această categorie să ocupe poziții importante în sistemul de învățământ și, în general, în stat și societate.

Este un lucru cât se poate de cunoscut acela că, universitățile străine au deținut multă vreme întâietatea instruirii elitei culturale și științifice românești, cu deosebire a cadrelor didactice din cele două universități din Vechiul Regat. Constatând dependența sistemică a mediului academic românesc de marile

* Prezenta cercetare s-a derulat în cadrul proiectului UEFISCDI „Asociații și societăți studențești la Universitatea din Iași în perioada modernă (1860-1918)”, cod PN-II-RU-TE-2011-3-0165.

¹ Marian Popa, *Călătoriile epocii romantice*, București, Editura Univers, 1972, p. 37.

centre universitare occidentale în privința formării sau perfecționării cadrelor de elită, unul dintre autori nota la cumpăna secolelor XIX-XX că „am fost și suntem încă tributari apusului pentru importarea științei” sau, încă mai elocvent, „cultura apuseană ne-a format profesorii noștri universitari”². Dacă observația are o valență diacronică, ea este cu atât mai potrivită pentru contextul anilor 1860, când cele două universități nu erau pregătite a face față provocărilor vremii și nici să confirme valul uriaș de speranță pe care societatea – ea însăși surprinsă la început de o asemenea instituție transplantată intempestiv în spațiul românesc – le nutrea cu privire la rolul și la rezultatele universității.

De mai bine de un secol, cercetătorii români au realizat importanța universului tematic al deplasărilor la studii în străinătate, abordându-se în general chestiuni precum primii studenți în anumite centre universitare, primii români doctori în drept sau în medicină la Paris, München etc. Subiectul a fost și rămâne fascinant atât pentru istoria educației, cât și pentru istoria elitelor sau a transferurilor culturale. Altminteri, în jurul său s-a construit o „mitologie persistentă și tentaculară”, cum nota unul dintre autori într-un studiu rămas inedit³, în care viziunile romantice, specifice naționalismului naiv, se întâlnesc cu abordările riguroase, cu puncte de vedere bine argumentate.

S-a pus accent pe recuperarea nominală a acestor studioși chiar și acolo unde pretenția era de realizare a unor mici monografii pe studii universitare sau pe instituții de învățământ în anumite intervale de timp, de fapt liste cu studenți precedate de o introducere, fie ea și consistentă, dar care în general nu lămuresc nici pe departe prezența tinerilor români în centrele respective. Ca atare, eficiența anchetelor a rămas până astăzi una scăzută. Explicațiile slabului randament sunt, în mare parte, cunoscute. În primul rând, sursele care trebuiesc investigate se întind pe o plajă largă de timp, disipate în diversele centre universitare. În fond, una din caracteristica acestor stagii, chiar dacă nu o putem considera valabilă pentru totalitatea studioșilor, este tocmai itineranța lor. Unul și același tânăr putea să-și înceapă studiile într-o instituție anume, dar să le termine într-alta (chiar în același oraș), iar lucrul este cu atât mai greu de documentat când vorbim de pendularea între diferitele centre europene, realitate

² Gr. Hurmuzescu, „Chestiuni de învățământ. Universitățile noastre”, în *Noua revistă română*, I, 1900, vol. 2, nr. 24 (15 decembrie), p. 441, *apud* Lucian Nastasă, *Itinerarii spre lumea savantă. Tineri din spațiul românesc la studii în străinătate (1864-1944)*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2006, p. 70; cf. și Idem, *Suveranii universităților românești. Mecanisme de selecție și promovare a elitei intelectuale*, I. *Profesorii Facultăților de Filosofie și Litere 1864-1948*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2006, p. 166.

³ Florea Ioncioaia, *Peregrinatio academica. Tineri români la studii în lumea germană (prima jumătate a secolului XIX)*, manuscris, p. 5.

specifică mai ales lumii germane, unde a făcut carieră. Altminteri, o parte din stipendiile de stat oferite pentru perfecționare în anii 1860 sunt construite pe acest principiu, bursierul având obligația să schimbe în general două școli, dintre care una era, cel mai adesea, Universitatea din Paris.

În acest context este destul de dificil, aproape irealizabil, ca într-un proiect individual să urmezi indiciile lăsate de un anume student (și de ceilalți ca el) în toate centrele instrucției sale, pentru a aduna date complexe într-o explorare exhaustivă a unei anumite secțiuni geografice, culturale sau cronologice. Cel care se lansează într-o cercetare a fenomenului deplasării la studii trebuie să fie deplin conștient de caracterul fluid al temei; în absența unor monografii consistente pe centre universitare, ancheta tinde a fi reluată mereu de la capăt, lăsând uneori, atât autorului cât și cititorului, impresia de demers utopic. Poate de vină este și finalitatea multiplă a cercetării în acest registru și care vizează istoria socială, istoria educației, istoria culturii, istoria științei, biografiile profesorilor etc.

Cercetarea ideală ar trebui să fie realizată în două trepte. În cea dintâi, reconstitutivă, nominalistă și implicit mai seacă, se impune ca printr-un efort colectiv și apelând la metode sociologice, a fi adunate datele prosopografice din registrele de înmatriculări ale universităților și din alte materiale editate, apoi publicate listele cu nume, vârstă, proveniență geografică, religie etc. A doua treaptă, prioritar retrospectivă, foarte utilă în registrul transferurilor culturale și al proceselor formative, ar trebui să se ofere o dimensiune teoretică, să conceptualizeze, să problematizeze, să conducă spre o veritabilă dezbatere asupra chestiunilor esențiale și să dea răspunsuri la setul tot mai consistent de întrebări. Și aici, însă, dificultățile de interpretare ar fi greu de depășit. Să luăm exemplul, nu tocmai izolat, al celor care studiază și în Germania și în Franța. Unde îi încadrăm și ce model ajung ei să promoveze? Sunt solidari cu spiritul german sau cu cel francez? Putem distinge facil din setul de practici și comportamente pe care l-au adus cu ei în țară? În fine, dacă individual s-ar putea ajunge la unele concluzii viabile, în urma cercetării atente a biografiei și operei unui asemenea personaj (bunăoară Titu Maiorescu), cum procedăm cu grupurile mari sau cu variatele curente și direcții?

Un asemenea demers totalizator rămâne deocamdată utopic pentru spațiul științific românesc, unde lipsesc în primul rând datele prosopografice, ca să nu mai vorbim de încercările retrospective, extrem de reduse numeric. Rezultatele cercetării românești sunt neglijabile în raport cu dimensiunea reală a temei, în ciuda apariției unor publicații temerare⁴. Aceleași demersuri disperate,

⁴ Cercetarea românească nu a putut oferi liste complete cu bursierii statului în secolul XIX.

individuale, aparent haotice, fiecare cercetător apelând la propriul set metodologic, propunându-și ținte adaptate viziunii, universului său de cunoaștere și, nu în ultimul rând, bugetului în general foarte redus⁵.

Evident, există și circumstanțe atenuante, care țin de șirul variabilelor ce trebuiesc adunate (vârstă, origine, religie etc.) și care sunt de cele mai multe ori sincopate chiar în aceeași sursă. Nu mai vorbim de diferențele incomode pentru o cercetare unitară, între spațiile culturale sau chiar între centre din interiorul aceleiași culturi, care selectează în mod diferit datele ce însoțesc înregistrarea fiecărui studios și care complică realizarea unui chestionar unificator. În ansamblu însă, diletantismul și absența specializării într-un domeniu care are, totuși, specificul său, la care trebuie să adăugăm incontinența cercetărilor, imprecizia terminologică și metodologia deficitară, au întârziat considerabil apariția unor rezultate mai ample⁶.

În fine, implicarea unor nume sonore, dar fără un interes special pentru fenomen, au adus un binevenit plus de informație și chiar de popularizare dar, paradoxal, în același timp au limitat, fie și pe moment, evoluțiile metodologice printr-o tratare pe alocuri superficială. Câtă vreme una sau alta dintre figurile emblematice ale istoriografiei românești aborda tema studiilor în străinătate fără o necesară sistematizare, recurgând la tehnici rudimentare, apăreau modele de

(care să conțină numele, originea geografică, specializarea, anii de studiu și diploma obținută), un proiect fezabil dacă ar fi existat coordonare și fonduri modice. Nici inițiativa de constituire a unui colectiv tematic, precumpănitor informal, la finele anilor 80 și începutul deceniului X al secolului trecut nu s-a concretizat prin volume colective, tematice, nici printr-o popularizare sistematică a subiectului. Așa că, în ciuda unor lucrări generale, poate premature, cu tentație de sinteză (dar utile pentru construcția domeniului), nu cunoaștem nici măcar proporția bursierilor din totalul studenților români aflați la studii peste hotare sau numărul real al studenților.

⁵ Cum s-au descurcat în tot acest timp alte istoriografii comparabile, expresii ale unor societăți în care, rolul studiilor în străinătate este considerat, la fel ca în România, definitor pentru regenerarea națională din secolul XIX? Ungaria a epuizat în linii mari subiectul, concentrându-se acum pe cercetarea unor segmente calitative din cadrul acestui fenomen. De asemenea, Bulgaria a făcut pași importanți, prin eforturile lui Alexander Kostov, un dedicat cercetător al migrației studențești bulgărești și sud-est europene de secol XIX. Punând accent pe sursele arhivistice interne, el este aproape de a construi, împreună cu echipa sa, o imagine coerentă asupra studenților bulgari din străinătate (bursieri sau nu), care s-au întors, la finele perioadei de formare, în țară.

⁶ Printre cele mai nefericite publicații din ultimele decenii amintim micul articol al lui M. Timofte, „Studenți români la Universități europene”, în *Universitatea din Iași 1860-1985, Pagini din istoria învățământului românesc*, supliment la *Analele științifice ale Universității din Iași*, tom XXIII, 1987, p. 217-223, unde autorul se ocupă superficial, în ciuda titlului extrem de generos, de constituirea unui cerc al studenților români la Universitatea din Gand, Belgia, în 1929, precum și lucrarea Adrianei Spătan, „Studenți români în Franța în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Manuale școlare”, în *Muzeul Național*, București, XI, 1999, p. 55-58, cu siguranță cea mai haotică și fără sens producție din domeniu.

analiză și studiu nesatisfăcătoare pentru cei care ar fi dorit să se ocupe predilect de acest subiect. În fruntea acestei serii de personaje cu rol ambivalent se situează în mod spectaculos, prin tocmai statura autorului, istoricul N. Iorga. El s-a ocupat tangențial de tematică, realizând printre cei dintâi importanța studiilor în străinătate pentru istoria culturală a românilor. Pe de o parte, i-a acordat loc de cetate, inclusiv în sintezele sale asupra literaturii și învățământului, cât și în publicații independente⁷ și a trezit un oarecare interes pentru domeniu, dar pe de alta, a lansat public unele contribuții deficitare⁸.

⁷ După ce în 1927 îi apăruse conferința *Les voyageurs orientaux en France*, prin care impune cunoscuta cronologie a valurilor, demnă de luat în seamă, în deceniul patru N. Iorga mai publica o serie de contribuții care lărgeau un domeniu în devenire: „Înscrierea ca student a lui Despot Vodă” și „Încă o precizare asupra lui Despot-Vodă, student la medicină la Montpellier” în *Revista istorică*, 1931, p. 23-25, respectiv 33-37; „Vicisitudinile celui dintâi student moldovean la Paris: Gh. Bogdan”, în *Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice*, seria III, tom XIV, 1933 p. 243-271; *Un student în străinătate acuma o jumătate de veac. Maramurașanul Artemie Anderco. Jurnalul său*, Vălenii de Munte, Datina Românească, 1934; *Scrisori vechi de studenți (1822-1889)*, adunate de N. Iorga, București, Datina Românească, 1934; *Români în străinătate de-a lungul timpurilor*, Vălenii de Munte, Datina Românească, 1935; „Vasile Alecsandri, student la Medicină”, în *Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice*, seria III, tom XX, 6, 1938, p. 127-131.

⁸ Dintre acestea se remarcă volumul scrisorilor, dintr-o serie deja populară, unde avea alături *Scrisori de domni, Scrisori de boieri, Scrisori de femei*. Spiritul pozitivist care l-a propulsat pe editor în fruntea triadei critice este limitat în a oferi sursa scrisorilor (de regulă colecția Hurmuzaki) și a așeza cronologic respectivele misive, pe care nu le leagă nimic altceva decât aceea că au fost redactate de tineri în perioada studiilor superioare. Deși utile, fără îndoială, ca informație, nu găsim nicio intervenție critică la subsol, nicio notă introductivă sau asupra ediției. De asemenea, publicația relativă la experiența de medicinist a lui Alecsandri, în ciuda titlului generos, nu făcea altceva decât să descrie în câteva rânduri un caiet de cursuri al poetului, recuperat de generalul Văitoianu de la unul dintre soldații săi. Istoricul considera, în prezența unor informații lacunare cu privire la studiile lui Alecsandri în capitala Franței, îndeosebi asupra celor de medicină, că „anii la Paris fură ai unei școlarități serioase, oneste și pline de răspundere” (p. 130). Ajunsesse la această concluzie doar observând scrisul caligrafic și „deosebita îngrijire” a caietului de cursuri la chimie al bardului. Nu știm de ce Iorga nu dorea să accepte evidența, anume că anii de la Paris erau altceva decât o perioadă de experiențe și căutări pentru tânărul Vasile Alecsandri. Nu e, cum s-ar crede „o înțelegere ușurată a studiilor” din partea poetului, afirma acolo N. Iorga. Se prea poate, dar era accepțiunea călătoriei de studii pentru marea majoritate a junilor aristocrați. În fond, după 1835, când trece bacalaureatul, încearcă să studieze chimia, apoi medicina, pe care le abandonează, probabil din pricina ritmului alert, și în 1836 se înscrie la Drept, pentru a părăsi și cursurile juridice un an mai târziu. Această traiectorie oscilantă de studii ne indică cu destulă precizie că Vasile Alecsandri (și familia sa) aveau în vedere nu pregătirea pentru o profesiune liberală sau pentru profesorat, ci experiențe de studii variate în urma cărora tânărul boier moldovean trebuia să devină un gentilom, un om mai bun și mai pregătit să-și exercite rolul său în societate. Dincolo de toate, în general calitatea de student medicinist implica nu doar studiu serios, ci și nevoia de refulare (din motive care țin de contactul direct cu boala, cu infirmitatea, cu moartea etc.). Vezi, bunăoară, teza de doctorat a lui Florent Palluault, *Medical students in England and France, 1815-58: a comparative study*, University of Oxford, 2004 (mai ales p. 176-184) unde

Revenind la subiectul studiilor în străinătate, trebuie spus că în epocă deficiențele la nivelul sistemului educativ românesc erau multiple, dar binecunoscute atât dirigitorilor domeniului, cât și publicului, fie că vorbim de o infrastructură și o programă învechite, de lipsa unui auditoriu pregătit pentru receptarea științei, sau de dascălii insuficient formați⁹. Așa că instrucția serioasă în stabilimentele europene era nu doar preferată, ci necesară, din lipsa alternativei, aceloră dintre junii români care se arătau dornici de învățatură.

Între timp, conflictul dintre generații, care opunea, în perioada regulamentară, pe „oamenii în vârstă, neieșiți din țară” acelor tineri „crescuți în străinătate și porecliți [...] bonjuriști”, după mărturisirea lui Vasile Alecsandri, se stinsese în favoarea ultimilor, e drept, cu sprijinul nemijlocit al „damelor de la Moldova”¹⁰.

Toate păturile sociale participau activ la această mișcare de aducere a luminilor în patrie, după cum bine amintea un călător străin la 1842, producându-se totodată și importante modificări în mecanismele promovării socio-politice:

„La jeunesse moldave, depuis les premiers boyards jusqu'ici à la classe moyenne va faire ses études à l'étranger et rapporte des Universités d'Allemagne, de France, d'Italie et des Grèce des principes d'ordre, de légalité et de justice qui porteront leurs fruits alord qui les hommes actuellement au pouvoir tous plus ou moins imbus des anciennes routines, auront payé leur tribute à la nation et cédé la place dans les Conseils du Prince et dans la chambre représentative à cette nouvelle génération animée d'un véritable esprit national et sur laquelle repose l'espoir d'une complète régénération pour le pays”¹¹.

Autoritățile românești din domeniul educației îi selectau și trimiteau pe tinerii serioși la studii în străinătate pentru a acoperi acele domenii, didactice sau sociale, care contribuiau direct la modernizarea și buna funcționare a statului. Politica de formare în străinătate era în plin avânt în anii fondării celor două universități, de la Iași și București, tocmai în ideea legitimării și a creșterii vizibilității și calității așezămintelor autohtone, însă exemple de studii finanțate

se analizează inclusiv cauzele proastei reputații ale studenților mediciști în societatea timpului. Poate și ca urmare a „culturii sălii de disecție”, după expresia lui Charles Newman, care imprima o notă de indecență și de duritate studioșilor, mediciștii sunt cei mai predispuși la excese sociale, devenind clienți regulați ai sălilor de dans și ai prostituatelor.

⁹ Vezi, pe larg, Lucian Năstăsă, *Itinerarii spre lumea savantă*, în special capitolele „Universitate și elite în spațiul românesc” și „Etapale inițierii academice”.

¹⁰ V. Alecsandri, „N. Bălcescu”, în *Revista română pentru științe, litere și arte*, an II, 1862, nr. 1, p. 308.

¹¹ Scarlat Callimachi, *Pagini inedite despre Moldova. Însemnările unui călător străin din întâia parte a veacului al XIX-lea*, București, Institutul de Istorie Națională, 1947, p. 33.

în mod expres de la buget pentru formarea dascălilor meniți a predă „învățăturile înalte”, datează dinainte¹². Cum multă vreme după 1860 și 1864 facultățile nu erau complete, lipsind anumite catedre (din insuficiențe bugetare sau de personal), numeroase specializări nu erau acoperite în țară iar dotările, mai ales în cazul disciplinelor „științifice”, nu depășeau un stadiu rudimentar, fenomenul acordării de burse pentru studiile în străinătate a continuat, cu intensitate variabilă, în toată perioada modernă¹³.

Nici măcar nu este vorba de un monopol al studiilor superioare; pe lângă studiosii din universități, sau din școli speciale (școlile de arte, ecleziastice, comerciale și militare sau chiar celebra *Ecole Normale Supérieure*), întâlним tineri care urmau liceele, gimnaziile și chiar școala primară în Europa civilizată¹⁴; unii primeau în deceniile șase și șapte, când nu opera încă foarte clar distincția între studiile medii și cele superioare, stipendii de la stat. Evident, pe măsura modernizării statului și a societății, bursele sunt acordate numai studenților care au urmat sau au absolvit o facultate din țară¹⁵.

Prin forța lucrurilor, în studiul de față ne vom ocupa prioritar de bursierii români în străinătate, atât cei finanțați de stat, cât și cei care au studiat cu burse private, acesta fiind, în fapt, bazinul de recrutare al corpului profesoral superior. Lucrul este perfect explicabil. Spre deosebire de cei care studiau cu mijloace proprii, și care, cu excepția mediciniștilor, nu erau deplin interesați în obținerea unei diplome care să le ateste cunoștințele și abilitățile, bursierii sunt obligați să urmeze cursurile cu asiduitate, să transmită rapoarte periodice și să facă la întoarcere, prin prezentarea respectivei diplome, dovada finală că resursele

¹² Chiar dacă nu ne propunem aici o discuție mai largă, trebuie să distingem între bursele acordate din anii 20-30 până la finele deceniului cinci și acelea din perioada următoare, când intervine o modificare sensibilă în filosofia implicării statului în sistemul educativ, în general în rosturile instrucțiunii publice. O analiză detaliată rămâne însă de făcut. Despre curentul favorabil educației publice/naționale și creșterea interesului pentru educarea unitară a tineretului în Europa primei jumătăți a secolului XIX, vezi, Jean-Claude Caron, *Tinerii la școală*, în Giovanni Levi, Jean-Claude Schmitt (coord.), *Istoria tinerilor în Occident*, vol. II, Perioada contemporană, Iași, Institutul European, 2001, p. 159-230.

¹³ Pentru a exemplifica înapoierea zonei academice românești din acea perioadă, unul dintre exegeții temei oferea exemplele numărului scăzut de volume ale celor două biblioteci centrale din București și Iași și a proastei echipări a laboratoarelor Facultății de Științe din Iași (Cf. Lucian Nastașă, *op. cit.*, p. 84).

¹⁴ Una din întrebările care s-au pus, pentru clarificările concepționale, a fost cu privire la termenul folosit pentru cvasitotalitatea acestor tineri. Acela de studios, care pare a se fi impus? Până azi e cu adevărat cel mai potrivit, în ciuda unor mici inconveniențe.

¹⁵ Prevederea că stipendiile externe sunt rezervate exclusiv studiilor superioare apare pentru prima dată într-un act oficial în *Statutele Universității din Iași*, elaborate în toamna lui 1860, dar deceniul nu este lipsit de excepții. Vom reveni la această chestiune în paginile care urmează.

investite nu au fost risipite în van. De altfel, acești studioși erau trimiși la studii tocmai în ideea de a fi întrebuințați la întoarcere ca profesori de învățături înalte, fapt care îi făcea extrem de interesați să obțină o diplomă de licență sau de doctorat, care le-ar fi permis intrarea într-un corp elitist și bine remunerat¹⁶.

Altmineri, efectivul de cadre noi necesare funcționării universităților pare destul de constant, chiar în acele perioade în care politica de stipendii părea că dăduse rezultate finale (precum în deceniul șapte). Cu prioritate însă în anii 1860, alimentarea învățământului superior cu elemente bine pregătite și competitive reprezintă firul roșu al politicii bursiere. Bunăoară, în octombrie 1867, Consiliul Superior al Instrucțiunii recomanda ținerea concursului pentru 15 burse de câte 3 ani în străinătate (6 litere, 6 științe exacte, 3 medicină) la data de 5 septembrie 1868 simultan la București și Iași, având în vedere „trebuința de profesori în școlile superioare din țară”¹⁷.

Apoi, dintre cele două categorii, bursierii și cei care studiază pe cheltuiala familiei, prima pare să fi avut un rol mai important, implicit mai vizibil, chiar dacă intervine handicapul efectivelor reduse, pentru transferurile culturale și modernizarea țării, măcar pe termen scurt și cu preponderent la nivelul sistemului educativ. În ceea ce-i privește pe profesorii Universității din Iași este o evidență că au beneficiat, în marea lor majoritate, de stipendii în străinătate care i-au modelat și i-au pregătit pentru noile poziții.

Ne putem întreba la ce folosește un studiu precum cel de față într-un flux de priorități legate de istoria universitară sau de istoria formării elitei moderne românești? Intervalul cronologic analizat este destul de redus și pare irelevant, măcar în parte, pentru o cercetare statistică amplă a formării profesionale a personalului didactic de la universitatea ieșeană în perioada modernă. În fond, de ce anii 1860?

¹⁶ Pentru analistul de azi frapează această atracție pe care o exercită universul didactic, în condițiile în care universitatea, ca instituție, în ciuda acelor reprezentări naive ce-i coboară originea în medievalitatea românească, nu avea tradiție aici. Cu atât mai mult este de discutat asupra motivațiilor din deceniul șapte, când ideea apariției Universității din Iași era criticată de unele voci, mai ales la București, când se puneau apoi problema desființării ei și când statutul profesorului universitar devenise un motiv de conflict cu autoritățile guvernamentale. Cu siguranță că salarizarea, net superioară altor categorii bugetare (24.000 lei anual, cf. Dr. Hurmuzescu, „Istoricul Facultății de Științe din Iași”, în *Anuarul general al Universității din Iași tipărit cu prilejul jubileului de cincizeci ani*, Iași, Tipografia Națională, 1911, p. XLIV) și statutul de înalt funcționar public al profesorului universitar își spuneau cuvântul, dar interveneau și o serie de alte elemente mai subtile, demne de luat în calcul, dar asupra cărora nu insistăm, în absența unei cercetări minuțioase.

¹⁷ Condițiile eliminatorii era cetățenia română și licența în disciplina respectivă obținută în țară. Arhivele Naționale Istorice Centrale București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (mai jos: ANIC București, fond MCIP), dosar 103/1867, f. 92.

Răspunsul acoperă mai multe paliere. În primul rând, anii 1860 sunt percepuți chiar de contemporani ca o nouă epocă¹⁸ – una optimistă – în care totul se schimbă iar timpul începe să curgă mai repede; este perioada Unirii, a centralizării la București, a inovațiilor instituționale (chiar universitățile intră în această logică), dar și a pierderii de către Iași a statutului de capitală, cu urmări dramatice; sunt anii loviturii de stat a lui Cuza, cu acute reverberații interne și externe, apoi a îndepărtării lui și a aducerii unui prinț străin care va continua opera de modernizare. Evident, este vorba de primul deceniu de existență a Universității, anii săi de început, interesați atât din perspectiva provocărilor organizatorice, cât și a instrucției studenților, o perioadă foarte fluidă, marcată de imprezibil și de nesiguranță cu privire la viitorul instituției.

În esență, s-a construit în acei ani un organism artificial, fragil, care a fost vreme de aproape jumătate de secol în pericol real de desființare. Vina aparține în egală măsură birocrăției centrale, dar și elitei locale, atâta câtă rămăsese după 1862, dar mai ales a cadrelor didactice, care au tratat cu superficialitate și nepăsare interesele propriei instituții. Simptomatic era faptul că personaje care aveau multe în comun cu geneza sau cu organizarea eficientă a noii construcții (de pildă M. Kogălniceanu sau Titu Maiorescu), odată stabilite la București, transmit semnale extrem de critice la adresa Universității ieșene și a dascălilor ei.

Pe de altă parte, ca să revenim la logica deplasărilor la studii, în deceniul șapte sunt documentate, într-o fluență fără precedent, cele mai numeroase efective de bursieri în străinătate, care includeau fie studenți merituosi, fie pe viitorii profesori ai universității¹⁹; în plus, este perioada în care politica de

¹⁸ Deși pare convențional, nu este întâmplător că scrisorile sau solicitările de burse ale tinerilor români conțin la finele anului 1859 și în 1860, această idee. Bunăoară, într-una dintre acestea, datată noiembrie 1859, un studios își începea astfel argumentația: „era nouă ce s-a deschis pentru țara noastră [...]”, sintagmă ce se regăsește întocmai în solicitarea de stipendiu a altui tânăr, câteva luni mai târziu (Vezi, Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iași, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din Moldova 1804-1862 (mai jos SJAN Iași, fond MCIP Moldova), dosar 28/1860, f. 1 și 14).

¹⁹ În fapt, augmentarea bruscă a numărului stipendiștilor, documentată la nivel arhivistic, începe odată cu dubla alegere a domnitorului Alexandru Ioan Cuza și trebuie văzută drept rezultatul unei noi traiectorii pe care orbita societatea românească, societate ceva mai optimistă și încrezătoare în destinul său, conștientă de faptul că se impune o apropiere rapidă de mentalitățile, normele și construcțiile societăților apusene. Diferențele ies pregnant în evidență pentru că după încheierea domniei lui Grigore Alexandru Ghica în 1856, una benefică, impresionantă chiar, în registrul educației, urmează o perioadă în care trimiterea de noi stipendiști se oprește, pentru ca procesul să fie reluat în 1859, când se încheia o convenție de mentorat și corespondență cu profesorul Royer Collard de la Sorbona și un grup de șapte bursieri (Bossie, Ciurea, Codrescu, Cernătescu, Odescu, Poni, Cobălcescu) pleca deja spre Paris în ideea ca, la întoarcere, tinerii să-și pună noile competențe în slujba „propășirii țării”.

stipendii, urmând fidel direcția de politică externă, se orientează prioritar spre centre din țări neolatine precum Franța, aflată într-o relație specială cu Principatele Unite, apoi Italia și, accidental, chiar Spania.

În deceniul opt devine sesizabilă o oarecare orientare filogermană și în domeniul studiilor, inițiată treptat odată cu aducerea prințului Carol, dar ieșită la lumină după umilirea militară a Franței în războiul franco-prusac din 1870-1871. Firește, sunt și alte cauze, care țin de dezvoltarea studiilor tehnico-științifice, de apropierea geografică, de costurile mai reduse din centrele germane și nu în ultimul rând de facilitatea obținerii diplomelor (mai cu seamă în litere) comparativ cu *Orașul luminilor*.

Se poate identifica și o componentă socială ce justifică limitele cronologice ale contribuției de față. N. Iorga, unul dintre exegeții fenomenului (și, în tinerețe, parte a sa) identifica trei valuri de studioși peste hotare: 1820-1835, 1835-1860 și, în fine, 1860-sfârșitul secolului XIX. Specificul ultimului val este dat, potrivit concluziilor sale, de modificarea radicală a structurii sociale a tinerilor implicați în peregrinarea academică, pe fondul acordării de către stat a stipendiilor cu prioritate celor proveniți din păturile defavorizate²⁰. De fapt, pentru Moldova cel puțin, acest al treilea val începe să prindă contur după *Așezământul* din 1851, motiv pentru care ne vom referi pe larg, cu orice ocazie, și la perioada anilor 50'.

În alegerea acestui subiect ne-a împins și dificultatea, cu adevărat exasperantă, a obținerii de date acurate cu privire la instrucția personalităților României moderne, cu deosebire a profesorilor ieșeni de la jumătatea secolului XIX și chiar cu privire la intrarea lor în corpul didactic²¹.

Un exemplu grăitor este cel al lui Al. Călinescu (ortografiat și A. Călinescu, Alex. Călinescu sau Alexandru Călinescu, cu unul sau doi de „l”), pentru scurtă vreme profesor la Secția Științifică a Facultății Filosofice de la Universitatea ieșeană. Prea puține se știu despre acest dascăl care se volatilizează, ca și cum nu

²⁰ N. Iorga, *Les voyageurs orientaux en France*, Paris, Gamber, 1927, p. 103.

²¹ De vină pentru această stare de fapt sunt, în egală măsură, precaritatea cercetărilor locale de istorie a intelectualității, lipsa unui interes constant și real al instituției față de propria istorie (dublată de dezinteresul succesorilor respectivilor dascăli la catedrele lor), tentația factorilor de decizie pentru finanțarea cu predilecție, dacă nu exclusivă, a volumelor celebrative, de unde mixtura de entuziasm, profesionalism la unii, muncă forțată și simulacru la alții, în lucrări care ar trebui să fie de referință. Pentru lectorul de ocazie sau pentru cel avizat este impresionantă proasta alcătuire a studiului dedicat istoriei disciplinei juridice cuprins în volumul publicat cu ocazia centenarului Universității. Importanta „contribuție” era semnată de nu mai puțin de nouă autori, probabil pentru un ciclu complet al ridicolului, dar nu face vorbire decât despre Simion Bărnuțiu, lapidar despre Vasile Conta, apoi sare la finalul secolului XIX, lipsindu-ne de informații sau măcar de aprecieri din interiorul disciplinei despre Al. Gheorghiu, George Alexandrescu-Urechia, frații Șendrea, etc. (Vezi, capitolul „Dezvoltarea științelor juridice” în *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860-1960*, vol. II, București, 1960, p. 304-320).

ar fi existat, din evidențele ulterioare ale Universității și, la fel de bine, din istoriile facultăților ori ale disciplinelor, cu unele excepții nesemnificative. Evident, impactul său pe scena educației superioare a fost limitat, e drept, activând aproximativ un an și jumătate, fapt ce explică lipsa de interes. Se cunosc în linii mari, doar împrejurările „apariției” sale între profesori la 1860 și ale „dispariției” din 1862.

Intrarea sa în corpul profesoral superior trebuie pusă legătură cu eforturile de sistematizare a propunerilor și de întocmire a programei de studii a viitoarei universități. Tânărul Călinescu făcea parte din comisia specială care începuse, la 7 septembrie 1860, elaborarea programei de studii alături de Ștefan Micle și Ioan Pop, astfel că nu trebuie să mire numirea sa la catedra de „matematici și chimie” începând cu 17 septembrie²².

Despre formația sa știm destul de puțin. Georgie Melidon îl amintește în *Relațiunea* sa ca fiind absolvent de facultate filosofică la Liège²³, lucru asupra căruia avem unele rezerve. Tot student la Liège, dar de data aceasta la Școala de Mine, trimis cu stipendiu prin 1857, ne apare acest personaj și în lucrarea lui Ilie Popa²⁴. Din cercetările noastre în arhivele românești nu am reușit să identificăm niciun bursier de stat cu acest nume înainte de 1860. Cu toate acestea, un anume Alex. Călinescu era numărat în decembrie 1859 între cei trei studioși subvenționați la studii în străinătate de către Societatea pentru Încurajarea Tinerilor la Învățătură²⁵. În suplica adresată lui Alexandru Ioan Cuza, în scopul obținerii patronajului domnesc pentru Societate, se nota că „Alex. Călinescu încă se ocupă astăzi cu învățătura științelor pădurăriei, a montanistice și a idraulice”. Avem motive să credem că junele era viitorul profesor de la Universitatea din Iași.

Al. Călinescu demisionează alături de Ștefan Emilian în ianuarie 1862, în timpul conflictului dintre unii profesori și Minister (asupra căruia nu vom insista însă aici), când la Științe rămăseseră doar Ioan Pop și Ștefan Micle. La 23

²² Cf. D. Berlescu, „Universitatea din Iași de la 1860 la 1918”, în *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860-1960*, vol. I, București, 1960, p. 99. Despre cursurile lui de Algebră Superioară și Calcul Infinitesimal, vezi, *Anuariul Universității din Iași pe anul școlar 1895-1896, precedat de o ochire retrospectivă asupra învățământului superior din Iași*, Iași, Tipografia Națională, 1896 (în continuare: *Anuariul Universității 1895-1896*), p. 15.

²³ Georgie Radu Melidon, *Relațiune statistică de starea școalelor din Moldova. Memoriu prezentat d. Ministru de Culte și Instrucțiune Publică în 1 ianuarie 1862*, Iași, Tipografia Adolf Berman, 1862, p. 64.

²⁴ Ilie Popa, „Dezvoltarea matematicii”, în *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860-1960*, vol. II, p. 12.

²⁵ Cf. SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 59/1855, f. 32.

ianuarie 1862 era rechemat la catedră Ștefan Emilian, nu și Al. Călinescu²⁶. Cert este că după această dată a dispărut din peisajul educativ ieșean. Ce legătură să fie între el și un anume Al. Călinescu, bursier român trimis de Ministerul de Interne, Agricultură și Lucrări Publice, împreună cu alți trei studioși la Școala de Mine din Liège, rămâne de cercetat. Posibil să nu fie una și aceeași persoană, mai ales dacă și-a trecut într-adevăr licența înainte de 1860, cum afirma Georgie Melidon. La fel de bine însă putea fi, căci situații în care un fost profesor revine la învățătură pentru a-și lua un titlu academic, s-au mai văzut (spre exemplu: în epocă Gr. Cobălcescu, iar peste ani, istoricul Petru Râșcanu)²⁷.

Avem de-a face, așadar, cu un deficit de date și informații sigure, verificate. În schimb, nu lipsesc erorile sau inexactitățile, strecurate inclusiv în instrumente de lucru fundamentale (dar preluate din alte contribuții) sau în lucrări altminteri bine structurate, indispensabile chiar, anchetelor asupra formării elitelor. Să dăm și aici câteva exemple.

Potrivit lui Lucian Predescu, Nicolae Ionescu ar fi fost licențiat în Drept la Paris, activând, în timpul studiilor, ca redactor la revista *L'Etoile du Danube*, ce apărea la Bruxelles în 1856 pentru ca, după 1868 să devină profesor de istorie universală la Universitatea din Iași²⁸. Dar N. Ionescu s-a întors de la studii în 1852, fără a-și fi trecut licența, și începe să țină cursuri la Universitate din 1863, nu din 1868 (și nici din 1860, cum susține Departamentul de Cercetare Interdisciplinară în Domeniul Științelor Umaniste, Programul Dicționare & Enciclopedii, în pagina de internet a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași²⁹), în condițiile în care Maiorescu, repus în funcție de Minister odată cu ceilalți profesori, renunțase la cursul de istorie în favoarea filosofiei.

Dacă ar fi să-l credem pe Ion Petrovici, Titu Maiorescu și-ar fi terminat studiile la Berlin în perioada 1858-1861³⁰; lucrurile sunt însă mai complicate și, în ciuda dimensiunii personajului și a diverselor cercetări, nu îndeajuns de clare. Se știe că s-a mutat de la Berlin la Giessen, unde avea oportunitatea arderii

²⁶ Cf. D. Berlescu, *op. cit.*, p. 166. Fapt menționat și de Ilie Popa, *op. cit.*, p. 12, care notează că după 14 luni pleacă de la Universitate, iar catedra de analiză superioară rămâne neocupată până la 1863, când o preia N. Culianu.

²⁷ Un argument ar fi că în procesele verbale ale ședințelor Consiliului Academic din toamna anului 1860 este numit simplu „d. Călinescu”, semn că nu avea titlu academic, față de alții, la care apare particula dr. sau lic[ențiat] (Vezi, bunăoară, SJAN Iași fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat (mai jos Rectorat), dosar 8/1860-1863, f. 3, procesul-verbal al ședinței din 15 noiembrie 1860).

²⁸ Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, București, 1940, p. 432.

²⁹ <http://dictionare.enciclopedii.uaic.ro/catalogCD-UAIC/> (N. Ionescu, consultare la 15.06.2012, orele 09.20).

³⁰ Ion Petrovici, *Titu Maiorescu 1840-1917*, București, Editura Casei Școalelor, 1931, p.15.

etapelor și unde își trecea doctoratul în filosofie în vara anului 1859, pentru a merge mai departe la Paris, de data aceasta ca bursier muntean³¹. Apoi, nu a obținut prin echivalare doctoratul în filosofie la Sorbona în 1860, cum se afirmă pe pagina de internet a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași³², ci numai licența. De asemenea, începutul epopeii universitare a lui Maiorescu nu trebuie fixat la 1863³³, când devine rector, ci un an mai devreme.

Despre Grigore Cobălcescu se afirma, tot într-o lucrare publicată despre și sub egida Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, că obținea la 1849 o bursă la Paris și reușea a-și trece licența la 16 noiembrie 1851³⁴. În fapt, datele sunt devansate cu un deceniu, căci el obținea un stipendiu extraordinar la 1859 și devenea licențiat la 1861. Probabil că ceea ce a indus în eroare în acest caz este calitatea sa de profesor la Academia Mihăileană începând cu 1851/1852, pe când avea doar studii secundare.

Până și despre Petru Poni, probabil universitarul ieșean care a suscitât atât din partea contemporanilor, cât și a urmașilor, cel mai viu și constant interes – și aceasta fără a fi contestat – apar informații eronate. Una ar fi că intră în corpul universitar în 1865³⁵ sau 1866³⁶, când lucrul acesta se petrece abia la 1878, căci la 1866 era doar profesor secundar la Liceul Național și la Școala Militară.

Numeroase semne de întrebare persistă asupra formării și începutului carierei unui personaj foarte controversat din motive pe care nu le vom expune aici, Andrei Vizanti, succesorul lui V. A. Urechia³⁷ la catedra de limbă și

³¹ La Berlin îl aflăm înscris însă la Jursiprudență din 4.11.1858 și șters din registru (gelöscht) abia la 19.01.1860, ceea ce lasă loc unor speculații pe care nu le vom rezolva noi aici. Vezi lista studioșilor în Dumitru Amzăr, „Studenti români în străinătate. Universitatea din Berlin”, extras din *Cercetări literare*, IV, 1940, p. 228

³² Vezi secțiunea 150.uaic.ro/personalitati/, ce conține, în general, date acurate.

³³ Cf. <http://dictionare.enciclopedii.uaic.ro/catalogCD-UAIC/> (Titu Maiorescu, consultare la 15.06.2012, orele 10.40). Și despre Iacob Negruzzi se afirmă acolo că și-ar fi început cariera universitară la 1860, dar el atunci se afla la studii în Germania și abia la 1863 își susținea doctoratul.

³⁴ Liviu Ionesi, „Grigore Cobălcescu”, în *Universitatea din Iași 1860-1985. Dezvoltarea științei* (Gh. Platon și V. Cristian redactori responsabili), Iași, 1986, p. 320-321.

³⁵ În *Dicționarul contemporanilor*, de Dim. R. Rosetti, București, Editura Populară, 1897, Petru Poni apare ca profesor la Facultatea de Științe din 1865 (p. 152)!

³⁶ Cf. <http://dictionare.enciclopedii.uaic.ro/catalogCD-UAIC/> (Petru Poni, consultare la 17.06.2012, orele 17.20). Informația este preluată fără alte cercetări complementare din *Anuariul Universității 1895-1896*, p. 129, unde s-a strecurat o greșeală. Data corectă (28 septembrie 1878) e amintită în Dr. Hurmuzescu, *op. cit.*, p. LXIV.

³⁷ Dincolo de discuția asupra calității de licențiat la Paris, care se va sfârși doar atunci când se va putea cerceta fondul arhivistic al Facultății de Litere de la Sorbona, V. A. Urechia este arătat ca studiind la Paris între 1853 și 1857; deși se prea poate să fie o simplă greșeală de tipar (Vezi, D. Berlescu, *op. cit.*, p. 216).

literatură română. În anuarele Universității se spune despre el fie că a fost numit la catedră în octombrie 1869³⁸ fie, cum notează I. Găvănescul, că și-ar fi început cursurile de istorie a literaturii române ca suplinitor, în 1867-1868 (dar chiar el își va modifica opinia câteva pagini mai departe, amintind de anul 1865)³⁹.

Confuzia ia amploare odată cu trecerea timpului. Într-o cercetare a Mariei Frunză se susține, cu destulă siguranță, că la 1865 catedra lui V. A. Urechia, anume „Istoria literaturii antice și moderne”, trece în suplinirea lui Andrei Vizanti până în 1867, când acesta din urmă ar fi plecat la studii la Madrid⁴⁰. Prin rostogolire, anul 1865 devine punct de reper și pentru alte lucrări, inclusiv pentru instrumente de lucru altminteri serioase. În unul din acestea se notează că Vizanti ar fi absolvit în 1865 Facultatea de Litere la Iași și ar fi suplinat chiar o vreme cursurile profesorului său V. A. Urechia, după care ar fi primit, în 1866, o bursă pentru străinătate⁴¹.

Coroborând diferitele informații editate cu documentele de arhivă, aflăm un adevăr cu totul diferit. Vizanti se înscrie la Universitatea din Iași în anul școlar 1863-1864, dar apucă să facă doar un an de facultate, căci în toamna lui 1864, prezentat la concursul de burse în străinătate pentru domeniul literelor, obține, la fel ca și colegul său Șt. Vârgolici⁴², o bursă împărțită între Madrid și Paris. De

³⁸ Cf. *Anuariul Universității 1895-1896*, p. 128. Era vorba de numirea ca profesor definitiv.

³⁹ I. Găvănescul, „Istoricul Facultății de Litere și Filosofie din Iași”, în *Anuarul general al Universității din Iași*, p. CXVIII. Iar la p. CX dă o listă a cadrelor didactice și a catedrelor aferente, „în ordine de vechime”, unde Vizanti apare ca profesor de la 1865. Și tot la 1865 este datat începutul carierei sale universitare pe site-ul Universității: <http://dictionare.enciclopedii.uaic.ro/catalogCD-UAIC/> (Andrei Vizanti, consultare la 18.06.2012, orele 12.10), preluând probabil ultima informație.

⁴⁰ Maria Frunză, „Cele dintâi cursuri de literatură română la Universitatea din Iași”, în *Analele Universității Iași*, secția III, t. 8, 1962, p. 97-128, dar mai ales p. 101 și 111. În intervalul 1865-1867 ar fi luat notițe la cursul lui Vizanti și Teodor Burada, care se întorsese de la Paris în 1866, mizând pe prezența la Biblioteca Centrală Universitară din Iași a unui manuscris nedatat ce conține notițele lui Burada. În schimb G. Agavriloaie, „Literatura română”, în *Contribuții*, vol. II, p. 266 îl amintește pe Vizanti ca profesor suplinitor și apoi ca titular începând cu 1867-1868.

⁴¹ *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei, 1979, p. 906. Chiar și Lucian Nastașă, în *Itinerarii spre lumea savantă*, p. 310, notează că bursa ar fi început în 1866.

⁴² Și cu privire la formarea lui Vârgolici circulă informații eronate. Și-ar fi luat „licența” în 1865 iar la 1866 ar fi devenit stipendiat (Vezi, Lucian Nastașă, *op. cit.*, p. 309-310). Totuși, cum spuneam mai sus, la bursă a plecat odată cu Vizanti, la finele lui 1864, după ce amândoi urmaseră cursurile Universității din Iași. Mai interesant este că cei doi sunt din punct de vedere formal, studenți reguțați la Facultatea de Drept, nu la Litere, dar audierea cursurilor a două sau mai multe facultăți era o practică des întâlnită în epocă. Oricum, de licență nici nu poate fi vorba, facultatea fiind incompletă. Seria licențelor este deschisă în 1870 de Facultatea de Drept, cea mai competitivă din universitate, urmată de Științe. La Litere primul licențiat apare abia în octombrie 1881, în persoana lui Ioan Zarembo, cu o teză ce comenta filosofia lui Aristotel (Cf. I. Găvănescul,

altfel, în ianuarie 1865 cei doi începeau o corespondență din capitala Spaniei cu autoritățile române. Ar fi ridicol să credem că Vizanti a fost propus de protectorul său, V. A. Urechia, pentru a-i ține orele după mutarea sa la București (în toamna lui 1864). O dată pentru că abia urmasa un an la Universitate, apoi pentru că ar fi primul caz de dascăl fără studii sau specializare în străinătate și în fine, pentru că la timpul acela tânărul se afla în drum spre Madrid⁴³.

Acest gen de inexactități este des întâlnit și reprezintă dovada că experiențele formative trebuie tratate cu mai multă atenție, pornind de la mici contribuții, adunând datele în timp, cu prudență, din mai multe surse, confruntând eventual informațiile contradictorii care, e drept, nu lipsesc.

Pe lângă bibliografia tematicii am apelat la variate alte surse, în majoritate interne. De altfel, în aceasta constă unul din marile neajunsuri ale domeniului, destul de greu de depășit: sursele interne sunt parțial rupte, ca ethos al cercetării, de cele externe. Mai ales în cazul scenariilor de anchetă de tip reconstitativ, în care se inventariază studenții și se formulează concluzii limitate, cei care au investigat arhivele externe, au ignorat sau au marginalizat sursele interne, lăsând pe alții să se ocupe de acest registru; evident, și reciprocă este valabilă. Nerespectând principiul exhaustivității, aceste cercetări se mențin în sfera contribuțiilor, fără pretenția finalității. Ca să revenim la textul de față, sursele noastre documentare sunt selectate din arhivele ieșene (fondul Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat și celelalte adiacente, apoi Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din Moldova) și mai ales din capitală (fondul Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice). Se adaugă inserări ulterioare din *Anuarele* Universității din Iași, prezentări în presa vremii, alte surse narrative, precum jurnale, memorii etc.

Instituția stipendiilor în străinătate la mijlocul secolului XIX: motivații și reglementări

Prin forța lucrurilor, deplasările la studii ne interesează în lumina finalității lor, anume ocuparea unui post didactic, cu prioritate a unei catedre la Universitatea din Iași. De aceea ne concentrăm pe acele stagii formative instituționale, în care tinerii sunt înregistrați ca studenți ordinari, posedând la întoarcere o diplomă, fie de licență, fie de doctorat, care le deschidea un evantai larg de posibilități de realizare profesională și socială.

op. cit., p. CVI).

⁴³ Interesant este că niciun document edit sau inedit nu vorbește despre o eventuală suplinire de către Vizanti în perioada 1864-1868, așa că nu este clar cum s-a ajuns la asemenea afirmații.

Într-un context internațional favorabil redeșteptării românești de la începutul deceniului șapte, statul sporește considerabil numărul stipendiilor și ajutoarelor de studii în străinătate. Politica de subvenționare a formării tinerilor români în centre europene de prestigiu avea o dublă rațiune, una cantitativă și alta calitativă. Pe de o parte, diriguitorii instrucțiunii, ei înșiși cu stagii externe la activ, se grăbeau să umple un gol în masa bugetarilor, acolo unde lipseau cadrele specializate, situație sensibilă cu deosebire în învățământ. Încă din anii 1850', o parte din burse – să le spunem „didactice” – erau astfel concepute încât, prin diferitele „combinații” de studii, stipendiștii să poată acoperi la întoarcere acele catedre considerate deficitare⁴⁴.

Pe de altă parte, la nivel ideatic, se căuta înprospătarea pe termen lung a moravurilor toxice de aici și instalarea în posturi cheie a cadrelor cu deprinderi pozitive (perseverență, seriozitate, disciplină), care să schimbe treptat atitudinea față de muncă și care să formeze în acest sens generațiile viitoare. Să nu uităm că unul dintre corifeii educației românești din acea vreme, V. A. Urechia, milita public pentru continuitatea filierelor de studii și a prezenței bursierilor la aceleași centre universitare (de dorit în țări neolatine, considerate a avea origini istorice comune și mai apropiate de români ca mentalitate și obiective de viitor), în scopul coagulării spiritului public⁴⁵.

În deceniile șase și șapte instrucția publică de tip modern se impune drept singurul sistem educativ viabil la scară națională, mai ales pe fondul promovării unei paradigme sociale meritocratice, de a cărei superioritate erau convinse înseși autoritățile. Nu întâmplător, Ministrul Instrucțiunii îi solicita, la 1867, lui V. A. Urechia întocmirea unui proiect, cu sprijinul celorlalte ministere, pentru ca slujbele să se ocupe „pe merit”; era, în fond, și un gest de nerăbdare a elitei formate în noul spirit, în fața încetinelii cu care școala autohtonă „își arăta roadele”⁴⁶.

⁴⁴ Așa stăteau lucrurile la Iași, unde Departamentul Instrucțiunii trimisese cinci tineri la învățătură la Paris și Berlin, anunțând că la întoarcere obiectele: literatura latină, greacă, română și istoria vor fi predate în Academie de N. Ionescu și de Anastaseanu, filosofia de Eraclide, iar matematica și științele naturale, de Donici și de Veisa (SJAN Iași, MCIP Moldova, dosar 183/1850, f. 1). Ceea ce nu înseamnă că lucrurile nu au rămas la această proiecție din 1850. Odată cu reorganizarea Academiei Mihăilene și înființarea claselor superioare, după numiri succesive de dascăli, Teodor Veisa ajungea să predea dreptul civil, Gh. Apostoleanu ținea cursurile de drept penal și procedura penală (preluând orele lui Al. Papiu Ilarian odată cu retragerea acestuia din Moldova, în 1858), iar V. A. Urechia preda istoria și literatura română și universală (Cf. *Anuariul Universității 1895-1896*, p. 13).

⁴⁵ V. A. Urechia, *Opere complete. Didactica*, vol. I 1858-1867 (în continuare *Didactica*), ediția a doua, București, Göbl, 1883, p. 21.

⁴⁶ *Buletinul Instrucțiunii Publice*, 1867, p. 44.

Care erau însă motivațiile tinerilor pentru accesarea acestor burse? Cu siguranță, ele sunt diverse. Putem să distingem analitic cel puțin trei paliere care, e drept, interferează constant în realitate. E vorba în primul rând de un proiect social, de conservare a statutului, sau, cel mai adesea, de ascensiune socială; în acest caz, tânărul pleacă la studii din dorința de a-și spori prestigiul și de a urca în ierarhia societății, devenită tot mai accentuat meritocratică. În al doilea rând, trebuie amintit proiectul intelectual, dorința tânărului de a se perfecționa, de a urma calea învățăturilor înalte și de a deveni astfel un om pregătit și activ în universul științelor. În al treilea rând, puternic favorizat de climatul acelor ani, avem un proiect național, în care demersurile intelectuale ale tinerilor sunt integrate în efortul general de propășire a națiunii; cu alte cuvinte, țara avea nevoie de o inteligență activă, școlită la cele mai bune stabilimente europene, care să contribuie, la întoarcere, la curentul general de modernizare și de primenire a moravurilor. Firește, pentru ca aceste eforturi financiare să aibă rezultatele așteptate în regenerarea patriei, efectivele de tineri trimiși la carte în străinătate trebuiau, în mod necesar, să fie consistente. De la Paris, unde se afla la învățătură, N. Ionescu îl felicita în 1849 pe G. Sion pentru inițiativa autorităților moldave de a-l trimite la studii pe Gh. Apostoleanu, dar sublinia necesitatea unor sporiri numerice: „Cu o floare nu se face primăvară. Mulți, mai mulți și iar mulți când se vor expedia la carte atunci putem fi siguri de bune rezultaturi”⁴⁷.

Motivația patriotică este de altfel adesea întâlnită în registrul public, susținută de mediile oficiale cu fiecare ocazie, devenind fără întârziere un clișeu. De motivul literar/ideologic al studiosului care pleacă în Europa pentru a se instrui și pentru a fi la întoarcere util patriei sale, s-a abuzat în istoriografia mai veche a subiectului, dar nu înseamnă că avem de-a face cu o alterare ideologică voluntară și ulterioară fenomenului. Oficialii, elitele, dascălimea și în general populația vremii și-au însușit rapid un limbaj patriotard ce trebuia uzitat la ocaziile publice. În același sens, sponsorizarea studiilor în străinătate de către fundații culturale sau persoane cu influență și cu posibilități materiale (sau

⁴⁷ Ștefan Meteș, *Din relațiile și corespondența poetului Gheorghe Sion cu contemporanii săi*, Cluj, Tipografia Pallas, 1939, p. 86. După trei ani de ședere în capitala Franței, el considera tot insuficient numărul studiosilor români pentru deschiderea unei „noi ere de regenerare” și, în ultima scrisoare către Sion se întreba de motivele indiferenței guvernamentale, acolo unde tinerii apropiați generației sale începuseră a căpăta poziții de putere: „Au doar găsesc că este de tot și în toate nefructuoasă petrecerea noastră în școlile Franței și chiar a Germaniei, că nici măcar într-acolo nu au să fi trimis pe seama statului decât un biet Apostolescu [corect: Apostoleanu] la Berlin” (p. 113).

facilitarea acordării unor burse de stat) devin gesturi patriotice și modele de urmat în comunitate⁴⁸.

Tema stagiilor externe a devenit chiar tematică de examen, cum s-a întâmplat la Bacalaureatul din Iași la 1869. Unul dintre candidați, I. M. Dospinescu, tratând „Despre plecarea la studii în străinătate și ruperea tânărului de mediul familiei”, nota că durerea părăsirii familiei era atenuată doar de perspectiva desăvârșirii formative: „o să capete sume și sume de cunoștințe nouă și o să facă o mare experiență”; în mod necesar, eforturile junelui trebuiau puse în slujba propășirii neamului: „îndată revenit în patria sa, va lucra și va face să prospere iubita lui patrie [...] ca un om bun, onest [...] și care produce atâta bine pentru conaționalii săi”⁴⁹.

Nu întâmplător scrisorile stipendiștilor adresate autorităților (dar chiar și prietenilor sau susținătorilor!) conțin obsesiv motivul de mai sus; acestea sunt concepute parcă după un anume cod, indicând un evident tipar ideologic. Plecat la Paris cu o bursă acordată nu de stat, ci de „Societatea pentru sprijinirea tinerilor români la învățătură”⁵⁰ înființată de dr. Anastasie Fătu, V. A. Urechia îi scria susținătorului său G. Sion, în ianuarie 1856, că nu are suficientă vreme la dispoziție pentru a se pregăti și în studiile politice, cu toate că depune toate eforturile, cu gândul „la suvenirea patriei” și la satisfacția sprijinitorilor săi⁵¹. Titu Maiorescu trimitea, în vara lui 1860, o adresă Eforiei, în care considera iminenta publicare a opului său de filosofie drept o dovadă privind „activitatea necurmată cu care se aplică studenții români la studiile necesarii pentru națiunea

⁴⁸ La Iași, medicul everghet Anastasie Fătu căpătase în 1855 de la guvernul Moldovei aprobare pentru înființarea unei asemenea asociații („Societatea pentru Sprijinirea Tinerilor Români la Învățătură”). Pornind de la generoasa sumă de 1000 de galbeni donați de fondator, Societatea, care îi număra între membrii săi de frunte pe D. Gusti, Th. Codrescu, Scarlat Miclescu ș.a. a reușit până în 1859, când se punea sub patronajul domnitorului Alexandru Ioan Cuza, să subvenționeze studiile în străinătate a trei tineri promițători: V. A. Urechia, „care au săvârșit un curs de filosofie la Paris”, ajuns director în Ministerul Instrucțiunii, George Dragici, încă student la agronomie și Alexandru Călinescu, studios ce „se ocupă astăzi cu învățătura științelor pădurăriei, a montanisticei și a idraulicei” (Cf. SJAN Iași, MCIP Moldova, dosar 59/1855, f. 31 și 32). Și A. D. Xenopol a plecat la Berlin în 1867 cu un stipendiu alcătuit din contribuțiile personale ale membrilor Junimii, completat cu un ajutor de la primărie și apoi de la Ministerul Instrucțiunii. Tot cu ajutorul financiar al Junimii plecase la studii în Germania și Samson Bodnărescu, de unde se întoarce cu un doctorat în filosofie la Giessen. Pentru ultimul caz, vezi, *Junimea și junimiștii. Scrisori și documente inedite*, ediție de I. Arhip și D. Văcariu, Iași, Junimea, 1973, p. 15-16, scrisoarea către I. M. Melik.

⁴⁹ SJAN Iași, Rectorat, dosar 92/1869, f. 31.

⁵⁰ Pentru a-și arăta recunoștința, tânărul Vasile Alexandrescu publica și o poezie dedicată apariției Societății: „3 iulie. Inaugurarea Societății de încurajarea junimii române la învățătură”, *Foiletonul Zimbrului*, IV, 1855, p. 192.

⁵¹ Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 269-274.

lor”⁵². N. Quintescu cerea într-o adresă din 1863 ca noile prevederi privind reducerea bursei să nu-i fie aplicate pe motiv că „s-a consacrat carierei profesionale, ca să servească patriei sale [...] și să contribuie după puteri la progresul și prosperitatea ei”⁵³. Ideea o întâlnim peste ani și la Petru Poni, care se referea în memoriile sale la subiectul plecării tinerilor din Iași și București spre centrele universitare europene, conferindu-i o conotație de descălecat intelectual: „Câtă speranță în inimile noastre tinere; câtă încredere în viitorul nostru și al neamului nostru. Mergeam ca să căpătăm știința în atâtea ramuri deosebite, pentru a o transplanta în patria noastră”⁵⁴.

Pe de altă parte, mai există un tip de motivație, marginală, e drept, dar neluată în calcul până acum, fiind în măsură a afecta aura acestor studioși de arhitecți (dezinteresați material) ai lumii românești moderne. Dacă luăm în considerare faptul că cel puțin unii dintre aceștia erau de condiție relativ modestă, nu le era indiferentă posibilitatea de a trăi câțiva ani „pe spesele statului” într-o Europă civilizată, de a avea o experiență definitorie și de a întârzia momentul în care trebuiau să ia viața pe cont propriu, fără sprijinul familiei.

Toate aceste motivații funcționau în general în tandem, cu precumpănirea uneia sau a alteia, în funcție de personalitatea și universul mental al fiecărui subiect. Ele sunt mai greu de identificat în memoriile sau în corespondența privată a studioșilor, dar devin motive facil de urmărit la nivelul comunicării oficiale, în cererile de stipendii sau în corespondența bursierilor cu autoritățile, încă o dovadă a clișeele impuse⁵⁵. În fond, dorința de preservare a statutului sau de ascensiune socială nu este incompatibilă cu acumularea cunoștințelor și nici cu sincera credință că prin studiul serios într-un centru universitar european și apoi prin transplantarea în țară a unor comportamente și practici eficiente, poți contribui major la ridicarea propriului neam.

Firește, nu toată elita românească înțelegea necesitatea subvenționării formării sau perfecționării tinerilor în afara țării. În primele lor decenii de existență, cele două universități autohtone, dar mai ales cea din Iași, care se

⁵² Titu Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, vol. III, ediție îngrijită de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon, București, Minerva, 1980, p. 18.

⁵³ ANIC București, fond MCIP, dosar 212/1863, f. 60-63.

⁵⁴ Cf. D. Ivănescu, „Memoriile lui Petru Poni” („Ce am voit să fac” I), în revista *Însemnări ieșene*, an I, nr. 3, noiembrie 2009, p. 63.

⁵⁵ De regulă stipendiștii fac apel la ambele registre principale, patriotismul și dorința de studiu. Una din cele mai relevante cereri de subvenționare îi aparține lui Romulus Scriban, care scria la 28 iulie 1860 că voințe a urma „o specialitate” în Italia, având toate precondițiile îndeplinite, pentru că, pe de o parte, se considera „adânc mișcat de dorul de științi” și pe de alta, „dorește a servi patria sa” (SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 27).

ocupau de pregătirea cadrelor necesare funcționării statului și modernizării societății și în jurul cărora se formase un orizont de așteptare pe măsura entuziasmului de la fondare, solicitau neîntrerupt suplimentări de fonduri, fie pentru noi catedre sau dotări, fie pentru bursele studențești în absența cărora, cu deosebire facultățile de Litere și Științe, ar fi devenit neatractive pentru auditori, nefuncționale și, implicit, inutile. Acesta este contextul în care tot mai multe voci cer oprirea sau reducerea drastică a stipendiilor pentru străinătate. Interesant este că aceste opinii se fac auzite (și inclusiv dezbătute în Parlament) mai cu seamă în deceniul opt, când iluziile cu privire la dăruirea și atașamentul profesorilor de la Iași față de Universitate și studenți se spulberau în paralel cu creșterea alarmantă a fenomenului „absenteismului”⁵⁶.

Nu puțini erau cei care puneau tranșant problema: ori se opresc de la finanțare bursele externe, iar rolul formării specialiștilor este preluat exclusiv de școlile din țară, fie se desființează cele două universități aflate în imposibilitatea de a-și îndeplini menirea. Spre exemplu, într-o dezbatere din Adunarea Deputaților (ședința din 16 ianuarie 1877), deputatul B. Maniu se adresa reprezentanților puterii afirmând că „stipendiile vă probează că nu aveți nimica bun în țară” și propunea ca universitățile românești să primească fonduri suficiente pentru a deveni competitive, dar, în același timp, „dacă nu se pot îmbunătăți aceste universități, atunci să se desființeze”⁵⁷.

Măcar parțial, politica generoasă de stipendii din deceniul șapte (dar și din cel anterior) și-a îndeplinit pentru o vreme menirea, pentru că în anii 1870 aceste burse nu se mai justificau la modul imperativ, precum în anii trecuți, cel puțin la nivelul percepției publice; între timp, universitățile își acoperiseră necesarul urgent de cadre didactice și începuseră a produce absolvenți și licențiați. Cei neimplicați direct în sistemul de educație nu mai cunoșteau nici măcar logica acestor stipendii. În calitatea sa de universitar, dar și de ministru de externe, N. Ionescu se simțea dator a interveni în discuția amintită, explicând deputaților

⁵⁶ Este drept că cele două universități erau judecate la pachet, ambele fiind considerate vinovate de eșuarea misunii lor, dar cea din Iași este dată mereu ca exemplu negativ, mai ales după interpelarea lui Mihail Kogălniceanu („fondatorul mic”, cum se raporta el însuși la școala din capitala Moldovei) din 1, 3, 4 februarie 1877 și după criticile sale neobișnuit de dure (dar juste) la adresa lipsei de interes a profesorilor și a conducerii Universității. Nu insistăm aici asupra acestei chestiuni.

⁵⁷ Accepta suportul bugetar pentru științele aplicate, care aveau meritul de a forma specialistul și „bunul cetățean”, independent pe destinul său „iar nu numai competitor la bugetul statului” sau pentru arte, dar nu agreea defel bursele pentru studenții de la litere și științe, în țară sau afară, considerând că pentru aceste domenii este suficientă inițiativa privată. Opinia îi era împărtășită și de Fr. Milescu, care solicita la rândul-i oprirea bursei externe pentru litere și științe sau „ștergerea facultăților din țară” (Vezi, *Monitorul Oficial* nr. 18/1877, p. 569-572).

faptul că instituția stipendiilor în străinătate a fost gândită de legiuitorul de la 1864 ca o soluție pentru formarea de cadre didactice necesare învățământului superior. Bursele în afară nu trebuiesc legate de situația facultăților, explica el, deoarece „acești stipendiști sunt destinați a-și *perfecționa* cunoștințele obținute în facultățile noastre”⁵⁸.

Cu mari variații care țineau de situația politică și financiară a țării, sistemul burselor în străinătate a continuat pe tot parcursul secolului XIX, fiind considerat cea mai sigură soluție pentru dezvoltarea mediului academic românesc și micșorarea decalajelor față de Occident. Evident, nu au încetat nici opiniile critice, unele venite tocmai din sfera universitară. Să amintim doar cazul lui Dragomir Hurmuzescu, el însuși fost bursier la Sorbona, care considera, la începutul secolului XX, că avalanșa de posesori de titluri sau diplome universitare obținute în străinătate fac o concurență neloială licențiaților din țară și subrezesc poziția universităților românești, propunând, în consecință, ca funcțiile publice să fie adjudecate de posesorii unor licențe luate în țară⁵⁹.

Cert este că spre finalul secolului XIX se înmulțesc vocile care susțin că educația de bază trebuie realizată în țară, mai ales la vârsta la care subiectul se poate forma ca viitor adult și abia apoi, ca matur, să se perfecționeze în Occident. Unul din cei care au experimentat pe propria persoană călătoriile de studii în Apus își sfătuia astfel prietenul: „lasă pe fii-tu să termine liceul și univeritatea în țară, să crească în pământul patriei, să învețe în școalele țării, să aibă tovarăși și prieteni care vorbesc limba lui părintească [...] . Trimite-l apoi, după ce și-a încălzit inima la vatra părintească, să-și formeze judecata rece în țară străină [...] să învețe [...] ce va să zică muncă serioasă și știință temeinică, cercetare și adevăr, ordine și metodă”⁶⁰.

Încercăm să analizăm mai jos mecanismul de selecție a bursierilor în perioada de referință. Procedura nu era foarte complicată, dar, cum sistemul se construia și se adapta din mers, în funcție de realitățile vremii, iar imprecizia terminologică lăsa adesea loc la interpretări, nu au lipsit defecțiuni sau abuzuri ale diriguitorilor educației.

Așezământul publicat în 1851, în vremea domnitorului Grigore Alexandru Ghica, cu valabilitate până la *Legea Stipendiilor* din 30 mai 1861 și apoi până la *Legea Instrucțiunii* din 1864, conținea câteva articole interesante despre bursierii români din străinătate. Potrivit acestui set de reglementări, statul moldovean

⁵⁸ *Loc. cit.*

⁵⁹ Cf. Lucian Nastasă, *op. cit.*, p. 76, nota 14. Autorul îl citează pe Hurmuzescu cu un articol al acestuia (fără titlu) în *Cultura română*, III, 1906, nr. 4, p. 162.

⁶⁰ Cf. Ion A. Rădulescu, „Scrisoare din Germania”, în vol. *Lui Titu Maiorescu. Omagiu*, București, Socec, 1900 p. 451.

urma să selecteze anual câte trei tineri fără mijloace, dar „înzestrați cu talent, silință și purtări bune” care doresc să urmeze „școli înalte în țări străine”. Departamentul Învățăturilor Publice prezenta anual o listă cu numărul locurilor vacante și condițiile bursei cu cel puțin o lună înaintea concursului, lăsând 25 de zile pentru depunerea cererilor de participare.

Bazinul de recrutare îl reprezentau elevii interni de naționalitate română și de religie creștin-ortodoxă, care absolviseră ciclul secundar, primiseră la examenul special de final calificativul „eminent” și, în plus, dovedeau talent pentru o specialitate anume „trebuitoare acestui pământ”. Pentru stipendiul respectiv, tinerii aveau de îndeplinit un dublu set de obligații, unul pe timpul studiilor (care, nerespectat, ducea la întreruperea finanțării), altul la terminarea lor; trebuiau să urmeze instituția și domeniul indicate, fără a se muta la altă școală în absența acordului autorităților, să trimită semestrial certificate de bună purtare și atestate pentru cursurile urmate, iar la întoarcere acceptau slujbe de dascăli în școlile publice „dacă va fi trebuință”; cei care nu respectau această ultimă condiție, erau obligați să achite, cu dobânda aferentă, costurile școlarizării lor⁶¹.

Din păcate, nu posedăm toate datele pentru a concludiona în ce măsură prevederile *Așezământului* – și mai ales cele privitoare la concurs – se aplicau⁶². Cert este că în anul 1859 se documentează o defecțiune birocratică în cadrul celui de-al doilea grup de stipendiști moldoveni ce urmau a fi trimiși pentru Paris și care a întârziat formalitățile într-atât, încât concursul să nu mai poată fi ținut. În esență, pe fondul atribuirii directe a bursei rezervate științele naturale, lui Gr. Cobălcescu și compromiterea de facto a ideii de concurs, concurenții înscriși regulamentar refuză inițial să se prezinte la selecție, argumentând că examenul nu se mai justifică, de vreme ce Consiliul s-a pronunțat deja asupra posedării

⁶¹ *Așezământul pentru reorganizarea învățăturilor publice în Principatul Moldovei*, Iași, Tipografia francezo-română, 1851, articolele 160-167 (p. 52-53) și 80 (p. 30). După știința noastră, prevederea privind plata studiilor nu a fost niciodată aplicată. În ciuda lipsei de cadre didactice înalt calificate, constrângerile bugetare și slaba organizare birocratică făceau ca nu întotdeauna noile catedre să primească finanțare iar cei în cauză să fie „întrebuințați” în decursul *primului an* de la revenirea în țară, condiție care apare în declarațiile stipendiștilor și care, neonorată de stat, ducea la „eliberarea” tânărului.

⁶² Chestiunea concursului presupune o investigație specială pe care nu o putem întreprinde aici, astfel că unele întrebări rămân fără răspuns. Una din interogații se referă la raporturile dintre două aparente categorii de bursieri amintite în textele vremii: validați de guvern sau de „votul Adunării”. Dar conexiunea între cele două grupuri de legitimare și formalitatea concursului nu este suficient documentată, nici măcar la nivel normativ. Interesant este că V. A. Urechia face această distincție în repetate rânduri atât în *Istoria școalelor* (tom III) cât și în *Didactica*. Mai mult, modul obținerii bursei (prin concurs, prin decizia guvernului sau prin votul Adunării) este uneori amintit în corespondența studioșilor cu autoritățile, ceea ce poate conduce la ipoteza existenței anumitor secțiuni birocratice/bugetare diferite care operau în cazul bursierilor.

calităților necesare de către concurenți. Când, într-un final, concurenții admit să respecte forma, timpul insuficient (era deja început de octombrie), determină autoritățile să desemneze direct stipendiștii⁶³. Urmare directă a acestui incident cu valoare de precedent, desemnarea noilor bursieri din vara/toamna lui 1860, nu s-a mai făcut prin concurs, cel puțin aparent, mai ales că se schimbase intempestiv și destinația de studii, de la Paris către Torino.

Statutele Universității din Iași elaborate în toamna lui 1860 anunțau, în termeni fermi, că „în străinătate pe spesele statului, nu se va mai trimite de astăzi niciun june român, înainte de a fi absolvit cursurile vreunei Facultăți din Principatele-Unite”⁶⁴. Era o prevedere menită a sprijini proaspăt înființata universitate, dar pentru a cărei aplicare nu au existat multă vreme condiții.

Legea stipendiilor, dată în Iași la 30 mai 1861, împărțea bursierii în patru categorii, cea din urmă privindu-i pe studenții din străinătate. Un stipendiu

⁶³ Defecțiunea din 1859 poate face obiectul unui studiu distinct. Autoritățile programaseră concursul de burse pentru 30 august 1859, când urma a se decida titularii a trei stipendii pentru specialitățile literatură clasică, mine și științe naturale. Concursul este însă amânat și Gr. Cobălcescu, dascăl la Academie și unul dintre suplicanți este recomandat de Consiliul Școlar pentru stipendiul de la științe naturale. Semnatarii recomandării (P. Suciuc, N. Ionescu, Gh. Apostoleanu etc.), în fapt colegii săi de la Academie, argumentau gestul prin aceea că „dl. Cobălcescu a dat dovadă de capacitatea sa în această privință” în toată activitatea sa de profesor în ramura științelor naturale. Rezoluția ministrului Barbu Bellu saluta inițiativa și anunța că adoptă propunerea Consiliului „cu vie plăcere”, stabilind pentru 13 septembrie data concursului pentru celelalte două burse. Decizia nemulțumea profund însă pe elevul lui Cobălcescu, Petru Poni, care se adresa la 12 septembrie Ministerului, deranjat de adresa prin care i cerea să se prezinte la concursul „pentru mine și literatură clasică”, deși el aplicase la științe naturale. „Ce sensu poate avea” se întreba tânărul, decât acela de a-l respinge pe el și a-l numi pe Cobălcescu, caz în care, nota tot Petru Poni „mă socot în drept de a lua îndrăzneala ca să întreb On. Ministeriu care au fost motivele legale”. În consecință, refuza prezentarea la concurs și insistă „pe drepturile mele de trimitere pentru științe naturale prin concurs cu orișicare ar poseda calitățile necesare de Regulamentul Școlar”. Ministrul Bellu condamna vehement contestarea de către Poni a lui Cobălcescu, „pe cât de necuviincioasă, pe atât de neîntemeiată, venind mai ales de la un școlar al aceluia” și considera că legea nu îl oprește de a prefera pe profesor și nu pe elev, mai ales că, potrivit articolului 6 al regulamentului (de fapt al *Așezământului*) guvernul era dator a se îngriji de specializarea „profesorilor trebuitori pentru facultăți”. Pentru a aplana conflictul și a da satisfacție părților, tot Barbu Bellu cerea Consiliului Școlar instituirea unui „stipendiu cu totul excepțional pentru dl. Cobălcescu”, ceea ce recunoștea și dreptul lui Poni „de a dobândi stipendiul regulamentar” (SIAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 73/1859, *passim*). Ce transformare radicală a imaginii profesorului Gr. Cobălcescu, perceput acum a merita o bursă extraordinară, față de începutul anului școlar 1854-1855, când inspectorul general luase măsura suspendării sale pe motiv că „nu-și făcea datoria și lipsea des de la clasă”, decizie sprijinită ulterior de sfatul administrativ! (Cf. Constantin I. Andreescu, „Istoricul Liceului Național din Iași (1835-1935)”, în *De la Academia Mihăileană la Liceul Național. 100 de ani 1835-1935*, Iași, Institutul de Arte Grafice Brawo, 1936, p. 143).

⁶⁴ *Anuariul Universității 1895-1896*, p. 42.

extern se ridica la suma de 6300 de lei (spre comparație, o bursă studențească în țară era limitată la 3500 de lei). În acord cu *Statutele* Universității, articolul II din lege stipula că aceste burse erau rezervate celor care doreau „să se perfecționeze în facultăți străine pentru specialități ce vor fi existând încă în școlile din Principatele-Unite sau care vor voi a se perfecționa în specialități ce au urmat în facultăți indigene”. Atât bursele interne cât și cele externe urmau a se acorda prin concurs și numai „celor născuți români și lipsiți de mijloace” (articolul III). Celelalte articole aveau însă să dilueze această ultimă prevedere, în sensul că ofereau posibilitatea tinerilor din familiile „cu oarecare mijloace materiale” (conform unor liste întocmite de municipalități și de autoritățile fiscale) de a beneficia de jumătăți de bursă; în plus, fiilor funcționarilor de stat cu vechime mai mare de 15 ani li se rezerva jumătate din totalul burselor. Articolul X se ocupa de una din cele mai importante chestiuni, aceea a selecției prin concurs, anunțând că un regulament special avea să reguleze toate aspecte de la vârstă, moralitate, cunoștințe, termene și posibila suspendare „pe motive temeinice”⁶⁵.

În noianul de urgențe legislative și administrative, regulamentul cu pricina nu a mai fost redactat, ceea ce a menținut o constantă doză de ambiguitate și arbitrar în relațiile bursierilor cu autoritățile. În 1863 un funcționar al Ministerului își informa superiorul că „acest regulament până acum nu s-a făcut”, că se lucra doar cu niște dispozițiuni generale și că trebuia alcătuit „cât mai fără întârziere”⁶⁶. În absența cadrului regulamentar, atribuirea unui stipendiu sau condițiile sale concrete (specializare, durată, destinație) rămâneau la latitudinea autorităților, care hotărau aceste elemente în funcție de priorități. Ca politică generală, accentul se punea pe formarea de cadre didactice necesare funcționării în parametri moderni a sistemului educativ autohton și, cel mai adesea, se indica precis tinerilor, chiar înainte de concurs, nu doar ramura (litere, filosofie, științe, medicină, drept) ci inclusiv specialitatea pe care trebuiau să o aprofundeze⁶⁷.

⁶⁵ Vezi, *Monitorul Oficial* din 8 iunie 1861.

⁶⁶ ANIC București, fond MCIP, dosar 213-1863, f. 13.

⁶⁷ Să luăm un exemplu aproape la întâmplare, dar pe care îl putem multiplica fără rezerve. Proaspăt absolvent al gimnaziului ieșean, C. Codrescu solicita la 1859 o bursă pentru studii de Medicină, „în puterea notelor de studiu”, făcând totodată apel la eforturile Ministerului de „a introduce în patria noastră științele folositoare care fac mărirea națiunilor civilizate”. În consecință, nota el, pentru asigurarea cadrelor viitoarei Facultăți de Medicină, „va fi nevoie de oameni speciali mai înainte pregătiți spre a putea preda în această ramură a științei”. Specializarea o aflăm din declarația completată de junele Codrescu după obținerea bursei: Medicină, „cu aplicațiune specială pentru alienați și surdo-muți” (SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 72/1859, f. 1, respectiv 10). Este evident interesul statului de a subvenționa instrucția unor tineri care aveau să activeze, într-un

Nu lipseau însă acuzele, publice sau disipate la nivelul discuțiilor private, de nepotism, e drept, nu foarte numeroase. Unul din cei mai importanți critici ai sistemului preferențial, prelungit parțial și după 1851 (și chiar până la 1864), era chiar V. A. Urechia, influent personaj în viața academică și publică, atât la Iași, cât și la București, dar să nu uităm că printre cei selectați de dirigitorii educației moldovenești la 1860 pentru studii în străinătate se afla și nepotul său de frate, George Alexandrescu, viitor profesor la Facultatea de Drept a Universității din Iași. Un caz notoriu a fost cel al lui Titu Maiorescu, care, după doctoratul de la Giessen din 1859⁶⁸, câștigase „prin concurs” de la Eforia Școalelor din Muntenia o bursă „pentru studiul literelor” la Paris⁶⁹ și al cărui părinte, Ioan Maiorescu, ocupa funcția de director al Școalelor Publice din Muntenia. Acesta din urmă a și fost atacat în presă nu atât pentru că fiul său a obținut amintita bursă, cât pentru tratamentul preferențial de care s-ar fi bucurat tânărul studios în străinătate⁷⁰. Dar Ioan Maiorescu nu făcuse un lucru deosebit de predecesorii săi. Un alt director al Școalelor Naționale din Muntenia, Simion Marcovici, ceruse la 1852 un stipendiu pentru ca fiul său Constantin, să studieze medicina la Viena și insista chiar să-l treacă în 1855 pe seama altui fiu, Alexandru, student în matematici la Paris⁷¹.

fel sau altul în registrul social, unde exista un grav deficit de personal calificat. Către aceeași specializare era îndrumat I. Ciurea, trimis și el la Paris spre „a se ocupa în special cu studiile relative la alienația mentală” (SJAN Iași, fond MCIP Moldova, 37/1859, f. 4).

⁶⁸ Chestiunea doctoratului lui Titu Maiorescu i-a incitat pe mulți cercetători, începând cu Tudor Vianu, în anii 1930, când nu se știa nici măcar titlul lucrării (*Relația*). Absența tezei lui Maiorescu din bibliotecile de la Giessen este azi explicată prin posibilitatea susținerii orale sau a predării în manuscris (Vezi, Mihai Sorin-Rădulescu, „Studenti români la Universitatea din Giessen”, în *Timpul istoriei. Profesorului Dinu C. Giurescu*, volum îngrijit de I. Scurtu și M. S. Rădulescu, București, Centrul de Istorie Comparată a Societăților Antice, 1998, pp. 242-249).

⁶⁹ V. Grozav, „Știri noi privitoare la bursierii români în străinătate 1820-1877”, în *Revista arhivelor*, anul XLVII, vol XXXII, nr. 1, anexa 1, pp. 123-124.

⁷⁰ În *Reforma* (29/10 mai 1860, p. 150-151) apăruse articolul „Eforia și directorul școlilor publice” în care I. G. Valentineanu nota „știm că statul a trimis pe cheltuiala sa la Paris pe fiul d-lui Maiorescu, ca să studie filologia; acum aflăm că în loc de filologie d-lui studie legile. Și nu este aceasta a viola angajamentul luat către nație și a priva țara de un om special în această ramură de știință care este așa de necesare țării noastre ...” (*apud* Titu Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, vol. III, p. 16-17, n. 9). Pe Titu îl marcaseră mai cu seamă criticile la adresa sa și a redactat un răspuns „magistral”, care „mă dezvinovățește numai pe mine, îndeosebi în ochii Eforiei”, după cum scria el însuși, trimițându-l la ziarul *Naționalul* (neacceptat însă spre publicare). În acest context trebuie așezată hotărârea de a-și da licența în litere la Paris, după ce inițial se concentrase pe științele juridice: „trecând eu licența în litere, se astupă pentru o parte gura la asemenea palavre” (tot acolo, p. 14).

⁷¹ V. Grozav, *op. cit.*, p. 112.

În fond, avem de-a face cu un organism complex, nelipsit de ambivalențe. Pe de o parte, anii 50 și 60 reprezintă o perioadă în care se produce o evidentă democratizare a registrului educației. Pe de altă parte, „sistemul” construit treptat după Regulamentul Organic încearcă să se reproducă, având tentația să propulseze în prim plan fiii, rudele și protejații noii nomenclaturi, ea însăși ajunsă în funcții de multe ori pe principii meritocratice. Această contradicție se poate lesne sesiza inclusiv în sistemul acordării burselor de stat, acolo unde regăsim acum atât tineri aristocrați sau cu rude în nomenclatură, precum frații Leon și Iacob Negruzzi, Gr. Melidon, frații Codrescu, frații Boteanu, Titu Maiorescu ș.a., alături de unii ca Petru Poni, Andrei Vizanti, Șt. Vârgolici, C. Erbiceanu etc.

Cum era și firesc, din pricina condițiilor greu de îndeplinit, cererile de burse sau de înscrieri la concursuri în deceniul șapte sunt pline de solicitări de dispense de la unele prevederi. În toamna lui 1864 autoritățile se gândeau chiar să amâne concursul de la București, fixat pentru 25 septembrie, fiindcă niciun candidat nu întrunea condițiile legii; unii nu aveau studiile secundare complete, alții nu făcuseră decât unul-doi ani de facultate etc.⁷² De altfel, concursul din 1864, pregătit – cum se menționează expres – conform Legii din 1861, dar *in facto* în spiritul noii Legi a Instrucțiunii Publice din 1864 (ce nu fusese încă votată și care se va publica în Monitorul Oficial abia la finele anului) se remarcă drept unul din cele mai interesante. La 17 iunie 1864 Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice anunța un concurs de stipendii în străinătate ținut la București și Iași pe 5 septembrie pentru „cei care au terminat cursul învățăturilor din facultățile indigene”⁷³. La 3 august 1864 se fixa numărul de burse la 12, șase pentru Moldova și tot atâtea pentru Țara Românească, din care jumătate erau în specialitatea litere și jumătate în științe (câte două în matematică-astronomie, în „punți și șosele” și în matematică-fizică). Relevant pentru spiritul vremii este că toate bursele se dădeau pentru Paris, dar și că indispensabile pentru înscriere deveneau actele formale: certificatul „că au finit gimnaziul întreg, cu note bune” și atestatul de absolvire în țară a Facultății de Litere sau, după caz, de Științe⁷⁴.

⁷² Pe de altă parte, ideea concursului pare să devină una centrală, nemailăsându-se la bunăvoința unor personalități cu influență sau în funcții înalte să acorde discreționar aceste stipendii. Doi dintre candidații de la București spre exemplu, absolvenți de gimnaziu și ai cursurilor de științe juridice de la Sf. Sava, reușiți la concursul pentru învățământul secundar, nu au putut pleca la bursă, deși Ministerul le comunicase că au fost admiși în Franța „cu subvențiune de 200 galbeni pe an”; intervenise Consiliul Superior de Instrucțiune care a oprit procesul, „pentru cuvânt că concursurile noastre nu fuseseră ad-hoc”, după cum relatează cei interesați (Vezi, ANIC București, fond MCIP, dosar 912/1864, f. 24).

⁷³ *Monitorul Oficial* din 17/29 iunie 1864, p. 603.

⁷⁴ Data concursului se muta la 25 septembrie și se stabilea programa completă pentru

Firește, de multe ori concursul rămânea o simplă formalitate necesară, căci vitală părea să devină în deceniul șapte recomandarea sau sprijinul unor dascăli influenți (ceea ce înlocuia, într-un fel, sprijinul politic din trecut, inclusiv de la domnitor, pentru candidații la stipendii), câștigătorii cunoscându-se dinainte. Pe de o parte, avem rugămintea din octombrie 1864 formulată de V. A. Urechia către Titu Maiorescu, de a-și spune opinia asupra studentului ieșean Șt. Vârgolici, în logica trimeritiei acestuia la studii⁷⁵, iar pe de altă, suplica unui tânăr muntean din aceeași perioadă, aflat deja la studii juridice la Paris, dornic a primi ajutorul statului, dar respinsă de autorități pe motiv că legislația prevedea acordarea bursei „numai prin concurs”⁷⁶. Cele două ipostaze reprezintă fețe ale aceleiași medalii: concursul rămâne o formă necesară, dar „recomandările” stabilesc în fapt câștigătorii.

Este perioada în care încep să se implice în procesul trimeritiei la studii reprezentanții diverselor școli sau curente din spațiul cultural și academic românesc și care urmăreau să asigure protejaților, la întoarcerea lor în țară, poziții de putere în stat și societate, pentru un soi de primat public și academic. Adesea, chiar de la plecare, studiosul este membru activ dintr-o tabără căreia era dator să-i rămână fidel. În general această cutumă de bun simț era respectată și un întreg cortegiu de nume sonore vine să întărească afirmația; pe de altă parte, nu au lipsit defecțiunile, în care protejații încep să se distanțeze de „patronii” lor chiar în perioada studiilor sau curând după aceea, adoptând poziții opuse în diverse chestiuni științifice sau de politică culturală, ca în cazul fraților A. D. Xenopol și N. Xenopol, ce s-au îndepărtat treptat de Titu Maiorescu și de Junimea.

Legea Instrucțiunii Publice din 1864⁷⁷ prevedea imperativ, încă de la începutul secțiunii dedicate (articolele 330-342), că asemenea burse „sub niciun cuvânt” nu vor mai fi acordate decât „în interesul instrucțiunii publice

examenul scris și oral. La bursele pentru litere candidații urmau să susțină șase probe: o traducere din autorii latini în limba română, apoi din cei eleni parțial în română și parțial în latină (sic!), o retroversiune dintr-o lucrare de istorie românească în latină, un set de trei compuneri în limba română pe subiecte de istoria patriei, istorie universală, și filosofie și, în fine, o compunere asupra istoriei literaturilor elenă și latină (*Monitorul Oficial* din 3/15 august 1864, p. 765-766).

⁷⁵ Titu Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, volum V, 10/22 iulie 1864-7-19 noiembrie 1867, ediție de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon, București, Minerva, 1984, p. 75.

⁷⁶ ANIC București, fond MCIP, dosar 224/1865, f. 262.

⁷⁷ *Colecțiunea legilor, regulamentelor, programelor și diferitelor decizii și dispozițiuni generale ale acestui departament, 1864-1901*, adunată și publicată sub îngrijirea d-lor C. Lascăr și I. Bibiri, București, Imprimeria Statului, 1901, p. 9-34. O interpretare a noii legislații vezi, la Ilie Popescu-Teiușan, *Contribuții la problema legislației școlare românești. Legea instrucției publice din 1864*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1963. Autorul nu comentează însă chestiunea stipendiilor în străinătate.

naționale”. În același scop, două treimi din burse erau direcționate spre specializările de la Litere și Științe și doar o treime rămâneau disponibile pentru Drept, Medicină sau Teologie.

Acordarea bursei se condiționa și aici de calitatea de român „fără mijloace proprii” și de trecerea unui concurs care trebuia programat de autorități cu trei luni înainte de data desfășurării; o comisie de cinci membri, în frunte cu rectorul Universității (în cazul concursurilor ținute la Iași), desemna apoi câștigătorii. Consiliul Permanent de Instrucțiune avea un cuvânt greu de spus atât în pregătirea concursului și în alegerea destinației.

Înainte de părăsirea țării, stipendiștii erau obligați, conform articolului 335 (din Legea Instrucțiunii de la 1864), să semneze o declarație prin care își luau angajamentul funcționării ca angajați ai statului în specialitatea obținută, un timp dublu decât anii de studii⁷⁸, obligație care se regăsea într-o formă asemănătoare și în legislația anterioară (*Legea Stipendiilor* din 1861 și, mai înainte, *Așezământul* din 1851⁷⁹), unde bursierii se legau să studieze în localitatea și în ramura desemnată, să respecte regulamentul cadru și să trimită periodic rapoarte cu privire la „moralitatea” lor și la progresul studiilor⁸⁰.

⁷⁸ S-a păstrat, între altele, angajamentul luat sub semnătură, de Dragomir Demetrescu, viitor profesor la București (ANIC București, fond MCIP, dosar 191/1874, fila 57).

⁷⁹ Dar obligația firească a stipendistului de a se întoarce în țară pentru a-și pune noile competențe în slujba binelui public este prezentă chiar și înainte de *Așezământ*. Prima declarație în acest sens, cunoscută de noi, este dată la 26 mai 1834 de șase dintre elevii Gimnaziei Vasiliene (Th. Stamate, Anton Velini, Anastasie Fătu, Al. Costinescu, Costache Zefirescu, Leon Filipescu), selectați și trimiși, la inițiativa lui Gh. Asachi, la studii în Austria (separat a plecat și Dimitrie Popovici la Luneville, în Franța); dealfel ei sunt și primii bursieri ai statului moldovean „la școli din Europa”. Vezi textul declarației la V. A. Urechia, *Istoria școalelor. De la 1800-1864*, vol. I, București, Imprimeria Statului, 1892, p. 268-269. Pentru acest episod, pe care îl vom prezenta într-un studiu separat, vezi și A.D. Xenopol, „Memoriu asupra învățământului”, p. 138, în A.D. Xenopol, C. Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de la înființarea învățământului superior în Moldova. Acte și documente*, Iași, Tipografia Națională, 1885 și V. Popovici, „Învățământul în limba națională până la anul 1860”, în *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860-1960*, vol. I, p. 49. Mai aproape de perioada analizată aici, N. Ionescu era acceptat în 1850 ca stipendist la Paris în domeniul literaturii (alături de Panait Donici, pentru „matematici teoretice și practice”) cu obligația de a trimite semestrial certificate cu privire la situația sa școlară și de a reveni în patrie la finalul studiilor pentru a preda în specialitatea sa la Academia Mihăileană (SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 183/1850, mai ales f. 8). Același îi scria de la Paris lui G. Sion în aprilie 1852, că în una din hârtiile primite de la Departamentul îl anunța că acceptarea ajutorului „îl leagă” să se întoarcă pentru „a fi întrebuințat” de stat. Altminteri, viitorul profesor și om politic ieșean vedea onorarea acestei obligații ca un act de normalitate, mai ales din partea unuia care „din cea mai fragedă vârstă tot din biata casa școalelor am cunoscut ajutor și îndemănare” (Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 106-108).

⁸⁰ D. Berlescu, *op. cit.*, p. 217. Într-adevăr, în deceniul șase bursierilor li se comunica oficial ansamblul obligațiilor și depuneau la serviciul competent acea declarație pe propria răspundere în

Probabil că nu întotdeauna dovezile privind evoluția studiilor ajungeau la Minister, motiv pentru care autoritățile întâresc aceste obligații. După cum plastic se nota într-un act oficial din toamna anului 1861, „dacă acești domni nu au milă de timpul lor, guvernul nu poate să nu aibă milă de banii fiscului”⁸¹. Peste ani, în mai 1868, Consiliul Permanent avertiza că „statul cheltuiește pe tot anul o sumă însemnată de bani în stipendii și subvențiuni la studenții care își fac studiile în străinătate” și, drept urmare cere a fi recompensat „prin diligență și succes”, iar studenții să comunice la finele anului școlar „certificate în regulă despre studiile ce fac împreună cu notele meritate”; în caz contrar, stipendiul le era retras⁸².

Efective implicate și destinațiile principale de studii

Efective

Oriunde am încadra metodologic prezentul studiu, spre reconstituiri calitative sau cantitative, numărul bursierilor români în străinătate din perioada de referință este o chestiune esențială pentru a putea judeca dimensiunea fenomenului, rolul acestor studii, percepția generală etc. O problemă pe cât de importantă, pe atât de delicată, pentru că bazinul stipendiștilor se modifică, mai ales în deceniul șapte, de la trimestru la trimestru, la rigoare chiar de la lună la lună.

În aceste condiții, cel puțin la ora actuală, efectivele tinerilor din Principate cuprinși în fenomenul larg al migrației academice sunt greu, dacă nu imposibil, de stabilit. Au existat de-a lungul timpului diverse estimări, dar realizate pe centre de studii sau pe țări și în anumite intervale cronologice. Nu dorim să insistăm asupra chestunii în studiul de față, dar putem încerca recuperări statistice (și pe alocuri nominale, acolo unde numerele sunt mai mici) ale stipendiștilor români, cu deosebire a moldovenilor aflați la învățătură în străinătate în deceniile șase și șapte.

Pentru anul 1850, V. A. Urechia menționează câțiva bursieri moldoveni în străinătate: Gh. Panaiteanu la München („de foarte mulți ani”), Gh. Apostoleanu la Berlin (drept și cameralia)⁸³, D. Scheleti la Postdam (nespecificat), T. Veisa

care se angajau să respecte toate prevederile în cauză. Vezi comunicarea și declarațiile tinerilor moldoveni care obținuseră burse către Paris în 1855: Melidon, Culianu, Mârzescu (SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 12/1855).

⁸¹ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 71/1859, f. 79.

⁸² ANIC București, fond MCIP, dosar 125/1868, f. 7.

⁸³ Apostoleanu va ocupa la scurtă vreme de la întoarcerea în țară catedra de drept penal și

(matematici și științe naturale), G. Eraclid din Roman (drept), Botezatul în Rusia (nespecificat), Ion Alinescu la Viena (medicină), iar Panait Donici (matematici)⁸⁴ și N. Ionescu (literatură) la Paris. Domnitorul Grigore Alexandru Ghica ar fi intervenit pentru a i se acorda fiului postelnicului Boteanu un ajutor spre a studia patru ani la Petersburg, în dauna prelungirii burselor lui Donici și Ionescu, cărora li s-a redus perioada la doi ani; ultimul era de altfel somat în aprilie 1852 să se întoarcă în țară, unde va ajunge profesor de istorie la Academia Mihăileană⁸⁵. Tot el găsea insuficient plutonul de studioși (din care însuși făcea parte) și îi transmitea nemulțumirea prietenului său G. Sion, pe care, în virtutea „începutului unei noi ere de regenerare”, îl ruga de la Paris, înainte de întoarcerea la Iași (iulie 1852), să-i mobilizeze pe tinerii de la putere și să intervină pentru suplimentarea locurilor⁸⁶.

Informația lui Urechia se regăsește, într-o formă mai coerentă și mai detaliată în textul lui Constantin I. Andreescu – impresionant de bine documentat – asupra trecutului Liceului Național din Iași. El preciza că primii cinci erau prezenți ca stipendiști și în bugetul pe anul 1849-1850, restul adăugându-li-se până la 23 octombrie 1850, data referatului întocmit de inspectorul școlilor către departament⁸⁷; cu precizarea că studentul Botezatul, amintit de Urechia, este înlocuit cu fiul postelnicului Boteanu, în tabloul creionat de Andreescu. Acesta din urmă își continuă lista până în 1856: la 1851 erau trimiși Titus Guriță și Nicolae Scheleti (fratele lui D. Scheleti) la Postdam „la școala cadeților crăiești”, N. Filipescu la München pentru Medicină, Alexandru Tiriachiu în Prusia pentru studierea sistemului instrucțiunii publice de acolo, Gh. Popovici la Liov pentru Teologie, iar la 1855 o nouă serie de bursieri pleca către Paris (Gh. Mârzescu, Gr. Melidon și N. Culianu, apoi pe Al. Peiu, I. Săcară, C. Vasiliu) și către Viena (Stamate, Afindolea și Al. Dunca)⁸⁸.

procedură penală de la clasele superioare ale Academiei Mihăilene, lăsată vacantă odată cu mutarea la București a lui Al. Papiu Ilarian în 1858 (Cf. *Anuariul Universității 1895-1896*, p. 13).

⁸⁴ Om politic și militar, ministru în guvernul Moldovei și apoi al României, organizatorul trupelor de geniu.

⁸⁵ V. A. Urechia, *op.cit.*, vol. III, p. 34. La p. 10 aducea informația că G. Eraclid, aflat inițial sub supravegherea lui Malgouvernă, studiasse la Paris din 1849 în 1857, iar bursa lui Alinescu era de fapt un mic ajutor bănesc de 70 de galbeni anual pentru continuarea studiilor la Viena.

⁸⁶ Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 113.

⁸⁷ Constantin I. Andreescu, *op. cit.*, p. 148. Documentul cu pricina se află azi, evident cu o altă cotă decât la 1935, la SJAN Iași, fondul MCIP Moldova, dosar 183/1850, f.1.

⁸⁸ Constantin I. Andreescu, *op. cit.*, p. 148-149. Să nu uităm că ne aflăm în plină perioadă de tranziție în care numele suferă adesea modificări. De exemplu, numele grecești Afendulis și Dongas devin în pana funcționarilor Afendulea și Dunca sau chiar Duca, ceea ce poate crea confuzii, mai ales în ultimul caz (Vezi, spre exemplu, SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 15/1855-1860, *passim*).

În 1856 alți trei tineri erau trimiși la Atena, spre a studia în universitatea de acolo literatura și filosofia (ierodiaconul Clement, Gh. Erbiceanu și Filaret Dimitriu)⁸⁹, astfel că un an mai târziu, în 1857, *Gazeta de Moldavia* (continuatoarea, după 1850, a foii *Albina românească* a lui Gh. Asachi) relatează că un număr de 23 de tineri studiază pe cheltuiala statului în Austria, Franța, Prusia, Rusia și Grecia⁹⁰.

Odată cu 1859, ritmul trimiterii de tineri peste hotare devine mai alert; șapte noi bursieri (C. Bossie, I. Ciurea, C. Codrescu, Al. Odescu, G. Cernătescu, P. Poni, Gr. Cobălcescu) plecau spre Paris. Urmând îndeaproape politica externă configurată de domnitorul Alexandru Ioan Cuza, bugetul școlilor din Moldova pentru anul 1860 adoptat de Adunare prevedea înmulțirea considerabilă, până la cifra de 25, a bursierilor trimiși la Paris, puși cu toții sub supravegherea profesorului Royer Collard⁹¹.

Potrivit lui V. Grozav, în anul unificării administrative (1862), bursierii români în străinătate treceau de 40⁹². Cifra ni se pare însă nerealistă, deoarece numai stipendiștii moldoveni erau în iulie 1862 în număr de 31, iar guvernul muntean trimitea de regulă la studii cel puțin același număr de tineri⁹³. De altfel

⁸⁹ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 7/1856, f. 1.

⁹⁰ Cf. Dan Berindei, *Cultura națională română modernă*, București, Editura Eminescu, 1986, p. 47.

⁹¹ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 229. În anul 1860 era trecut la capitolul IX, „Stipendii și premii”, suma de 260.500 lei, reprezentând „stipendiarea la Paris a 25 bursieri a câte 260 # pe an”. Vezi și Idem, *Didactica*, p. 116.

⁹² Cf. V. Grozav, *op. cit.*, p. 116. Tot aici aflăm informația că, din poziția sa de Președinte al Consiliului de Miniștri, pentru a oferi lămuriri domnitorului, N. Kretzulescu îi solicitase la 1862 colegului de la Instrucțiune o „listă arătătoare” a acestor bursieri, cu specificarea numelui, specializării, sumei plătite pentru fiecare și a datei de final (dacă era fixată) a subvenției.

⁹³ Avem două seturi de date statistice pentru anul 1862, o listă în V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, III, p. 263 („Listă de subvențiunile elevilor din Moldova, trimiși în străinătate pe trimestrul lui iulie 1862”) unde apar numele, cuantumul subvenției și adresa fiecărui studios, și alta ceva mai dezvoltată, la Georgie Radu Melidon, *Relațiune statistică*, pp. 48-51 („Lista stipendiilor de la școlile din străinătate”), unde nu apare valoarea bursei, în schimb se precizează specializarea, data și modul obținerii stipendiului. Prima listă conține 31 de nume, iar cea de-a doua 32, căci era inclus și Gr. Cobălcescu, cel care în vara lui 1862 se afla deja acasă. Ambele conțin însă mici erori care trag un semnal de alarmă în privința folosirii lor fără verificările de rigoare. Pe unele am avut răgazul să le lămurim; de exemplu, Melidon amintește de două ori numele Gr. Bosie, întâi la Paris (din 1859), pentru Drept, respectiv la München (din 1861) pentru studii politehnice. În schimb V. A. Urechia îl ortografiază pe cel din urmă, aflat la München, „Gr. Roșie”. Noi am întâlnit aiurea în documentele epocii atât numele de Roșie (dar poate era vorba de greșeala unui funcționar) cât și referiri la stipendiile acordate „fraților Bossie”. Adevărul este că în capitala franceză se afla un Constantin Bossie, pentru studiul științelor juridice (din grupul de șapte selectați în 1859 pentru Paris) și este vorba, cu siguranță, de primul „Gr. Bosie” din statistica lui Melidon (SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 128). În favoarea lui intervenea propria-i mamă, „văduva

și A. D. Xenopol nota în sinteza dedicată domnitorului Cuza, că în 1862 proporția de moldoveni/munteni era de 31 la 51⁹⁴. Cum era de așteptat, din acel moment este mult mai dificil de distins între bursierii proveniți de la nord sau de la sud de Milcov.

În studiile de specialitate au circulat și alte date statistice pentru această perioadă, preluate din *Anuarul General al Instrucțiunii Publice pe anul 1864-1865* (o altă lăudabilă inițiativă de publicistică școlastică a lui V. A. Urechia, dar la fel de efemeră cum va fi și *Buletinul Instrucțiunii Publice*). Astfel, în anii 1862-1864 ar fi obținut stipendii 44 de tineri români: 38 la Paris, doi la Atena și Leipzig, doi la Berlin și Roma, unul la München și unul la Viena⁹⁵; în 1864/1865, 28 de noi studioși luau calea străinătății, pornind spre centre ca Paris (nu mai puțin de 16), Liège, Bonn, alții spre Grecia, Italia sau Spania⁹⁶, așa că numărul stipendiștilor la studii superioare ajunsese la 55, iar al tinerilor aflați la studii secundare, la 17⁹⁷.

Dăm mai jos un tabel cu stipendiștii statului (până la 1862 doar pentru moldoveni, iar după această dată pentru români) aflați la studii de specialitate în străinătate la diferite date, relevant pentru fluctuațiile acestor efective și pentru evoluția studiilor pariziene:

căminăreasă Bossie” în noiembrie 1860 (SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 128); după readmiterea sa în rândul bursierilor statului, acest studios își declara recunoștința „pentru eternitate” și mulțumea pentru „binele făcut mie și la toată familia mea” (ANIC București, fond MCIP, dosar 224/1865, f. 69, scrisoarea din 12 ianuarie 1865). Gr. Bossie era fratele celui amintit și studia în Germania (vezi, ANIC București, fond MCIP, dosar 228/1865, f. 72, care conține lista bursierilor). La fel, Alexandru Șendrea (student la Berlin) din lista lui Melidon este înlocuit de V. A. Urechia cu fratele respectivului, Șt. Șendrea (student la Paris); la fel, V. Agapie menționat de V. A. Urechia se transformă în A. Agapie la Melidon, care îl confundă și pe Panait Donici, colegul de studii al lui N. Ionescu la Paris din deceniul anterior, cu V. (Basile) Donici.

⁹⁴ Cf. A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă 1859-1866*, partea a II-a, București, Editura Cartea Românească, p. 97. Tot el oferea și cifra de 500 de studenți români la Paris (dar amintind și cifra de 300, vehiculată de jurnalul *Le Siècle*). Și Dan Berindei, în a sa *Les Roumains en Europe au XIXe siècle*, București, Editura Academiei Române, 2008, p. 198, nota că potrivit *Gazetei de Transilvania*, în Franța se aflau la 1863 nu mai puțin de 300 de tineri la studii superioare (inclusiv la școli militare) și alți 400 la studii medii.

⁹⁵ Dintre aceștia, 14 urmau studii liceale, iar restul universitare (medicină, drept, inginerie, științe) sau școli de arte (muzică, arte plastice, etc.) (Cf. Lucian Nastasă, *Itinerarii*, p. 124). În 1864 erau prevăzuți în bugetul unificat 650.000 lei „pentru trimiterea la Paris și pe aiurea a stipendiștilor” (Cf. V. A. Urechia, *Didactica*, p. 286).

⁹⁶ Cf. Elena Siupiur, „Viața intelectuală la români în secolul XIX”, în *Cartea interferențelor*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 239.

⁹⁷ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 197.

1850	Iulie 1862	Ianuarie 1865 ⁹⁸	Octombrie 1865 ⁹⁹
9 bursieri moldoveni	31 bursieri moldoveni	70 bursieri români	45 bursieri români
Paris: 4 Viena: 1 Postdam: 1 Munchen: 1 Berlin: 1 Rusia: 1	Paris: 15 Metz: 4 Torino: 4 Munchen: 1 Berlin: 1 Halle: 1 Aschaffenburg: 2 Bonn: 1 Carlsruhe: 1	Paris: 51 Liège: 5 Viena: 1 Torino: 3 Germania: 6 Madrid: 2 Atena: 2	Paris: 34 Liège: 3 Germania: 5 Madrid: 1 Atena: 2
Aprilie 1866 ¹⁰⁰	Iulie 1867 ¹⁰¹	Octombrie 1867 ¹⁰²	Aprilie 1868 ¹⁰³
49 bursieri români	26 bursieri români	33 bursieri români	22 bursieri români
Paris: 38 Liège: 4 Germania: 5 Madrid: 1 Atena: 1	Paris: 21 Liège: 2 Germania: 1 (Berlin) Madrid: 1 Torino: 1 Atena: 1	Paris: 25 Germania: 2 (Berlin și Bonn) Madrid: 1 Torino: 1 Atena: 1 Viena: 3 (studenți bucovineni)	Paris: 18 Viena: 4 (din care 3 erau bucovineni)

Specializările sunt și ele relevante pentru prioritățile statului la un moment dat. Luând drept sursă lista întocmită de Georgie Melidon la 1862, constatăm că din cei 32 de bursieri, excluzând pe frații Donici, trimiși la Paris fără o destinație clară, dreptul avea întâietatea (7), urmat de medicină (5) și de științele militare (4); veneau apoi științe naturale (3), matematicile (2), studiile politehnice (2), cele forestiere (2), literale (2), pictura și arhitectura (2), studiul minelor (1)¹⁰⁴.

⁹⁸ ANIC București, fond MCIP, dosar 224/1865, f. 63 și 88. Cu mențiunea că nu sunt trecuți decât 68 iar noi i-am adăugat pe cei doi de la Atena. Probabil că ar fi trebuit să trecem 71, căci C. Bossie de la Paris este tăiat, deși el va primi în continuare stipendiul.

⁹⁹ ANIC București, fond MCIP, dosar 228/1865, f. 72.

¹⁰⁰ ANIC București, fond MCIP, dosar 85/1866, f. 53.

¹⁰¹ ANIC București, fond MCIP, dosar 253/1867, f. 68.

¹⁰² ANIC București, fond MCIP, dosar 253/1867, f. 112.

¹⁰³ ANIC București, fond MCIP, dosar, 124/1868, f. 72.

¹⁰⁴ Georgie Radu Melidon, *op. cit.*, p. 48-51. Lista este utilizată și în D. Berlescu, *op. cit.*, p. 217-218, unde se face o statistică pe specialități. Noi am preferat însă o altă împărțire decât D. Berlescu, fără ca vreuna din opțiuni să fie eronată. Este vorba în principal de cazul lui N. Culianu, care apare la Melidon ca plecat pentru studiul științelor naturale, „cu aplicațiune la astronomie”, iar la D. Berlescu este trecut cu specializarea matematici, probabil pentru că își luase deja titlul de

Cei mai mulți dintre stipendiști erau destinați unei cariere în sistemul instrucțiunii publice, inclusiv cei din domenii precum medicina. De altfel, între ei se aflau și câțiva dintre profesorii de mai târziu ai Universității ieșene. Pentru științele naturale plecaseră la Paris N. Culianu, Petru Poni, Grigore Cobălcescu (primul în 1855, ceilalți doi în 1859). Dreptul era urmat de Iacob Negruzzi (Berlin, 1859-1863)¹⁰⁵, George Alexandrescu (la Torino, din 1860) și Al. Șendrea (la Berlin, din 1861), Ioan Ciurea (viitor profesor de medicină legală la Facultatea de Drept începând cu 1865) făcea Medicina la Paris iar George Roșiu (viitor dascăl la Științe) urma Arhitectura la Torino.

Se poate încerca și o ordonare pe centre universitare și specialități urmate, dar concluziile sunt puțin relevante pe perioade mici de timp, cum e cazul nostru. Potrivit așteptărilor, Parisul primează ca direcție pentru studii în mai toate domeniile și deține chiar monopolul pentru științele exacte și studiile tehnice. În Italia se merge mai ales pentru drept, medicină și arte, iar în Germania, pentru studii juridice și filosofice.

Destinațiile tradiționale franco-germane

În perioada regulamentară studioșii din Principate, cu sau fără stipendii, se îndreptau în număr relativ mic spre centrele luminate din Austria, Germania și Franța. Și atunci Parisul era considerat *Orașul Luminilor*, centrul intelectual și monden al lumii civilizate, însă considerente de ordin ideologic și măsurile profilactice antirevoluționare temperau atracția junilor români. Lucrurile se schimbă prin politica liberală a domnitorului moldovean Grigore Al. Ghica și prin noile priorități de politică externă a Principatelor Unite impuse de Alexandru Ioan Cuza, astfel că în deceniile șase-șapte regăsim în Franța marea majoritate a bursierilor români; la mare distanță veneau universitățile și școlile speciale din Germania, Belgia sau Italia.

Față de toate celelalte variante de studii, Parisul exercita o gravitație fără echivalent în epoca modernă, pentru întreaga elită europeană; cu atât mai intens acționa acest magnetism pentru zonele de margine, aflate într-un proces de (re)descoperire a propriei identități și în căutarea unor modele, cum era cazul Principatelor.

licențiat în matematici; la momentul întocmirii listei de către Melidon, urma de altfel o specializare în astronomie la Observatorul Imperial din Paris.

¹⁰⁵ Costache Negruzzi își trimisese fiii, pe Leon și Iacob (de 13, respectiv 11 ani), sub îndrumarea preceptorului K. Fieweger, la studii secundare la Berlin în 1853. Cel din urmă s-a înscris în 1859 la Drept, trecându-și doctoratul la 1863.

Mulți s-au întrebat, precum Pierre Moulinier, ce anume îi atrăgea pe studioșii din toată Europa în Paris: calitatea vieții universitare, valoarea diplomelor, deschiderea arătată studenților străini?¹⁰⁶ Dacă asupra primului punct lucrurile trebuiesc nuanțate, celelalte două se pot accepta fără rezerve. Valoarea diplomelor pariziene era, fără îndoială, cea mai ridicată pe o piață intelectuală într-o continuă expansiune și mai cu seamă în Estul și Sud-Estul Europei; apoi, cu excepția Medicinii, unde presiunea corpului lucrativ determina o politică strictă față de străini, mediul general era unul liberal, fapt în măsură a încuraja prezența valurilor de studenți de peste hotare. Totodată, „turismul cultural” sau „studiile de agrement” pot fi considerate și ele surse constante de studioși, atât din francofilie, cât și din mimetism sau din dorința de participare la mirajul occidental¹⁰⁷.

Capitala franceză reprezenta locul ideal în care tinerii români puteau descoperi viața publică modernă în toate componentele sale, sociabilitățile specifice, spectacolul străzii și al saloanelor, evenimentul și presa, dar mai presus de toate, libertățile, așa cum numai *Orașul Luminii* le putea oferi¹⁰⁸. La fel de adevărat este că Parisul adăpostea cea mai numeroasă colonie românească din Europa (elevi, studenți, aristocrați etc.), ceea ce reproducea parțial sociabilități din țară și, în ciuda dimensiunii orașului, făcea înstrăinarea mai ușor de suportat¹⁰⁹.

Universitățile germane prezentau importante avantaje, de la apropierea geografică de Principate, la birocrăția redusă, la costurile mai mici și, nu în ultimul rând, la obținerea mai facilă a diplomelor. Interesul autorităților ar fi

¹⁰⁶ Pierre Moulinier, „Quand le Quartier latin accueillait la jeunesse étudiante du monde (1814-1914)”, comunicare la Rencontres Jeunes & Sociétés en Europe et autour de la Méditerranée, Marseille, 24-25 octobrie 2005 (<http://www.jeunes-et-societes.com/public/archives/2005/MOULINIER.pdf>, consultare la 10.06.2012).

¹⁰⁷ Idem, *Les étudiants étrangers à Paris au XIXe siècle*, ORGANON, 35:2006, p. 129-142. Cercetătorul francez aprecia că cele mai frecventate facultăți erau Medicina și Dreptul, cu prezențe străine care variau, conform opiniei preluate din J.-Cl. Caron, *Généralités romantiques: Les étudiants de Paris et le quartier latin (1814-1851)*, Paris, Armand Colin, 1991, de la 8-12% (Medicină) și 6% (Drept), înainte de 1850, la 10%, respectiv 4% în timpul lui Napoleon III.

¹⁰⁸ Cf. Florea Ioncioaia, „Tineri români și greci la studii în Franța (în deceniul III al secolului trecut)”, în *Istoria ca lectură a lumii*, Profesorului Alexandru Zub la împlinirea vârstei de 60 de ani, volum coordonat de Gabriel Bădăraș, Leonid Boicu și Lucian Nastasă, Iași, 1994, p. 525. Vezi și Ralph Schor, „Le Paris des libertés”, în *Le Paris des étrangers: depuis un siècle*, sous la direction de André Kaspi et Antoine Mares, Paris, Imprimerie Nationale, 1989, p. 14-33, unde autorul analizează atât libertățile (a moravurilor, intelectuală, politică, economică etc.) cât și limitele acestora, e drept, referindu-se în principal la perioada interbelică.

¹⁰⁹ Vezi, N. Iorga, „Colonia românească din Paris după condicele bisericii ei”, în *Revista istorică*, 11, 1925, nr. 1-3, p. 7-9. Textul, în ciuda faptului că este greu inteligibil și dezordonat, oferă o idee generală despre românii prezenți la Paris în epoca de care ne ocupăm.

trebuit, aşadar, să dicteze trimiterea tinerilor prioritar în această zonă. Dacă nu s-a întâmplat aceasta, faptul nu ţine doar de considerentele de politică externă, care au avut, fără îndoială, un rol uriaş. Se ştie că în registrul ştiinţelor matematice, fizice, naturale etc., universităţile germane, mai mici şi cu resurse limitate, nu puteau concura Parisul. De altfel, Germania va face progrese uimitoare în această privinţă începând cu ultimele decenii ale secolului XIX. Să nu uităm apoi că spre Paris mergeau tradiţional membrii elitei în călătorii de cunoaştere sau loissir, aşa că tinerii de familie, mai ales cei din Muntenia, pun presiune pe factorii decidenţi şi impun Franţa drept principală destinaţie de studii; lucrul părea chiar convenabil prin aceea că se putea numi un corespondent al guvernului care să-i supraveheze pe bursieri.

Referindu-se la dimensiunea continentală a fenomenului deplasărilor studenţeşti, Pierre Moulinier nota că înainte de 1850 recrutarea studenţilor Universităţii din Paris (mai cu seamă la Medicină şi la Drept) fusese una „europeană”, mai exact din ţările limitrofe Hexagonului. Dacă în vremea celui de-al doilea Imperiu, Parisul pierde din atractivitate în zonele dezvoltate, câştigă noi valuri de simpatie în zonele estice, Rusia, România, sau Turcia. Atunci se deplasează spre facultăţile „profesionale” (Medicină, Drept, Ştiinţe) efective tot mai numeroase de studenţi din „Europa săracă”, atraşi de ideea obţinerii unei diplome de mare valoare în ţara lor, în vreme ce Literele îşi recrutează studenţii din „vechile naţiuni intelectuale”¹¹⁰.

Fără a veni în contradicţie cu menţiunea cercetătorului francez, trebuie să spunem că Parisul fusese şi înainte preferat, atât de junii munteni¹¹¹, cât şi de moldoveni, dar şi de înşişi diriguitorii sistemului de educaţie¹¹². La fel de adevărat este că, după Unire, orientarea studenţilor prioritar spre capitala franceză, urmând linia politicii externe, devine perceptibilă chiar pentru opinia

¹¹⁰ Cf. Pierre Moulinier, „Quand le Quartier latin accueillait la jeunesse étudiante du monde (1814-1914)”.

¹¹¹ Vezi, de exemplu, bursierii munteni trimişi la studii în 1856, în V. A. Urechia, *Istoria şcoalelor*, III, p. 210-211. Vezi şi Maria Stan, „Tineri bucureşteni la studii în străinătate în secolul al XIX-lea”, în *Bucureşti*, IX, 1972, p. 173-180. Studiul reprezintă mai mult o înşiruire de date privitoare la studii, plus nelipsitul bagaj ideologic al perioadei, dar este util pentru informaţia primară, de arhivă. Din multitudinea de cazuri prezentate, rezultă clar că şi autorităţile de la Bucureşti preferau să-i trimită pe tineri pentru învăţătură la Paris şi înainte de 1859.

¹¹² Un contemporan constata că Parisul devenise după 1835 „centrul spre care se îndreptau toţi copiii, junii şi bărbaţii însetaţi de lumină şi civilizaţiune, care apoi ca albine, pline de suc mirositor al florilor din câmpii culti ai Occidentului cultivat (sic!) se întorceau în ţara lor stârpită de invaziuni şi fanarioţi şi reaprindeau între fraţii lor scânteia stinsă şi rece a civilizaţiunii care odinioară luminase şi aceste tărâmurii cu multă culoare” (G. Missail, „Şcolile şi învăţătura la românii din Moldova în vremea lui Mihail Sturza Vodă 1834-1848”, în *Buletinul Instrucţiunii Publice*, 1865-1867, p. 279).

publică din epocă sau de mai târziu¹¹³. La 1862, arhimandritul Arhierescu, preotul bisericii române din *Orașul luminilor*, remarcă mulțimea de tineri moldo-valahi „în cele mai multe colegii și pensionate din Paris și mai ales la colegiul Luis-Le-Grand”¹¹⁴. În fond, nimic mai firesc pentru o cultură încă subordonată, fascinată de miracolul francez, în care călătoriile de studii erau favorizate de ceea ce un cercetător numea „multiple contacte preliminare”¹¹⁵, mai exact lecturi, schimburi epistolare, prezența guvernanelor sau a profesorilor francezi, studiul limbii franceze (aproape generalizat în școlile publice și private, devansând studiul limbii germane și, evident, a celei italiene), dar mai ales înființarea pensioanelor franceze de la Iași și București, care ajunseseră a deține un rol esențial în educația elitelor locale¹¹⁶.

De altfel această „hemoragie” de tineri către Paris, văduvind sistemul de instrucție autohton de largi și stabile efective de populație școlară, primise critici aspre deopotrivă în țară și în străinătate. La București, bunăoară, ziarul *Românul* din 16 noiembrie 1862 susținea că „trebuie copiii să învețe școalele secundare din țară”¹¹⁷, iar în Franța, Ch. Vogel amenda la 1860, într-un studiu despre „noul stat românesc”, obiceiul familiilor cu stare de a-și crește copiii cu guvernante din Franța, Germania sau Elveția „pentru a-i trimite în străinătate și mai ales la Paris”¹¹⁸.

¹¹³ Fără a fi un exeget în studiul peregrinărilor academice, Veniamin Pocitan Ploșteanu nota în a sa *Biserica ortodoxă română din Paris*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1941, p. 29, că după Unirea Principatelor tinerimea română „năvălește într-un număr și mai mare în Franța pentru perfecționarea studiilor”.

¹¹⁴ Cf. G. Missail, *op. cit.*, p. 280. Este ceea ce constata, peste ani, alt autor, care nota că „de aceea, ca o recunoștință față de Napoleon III, care ne sprijinise cererile, boierii munteni și moldoveni și în genere românii cu dare de mână începuseră să-și trimeată în mod regulat începând de la 1859 copiii pentru a-și termina studiile secundare la liceele din Paris, în special la Liceul imperial Louis-Le-Grand” (Cf. Mateiu M. Fotino, „Elevi români premiați la liceele din Paris”, în *Omagiu lui Constantin Kirișescu*, București, Cartea Românească, 1937, p. 536). Fotino face o trecere în revistă a premiilor acordate elevilor români între 1859 și 1882, consultând exclusiv Anuarul distribuțiilor premiilor Liceului Louis-Le-Grand.

¹¹⁵ Florea Ioncioaia, *Tineri români și greci*, p. 525.

¹¹⁶ N. Iorga descria fenomenul în termenii unei încercări de desnaționalizare, arătând că pensionatele franceze din Principate periclita, mai ales în prima jumătate a secolului XIX „învățământul național înjghebat cu atâta greutate” (Cf. N. Iorga, *Istoria învățământului românesc*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Ilie Popescu Teiușan, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 120). Despre avansul limbii franceze și învățământul în limba franceză din capitala Moldovei, vezi, Olivier Dumas, Felicia Dumas, „Enseignement du Français et pensions Françaises à Iasi au XIXe siècle”, în Al. Zub, D. Ivănescu, *Franța model politic și cultural*, Iași, Junimea, 2003, p. 117-127.

¹¹⁷ Cf. A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, p. 97.

¹¹⁸ N. Iorga, „Legături cu Franța în epoca unirii”, în *Revista istorică*, an XXI, 1935, nr. 4-6, p. 89-93.

Evident că fenomenul de *translatio studii* către Paris nu s-a redus cantitativ, ci dimpotrivă. Față de cei 300-500 de studenți români aproximați în vremea lui Alexandru Ioan Cuza, Mihail Obedenaru considera că în deceniul opt s-ar afla aproximativ 800 de români „dans les facultés, les lycées et les écoles spéciales de France”, cifră care, deși nu ne pare realistă, nu o putem controla din alte statistici¹¹⁹.

Se știe că domnitorul Alexandru Ioan Cuza avusese la un moment intenția canalizării spre Paris a efectivelor de tineri dornici de învățătură prin crearea în capitala franceză a unui stabiliment special („institut național”) pentru tinerii români, care ar fi permis un control mai riguros asupra moralității și a frecvenței studiilor, după modelul altor asemenea lăcașuri din străinătate. La 20 august 1862, el îi adresa lui N. Kretzulescu, Președinte al Consiliului de Miniștri, o „epistolă” în care își expunea strategia pentru eficientizarea cheltuielilor asumate cu bursierii din străinătate, propunând construirea unui Colegiu român, așezământ „în care s-ar uni toți bursierii statului”, dar care ar putea fi util și celorlalți studioși români¹²⁰. Locul cel mai nimerit pentru noua instituție era, în viziunea domnitorului, Parisul. O alegere perfect explicabilă, nu doar prin rolul determinant jucat de *Orașul luminilor* în modernitatea românească, sau de numărul studioșilor români la Paris, ci chiar prin orientarea profranceză în politica externă și raporturile privilegiate cu Napoleon al III-lea, căruia Cuza i-a solicitat constant sprijin logistic pentru proiectele sale de reformă. În vederea materializării viziunii sale, ceruse Agenției de la Paris culegerea de informații asupra celorlalte „așezăminte străine ce se află în Franția în asemenea condițiuni”, iar guvernului să facă un sacrificiu material „momentaneu” în condițiile în care suma stipendiilor de stat ar permite întreținerea edificiului¹²¹.

Într-o perioadă de reforme accelerate și de acute dificultăți financiare, proiectul asumat de domnitor nu s-a putut materializa, fiind mereu amânat în

¹¹⁹ Mihail G. Obedenaru, *La Roumanie économique d'après les données les plus récentes*, Paris, Leroux, 1876 p. 388, *apud* Dan Berindei, *Les Roumains en Europe au XIXe siècle*, p. 199-200. Autorul vorbea și despre elitele românești formate în Franța (licențiați în drept, în litere și științe, doctori în drept și doctori în medicină, ingineri, ofițeri) apropiate prin capacități, caractere, moravuri, de elitele franceze.

¹²⁰ Acest „centru național” trebuia să ofere părinților toate garanțiile „în privința administrației, învățaturii și moralei” copiilor aflați la studii și mereu în pericol de a fi „prea mult liberi”. Mai mult, prin dorita includere a Capelei române de la Paris în Colegiu, dincolo de economia bugetară, statul se putea asigura că studioșii nu își uită „datoriile religioase și datoriile către patrie”. Inițiatorul proiectului aducea și argumentul formării necesarului de cadre specializate (mai ales cunoscători de „limbi orientale”) pe fondul amplificării contactelor cu străinătatea și a dezvoltării treptate a aparatului indispensabil coordonării și aplicării politicii externe.

¹²¹ *Monitorul. Jurnal oficial al Principatelor Unite*, nr. 183, 20 august 1862.

favoarea altor priorități stringente. Ideea a fost reluată, într-un fel, peste decenii de N. Iorga, care a reușit să convingă autoritățile române să construiască, după Primul Război Mondial, Școala de la Fontenay-aux-Roses, de lângă Paris, menită a adăposti anual câțiva tineri români pentru specializare în diverse domenii¹²².

Chestiunea tentativei din epoca Unirii ar merita investigată cu mai multă atenție. Conform datelor noastre, primul autor care a scris în cunoștință de cauză despre proiectul din 1862 este A. D. Xenopol. După ce constata dimensiunea fenomenului deplasărilor la studii („mare era îmbulzeala tinerilor în școlile străine”), el se referea și la inițiativa de creare la Paris a unui „colegiu românesc pentru privegherea bursierilor” sau a unui consulat românesc care să aibă în atribuții controlul tinerilor „care nu se prea vedeau pe la școală”¹²³.

Foarte probabil „Arhiva Cuza” conține date suplimentare, îndeosebi corespondența domnitorului cu frații Vasile și Ioan Alecsandri, ambii cu rol major în politica externă a statului român din acea vreme, detalii care ar trebui cercetate. Câteva indicii despre afacere ne-a lăsat R. V. Bossy în celebra sa lucrare, unde menționează interesul domnului pentru registrul învățământului și intenția acestuia de a fonda „o școală română la Paris”¹²⁴.

Italianistul Al. Marcu, aflând un exemplar al scrisorii în cauză la Biblioteca Academiei Române, considera, poate prea grăbit, că domnitorul este autorul *de facto* al proiectului¹²⁵. Posibil, dată fiind experiența personală ca studios la Paris,

¹²² Din nefericire, un studiu monografic dedicat așezământului de la Fontenay-aux-Roses (Petre Țurlea, *Școala română din Franța*, București, Editura Academiei, 1994) nu menționează absolut nimic despre tentativa lui Cuza din 1862. Fără să înțelegem de ce, expunerea începe abrupt cu proiectul legii alcătuit de N. Iorga la 1920, amintind doar că ideea înființării unor școli naționale în mari centre ale culturii ar data din secolul XIX (p. 8).

¹²³ Istoricul de la Iași amintea în textul său și de un articol pe această temă din ziarul *Constitutionnel*, 2 octombrie 1862 (A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 97).

¹²⁴ R. V. Bossy, *Agenția diplomatică a României în Paris și legăturile politice franco-române sub Cuza Vodă*, București, Editura Cartea Românească, 1931, p. 115. Autorul trimitea la rapoartele agenției din toamna lui 1862, aflate în volumul II al „Arhivei Cuza”.

¹²⁵ Savantul publica textul, precedat de o scurtă introducere, fără a ne lămuri, din păcate, dacă varianta aflată de el era în limba franceză (așadar pregătit pentru autoritățile de la Paris, lucru ce ar fi indicat o formă avansată a proiectului) sau dacă l-a tradus el însuși pentru a fi compatibil cu politica revistei „dirijate” de N. Iorga. În orice caz, nu cunoștea faptul că „epistola” domnitorului fusese publicată chiar în epocă, urmând calea actelor oficiale, așa că se declara bucuros să poată contribui la istoria Institutului român de la Fontenay aux Roses (Al. Marcu, „Un institut roumain à Paris. Un projet du prince Cuza (1861)”, în *Revue Historique du Sud-Est Européen*, III, nr. 10-12, april-juni 1926, p. 284-288). Proiectul este descris drept o inițiativă domnească și de D. Berlescu (*op. cit.*, p. 217) unde se trimite la textul din *Revue Historique du Sud-Est Européen* și nu la colecția *Monitorul Oficial*. Nicio mențiune în schimb, nu doar despre această problemă, dar nici măcar despre politica statului față de studiile în străinătate, la Vasile Cristian, „Alexandru Ioan Cuza

dar și direcția generală, centralistă, a politicii sale. Dar la fel de probabil, la origine poate sta o consiliere a fraților Vasile și Ioan Alecsandri, și ei cu stagii pariziene și adânc implicați, prin poziții oficiale, în viața studențimii române de acolo¹²⁶.

E drept, Alexandru Ioan Cuza a cunoscut direct lumea scolastică a Parisului căci a fost trimis la studii în 1834 de părintele său, postelnicul Ioan Cuza. Viitorul domn fusese dat, alături de Vasile Alecsandri, Panait Radu, N. Docan și pictorul Negulici (cu toții învățând pe cheltuiala familiei), în grija lui Filip Furnaraki, care i-a însoțit la Paris și care trebuia să vegheze asupra tinerilor. Cuza și-a trecut bacalaureatul în litere la Sorbona în 1835 și s-a înscris la Drept, dar după scurt timp s-a întors intempestiv în țară¹²⁷. Aici continua studiul, dovadă jalba tatălui său care preciza că fiii Alexandru și Dimitrie, cadeți în miliție, sunt „păsuiți cu slujba până la săvârșirea cursului învățăturilor scolastice cu care se îndeletnicesc în Principat” și solicita totodată eliberarea pașapoartelor pentru cei doi în vederea plecării „la academiile din Paris”¹²⁸. Astfel, Cuza consuma un nou stagiul la Paris din toamna lui 1837 până în primăvara lui 1839¹²⁹, când, mai matur, a putut observa direct comportamentul elevilor români și piedicile principale în calea reușitei lor la învățătură. Rămâne de lămurit în cercetările viitoare contextul propunerii de la 1862 și dacă experiență personală a domnitorului a stat la baza acesteia sau dacă a primit sugestia înființării acelui Institut român de la colaboratorii săi apropiați, din țară sau de la Paris.

În ansamblu, Franța câștigase relativ ușor bătălia purtată cu celelalte mari culturi europene, în atragerea legiunilor de tineri la învățătură în școlile sale, iar între aceștia românii se individualizau printr-o prezență constantă și numeroasă. Este ceea ce spunea cu alte cuvinte, acum aproape trei sferturi de veac, Constantin Kirițescu, unul dintre intelectuali de elită ai României:

„Înainte de război mergea universitățile din Franța, mai ales la Paris, elita societății românești. Înaltele diplome eliberate de Universitățile franceze asigurau fericirilor lor posesori o carieră strălucită. *Doctor de la Sorbona* era

față de problemele învățământului și culturii naționale”, în *Cuza Vodă in memoriam*, volum coordonat de L. Boicu, Gh. Platon, Al. Zub, Iași, Junimea, 1973, p. 445-463.

¹²⁶ În fond, ideea nu ar trebui privită drept excentrică sau izolată. În discuțiile purtate în vara lui 1860 în Camera Moldovei, Mihail Kogălniceanu propunea, în scopul dezvoltării învățământului secundar autohton, înființarea unui colegiu românesc în capitala Franței care urma să se ocupe de instruirea elevilor români. Cf. D. Berlescu, *op. cit.*, p. 97.

¹²⁷ D. Ivănescu, *Alexandru Ioan Cuza în conștiința posterității*, Iași, Junimea, 2001, p. 23-25.

¹²⁸ Alexandru Ioan Cuza, *Acte și scrisori*, ediție de Dumitru Ivănescu și Virginia Isac, Iași, Junimea, 1873, p. 18.

¹²⁹ D. Ivănescu, „Contribuții la biografia lui Alexandru Ioan Cuza înainte de domnie”, în *Cuza Vodă in memoriam*, p. 58-60.

talismanul magic care deschidea porțile spre catedra universitară, spre locurile de frunte din magistratură, spre banca ministerială. Marea majoritate a celor care au întemeiat și guvernat țara românească timp de o jumătate de veac au format-o vechii studenți ai Sorbonei, ai Școalei Politehnice și ai Școalei Centrale din Paris”¹³⁰.

La fel de adevărat este că Franța, ca destinație de studii, nu satisfăcea toate gusturile. Pe lângă imaginea ideatică a Parisului, cvasimajoritară, trebuie să amintim percepția unor anumite grupuri și categorii sociale, mai conservatoare, care resping ideea studiilor franceze pe motivul că orașul i-ar strica pe elevii români, de la natură liniștiți, serioși și cu moravuri curate. În timpul experienței pariziene, tinerii și-ar pierde aceste calități, întorcându-se în țară „nătărăi și doctori în viciuri și imoralitate, în disprețul societății”¹³¹. Cuvintele, destul de radicale și venind din partea unui aristocrat, ne arată în fond o realitate tot mai prezentă în anii la care ne referim, aceea a modernizării accelerate a societății și a promovării sociale rapide a posesorilor de diplome universitare, care încep a face concurență elitelor tradiționale. Oricum, ideea se regăsește peste ani, sub o altă înfățișare, la N. Xenopol, care îi scria lui Iacob Negruzzi la 1877: „studenții români o duc foarte rău cu învățătura; în adevăr Parisul îi strică”, amintind inclusiv de unii tineri condamnați sau urmăriți de poliție¹³².

Pentru spiritele conservatoare precum Locusteanu, capitala Franței era de evitat, cel puțin până în deceniul șase, din pricina complicațiilor ideologice (e vorba în primul rând de cariera ideilor Revoluției de la 1789, reluate, sub diverse înfățișări, în secolul XIX). Apoi, datorită mondenității cotidiene, a „desfrâului” în care puteau ajunge să trăiască unii studioși. Este una din cauzele pentru care supraviețuiește noilor vremuri reticența de a trimite bursieri în Teologie la Paris (preferându-se centrele germane), deși tradiția studiilor teologice pariziene era una multiseculară¹³³.

¹³⁰ Constantin Kirițescu, *Școala română într-o răscruce de istorie*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943, p. 308. Este drept că autorul exagera în altă privință, considerând că după Primul Război Mondial calitatea studenților români a scăzut „până la punctul de a denatura cu totul caracterul tradițional al legăturilor culturale dintre Franța și România”. Nu era vorba doar de un anume elitism social („nu mai e floarea tineretului român, adolescenți de bună obârșie socială, de o calitate intelectuală verificată, ambasadori străluciți ai generației tinere din țară ...”), de înțeles până la un punct, ci de o perspectivă accentuat rasistă, după tiparul vremii: pentru Kirițescu, noul val de studenți de după 1918 era alcătuit majoritar din evrei („o invazie de indezirabili”), care compromiteau bunul renume al țării.

¹³¹ *Amintirile colonelului Locusteanu*, ediție de Sande Virjoghe, Galați, Editura Porto-Franco, 1991, p. 127.

¹³² *Scrisori vechi de studenți*, p. LXV-LXVI.

¹³³ Ne întrebăm dacă scrisoarea trimisă de la Paris de Eufrosin Poteca în 1822 boierilor din Eforia Școlilor, cu ironia sa mușcătoare, semn al unui curaj rar întâlnit, ar fi fost posibilă din alt

Apoi, imaginea corpului profesoral sorbonez (pentru că acolo ajungea majoritatea studioșilor) era departe de a fi strălucită, comparativ cu lumea germană. Gh. Panu i se plângea lui Iacob Negruzzi, la 1876, de slaba pregătire a dascălilor de la Litere în clasicism și se simțea dator să îl informeze rapid pe Maiorescu pentru ca acesta să nu mai recomande studiile literare la Sorbona¹³⁴.

Nici la Științe, mai ales la discipline precum fizica ori chimia, care presupuneau muncă de laborator și acces nestingherit la aparatură modernă, Sorbona nu întrunea adevărată studiu. Petru Poni nota în memoriile sale că învățământul fizico-chimic „lăsa de dorit”, pe de o parte pentru că profesorii de renume ai Sorbonei, în ciuda calificării, țineau mai mult „cursuri de vulgarizare, însoțite de experiențe frumoase și bine reușite” menite în fapt a distra publicul, a crea spectacol pentru zecile și sutele de audienți, studenți sau nu; pe de altă parte, lipsa dotărilor necesare făcea ca experiențele necesare să fie duse la bun sfârșit în laboratoarele mai dotate ale altor instituții precum Liceul Saint-Louis, Grădina Plantelor sau laboratorul privat al lui Pisani. După cum scria viitorul dascăl ieșean, „trebuia să caut aiurea învățământul care lipsea la Sorbona”, această instrucție alternativă fiind plătită separat, din bursa fiecăruia¹³⁵.

Care erau, în perioada de referință, instituțiile cele mai frecventate în capitala franceză? Lăsând la o parte Liceul Louis-Le-Grand, bursierii români sunt trimiși în primul rând la Sorbona, unde urmează Dreptul, Științele, Medicina și Literele, în proporții ce variază de la o perioadă la alta. Firește că în cazul celor ce studiază pe cheltuiala familiei, sunt preferate specializări practice precum Medicina și Dreptul; bursierii în schimb, sunt mai uniform repartizați, poate cu o ușoară deficiență la Litere. De altfel, până la 1860, cum bine remarcă Ioan Maiorescu într-o adresă către autoritățile muntene, care îl privea pe fiul său, foarte puțini străini (dar niciun român) avuseseră șansa a trece doctoratul în

centru. Probabil că nu, cel puțin nu până în a doua jumătate a secolului XIX (Vezi, *op. cit.*, p. III-IV).

¹³⁴ *Ibidem*, p. XXXV-XXXVIII.

¹³⁵ D. Ivănescu, „Memoriile lui Petru Poni” („Ce am voit să fac”, I), p. 63. În schimb, viitorul dascăl era foarte mulțumit de caietele de cursuri procurate de la elevii de la Școala Normală Superioară, instituție unde „fizica și chimia se predau în mod admirabil” și pe care o așeza în ușoară antiteză cu Sorbona. Încă mai accentuată avea să fie această dihotomie la Pompiliu Eliade, care în schimbul epistolar cu Maiorescu se plângea de faptul că încă nu a descoperit la Sorbona „animalele superioare” la care se aștepta. „Oamenii aceștia, în numele inteligenței, tâmpesc lumea” scria el cu privire la pedanteria exagerată a dascălilor și declara sincer că „nu sunt amoretat de cursurile de la Sorbona”. În schimb, intrarea la Școala Normală Superioară o considera „foarte importantă pentru mine”, iar pe profesorii de acolo „încântători” (Vezi, Zigu Ornea (editor), *Titu Maiorescu și prima generație de maioreșceni. Corespondență*, București, Editura Minerva, 1978, p. 149, 154, 159 și 166).

Litere¹³⁶. Viitorul lider junimist reușise la Paris echivalarea diplomei de doctor în filosofie obținută la Giessen, cu licența în litere, dar nu și-a trecut și doctoratul¹³⁷. Primul doctorat în litere a fost cel al lui I. Crăciunescu, în 1874, iar al doilea, la distanță de două decenii, a fost trecut de Pompiliu Eliade, în 1895¹³⁸.

Dintre profesorii celor trei facultăți de la Iași, foarte mulți au studiat sau au primit diplome în deceniile șase și șapte la Sorbona: N. Ionescu, V. A. Urechia, Titu Maiorescu, Șt. Vârgolici (Facultatea de Filosofie); N. Culianu, Petru Poni, Gr. Cobălcescu, I. M. Melik, Miltiade Tzony, C. Climescu (Facultatea de Științe); I. Ciurea, Gh. Mârzescu, M. Burada, Șt. Șendrea (Facultatea de Drept) etc.

Îi mai aflăm pe junii români la Școala Politehnică, la Școala de Mine sau, ca în cazul lui Miltiade Tzony, viitor profesor ieșean la Științe, la Școala de Poduri și Șosele, înainte de a-și trece examenele de licență tot la Sorbona¹³⁹. Alții sunt trimiși la Metz, la Școala de Geniu și Aplicație sau la Liège, în Belgia¹⁴⁰, la

¹³⁶ Vezi scrisoarea lui Ioan Maiorescu în V. Grozav, *op. cit.*, anexa 1, p. 123. Spre deosebire de Medicină sau Drept, licența sau doctoratul în Litere sunt într-adevăr rare printre străini. Potrivit lui Pierre Moulinier, există doar 10 licențe în Litere între 1861-1867, adică 5,4% din totalul licențelor în domeniu acordate în respectiva perioadă. Interesant ar fi și că procentul scade odată cu trecerea anilor (Pierre Moulinier, „Les étudiants étrangers à Paris au XIXe siècle”, p. 138).

¹³⁷ Vom reveni mai jos cu amănunte.

¹³⁸ Cf. Georges Bengesco, *Bibliographie Fraco-Roumaine du XIXe siècle*, tom 1, Bruxelles, Ed. Paul Lacomblet, 1895, p. 192. Autorul consemnează că doctoratul lui I. Crăciunescu, viitor profesor la Facultatea de Litere din București, fusese trecut cu două teze. Una în latină, o comparație între Plutarh, Herodot și Tucidide în privința metodei istorice, și alta în franceză, un eseu de 328 pagini despre poporul român privit prin prisma cântecelor naționale autohtone.

¹³⁹ Vezi și Anousheh Karvar, „La formation des élèves roumains dans les écoles militaires françaises: un enjeu de politique extérieure dans les Balkans?”, în *Anuarul Institutului „George Bariț” din Cluj-Napoca*, seria Historica, XLV, 2006, p. 71-82 și Idem, « L'École polytechnique et l'international : un bilan historique », *Bulletin de la Sabix*, 26, 2000, p. 9-19. Nu găsim însă informații cu privire la numărul românilor (iar articolul „Les élèves roumains de l'Ecole polytechnique et la politique extérieure de la France (1859-1914)”, *Revue d'Histoire diplomatique*, 107(4), 4e trimestre 1993, p. 309-324 ne-a fost inaccesibil), așa că le repetăm pe cele preluate din alte lucrări ale cercetătoarei franceze de Mihai Sorin Rădulescu („Les étudiants roumains à l'Ecole des Mines de Paris au XIXe siècle et au début du XXe”, *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”*, 3-4, 2000-2001, p. 162-173) care amintește (p. 165) la Școala Politehnică între 1852-1870 un număr de 32 de români, alți 18 elevi din Grecia, 7 din Rusia, 12 din Elveția, 6 din Serbia, urmând ca după 1870 proporția de români să crească.

¹⁴⁰ Pentru cazul belgian, vezi, Pieter Dhondt, “Foreign students at Belgian universities. A statistical and bibliographical approach”, *BTNG | RBHC*, XXXVIII, 2008, 1-2, p. 5-44. Autorul insistă asupra echilibrului precar între opiniile unor profesori belgieni potrivit cărora este nevoie de măsuri pentru a reduce presiunea noilor veniți în domeniul medicinei și a dreptului (între prin altele prin restricționarea accesului studenților din Estul Europei la cele patru universități belgiene) și greutatea de recrutare a populației studioase din rezerva locală. El se referă și la explozia de studenți din Răsăritul Europei după 1860, dată de la care mobilitatea studioșilor sporește proporțional cu îmbunătățirea căilor de comunicație de lungă distanță și a condițiilor economice,

Școala de Mine. Peste toate însă, cea mai importantă instituție se dovedea a fi Școala Normală Superioară din Paris, rezervată elevilor francezi destinați angajării în sistemul public, unde a încercat N. Culianu să intre și nu a reușit, dar la care au fost ulterior acceptați Șt. Vârgolici și C. Climescu, printr-un act politic al Franței menit a-i securiza, și după instalarea principelui Carol I, poziția privilegiată deținută la București.

Multă vreme s-a susținut orientarea covârșitoare a tinerilor români spre universitățile francofone pe tot traseul modernității românești, lucru ce nu lăsa loc nuanțelor și delimitărilor cronologice. În epocă se crease un soi de mitologie potrivit căreia studiile în străinătate se făceau ... la Paris, sau că nu există om realizat în România care să nu fi trecut, la un moment dat, printr-o formă de școala pariziană¹⁴¹. Dumitru Amzăr constata că până și în Germania circulă „frecvent” opinia că românii merg „în totalitate” la studii în Franța, atribuindu-li-se prin aceasta, o anumită orientare politică filofranceză¹⁴².

Firește că această percepție cu privire la studiile franceze neîndreptătea o cultură fabuloasă, cu un aport fundamental la nașterea spațiului academic de tip modern, inclusiv în România. În ultimele trei-patru decenii, dar beneficiind de contribuțiile deschizătoare de drum ale lui Dumitru Amzăr, se înregistrează un curent nou în literatura de specialitate (vom aminti doar cercetările Elenei Siupiur¹⁴³) care tinde a reechilibra balanța, și promovează, pe baza consultării arhivelor unor universități germane, ideea că acestea erau tot atât de căutate ca universitățile franceze¹⁴⁴.

Belgia devenind una din cele mai atractive țări pentru educația superioară (p. 8 și 9), opinie pentru care trimite și la Jean Claude Caron, „Paris, capitale universitaire de l'Europe (1815-1848)”, în J. Schriewer, E. Keiner & C. Charle (eds.), *Sozialer Raum und akademische Kulturen: À la recherche de l'espace universitaire européen. Studien zur europäischen Hochschul- und Wissenschaftsgeschichte im 19. und 20. Jahrhundert: Études sur l'enseignement supérieur aux XIXe et XXe siècles*, Frankfurt, 1993, p. 439-454.

¹⁴¹ Al. Rally, Getta Héllenè Rally, *Bibliographie Franco-Roumaine*, première part, t. 1, Paris, Ernest Leroux, 1930, pp. XLIX-L. Cu atât mai mult, doctoratul francez avea valoarea unui talisman, «un carte blanche», cum notează autorii, pentru viitorul și cariera posesorului.

¹⁴² La o cercetare mai atentă, lucrul s-ar dovedi însă neadevărat, afirma el pe bună dreptate. În fond, unii actori ai scenei culturale precum Mihail Kogălniceanu, Titu Maiorescu sau Mihai Eminescu, cu studii în mediul german, au făcut mai mult pentru alinierea culturii noastre la cea europeană comparativ cu marea majoritate a celor cu studii franceze, ceea ce face ca valoarea statistică a fiecărui student să fie foarte diferită (Cf. Dumitru Amzăr, „Studentii români la Heidelberg. Importanța instituțiilor de învățământ superior germane pentru viața spirituală românească”, în Dumitru Cristian Amzăr, *Din istoria relațiilor româno-germane*, ediție îngrijită de Dora Mezdrea și Dinu D. Amzăr, București, Mica Valahie, 2008, p. 324).

¹⁴³ Vezi studiile sale proaspăt reunite în volumul *Intelctuali, elite, clase politice moderne în Sud-Estul european. Secolul XIX*, București, Editura Domino, 2004.

¹⁴⁴ Se face însă o medie pe tot secolul XIX, ceea ce nu lasă loc nuanțelor, mai ales că într-adevăr,

Studiile în Germania era mai populare în Moldova, unde, până la urcarea pe tron a lui Grigore Al. Ghica, bursierii par a fi trimiși în proporții echilibrate în centre germanofone și francofone. Lucrurile se modifică însă radical, cum aminteam mai sus, în deceniul șase și mai ales în cel următor, când Parisul câștigă întâietatea destinațiilor de studiu, lăsând mult în urmă restul centrelor universitare.

Spațiul german nu beneficia de prestigiul intelectual al unui focar de talia Parisului, unde factorul monden era dublat de multitudinea de instituții educative și culturale fără egal la acea vreme, dar aducea alte avantaje. Cu centre universitare mici, dispersate pe întreg teritoriul, Germania oferea un plus de siguranță tinerilor care plecau la învățătură; pe fondul reputației conservatoare, părinții sunt mai liniștiți cu privire la tentațiile și eventualele derapaje ale copiilor¹⁴⁵. În afară de acest considerent, al securității personale și chiar identitare (prin raportare la sejurul francez, de cele mai multe ori aculturalizant, periculos pentru identitatea etno-culturală a tinerilor), universitățile germane atrăgeau prin câteva trăsături deloc de neglijat: proximitate, spațiu ideal pentru modelarea caracterelor, studii ieftine și piedici birocratice reduse în obținerea titlurilor academice¹⁴⁶.

În plus, după aducerea Prințului Carol I la 1866 și după umilirea Franței de la începutul decenului opt, universitățile germane cunosc la noi o creștere de audiență, inclusiv în rândurile bursierilor, fără a detronea însă poziția franceză, dominantă în societatea românească¹⁴⁷.

Dacă privim lista profesorilor Universității din Iași la înființare, cei cu experiențe franceze se aflau în minoritate, predominând aceia cu studii germane (inclusiv austriece). Situația se modifică însă după 1860, când cei mai mulți

faima universităților germane pentru studii de perfecționare era cvasigenerală, dar mai cu seamă spre ultimul pătrar al secolului.

¹⁴⁵ Studiile germane putea fi o opțiune viabilă pentru cei care se adaptau mai greu la stresul și poluarea Parisului. Pompiliu Eliade mărturisea, la finele secolului XIX, că își imaginase un Paris ideal, dar a aflat acolo „lume multă, învălmășeală multă, mult zgomot ... mai ales mult zgomot” (Cf. Zigu Ornea, *op. cit.*, p. 149).

¹⁴⁶ Să nu uităm că primele titluri de doctori în filosofie sunt obținute de tinerii din Moldova sau din Muntenia (Titu Maiorescu, Samson Bodnărescu, A. D. Xenopol) în deceniile șase și șapte la universități germane și nu la Paris, unde chiar trecerea licenței era considerată o reușită extraordinară, iar obținerea doctoratelor întârzie multă vreme.

¹⁴⁷ În perioada aceea guvernul român intervenise pentru asigurarea unor condiții favorabile studenților români de la Berlin (lucru ce se petrecea în fapt în mod frecvent și pentru toate statele), dar consulul general al Prusiei la București nota că nu este nevoie de insistențe deoarece ei au parte de tratamentul „cel mai favorabil” (Cf. Stela Mărieș, „Interferențe culturale româno-germane în veacul al XIX-lea (studenți români la universități germane)”, în *Romania and Western Civilization*, Edited by Kurt Treptow, Iași, Center for Romanian Studies, 1997, p. 41-42).

dintre noii veniți au beneficiat în principal de experiențe de studii pariziene. Sunt doar patru nume de posesori de diplome germane după această dată, distribuite în mod egal între Litere și Drept: Titu Maiorescu – formația sa rămâne totuși germană, în ciuda anilor petrecuți la Paris după 1859 –, cu studii secundare la Viena și un doctorat în filosofie la Giessen, și N. Quintescu, cu studii la Bonn și Berlin, finalizate cu un doctorat în filosofie la Berlin, apoi Iacob Negruzzi, cu studii secundare și superioare la Berlin și un doctorat în drept la Heidelberg, urmat de Alexandru Șendrea, cu doctoratul la Berlin¹⁴⁸. Cu excepția altor foști studenți de la Torino (George Alexandrescu-Urechia, Al. Gheorghiu și George Roșiu), Madrid (Andrei Vizanti) și Atena (I. Caragianni), ceilalți sunt beneficiarii unor experiențe de studii francofone¹⁴⁹.

Schimbarea de cod din 1860: „spre țările neolatine”

În contextul Unirii și a efluviumilor patriotice, a speranțelor nedisimulate într-un viitor radical îmbunătățit față de situația de moment a Principatelor, trebuie plasată această nouă ideologie construită de V. A. Urechia, probabil cel mai neobosit creator român de forme și instituții. El a conceput un program articulat, care avea în centru ideea fraternizării lumii latine în scopul atingerii obiectivelor de libertate, unitate națională și progres. Nu cunoaștem cu precizie genealogia acestui proiect al tânărului V. A. Urechia. Probabil a luat naștere la Paris, în contextul contactelor diverse din vremea studenției și a participării sale în culisele Congresului de Pace din 1856; cert este că și-a promovat cu forță aceste idei până în ultimii ani. Potrivit propriilor amintiri, se întâlnise în 1858 la Madrid cu Emilio Castelar, care i-ar fi împărtășit viziunea privind unitatea lumii latine¹⁵⁰. Drept urmare, după ce a ajuns în funcția de director în Ministerul Instrucțiunii Publice de la Iași (1859), V. A. Urechia a avut ocazia de a-și pune în aplicare proiectul.

În vara anului 1860 are loc prima expunere publică pe această temă, cu prilejul serbării de final de an școlar. Acolo V. A. Urechia susținuse că „în interesul tot al formării spiritului public, ar fi nimerit ca junii ce se trimit în

¹⁴⁸ Întâmplarea făcea ca primii trei să părăsească Iașul în căutarea unui mediu mai favorabil la Universitatea din București

¹⁴⁹ Cf. O. Bozgan, *L'Université de Bucarest et la France de 1864 aux années 1940*, în *Cahiers d'histoire* 37, 2/1992, p. 154, majoritatea membrilor corpului profesoral al Facultății de Drept din București au obținut până la 1914 doctoratul la Paris (*Apud* Pierre Moulinier, „Quand le Quartier latin accueillait la jeunesse étudiante du monde (1814-1914)”).

¹⁵⁰ Cf. Paul Păltănea, „Interferences avec le monde espagnol”, în *Revue Roumaine d'Histoire*, XXXI, 1992, nr. 1-2, p. 149. Tot V. A. Urechia însă dădea și anul 1861-1862 pentru prima întâlnire cu Emilio Castelar (n. 21).

străinătate să se ducă pe cât mai mult la aceleași universități și mai ales în țări neolatine”¹⁵¹. Afirmatie destul de timidă totuși, față de fermitatea cu care a urmărit de-a lungul vremii realizarea planului său. După cum a arătat-o chiar derularea evenimentelor, se referea la Franța, oricum o parteneră de studii privilegiată și destinația cea mai importantă a peregrinărilor intelectuale în deceniile șase și șapte, la Italia, unde studioșii români erau prezenți și înainte, în număr mic, la universități precum Pisa sau Padova, mai ales la studii de drept sau medicină, și, în fine, la Spania, care reprezenta un teren de instrucție cu desăvârșire necunoscut românilor.

Sucesiunea etapelor este descrisă de însuși autorul programului, care îi consacră peste ani o scurtă secțiune în *Didactica* (p. 128-131). Imediat după serbarea școlară din vară, el obținea de la M. Kogălniceanu, în septembrie 1860, permisiunea de a trimite cinci tineri „bacalaureați” în Italia, la Universitatea din Torino: Petru Borșiu, George Alexandrescu, Romulus Scriban, Ioan Morțun și George Roșiu¹⁵². Printr-un artificiu, deveneau disponibile și fondurile necesare, relocând sumele rezervate bursierilor de la Paris¹⁵³.

La filiera italiană ori la trimiterea bursierilor moldoveni la Torino în 1860 s-au făcut referiri și în epocă, mai importante fiind cele ale lui G. Missail, autorul foiletonului asupra istoriei școlilor și educației, publicat în revista oficială a Ministerului Instrucțiunii, în 1866-1867. El vedea inițiativa lui V. A. Urechia drept „un eveniment de o supremă însemnătate, pentru români și italieni, cu un răsunet mai mult decât local”, considerând-o, alături de fondarea Universității din Iași, drept un act esențial al anului 1860 și, mai ales, „un reviriment în vechiul și ponositul sistem de a trimite tinerii numai la școlile germane sau franceze”¹⁵⁴.

După selectarea bursierilor, Mihail Kogălniceanu, ministrul ad-interim al Instrucțiunii de la Iași (și, totodată, președinte al Consiliului de Miniștri) trimitea în luna august o scrisoare Consulului sard de la București, cavalerul Strambio și o alta, adresată în comun contelui Cavour, șeful guvernului de la Torino și ministrului Instrucțiunii. În prima se sublinia „necesitatea de a strânge legăturile României cu Italia, sora ei”, lupta Italiei pentru unitate constituind un model de

¹⁵¹ V. A. Urechia, *Didactica*, p. 21, „Discursul rostit ca membru al Consiliului Școlar din Moldova cu ocazia distribuirii premiilor pe anul școlastic 1859-1860”.

¹⁵² *Ibidem*, p. 128-131.

¹⁵³ Capitolul IX din bugetul școlilor, referitor la „stipendii și premii”, prevedea suma de 260.500 lei, reprezentând „stipendiarea la Paris a 25 bursieri a câte 260 # pe an” („Bugetul școlilor pe anul 1860”, *Ibidem*, p. 116).

¹⁵⁴ G. Missail, „Școlile și învățătura la românii moldoveni de la 1846-1860”, în *Buletinul Instrucțiunii Publice*, 1865-1867, p. 342 și 344.

urmat pentru Principate. Scop pentru care „deocamdată” cinci tineri români (George Alexandrescu-Urechia, Romulus Scriban, Petru Borșiu, Ioan Morțun și George Roșiu) erau deja în drum spre Torino unde aveau să se specializeze la universitatea de acolo și, în paralel „să se adape din sorgintea ideilor italiene”, fapt pentru care se cerea sprijinul guvernului sard¹⁵⁵.

În a doua, către Cavour și către ministrul Instrucțiunii, se reitiera urgența apropierei României de Italia, „tulpina din care a ieșit”. Mijlocul cel mai potrivit aflat de autoritățile române era trimiterea la Torino a tinerilor studenți destinați Parisului, „pentru a studia acolo, în școlile italiene, diferite specialități” și care, la finele stagiului, urmau să se întoarcă în patrie „cetățeni devotați pentru binele și viitorul ei”¹⁵⁶.

Reacțiile nu au întârziat să apară. Din partea Consulatului sard de la București răspundea viceconsulul Cataneo, care anunța că superiorii săi fuseseră înștiințați de intențiile părții moldovene iar această dovadă de simpatie fusese primită la Torino cu „vie satisfacție”. Drept urmare, primul ministru Cavour îi recomandase deja ministrului Mamiani să se îngrijească de studioșii moldoveni.

La rândul său, ministrul Mamiani trimitea în septembrie 1860 o scrisoare autorităților moldovene, în care, invocând „identitatea de origine ce există între Moldova și Italia”, promitea tot sprijinul „școlilor italiene” pentru studioșii amintiți, care, nota tot el, „vor găsi în studenții noștri amici și frați, cu care sunt ca și concetățeni”¹⁵⁷.

Chiar și presa italiană prezentase în mod elogios noua inițiativă românească. *Gazetta di Torino* saluta „alianța intelectuală între Italia și România” și interpreta prezența celor 6 (sic!) studenți români ca o reîntoarcere a fiicei pierdute la patria mamă, Italia. Iar ziarul *Opinione*, mergea mai departe și nota că „mai mulți studenți români au venit aici ca să studieze, nu atât științe, pe cât acel spirit de libertate de care însetează”, fiind aproape momentul în care „rasa latină” se va elibera de dominația străină¹⁵⁸.

G. Missail mai amintește de scrisoarea unuia din cei trei studioși de la Drept, probabil Romulus Scriban sau George Alexandrescu-Urechia, în care se descrie primirea entuziastă, „în triumf”, la facultate și sprijinul dascălilor de acolo. La data înscrierii lor (20 noiembrie 1860) profesorul Paolo Viora ținuse să

¹⁵⁵ Vezi, SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 90. Un extras al scrisorii este prezentat și de G. Missail, dar el vorbește doar de patru studenți, uitând a-l aminti pe George Roșiu.

¹⁵⁶ Vezi, SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 91-92.

¹⁵⁷ G. Missail, *op. cit.*, p. 344-345 și V. A. Urechia, *Didactica*, p. 128-130.

¹⁵⁸ G. Missail, *op. cit.*, p. 346 și V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 131. De altfel, Urechia prezentase în 1860 extrase din cele două articole torineze și în gazeta creată chiar de el la Iași, *Ateneul român*.

anunțe celor 300 de tineri prezenți la cursul său, că noii veniți sunt „coborâtori din vechii romani” și că vor deveni „gloria Italiei și a patriei lor”, îndemnând audiența să-i respecte și să le imite dragostea față de Italia¹⁵⁹.

Documentele arhivistice vin să rețușeze însă acest tablou schițat în tonuri prea calde în publicațiile vremii. În primul rând, selecția celor cinci bursieri, destinați inițial Parisului, nu putea provoca nici pe departe entuziasm în rândurile lor. Nu doar cererile unora privind acordarea burselor, dar și declarațiile semnate de ei (după aprobarea suplicilor), amintesc drept destinație capitala franceză, și nu pe cea sardă, decizia autorităților de a face translația spre Torino venind treptat în timpul verii¹⁶⁰.

La 6 august 1860, V. A. Urechia îl recomanda pe P. Borșiu profesorului Collard, supraveghetorul de la Paris „pentru povățuirile de care poate avea trebuință în petrecerea sa acolo la învățătură”¹⁶¹, ceea ce indică o fluentă a grupului ce avea să plece spre Torino. Până la mijlocul lunii august însă se conturaseră cele patru nume amintite, la care se va adăuga mai târziu cel de-al cincilea, George Roșiu, destinat studiului arhitecturii.

În ciuda tonului triumfalist, acomodarea bursierilor nu a fost una simplă sau lipsită de incidente. Ioan Morțun, trimis pentru a se specializa în litere, renunțase total la ideea studiilor italiene pe motivul „necompletării facultății” și a timpului lung necesar trecerii licenței (șase ani), cerând, încă din 20 septembrie, transferul la Paris¹⁶². În plus, toți se plâng în mod constant de insuficiența stipendiilor,

¹⁵⁹ Audiența a reacționat pe măsură, emoționându-i pe tinerii moldoveni: „un aplaus frenetic izbucni în sală; strigări de vivat, de bravo România, vivat studenții români despicau sala” (G. Missail, *op. cit.*, 346). Era vorba despre deschiderea oficială a cursurilor, la care profesorul Viora a fost însărcinat cu o prelegere despre *Instituțiile dreptului ecleziastic* (Cf. Claudio Isopescu, *Il poeta Romulus Scriban e l'Italia*, Roma, Signorelli, 1943, *apud* Nicoleta Silvia Ioana, *Claudiu Isopescu (1894-1956). Monografie*, teză de doctorat, p. 133). O notă despre cursul juristului italian apăruse și în *Ateneul român*, nr. 12, 1860.

¹⁶⁰ În afară de grupul amintit depusese cerere și Panaite (scris Petru) Armășiu la 22 iulie 1860, notând că a trecut aproape un an de când a terminat colegiul și a solicitat „cel puțin o jumătate de bursă” pentru a studia în străinătate. I se răspundea că bursele erau deja completate iar cazul său se va avea în vedere anul viitor; aceasta în condițiile în care depusese cererea înaintea celorlalți, lucru ce poate fi interpretabil (Vezi, SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 30). Cf. Al. Marcu, „Mentorul studenților moldoveni de la Torino 1860-1861”, în volumul *În memoria lui Vasile Pârvan*, București, Editura Cartea Românească, 1934, p. 183, în iunie 1861 tânărul se afla deja la Torino „plecat pe cheltuiala sa”, fiind și el dat în grija lui Giovenale Vegezzi-Ruscalla.

¹⁶¹ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 60.

¹⁶² SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 113. Motivele lui Morțun par să explice mai bine de ce românii erau aproape absenți din facultățile italiene de Litere. Unul din colegii săi de la Torino, Romulus Scriban, deplângea și el peste ani această stare de lucruri, militând pentru o apropiere mai consistentă de Italia în registrul academic și întrebându-se „pentru

considerabil mai mici decât ale altora, dar și de inflația galopantă din Torino, devenit din centrul politic și administrativ al Piemontului, capitala Italiei.

Informații utile pentru înțelegerea acestei prime etape găsim într-o epistolă adresată de bursierii în cauză autorităților moldovene. Pe vaporul *Alberta* se întâlniseră cu Strambio, consulul sard de la București, care le-a oferit o scrisoare de recomandare către profesorul Giovenale Vegezzi-Ruscalla, „un adevărat filoromân”, după cum notează tinerii. Vizita la acesta din urmă a fost de mare folos, căci el i-a prezentat rectorului, căruia i-au solicitat scutirea de examenul de admitere, explicând că în caz contrar ar pierde un an cu deprinderea limbii și cu pregătirea lui¹⁶³.

De altfel, sprijinul deschis al lui Vegezzi-Ruscalla nu fusese întâmplător. Plecat în 1859 cu „misie politică” la Londra, Paris și Torino, Vasile Alecsandri se întâlnise în capitala sardă¹⁶⁴ cu influentul profesor torinez, cititor fidel al poetului și susținător al ideii „familiei latine”, care l-a introdus la Conte Cavour; peste scurt timp a fost primit și de regele Victor Emanuel¹⁶⁵.

Pe deplin atașat cauzei române, Vegezzi-Ruscalla îi scria în toamna anului 1860- primăvara anului 1861 lui C. D. Aricescu despre faptul că, neavând o relație oficializată cu autoritățile române, nu poate face decât puține lucruri

ce școlile de literatură italiene sunt goale de români?” (Vezi, Romul Scriban, „Despre Italia”, în *Românul*, 1 septembrie 1867).

¹⁶³ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 160.

¹⁶⁴ În urma vizitei sale, poetul de la Mircești ne-a lăsat și o descriere sugestivă a orașului: „Capitala Piemontului este unul din orașele cele mai considerabile de peste Alpi. Așezată la poalele acestor munți, pe malul stâng al râului Po, ea cuprinde o populație activă de 180.000 de suflete. Străzile sale sunt drepte, casele nalte, magaziile elegante, însă afară de strada numită Po, care este formată de arcade, toate celelalte străzi nu au nici un sigiliu particular. Turinul e lipsit de monumente importante în privirea artei, precum le posedă Genova, Florența, Veneția, Roma etc., însă el răsuflă un aer de libertate ce-i dă o superioritate măreață asupra surorilor lui. Pe piețe nu se înalță catedrale monumentale precum Domo la Milan, Santa Maria de Fiore la Florența, San Marco la Veneția, San Pietro la Roma etc., dar se ridică statui de eroi-martiri ai libertății naționale” (Vasile Alecsandri, *Călătorii, misiuni diplomatice*, ediția a III-a de Al. Marcu, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1944, capitolul „Extract din istoria misiilor mele politice”, p. 282).

¹⁶⁵ Într-un studiu condensat, Al. Marcu considera prezența studenților români la Torino drept urmarea „aranjamentului dintre Vasile Alecsandri și regele Victor Emanuel” (Vezi, Al. Marcu, *op. cit.*, p. 181). Într-adevăr, Alecsandri notase că, la finele întrevederii, regele îi spusese: „arată complimentele mele afectuoase Principelui Cuza și spune-i din parte-mi că toate școalele civile și militare din regatul meu sunt deschise pentru români, care vor fi primiți ca niște frați” (Vasile Alecsandri, *op. cit.*, p. 285). Credem totuși că intenția lui Alexandru Ioan Cuza fusese în 1859, an plin de provocări politico-diplomatice, aceea de a obține o deschidere pentru ofițerii români și pentru școlile militare (să nu uităm că la Torino exista una din cele mai convenabile asemenea instituții, Școala Superioară de Război) și nu atât pentru studiile universitare. Drept dovadă, la Torino se aflau în noiembrie 1860 șapte ofițeri români ce vor lua parte activă la expediția generalului Garibaldi în Sicilia (Cf. Nicoleta Silvia Ioana, *op. cit.*, p. 133).

pentru bursierii moldoveni. Se arăta deranjat de faptul că după ce le-a călăuzit primii pași, i-a primit în locuința sa și le-a obținut scutirea de examenul de admitere la universitate, cu o excepție notabilă (probabil George Alexandrescu-Urechia, pe care îl va lauda cu altă ocazie și alături de care va traduce unele materiale publicistice n.n.), aceștia l-au igorat. Tinerii ar avea nevoie de un tutore care să le urmărească studiile, pentru a se achita de sarcina pe care au primit-o în schimbul întreținerii lor la școală de către statul român, aceea de a transplanta luminile învățăturii în țara lor¹⁶⁶. Probabil însuși Aricescu a fost cel care, dată fiind poziția sa la *Românul*, favorizase apariția unui articol critic în numita gazetă, la adresa comportamentului bursierilor moldoveni de la Torino, ceea ce a atras obligația acestora de a da explicații autorităților.

Urmarea a fost aceea că ministrul moldovean al Instrucțiunii, Gh. Cuciureanu, îi adresa în perioada următoare lui Ruscalla invitația oficială de a juca rolul de supraveghetor al stipendiștilor moldoveni din capitala italiană. Prin epistola din 27 mai 1861 profesorul accepta misiunea de a deveni „l'avocat et le tuteur des jeunes étudiants roumaines”, exprimându-și regretul că doi dintre juni au ratat înscrierea la facultate¹⁶⁷, lucru pe care el l-ar fi evitat dacă noua însărcinare ar fi sosit mai devreme; între tinerii studioși s-ar distinge Alexandrescu-Urechia, despre care scrie că „étude avec une attention exemplaire et il réussira à faire de l'honneur à sa patrie”¹⁶⁸.

Derularea evenimentelor este sintetic descrisă de Al. Marcu pe baza corespondenței lui Ruscalla cu autoritățile române. Un raport către Domnitor cu privire la această afacere era alcătuit la 24 iunie 1861, în el detaliindu-se

¹⁶⁶ „Ce que moi je puis à faire est fort peu, n'ayant aucun rapport avec Votre Gouvernement et étant ici un ancien Inspecteur en retraite. Il faudrait quelqu' un pour assister les jeunes étudiants moldaves. J'avais taché de lier avec eux de relations; je les ai invité chez moi; je les ai présentés à ma famille; au Ministère de l'Instruction Publique, au Recteur de l'Université etc. Mais, dès que je leur ai obtenu, d'être admis sans subir l'examen porté par les règlements je ne les ai plus vu, à l'exception d'un seul qui chaque mois a bien voulu venir me trouver. Cependant ces jeunes gens livrés à eux mêmes auraient besoin que quelqu'un les surveillat ou – tout au moins – qu'il crussent à l'être. Il faut, puisque le Gouvernement roumain fournit à leurs frais, qu'ils étudient afin qu'ils puissent porter des lumières dans leur pays” (Cf. Matei Ionescu, „A nouveau au sujet de Giovanale Vegezzi-Ruscalla”, în *Revue roumaine d' études internationales*, 1 (7), 1970, p. 97-111, Anexe, scrisoarea nr. 2 (nedată) către C. D. Aricescu, p. 103-104). Autorul studiului face însă o greșeală evidentă așezând înaintea acestei epistole o alta, adresată la 3 octombrie 1861 aceluiași cărturar român, considerând-o posterioară pe cea la care ne referim. Ori, din iunie 1861 profesorul torinez exercita însărcinarea ofițială de supraveghetor al bursierilor români la Torino și de corespondent al guvernului moldovean.

¹⁶⁷ Unul știm că era Ioan Morțun, care ceruse transferul la Paris și considera, în consecință, inutile înmatricularea, studiul limbii italiene sau frecventarea cursurilor Facultății de Litere.

¹⁶⁸ Al. Marcu, *op. cit.*, p. 182.

inițiativa trimiterii junilor la Torino („pe lângă cunoștințele speciale ce vor căpăta vor putea totdeodată a se apropia și încunoaște cu o națiune către care ca români suntem legați prin origine, tradițiunile și aspirațiunile noastre naționale”) dar și rațiunea numirii: pentru ca sacrificiile bănești ale statului să nu fie zadarnice. Prezentându-l pe Ruscalla drept unul din italienii cei mai eminenți și mai favorabili românilor, Domnitorul era rugat să-l numească „îngrijitorul tinerilor români aflați la școalele din Turin și corespondinte guvernului nostru în relațiunile învățământului țării cu așezămintele Italiei”. Alexandru Ioan Cuza semna decretul de numire în aceeași zi iar la 30 iunie 1861 filoromânul era anunțat oficial cu privire la noile sale atribuții¹⁶⁹.

Din acel moment, bursierii de la Torino sunt avertizați de calitatea oficială a profesorului Vegezzi-Ruscalla, cu toții având obligația de a obține „consentimentul și autorizarea” acestuia pentru orice solicitare ar dori să o adreseze autorităților române¹⁷⁰. Cert este că italianul și-a îndeplinit cu seriozitate misiunea, apărând mereu interesul elevilor moldoveni, iar atitudinea sa constantă filoromână a convins factorii politici de la București să îi acorde inclusiv indegenatul¹⁷¹. Mai mult, în 1862 el era invitat de guvernul de la București să susțină și un curs liber de limbă și literatură românească la Universitatea din Torino, văzut de autorități drept o necesitate mai ales în urma deschiderii oficiale a filierei torineze de studii și a prezenței bursierilor români¹⁷². Într-adevăr, bun cunoscător al limbii și al producției literare

¹⁶⁹ *Ibidem*, p. 182-183. Italienistul îl consideră pe Alexandru Ioan Cuza drept inițiatorul numirii lui Ruscalla, ceea ce este, totuși, în absența unor dovezi sau argumente clare, forțat.

¹⁷⁰ Vezi scrisoarea bursierilor către tutorele lor din 18 septembrie 1861, în care îi solicită sprijinirea revendicărilor de augmentare a briselor. La rândul său, Ruscalla prelua cererea și o trimitea, însoțită de propriile comentarii (favorabile), autorităților de la Iași (SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 206, respectiv 205). Nu știm cum s-a ajuns ca și Vasile Alecsandri să intervină de la Paris în perioada următoare în favoarea cererilor stipendiștilor de la Torino (cf. scrisoarea din 18 martie 1862 către ministrul Barbu Bellu, în V. Grozav, *op. cit.*, anexa 5, p. 126). Să fi fost la mijloc raporturile excelente între poet și mentorul bursierilor de la Torino?

¹⁷¹ Într-o scrisoare din 27 octombrie 1863 către Mihail Kogălniceanu, Ruscalla îi mulțumea pentru acordarea indigenatului, notând că este conștient de sentimentele proitaliene ale politicianului român, pentru că el este cel care i-a trimis pe bursierii moldoveni la Torino și tot el s-a gândit să-i propună lui Ruscalla însărcinarea de supraveghetor al junilor studenți, unde se vede fericit a-i îndruma „à l'excellente conduite, à l'amour et aux progres dans les études” (Vezi, Matei Ionescu, *op. cit.*, scrisoarea nr. 5, p. 107).

¹⁷² Al. Marcu, „Un prieten uitat: G. V. Ruscalla”, extras din *Convorbiri literare*, sept.-oct. 1927, p. 10-11. Într-o epistolă, profesorul amintea că fusese abordat de guvernul român pentru a face România mai cunoscută tineretului italian prin respectivul curs și acceptă, dar solicită să fie plătit pentru timpul alocat („questa proposta fu la sola che io chiedeva retribuita”) pentru că pregătirea lecțiilor îl va răpi de la alte activități retribuite (*Ibidem*, p. 20, scrisoarea nr. 1 din 30 mai 1862).

românești, Ruscalla a ținut acel curs de la începutul anului universitar 1863-1864, publicând și cuvântul introductiv¹⁷³.

Același entuziast filoromân a avut în 1863 ideea constituirii, din rațiuni de politică europeană, a unei Societăți neo-latine, care să întrunească comitete din cele cinci state latine (Franța, Italia, Principatele Române, Spania, Portugalia)¹⁷⁴. Implicarea bursierilor români de la Torino devenea evidentă la 1864, după înființarea Societății (*Società internazionale neolatina*) prin numirea lui Romulus Scriban în funcția de secretar al organizației, care ajută și la publicarea jurnalului asociației¹⁷⁵. De altfel, profesorul colaborase și în trecut cu unii dintre aceștia în acțiunile de propagandă pro-românească. Este cazul scrierii lui Al. Papiu Ilarian, *Independența constituțională a Transilvaniei*, trimisă în 1861 la Torino spre a fi popularizată în Italia și unde apare sub îngrijirea lui Vegezzi-Ruscalla, influent publicist, dar cu suportul direct al lui George Alexandrescu-Urechia¹⁷⁶.

Autoritatea lui Ruscalla s-a extins și asupra junilor aflați la studii militare sau medicale la Torino¹⁷⁷ precum și, vreme de câteva luni, asupra pictorului Năstăseanu, „fost bursier al statului”, întors în patrie pentru scurt timp și retrimis apoi în Italia (la Roma) în 1860 cu un stipendiu anual consistent (12.000 lei),

¹⁷³ Vezi, Giovenale Vegezzi-Ruscalla, *Prolusione al libero corso de Lingua, Letteratura e Storia Rumana nella R. Università di Torino detta il 15 dicembre 1863*, Torino, Derossi e Dusso, 1863. Cursul era adresat studenților de la Litere cărora dorea să le facă cunoscut „un popolo fratello, ch'era [...] perduto e fu ritrovato” (p. 8). Conținutul cursului se găsește descris într-o altă epistolă din anul 1863, redată tot de Al. Marcu, *op. cit.*, p. 21-23, scrisoarea nr. 2 din 20 martie 1863. Pentru alte informații despre acest curs, vezi, Matei Ionescu, *op. cit.*, p. 108-109, Anexe, scrisoarea nr. 6 expediată de Ruscalla lui Mihail Kogălniceanu la 21 noiembrie 1863.

¹⁷⁴ *Ibidem*, p. 108-109. Vezi și Claudio Isopescu, „La Società Internazionale Neolatina di Torino (1864) e i romeni”, extras din *Atti del Congresso Nazionale di Storia del Risorgimento Italiano di Venezia, settembre 1936-XIV*, Bologna, Coop. Tipografica Azzoguide, 1939, unde rolul lui Vegezzi-Ruscalla pare diminuat, el ocupând în fond una din cele trei poziții de vicepreședinte, președinte fiind Filippo Cordova.

¹⁷⁵ Cf. Al. Marcu, „Un prieten uitat”, p. 6.

¹⁷⁶ Dacă ar fi să ne luăm după nota manuscrisă semnată de Pallady pe exemplarul aflat la Biblioteca Academiei Române, „traducerea e făcută de G. Alisandrescu Urechia, coresa de profesorele de italiană și de Vegezzi” (Cf. *Ibidem*, p. 17).

¹⁷⁷ În urma recunoașterii Școlii de Medicină și Farmacie de la București mai întâi de Franța, apoi de Italia, numeroși absolvenți ai Școlii conduse de Davila sunt trimiși cu subvenții de stat îndeosebi la Paris și Torino pentru a-și continua studiile și a-și trece doctoratul. Până la 1861-1862 la Torino își luaseră doctoratul 14 dintre ei (alți 14 l-au trecut la Paris și doi la Florența) (Cf. V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, III, p. 208). Subiectul bursierilor Școlii de Medicină și Farmacie merită o atenție specială, dar pe care nu o putem acorda aici.

pentru a se perfecționa în meșteșugul său și a face reproduceri după tablurile celebre¹⁷⁸. Și despre aceștia profesorul are mereu cuvinte de laudă.

Întoarcerea primilor bursieri trimiși de la Torino este în epocă prilej de reafirmare a rolului pe care cei cu studii în străinătate trebuiau să îl joace în societate. Susținând în fond oportunitatea inițiativei de la 1860, G. Missail nota că după șase ani, școlile italiene își arată roadele, căci stipendiștii George Alexandrescu-Ureche, Al. Gheorghiu, Romulus Scriban s-au întors doctori în drept, gata a-și sluji țara ca profesori în specialitatea lor.

În fond, Italia a știut să se facă utilă nu doar în politica externă, unde a sprijinit majoritatea proiectelor românești, dar a contribuit și la eforturile de modernizare, pentru că „modelele” italiene au jucat un oarecare rol, mai ales în organizarea vieții economice și a celei administrative din Principate¹⁷⁹.

Interesant este că în deceniile care au urmat, esența inițiativei de la 1860 se pierduse, ea fiind văzută mai degrabă drept o reacție de respingere a exagerărilor francofile și nu o încercare de întărire a coeziunii neo-latine. Cu toată implicarea autorităților din primii ani, direcția italiană s-a dovedit a fi una „efemeră”, după cum bine nota A. D. Xenopol în monografia sa asupra epocii lui Alexandru Ioan Cuza, iar stipendiile oferite de statul român în centrele universitare din Peninsula au revenit treptat în albia lor marginală¹⁸⁰.

Pe de altă parte, literatura de specialitate trece într-un plan secund, dacă nu ignoră cu totul, rolul lui V. A. Urechia în deschiderea oficială a filierei torineze. Între aceste lucrări trebuie inclusă din nefericire și contribuția lui Al. Marcu („Mentorul studenților moldoveni”), care astfel ratează în bună parte startul cercetării asupra temei bursierilor români la Torino și a mentoratului lui Giovenale Vegezzi-Ruscalla¹⁸¹.

Despre intenția autorităților române de a trimite bursieri în Spania se știu mai puține amănunte, dar toate elementele converg spre viziunea pro-latinistă a

¹⁷⁸ Trimiterea sa trebuie pusă în relație cu înființarea școlii de Belle-Arte din Iași (Vezi, V. A. Urechia, *Didactica*, p.71). Năstăseanu a decedat însă la scurtă vreme la Roma fără a apuca să-și îndeplinească misiunea, parte din copiile în cauză fiind gajate la creditori.

¹⁷⁹ Cf. Dan Berindei, *Românii și Europa în perioadele premodernă și modernă*, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 301-316. Autorul reamintește faptul că în 1860 atât moldovenii cât și muntenii hotărâseră înființarea unei agenții diplomatice în Italia (la Torino), similară celei de la Paris, dar lucrul s-a realizat abia în 1873, prin deschiderea agenției de la Roma.

¹⁸⁰ A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, II, p. 97. Descriind ruperea de ritm de la începutul domniei lui Cuza, istoricul de la Iași amintea că „de la o vreme” s-a încercat trimiterea de tineri în Italia drept răspuns la „galomania” ce cuprinsese societatea românească.

¹⁸¹ Eroarea tactică a italianistului nici nu poate mira prea tare, de vreme ce îl considera pe V. A. Urechia nici mai mult, nici mai puțin, decât membru al grupului de bursieri din 1860, confundându-l cu nepotul de frate, George Alexandrescu-Urechia (p. 182, n. 1).

lui V. A. Urechia. Se înțelege că din rațiuni politice, Italia era preferată Spaniei de către autoritățile române, așa că întârzierea de câțiva ani între sosirea bursierilor la Torino și la Madrid pare firească. Se adăugau, în mod cert, cunoașterea incomparabil mai bună a centrelor universitare italiene, de lungă tradiție în Europa¹⁸², lipsa între români a unor precedente de studii spaniole și, nu în ultimul rând, distanța considerabilă până în Spania, situată în celălalt colț al Europei.

Cu siguranță că experiența plăcută la Madrid a viitorului profesor de la Iași și București a avut și ea un oarecare rol, precum și perspectiva de specialist în literaturile romanice, care sesiza necesitatea existenței unor cunoscători competenți de limbă și literatură spaniolă în spațiul academic românesc. E drept că inițiativa sa de la 1864 de trimitere a bursierilor la Universitatea din Madrid a fost considerată nerealistă de unii, sau de-a dreptul ignorată – ca lipsită de esență –, de alții. Iacob Negruzzi era unul dintre cei dintâi, notând, cu privire la studiile junimistului Șt. Vârgolici: „niciun alt motiv nu se poate admite pentru alegerea acestei facultăți de litere așa de puțin celebre în zilele noastre ca aceea din Madrid, decât numai capriciul influentului director al Ministerului de Instrucțiune de atunci, dl. V. Alexandrescu-Urechia, care se plimbase în tinerețea sa prin Spania, se însurase cu o spaniolă și păstra oarecare cult pentru această țară”¹⁸³.

Așa că, spre crepusculul existenței sale și în fața unor asemenea critici, V. A. Urechia își declara încă odată suportul pentru prezența studioșilor români la Madrid, printr-un procedeu literar ingenios: „Ce fericit și mândru aș fi, totuși, dacă împrejurările, neducându-mă la Sorbona, m-ar fi făcut discipolul unei universități ca cea din Madrid, care a dat lumii pe un Emilio Castelar, pe M. de Molins, Zorilla, Eugenio Hartzenbusch”¹⁸⁴.

În toamna lui 1864 au fost selectați prin concurs doi tineri studenți ai Universității din Iași pentru a se perfecționa în litere la Madrid și apoi la Paris: Andrei Vizanti și Ștefan Vârgolici. Se pare că tot lor li s-ar fi eliberat, în premieră, certificate echivalente cu bacalaureatul¹⁸⁵.

¹⁸² Se știe că între personajele cele mai influente din interiorul sistemului de instrucție moldo-valah s-au numărat și doi cărturari ardeleni, cu studii italiene: Al. Papiu Ilarian, fost student la Padova și Simeon Bănuțiu, cu stagii inclusiv la Pavia.

¹⁸³ Iacob Negruzzi, *Scrieri*, II, Text ales și stabilit, note și comentarii de Andrei Nestorescu și Nicolae Mecu, București, Minerva, 1983, p. 180.

¹⁸⁴ Cf. V. A. Urechia, „Din tainele vieții”, în *Apărarea națională*, an I, 1900, nr. 163, p. 1, apud Niculina Vârgolici, V. A. Urechia. *Cercetare monografică*, Târgoviște, Valachia University Press, 2008, p. 20.

¹⁸⁵ V. A. Urechia, *Didactica*, p. 303.

Odată ajunși la Madrid celor doi li se echivalează titlurile din țară cu cel de „bacalureat în arte”, care le permitea înmatricularea la Universitate și se ocupă de studiul limbii spaniole pentru trecerea examenelor. Nemulțumiți însă de reglementările și condițiile de studiu, ei solicită să fie transferați la Paris, ceea ce li se și aprobă. Șt. Vârgolici s-a mutat rapid la Paris, dar A. Vizanti, poate în urma unui schimb epistolar cu profesorul V. A. Urechia, s-a răzgândit. El își argumenta modificarea de optică și intenția de a rămâne la Madrid prin aceea că achitase deja taxele și progresase suficient în studiul limbii spaniole, iar plecarea la Paris ar fi presupus reluarea acestor eforturi.

Momentul plecării tinerilor la studii în străinătate. Călătoria spre destinație

Referindu-se la curentul migrației școlare aflat în plină desfășurare, Vasile Alecsandri descria la 1862, cu subiectivitatea participantului, momentul plecării valurilor de tineri, amintind inclusiv ideologia care anima, măcar în parte, această mișcare mesianică în plin având în deceniile patru și cinci:

„O inspirare dumnezeiască îndemnase pe părinții noștri a-și trimite copiii în străinătate la universitățile din München, Heidelberg și de la Paris, spre a dobândi învățături folositoare țării lor. Deși pe atunci mergerea în Franca era privită ca o ducere pe ceea lume; căci drumul acela lung ținea, din lipsa căilor ferate, douăzeci de zile și douăzeci de nopți în diligență; deși durerea despărțirii era crudă pentru bieții părinți, ei stăpâneau jalea sufletului lor amărât, însă împărtășeau copiii la picioarele altarului dumnezeiesc și apoi, cu ochii plini de lacrimi, îi îndrepta spre Apusul luminat al Europei ca pe niște nemernici recruți destinați a deveni soldați ai viitorului”¹⁸⁶.

După desemnarea lor ca bursieri ai statului, tinerii completeau o declarație în care luau la cunoștință destinația și specializarea pe care trebuiau să o urmeze, și, după cum aminteam mai sus, se angajau să revină în patrie la finalul studiilor pentru a lucra o vreme în domeniul lor, acolo unde erau distribuiți de stat. Uneori primeau în avans și banii pentru cheltuielile drumului spre destinație, alteori sumele ajungeau cu întârziere, împreună cu bursa pe primul trimestru, direct la noua adresă din străinătate.

Având în vedere condițiile de la jumătatea secolului, drumul spre centrele germane sau italiene, dar mai ales spre Paris, reprezenta un act temerar, o grea încercare pentru tânărul aflat, cel mai adesea, pentru prima oară într-un periplu

¹⁸⁶ V. Alecsandri, „N. Bălcescu”, p. 309. Preluat apoi în G. Missail, *Școlile și învățătura la românii din Moldova în vremea lui Mihail Sturza Vodă 1834-1848*, p. 279.

care să depășească granițele țării¹⁸⁷. Dacă luăm în considerare că se modificase structura socială a grupului studioșilor, tocmai prin acordarea unui mare număr de burse celor de condiție materială modestă, impactul călătoriei, al primului contact cu alte civilizații mai dezvoltate (civic și tehnologic), cu alte limbi și alte norme, avea să fie cu atât mai semnificativ¹⁸⁸.

În prima jumătate a secolului XIX exista obiceiul ca grupurile de tinerii aflați la studii să fie însoțiți pe durata drumului, ajutați la cazare și la înscrierea la școală sau chiar supravegheați o vreme de o persoană matură și responsabilă, un mentor/tutore care să-i ferească de tentații și să comunice în mod obiectiv cu părinții. În mod firesc, acest personaj esențial în educația tinerilor, trebuia să fie un cosmopolit (grec sau occidental) care cunoștea bine țara și orașul de destinație, căci refăcuse cel mai probabil același traseu în vremea propriilor studii. Astfel, la Paris, pe Champs Elysees, se întâlneau în 1835 două grupuri de adolescenți din Principate dornici de învățătură, dar cu preocupări diverse, primul alcătuit din munteni și însoțit de dascălul Likiardopol (care îl adusese în *Orașul Luminii* pe Ion Ghica) și de alți unul sau doi „loghiotați”, și cel de-al doilea grup, compus din moldoveni (printre ei și Alexandru Ioan Cuza) și îndrumat de Filip Furnaraki¹⁸⁹. Statul a considerat foarte utilă această practică și a preluat-o rapid¹⁹⁰, după ce ea fusese deja adoptată de mediul învățământului eclesiastic, adânc interesat de conduita și instrucția tinerilor clerici aflați la studii teologice în țări străine.

Din partea autorităților moldave, la mijlocul deceniului șase, N. Ionescu, pe atunci profesor la Academia Mihăileană, îi conducea la Paris pe N. Culianu și pe Gh. Mârzescu, doi proaspeți absolvenți, pe care „îi instalează și îi înscrie la

¹⁸⁷ Din păcate, asemenea mărturii ale studioșilor din epocă sunt, în mod curios, foarte rare. Pe lângă amintirile lui N. Kretzulescu (la care ne vom referi mai jos), o succintă descriere a drumului până la Paris ne-a lăsat în memoriile sale V. A. Urechia, publicate în serie la 1900 în periodicul bucureștean „Apărarea națională”.

¹⁸⁸ Să nu uităm că este epoca în care Europa își dezvoltă rapid „drumurile de fier”, în vreme ce Principate nu își întrețineau cum se cuvine nici măcar șoselele. E de înțeles de ce șocul călătoriei pare să-l fi afectat chiar pe unul dintre cei care se va adapta rapid la condițiile din Apus (alegându-și chiar soția dintr-o familie de vază spaniolă); tânărul dornic de învățătură V. A. Urechia, în drumul său spre Sorbona, a luat de la Viena trenul în direcția opusă, pierzând astfel o zi (Cf. Niculina Vârgolici, *op. cit.*, p. 18).

¹⁸⁹ Vezi, Ion Roman, *Viața lui Ion Ghica*, București, Editura Albatros, 1970, p. 75.

¹⁹⁰ Chiar bursierii selectați în primăvara lui 1834 de Epitropia Învățăturilor Publice dintre absolvenții școlilor moldovene (T. Stamate, Anton Velini, Al. Costinescu, C. Zefirescu, Anastasie Fătu, Leon Filipescu), odată ajunși la Viena pentru urmarea cursurilor universitare (ultimul studiază la Hohenheim), sunt puși sub supravegherea doctorului A. C. Popp (Cf. Constantin I. Andreescu, *op. cit.*, p. 110).

cursuri”¹⁹¹. Mai târziu, pe fondul sporirii numărului de burse, dar mai ales a faptului că noul val din anii 60 era alcătuit din adulți, inclusiv foști studenți ai Universității din Iași, așadar obișnuiți să-și poarte singuri de grijă, se renunță treptat la însoțirea studioșilor pe durata drumului. Se menține în schimb instituția mentorului (numit în textele vremii „îngrijitorul studenților”), plătit de statul român, mai ales din necesitatea resimțită de autorități de a avea un corespondent competent care să gestioneze obiectiv și la fața locului problemele legate de bursieri. Mentorul prelua, așadar, sarcina corespondenței cu autoritățile române și verifica direct la sursă veridicitatea inscripțiunilor, a certificatelor de audiență sau de examinare; de asemenea, îi sprijinea pe stipendiști cu sfaturi, superviza împărțirea burselor și le supraveghea conduita și progresele.

Firește, nu existau fonduri suficiente pentru a asigura un asemenea mentor sau „îngrijitor” în fiecare centru universitar (ce ar fi însemnat aceasta în cazul numeroaselor universități gemane unde existau, destul de răsfirați, bursieri români?), dar statul încearcă să păstreze instituția măcar în centrele mari, cu o populație românească semnificativă, precum Paris sau, conjunctural, Torino. Mai mult, după un timp, stabilește chiar controlul supraveghetorului asupra relației dintre autoritățile române și bursieri¹⁹². Primul corespondent oficial al guvernului moldovean, mentor pentru elevii români din străinătate a fost doctorul A.C. Popp, care se îngrijea la Viena, începând cu 1834, de grupul de șase studioși trimiși în Austria¹⁹³. La Paris, această sarcină a fost îndeplinită o vreme de doctorul Piccolo (mai ales pentru studenții munteni), apoi, în deceniul șase, de profesorul sorbonez Royer Collard și, după 1861, de agentul diplomatic român (Iancu sau Vasile Alecsandri)¹⁹⁴. De asemenea, după cum am văzut, la Torino e angajat entuziastul filoromân Giovenale Vegezzi-Ruscalla, profesor la

¹⁹¹ Cf. Rudolf Suțu, *Iașii de odinioară*, vol. II, Iași, Viața Românească, 1928, p. 270. Celor doi ar trebui adăugat și Gr. Melidon, care a obținut bursa în același timp.

¹⁹² Printr-o decizie din 1861, studioșii erau obligați să obțină aprobarea mentorului în corespondența cu Ministerul. Astfel, la 18 septembrie 1861, bursierii de la Torino solicitau sprijinul profesorului Ruscalla, amintind că fuseseră notificați de faptul că „în toate cererile noastre pe viitor la guvern să cerem consentimentul și autorizația D. Voastre” (SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 204-206).

¹⁹³ Vezi V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, vol. I, p. 269 și V. Popovici, *op.cit.*, p. 49.

¹⁹⁴ La serviciile lui Collard s-a renunțat din motive ce țin de insuficiența bugetară. Într-un act de la 1 septembrie 1861 se arată că se suprimaseră două posturi bugetate la Paris, între care unul era al corespondentului Collard pentru studenții români. Pentru ambele poziții, îndatoririle erau preluate de Agentul Principatelor, Vasile Alecsandri, căruia i s-a transmis că „guvernul dorește a avea notițe exacte asupra conduitei și aplicării junilor care se află trimși cu cheltuiala statului” (Vezi, SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 71/1859, f. 79. Vezi și Nicolae Isar, „Le savant français Royer Collard – correspondant des Principautés unies pour les étudiants roumains de Paris”, în *Analele Universității Spiru Haret*. Seria Istorie, nr. 12, 2009, p. 23-40).

Universitatea din oraș, care se oferise el însuși de a fi „inspecteur des etudiants moldave”.

Drumul spre cel mai frecventat centru universitar, Parisul, era cunoscut pentru dificultatea sa, mai ales până la apariția căilor ferate. În 1834, N. Kretzulescu îl străbătuse, după propriile relatări, „în vreo 24 de zile”, schimbând „căruța fără arcuri și cu așternut de paie înăuntru ce ținea loc de scaun și pernă” (București-Iași) cu „căruciorul de poștă ... care mergea ca fulgerul, câteodată pe trei roate” (Iași-Cernăuți) și, în fine, cu civilizata dar prea lentă diligență, ce nu ieșea defel „din trapul cel mic al cailor, deși caii erau mari și bine hrăniți și șoselele pretutindeni” (pentru porțiunea Cernăuți-Viena-Paris)¹⁹⁵.

Durata era atât de mare și din pricina pauzelor necesare în marile orașe, în așteptarea unui loc la diligență sau a formalităților la frontiere. Între timp însă, apariția căii de fier făcea drumul la studii mai rapid și mai confortabil, măcar dincolo de hotare. Cea mai dificilă etapă pare să fi fost cea internă, dacă judecăm după amintirile medicului Kretzulescu, e drept, fiu de mare boier – spre deosebire de valul de studioși din deceniul șapte – și obișnuit, în consecință, cu anumite standarde. El se plângea mai ales de condițiile drumului de la Iași la granița Bucovinei, de-a lungul căruia „mâncăm ce găseam prin hanuri și cârciumi murdare” și percepea acut schimbarea în bine din Cernăuți, teritoriu austriac, unde, în sfârșit, „m-am putut odihni într-un hotel curat”¹⁹⁶.

Două trasee erau mai utilizate în epocă. Primul trecea de la Iași/București prin Brașov, Cluj, Pesta, Viena și mai departe, spre universitățile germane sau spre Paris. Este drumul ales de Ion Ghica la 1835¹⁹⁷ și de alți studioși, proveniți mai ales din sudul Moldovei sau din Țara Românească. Al doilea traseu era, se pare, urmat de majoritatea tinerilor care plecau din Moldova spre școlile apusene; se pleca din Iași spre Viena (via Cernăuți, Liov, Cracovia) și apoi mai departe, către destinația aleasă. Pe acest traseu a plecat N. Kretzulescu spre Paris, iar la Cernăuți s-a întâlnit cu un grup de „patru tineri compatrioți din Iași” care urmau să studieze, ca și el, tot pe cheltuiala familiei (Nicolae Docan, Panait Radu, Vasile Alecsandri și Alexandru Ioan Cuza), însoțiți de profesorul Furnaraki¹⁹⁸. Este și calea aleasă de V. A. Urechia la 1855, asupra căreia insistă în amintirile sale¹⁹⁹.

O terță variantă, și ea rezonabilă, trebuie să fi fost traseul de pe Dunăre, cu vaporul până la Viena și apoi cu trenul sau diligența până la destinație. Așa

¹⁹⁵ N. Kretzulescu, *Amintiri istorice*, București, Editura Universul, 1940, p. 49-54.

¹⁹⁶ *Ibidem*, p. 52.

¹⁹⁷ Ion Roman, *op. cit.*, p. 72.

¹⁹⁸ N. Kretzulescu, *op. cit.*, p. 54.

¹⁹⁹ Cf. Vistian Goia, *V. A. Urechia*, București, Editura Minerva, 1979, p. 25.

plecase spre lumea germană N. Quintescu²⁰⁰, așa revenise în țară N. Kretzulescu (cu vaporul de la Ratisbone la Viena, Pesta, Orșova și de acolo cu trăsură)²⁰¹ și tot așa îi sugera Titu Maiorescu o variantă de transport amicului său din vremea studiilor, „bătrânului Rosetti”, de la Iași la Berlin (dar până la Viena pe Dunăre) pentru a-l revedea²⁰². Petru Poni nota despre propria călătorie la studii spre Paris, pentru care alesese, în mod destul de ciudat, tocmai traseul dunărean: „Am plecat din Iași împreună cu colegii mei Gh. Cernătescu și Al. Odescu. La Giurgiu ne-am întâlnit cu alți colegi din București, care se duceau tot la Paris, cu Sergiu, cu Gr. Ștefănescu, cu Gr. Păucescu”²⁰³. Nu avem toate datele trebuincioase, dar probabil varianta era preferată de cei care doreau să ajungă în centrele italiene sau germane. În fond, alegerea ținea cont de condițiile concrete din zonele tranzitate, de preferințe sau intoleranțe personale ale studiosului, dar putea fi vorba și de un itinerar prestabilit, mai ales în cazul stipendiștilor din anii 1860, cărora li se deconta o sumă din cheltuielile de drum, calculată pentru un anumit traseu²⁰⁴.

Oricum, dacă drumul lui Kretzulescu până în capitala Franței a fost atât de incomod și de îndelungat, cât de dificilă să fi fost călătoria studenților ieșeni Andrei Vizanti și Ștefan Vârgolici până la Madrid în 1864? Cheltuiala mare, pericolele din tranzit și timpul îndelungat par să fi fost motivele pentru care studiosul, și mai cu seamă bursierul român, odată ajuns la destinație, revenea acasă doar la terminarea studiilor. „Părinții care din București sau Iași își

²⁰⁰ Deși nu cunoaștem vreo relatare despre drumul său la studii (Bonn și Berlin), într-o broșură plină de învățăminte unioniste (menită a-i liniști pe moldovenii iritați de pierderea avantajelor dinainte de 1862 și de șicanele noului centru politico-administrativ) publicată după „transferul” său de Universitatea din Iași la cea din București, amintește de o călătorie a sa cu vaporul pe Dunăre înainte de 1864; altminteri, oltean la origine, varianta pe fluviu era cea mai firească pentru viitorul filolog (Vezi, N. Quintescu, *De la Bonn la Coblenz pe apă și pe jos*, București, Tipografia Academiei Române, 1881).

²⁰¹ N. Kretzulescu, *op. cit.*, p. 64.

²⁰² Titu Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, vol. III, p. 45. Alt drum era totuși „cel mai scurt”, dar, e drept, mai puțin comod: Iași, Breslau, Berlin.

²⁰³ D. Ivănescu, „Memoriile lui Petru Poni” („Ce am voit să fac”, I), p. 63.

²⁰⁴ Să nu se uite că sunt anii în care rețeaua de căi ferate se întindea cu repeziciune. Ca atare, de la an la an apar modificări, e drept, nu radicale, în variantele de traseu urmate de călători. Ion Ghica realiza la 1862 un amplu și documentat studiu asupra extinderii rețelei de drumuri de fier în Europa, oferind și date statistice; confrom unui asemenea tabel oferit de autor („Tabloul de drumuri de fier și pe suprafață și pe populație”), în fruntea clasamentului se afla Anglia, urmată de Franța, Belgia, Germania, Austria, în coadă situându-se România, cu „0” km. Cărturarul român sublinia și beneficiile sistemului, nu doar în registrele transporturilor, comerțului, a economiei în general, ci mai ales în sfera culturală. Căile ferate, considera el „au o misie și mai mare”, căci în ultimii ani „au devenit agentul cel mai puternic al civilizației și al libertății” (Cf. Ion Ghica, „Drumurile de fer”, în *Revista română pentru științe, literă și arte*, an II, 1862, nr. 1, pp. 320 și 321).

trimiteau copiii spre învățătură la Paris – nota un fost student – se despărțeau de dâșii pentru cinci-șase ani, de nu pentru totdeauna”²⁰⁵. Student la *Orașul Luminilor*, N. Ionescu voia să își pregătească din timp drumul spre casă, dar constata că are nevoie, după cum îi scria lui G. Sion în iunie 1851, de „subvenția de la școală pe anul întreg deodată, ce încă odată pe-atâta ca să-mi pornesc cărțile și să fac drumul”²⁰⁶. Excepțiile se întâlnesc cu precădere în cazul studiosilor de la Viena sau din lumea germană, mai aproape de casă și care își permiteau – ipotetic – unele vacanțe în patrie.

Dacă pentru începutul deceniului șase decontarea cheltuielilor transportului bursierilor spre universitățile de destinație era lăsată la latitudinea autorităților (dar cel mai adesea nu era refuzată²⁰⁷), spre finele deceniului aceasta devine o regulă. Ajutorul pentru drum nu era în sumă fixă, precum stipendiul, ci varia în funcție de distanța parcursă sau de alte condiții specifice. În 1859, bursierilor I. Ciurea și C. Codrescu li se aprobau câte 33, 3 galbeni „pentru cheltuiala drumului mergerii lor la Paris”²⁰⁸, iar tinerii din grupul ce pleca în 1860 spre Universitatea din Torino primiseră câte 25 de galbeni pentru acoperirea transportului²⁰⁹. Se pare că una din cele mai ieftine destinații era capitala Greciei; costul transportului de la Iași la Atena era calculat la 20 de galbeni la 1859²¹⁰, pentru ca șase ani mai târziu, în ianuarie 1865, Constantin Erbiceanu și Filaret Romanescu, absolvenții Facultății de Teologie a Universității din Iași, să primească dublu (câte 40 de galbeni, dacă nu e vorba de o încurcătură a funcționarilor) pentru a merge la specializare la Universitatea din Atena²¹¹.

²⁰⁵ N. Kretzulescu, *op. cit.*, p. 55.

²⁰⁶ Un an mai târziu încă nu adunase banii necesari, motiv pentru care îi declara lui G. Sion, în martie 1852, că „într-un cuvânt sunt redus să mai rămân aici până ce din una alta voi capta la mână cu ce să mă pornesc” (Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 96, respectiv 104).

²⁰⁷ Cu mai bine de un deceniu în urmă, pregătindu-se să se întoarcă în țară la finele studiilor sale pariziene, N. Ionescu își ruga în aprilie 1852 prietenul (pe G. Sion), să caute în arhivele Casei Școalelor pentru a documenta „asemenea precedente” și a putea solicita oficial decontarea cheltuielilor de transport, înaintând și o sumă pe care o vedea potrivită, undeva la 50-60 de galbeni, din care avea însă de gând să își acopere și unele datorii și chiar să cumpere câteva cărți. De altfel, chiar Sion îl anunțase de la Iași de posibilitatea „de a fi ajutat cu banii de întors”, dar N. Ionescu se declara inițial rezervat, căci în acte era notat faptul că bursa era pe doi ani „și nimic mai mult” (Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 110-111, respectiv 106-108).

²⁰⁸ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 37/1859, f. 5.

²⁰⁹ P. Borșiu era singurul din grup, după propriile afirmații, care nu primise banii de drum (SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 37/1859, f. 159).

²¹⁰ Deși grupul de trei „clerici” plecase la Atena în 1856, autoritățile moldovene nu reușiseră să le ofere decât după trei ani, și aceasta la insistențele studiosilor, banii de drum (Vezi, SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 7/1856, f. 101).

²¹¹ ANIC București, fond MCIP, dosar 224/1865, f. 72.

Se poate lua în considerare și stresul suplimentar, de natură sentimentală, resimțit de tineri (cu deosebire de ieșeni, mai puțin cosmopoliți, în comparație cu bucureștenii), la plecare. De multe ori despărțirea de familie și de cei dragi se întindea, cum aminteam mai sus, pe întreaga durată a studiilor²¹². Pentru dificultățile de acest gen, de notorietate în epocă, și mai ales pentru imaginea puternică din mentalul colectiv, recurgem la încă o exemplificare din teza de bacalaureat a lui I. M. Dospinescu, evident, amplificată de romantismul excesiv, specific vremii: „Nu se poate descrie, cât e de trist momentul în care un june e constrâns a părăsi pe rude și pe amici și pe conaționali și a se duce departe de ei spre a-și continua studiile sale [...]. Prin această plecare se privează pentru un timp destul de îndelungat de îmbrățișările cele fragede ale unei mame duioase, de preceptele și consiliile cele utile ale unui părinte ce-i voiește binele; pe lângă asta, el se privează de vorbele cele călduroase și afabile a unor amici care țin la el și pe care el îi iubește atâtă”²¹³.

De regulă confirmarea burselor venea destul de târziu, spre finele lunii septembrie sau chiar în octombrie, așa că studioșii se grăbeau să înceapă formalitățile și să ajungă mai curând la destinația fixată de autorități pentru a nu pierde înscrierea. În numele colegilor săi, C. Codrescu cerea la 18 septembrie 1859 „să se deruleze de la locul convenit slobozirea pașapoartelor și traducerea legalizată a atestatului, fără plată, slobozirea subvenției și cheltuiala drumului pentru ca să putem pleca cât mai curând”²¹⁴.

Între normă și decizie conjuncturală: cuantumul și durata burselor

Cuantumul stipendiilor primite de studenții români a oscilat mult în deceniul șase, pentru a se stabili treptat după 1861 și, cu deosebire, după 1864. În fond, nu atât sumele sunt importante, ci acoperirea lor în produse și servicii, ceea ce este mai greu de documentat. Se fac simțite diferențe nu doar odată cu trecerea anilor, ci și între bursele tinerilor moldoveni și munteni (până la unificarea administrativă), între variatele specializări și, mai ales, între destinațiile de studii. În fapt, până la Legea din 1864, aproape niciun grup care pleacă la învățătură nu este finanțat la fel ca precedentul. La fel, trebuie făcută distincția

²¹² Unul dintre bursierii vremii, pictorul Năstăseanu, publica chiar un cuvânt de adio către țară la plecarea spre Roma, unde era trimis cu misiunea de a-și continua studiile de pictură și de a copia tablouri celebre. La despărțire, el își exprima speranța că în pofida opoziției inamicilor, patria își va continua „marșa către progres” (Vezi, *Ateneul român*, nr. 1, 15 sept. 1860, *apud* A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, II, p. 107-108).

²¹³ SJAN Iași, fond Rectorat, dosar 92/1869, f. 31.

²¹⁴ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 72/1859, f. 9.

necesară între bursele propriu-zise și excepția de la regulă, ajutoarele de studii, acestea din urmă mult mai reduse și obținute cel mai adesea nu în urma unui concurs, ci prin aprobarea Ministerului, pentru terminarea studiilor deja începute²¹⁵.

Oscilațiile sunt extreme până la 1855, observându-se sume de 1480 lei alături de altele de 7000 de lei²¹⁶. La mijlocul și spre finele deceniului șase, subvențiile tinerilor moldoveni în străinătate se stabilizaseră – lăsându-le la o parte pe cele speciale, la școli eclesiastice sau militare, unde elevii deveneau interni²¹⁷ – în jurul valorii de 180 de galbeni/an²¹⁸. Este suma pe care aveau să o primească, în două tranșe anuale și în avans (cel puțin teoretic căci practic banii întârziu mereu) grupul de trei studioși (Gr. Melidon, Gheorghe Mârzescu și Nicolae Culianu) care plecau în toamna lui 1855 din Iași spre Paris²¹⁹. În schimb, bursele celor trei „clerici” recomandați de Seminarul de la Socola pentru a urma filosofia și literatura greacă la Universitatea din Atena nu depășeau 120 de galbeni anual²²⁰, exact jumătate din cât aveau să primească tinerii care luau în toamna lui 1859 calea Parisului, în număr mai mare decât în trecut (Bosie, Ciurea, Codrescu, Odescu, Cernătescu, Poni, Cobâlcescu), care se bucurau de stipendii de 240 de galbeni/an: 200 de galbeni, plus un supliment de 40.

²¹⁵ Nu știm însă cu precizie care este situația juridică a celor „ajutați” în acest mod. E o certitudine că tinerii care obțineau de la începutul studiilor acest ajutor aveau – după cum arată documentele păstrate – aceleași obligații ca în cazul stipendiștilor cu bursă întreagă, de a trimite periodic „dovezi” despre progresul studiilor și de a se pune la îndoială la dispoziția autorităților; bănuim că prevederile se aplicau și celor ce căpătau acest sprijin pe parcurs. Unul dintre ei era chiar A. D. Xenopol, care primea un ajutor de 40 de galbeni/an, în urma insistențelor părintelui său și probabil, a intervenției junimiștilor. Despre încercările lui Dimitrie Xenopol pentru a obține „subvenția” de la stat, vezi, I. Tourouțiu, *Studii și documente literare*, IV, București, Institutul de Arte Grafice Buvovina, 1933, p. 324, 332 și 334. El era conștient că „oamenii promit ușor” dar îi transmitea fiului un aer de speranță, pentru că, nota același, „ce-i al nostru sau pentru noi nu e niciodată pierdut”.

²¹⁶ Vezi tabloul creionat de Constantin I. Andreescu, *op. cit.*, p. 148-149.

²¹⁷ Este cazul celor trei clerici (ierodiaconii Ieronim, Damaschin și monahul Ghenadie) trimiși în 1856 la Școala Teologică din Halchi și care, „după calcularea ce s-au făcut” primesc fiecare 80 de galbeni/an (SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 10/1856, f. 1).

²¹⁸ În același timp, studenții munteni primeau burse de 240 de galbeni, ca în cazul lui D. P. Vioreanu, care cerea în 1854 să plece la învățătura Dreptului „din pricina lipsei de profesori” de care suferea Facultatea de profil din București (cf. Maria Stan, *op. cit.*, p. 175), sau a lui Titu Maiorescu în 1859 (V. Grozav, *op. cit.*, anexa 1, p. 123-124).

²¹⁹ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 12/1855, f. 6.

²²⁰ Este vorba de Ierodiaconul Clement Nicolau, Gh. Erbiceanu și Filaret Dimitriu, care, din pricina „neregulatei trimiteri a subvenției, a neajungerii sale și mai în urmă chiar a căderii în datorii” au fost nevoiți să se întoarcă înainte de a-și finaliza studiile (Vezi, SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 7/1856, f. 1 și 91).

Dacă Legea de la 30 mai 1861 fixa stipendiile pentru străinătate la 6300 lei/an, suma nu era modificată nici de legea Instrucțiunii din 1864, în ciuda solicitărilor, uneori dramatice, din partea tinerilor, de mărire a burselor²²¹. În 1865 ele rămâneau la valoarea de 1575 de lei/50 galbeni/583 franci pe trimestru (sau 200 de galbeni/an), dar întâlnim și destule cazuri de ajutoare de studii, de valoare mai mică (în general de 787 de lei), sau de subvenții supradimensionate (2756 lei/trimestru), precum cea acordată tânărului N. I. Voinescu, compusă din bursa obișnuită, plătită din bugetul școlilor, la care se adăuga un supliment de 1181 lei, achitat „din fondul de ajutoare de care dispune M. S. Domnitorul”²²².

Faptul că suplimentele de 40 de galbeni au apărut, după datele noastre, în 1859, ne duce cu gândul la o probabilă încercare de uniformizare a pieții stipendiilor după Unire, deoarece bursele oferite de autoritățile muntene (multe în valoare de 240 de galbeni) erau evident mai ridicate decât cele moldovenești.

Simptomatic este și faptul că până și atunci când autoritățile moldovene urcau cuantumul burselor, încercând a oferi tinerilor condiții mai prielnice învățăturii, bugetul nu făcea față dezechilibrelor, fiind necesare ajustări drastice și reduceri semnificative. Cazul cel mai la îndemână este al celor cinci bursieri din 1860 trimiși la Universitatea din Torino. Deși se așteptau, conform actelor semnate, la subvenții de 260 de galbeni pe an, cele mai mari de până atunci, realitatea bugetară a limitat bursele la 173 de galbeni pe an. Cu mari eforturi și insistențe birocratice, înalții funcționari din Ministerul Instrucțiunii încercau să remedieze din defecțiune achitându-le (cu întârziere), plata drumului până în Italia, să vegheze la primirea periodică a burselor și să încerce suplimentări extraordinare de 40 de galbeni atunci când le permiteau încasările bugetare.

La aceste burse se adăugau alte cheltuieli suportate de stat, de la costurile transportului spre destinație și înapoi spre țară, la plata inscripțiunilor și a diferitelor taxe și cheltuieli ce priveau susținerea și publicarea tezelor de licență sau de doctorat, etc. În 1865, într-un act intern al Ministerului Instrucțiunii, se notifica faptul că studentul George Alexandrescu (Urechia) – nepotul de frate al influentului profesor și creator de instituții culturale, V. A. Urechia – nu a primit încă la Torino banii „pentru inscripțiune și teză” și se solicita eliberarea a 30 de galbeni pentru onorarea acestei obligații²²³. Același tip de solicitare îl avea în 1865 și Petru Poni (decontarea inscripțiunilor și taxei examenului de licență, pe lângă banii de drum)²²⁴, iar Eugen Stătescu, student în Drept la Sorbona, cerea ca

²²¹ Unele suplimente erau însă acordate în mod individual, în cazuri deosebite.

²²² Cf. lista de stipendii pe trimestrul ianuarie 1865: ANIC București, fond MCIP, dosar 224/1865, f. 63.

²²³ ANIC București, fond MCIP, dosar 224/1865, f. 108.

²²⁴ ANIC București, fond MCIP, dosar 227/1865, f. 73.

odată cu bursa pe trimestrul ianuarie-martie 1865 să i se deconteze și „spesele de studiu ce am avut a face la începutul acestui an scolastic” în valoare de 232 franci: o conferință plătită, două inscripțiuni și chiar cărțile „indispensabile pentru studiul materiilor ce compun examenul al doilea de doctorat”²²⁵. Lista solicitărilor bursierilor era destul de lungă. Unii cereau plata meditațiilor cu profesori privați (ca în cazul lui Șt. Vârgolici)²²⁶, iar alții (mai ales de la științe) doreau să participe la excursii științifice costisitoare dar „foarte necesare”.

Până la 1862, bursa se puteau transmite, de comun acord, familiei sau apropiaților celui plecat la studii, care gestionau mai bine, în cunoștință de cauză și în interesul studiosului, sumele respective. În 1854 și 1855 comisu Dimitrie Radu cerea ca banii cuveniți lui Panait Donici să-i fie lui înmânați, „precum s-au slobozit totdeauna tot prin mine”²²⁷. Și N. Culianu cerea în aprilie 1857 de la Paris ca „subvenția” ce i se cuvenea să-i fie înmănată fratelui său, Ștefan Stamatini²²⁸. La rândul său, într-o adresă către autoritățile moldovene din iunie 1862, Costache Negruzzi se declara la curent cu „noua dispozițiune” ce reglementa trimiterea banilor direct studenților din străinătate și solicita ca stipendiul fiului său Leon, student la Medicină în Viena (transferat de la Halle) să fie direcționat pentru anul în curs către sine „care ca părinte mă îngrijesc a-și primi ei regulat contingentul burselor lor la termene chiar când Ministerul, din împrejurări neprevăzute, zăbovește cu răspunderea banilor”²²⁹. În general însă, și mai cu seamă după data menționată (1862), sumele în cauză se trimiteau (cu întârziere de câteva luni), fie mentorilor (la Torino profesorului Ruscalla, la Paris reprezentantului Principatelor-Unite, Vasile sau Iancu Alecsandri²³⁰) fie direct stipendiștilor, la adresele cunoscute.

²²⁵ ANIC București, fond MCIP, dosar 224/1865, f. 112.

²²⁶ După mutarea de la Madrid la Paris, Vârgolici cerea în iunie și apoi în august 1865 asemenea fonduri suplimentare invocând „ardenta mea dorință de a studia” și argumentând că „situația mea diferește cu totul de a celorlalți stipendiști întreținuți de guvern la Paris”, mai ales că era o măsură necesară pentru a recupera întârzierile și pentru a se pregăti de licență. Practic, cerea pe lângă bursa de 195 de franci/lună, alții 60. O rezoluție pe ultima cerere limita suma suplimentară anuală la 40-50 de galbeni (ANIC București, fond MCIP, dosar 226/1865, f. 254-255 și dosar 227/1865, f. 40). Interesant este și că Vârgolici forțază mâna autorităților, considerând lipsa lor de reacție drept aprobare tacită, pe fondul „multelor Domniei Voastre ocupațiuni” și, voidind „a profita cu scrupulozitate de timp” își angajează un profesor de la 15 septembrie 1865, după cum anunța la București în octombrie 1865 (ANIC București, fond MCIP, dosar 228/1865, f. 126).

²²⁷ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 88/1854, f. 3 și 9.

²²⁸ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 12/1855, f. 74.

²²⁹ V. Grozav, *op. cit.*, anexa 2, p. 124-125.

²³⁰ Diferențele între sumele gestionate de cei doi erau uriașe și reflectau numărul tinerilor aflați în supravegherea fiecăruia. În iulie 1865 bunăoară, lui Vasile Alecsandri i se trimiseseră 27154 franci, în vreme ce mentorului de la Torino, doar 2861 (ANIC București, fond MCIP, dosar

De departe principala problemă era întârzierea constantă cu care stipendiile ajungeau la destinație. Era o deficiență cvasigenerală, care ținea de proasta organizare birocratică și care crea mari probleme bursierilor. De aici și tensiunea care răzbate din corespondența studenților, cu prietenii sau finanțatorii privați sau cu autoritățile de resort. Tonul dramatic era însă perfect explicabil. Tinerii se simțeau vulnerabili în „mijlocul străinilor” cum scria unul dintre ei, în universuri nefamiliare, cu economii profund fiscalizate, în care nimic nu puteau întreprinde în absența banilor. Nu puține erau dramele reale care îi însoțeau pe cei scăpați, de la refuzul de a li se mai da credit, la stricarea imaginii personale, asediul creditorilor și, în final, la „sejururile” din închisoarea datornicilor²³¹. N. Ionescu îi scria în iunie 1851, cu o disperare abia ținută în frâu, prietenului său G. Sion, că au trecut două luni de când ar fi trebuit să se primească bursele însă „nici până în minutul acesta n-am primit vreo știre de ce s-au făcut cu banii noștri, ai mei și ai lui Donici”²³².

Într-un sistem birocratic în curs de normare, nu lipseau nici defecțiunile datorate neatenției funcționarilor. Unele liste sunt întocmite greșit, fie în țară, fie în centrul de instrucție, iar cei care aveau de suferit erau, evident, tinerii. Într-un act intern, funcționarii de la București aduceau în 1863 la cunoștința superiorilor discrepanțele dintre tabelele alcătuite la București și listele completate la Paris de Jacques Poumay, atât în privința sumelor plătite, cât și a numelor astfel încât, „din neconformitatea acestor liste rezultă că mai mulți din bursierii statului se lasă în lipsă de mijloace de existență”²³³.

În cazul unor sincope bugetare sau a unor încurcături bancare, întârzierile puteau fi semnificative, afectând evoluția școlară a bursierilor. Aflat la Paris din 1855, N. Culianu a trimis o telegramă în numele studenților de acolo, în care se arăta că bursele nu au fost trimise de șase luni iar studenții riscă a fi întemnițați din pricina datoriilor²³⁴. Nici N. Chinez nu primise în vara lui 1860, după șase luni de așteptare la Paris, stipendiul cuvenit, ceea ce îl făcea, după cum declara

227/1865, f. 19).

²³¹ Primul asemenea caz este documentat în 1839, când bursierul moldovean lui Leon Filipescu, student la Institutul agronomic de la Hohenheim (Württemberg) a fost închis pentru datoriile acumulate la creditorii. Cf. V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, vol. I, p. 269.

²³² Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 96.

²³³ ANIC București, fond MCIP, dosar 213/1863, f. 25-26.

²³⁴ D. Berlescu, *op. cit.*, p. 217, nota 411. Din păcate, autorul nu indică și sursa, așa că informația nu este ușor verificabilă. Probabil tema închisorii datornicilor era adusă în prim plan tocmai pentru a sensibiliza, dar e posibil să fi fost uneori mai mult decât o figură de stil. Pericolul părea să fi fost real și pentru clericii aflați la mijlocul deceniului șase la studii în Constantinopol (la școala teologică de la Halchi) care, subfinanțați și înglobați în datorii, ar fi reușit să revină în țară doar „pe garanția unor persoane private” (Cf. SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 7/1856, f. 126).

el însuși într-o adresă către Ministerul de la Iași, „foarte strâmtorât”²³⁵; judecând după rezoluții, autoritățile nu păreau a conștientiza întotdeauna gravitatea problemei, motivând dificultăți bugetare.

N. Quintescu, bursier la studii clasice la Bonn și Berlin, ruga disperat în 1865 Ministerul „să înceteze astă stare de lucruri” (întârzierea banilor) care l-a însoțit mereu în cei trei ani de studiu, în ciuda numeroaselor sale petiții. El scria că piedicile în studiul său datorate acestor întârzieri sunt reale și nu exagerate, doar „demnitatea mea de om” reținându-l de a prezenta adevărul „în toată goliciunea sa” dar venea și cu o soluție, aceea ca Ministerul să nu trimită doar mandatele la serviciile competente, ci să le urmărească punerea lor în aplicare²³⁶.

Una din cele mai patetice scrisori pe această temă din corespondența studenților cu Ministerul era trimisă în mai 1865 de un grup de stipendiști de la Liège, între care și fostul profesor de la secția de Științe a Universității ieșene, Al. Călinescu, dacă nu este doar o coincidență de nume. Ei notau că întârzierea de două luni a bursei îi amenință „a muri de foame pe strade” sau, mai rău, a ajunge la închisoarea datornicilor, ceea ce însemna, în final, o atingere adusă „onoarei națiunii”²³⁷.

În favoarea plății la timp a bursei sau pentru mărirea lor interveneau atât unii funcționari ai Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, cât și personalități publice. Într-un act intern din 1861 către casierul Ministerului, directorul Secției Școlilor, Georgie Melidon, solicita ca bursele externe să fie eliberate „din cei dintâi bani și fix la termenul convenit”²³⁸, ceea ce nu înseamnă totuși că trimiterea la timp a stipendiilor a devenit o realitate²³⁹. După ce în octombrie 1861, „îngrijitorul” studenților români de la Torino, Vergezzi-Ruscalla, anunța guvernul de starea dificilă în care se zbăteau tinerii²⁴⁰, în martie 1862, V. Alecsandri se adresa de la Agenția diplomatică română de la Paris ministrului Cultelor din Principatele Unite (Barbu Bellu), cerându-i și el trimiterea urgentă a stipendiilor „celor patru sau cinci” tineri români de la Torino; întârzierea le provoca multiple neplăceri, dar cel mai grav era „pierderea

²³⁵ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 28/1860, f. 21 și 29.

²³⁶ Quintescu amenința inclusiv cu plângerea la Domnitor, câtă vreme nu i se face dreptate, mai ales că neachitarea inscripțiunilor, implicit pierderea examenelor putea fi însoțită de retragerea bursei (ANIC București, fond MCIP, dosar 226/1865, f. 89-90).

²³⁷ ANIC București, fond MCIP, dosar 226/1865, f. 100.

²³⁸ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 37/1859, f. 86.

²³⁹ Vezi și Georgie Radu Melidon, *Relațiune statistică*, p. 28, unde vorbește despre bugetul insuficient al Ministerului iar faptul că „stipendiștii din străinătate se văd expuși la închisoare pentru datorii”, ar fi doar una din numeroasele probleme.

²⁴⁰ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 205.

drepturilor lor de înscriere la universitate pentru anul curent”. Demnitarul dorea să fie virăți banii pentru primele două trimestre, plus suplimentul de 40 (de galbeni) aprobat de ex ministrul moldovean „pentru fiecare dintre studenți” printr-un ordin de la finele anului 1861²⁴¹. Și Carol Davila, directorul Școlii Naționale de Medicină și Farmacie din București, intervenea în decembrie 1864 în favoarea studentului medicinst N. Măldărăscu de la Paris, de data aceasta însă pentru trimiterea banilor necesari examenelor finale și tezei, subliniind că „cele mai multe întârzieri în depunerea examenelor de către stipendiști” au drept cauză întârzierea expedierii acestor fonduri către Agenția diplomatică din capitala Franței²⁴².

Una din caracteristica deceniului șase este fluctuația însemnată a duratei lor de la un caz la altul, în contextul unei normări insuficiente și a intervenției directe a factorilor politici. Campion pare să fi fost Gh. Panaiteanu, care în 1850 se afla la München în al 14-lea an de studii în pictură și litografie, iar domnitorul Grigorie Al. Ghica, în ciuda recomandării inspectorului general, îi prelungea bursa până în 1856²⁴³. De altfel, nici nu se specifica întotdeauna timpul pe care urma a-l petrece stipendistul la învățătură. Guvernul se aștepta ca acesta să-și urmeze studiile și să asimileze cunoștințele necesare patriei într-un timp rezonabil, iar dacă la revenirea în țară era însoțit și de o diplomă, cu atât mai bine.

Celebru este cazul fraților Leon și Iacob Negruzzi, trimiși cu bursă în 1852 la studii secundare în Berlin la o vârstă fragedă prin insistențele părintelui lor, postelnicul Costache Negruzzi²⁴⁴. Acesta din urmă le obține în 1855 de la domnitor încă o bursă pentru a urma și studiile superioare; după mai bine de un deceniu de „subvenție” de la stat, Iacob se întoarcea la 1863 în țară cu doctoratul în Drept, spre deosebire de Leon, care, oscilând între medicină și științe juridice, nu obținuse nicio diplomă. Probabil la cazuri de acest gen se referea V. A.

²⁴¹ V. Grozav, *op. cit.*, anexa 5, p. 126. În martie 1862 criza financiară în care intrase Moldova, pe fondul reducerilor încasărilor bugetare – o urmare dramatică, dar anticipată de unii, a Unirii Principatelor și a glisării elitelor locale spre București – făcea ca nu doar bursele studenților de la Torino să nu poată fi eliberate la timp, ci, după cum declara contabilul Casei, și ale celorlalți stipendiști de la Roma, din Paris sau din Bavaria, totul „din cauză că casa au fost și este cu totul lipsită de mijloace” (Cf. SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 37/1859, f. 153).

²⁴² Rugămintea era repetată aproape *ad-literam* și în ianuarie 1865 iar peste alte câteva zile Davila revenea cu o nouă adresă, în care solicita decontarea taxelor pentru examenele a patru mediciniști, inclusiv Măldărăscu (ANIC București, fond MCIP, dosar 224/1865, f. 313-315).

²⁴³ Cf. Constantin I. Andreescu, *op. cit.*, p. 148.

²⁴⁴ Vezi suplica prin care solicita la 22 aprilie 1852 aprobarea domnitorului (MCIP Moldova, 12/1852, f. 1). Un an mai târziu cerea trimiterea subvenției de 9000 lei la Berlin fiilor Leon și Iacob care învățau în „colegiul de acolo” (f. 17).

Urechia în preajma Unirii, atunci când spera că bursele în străinătate nu se vor mai da pe alte criterii decât competența²⁴⁵. La antipozi se află stipendiile oferite inițial în 1850 pentru doar doi ani lui Panait Donici și N. Ionescu, deoarece domnitorul aprobase încă o bursă pentru fiul postelnicului Boteanu²⁴⁶; este însă adevărat în vreme ce N. Ionescu revine în țară la finele perioadei prevăzute, fără o diplomă formală, lui Panait Donici i se aprobă prelungirea subvenției, și își continuă studiile în perioada următoare²⁴⁷.

Durata unei burse era stabilită în anii 60' de Minister la sugestia Consiliului Școlar (în cazul Moldovei, până în 1862) sau a Consiliului Superior al Instrucțiunii. Într-un act oficial elaborat de Consiliul școlar de la Iași în septembrie 1859 se arăta că unul din rosturile examenelor pentru selecția bursierilor este și acela de a se observa „particulara aplicare a fiecărui elev” și de a se stabili anii necesari pentru învățatură²⁴⁸.

Având probabil informații din interiorul sistemului (de la unchiul său V. A. Urechia, pe atunci director în Ministerul Cultelor și Instrucțiunii), tânărul George Alexandrescu solicita la 6 august 1860, fără inhibiții, o subvenție pentru a se forma în străinătate în trei specialități și anume: „trei ani legile la Turino, doi ani literatura la Paris și doi ani filosofia în Germania”, dar Consiliul Școlar decidea să fie trimis doar la Torino pentru a studia Dreptul, iar „pentru celelalte studii să se reguleze după ce va fi urmat specialitatea” amintită²⁴⁹.

Stipendiul se putea prelungi, în cazuri întemeiate, sau întrerupe înainte de termen, dacă tânărul nu făcea dovada audierii cursurilor și trecerii examenelor. Bursele nu mai înregistrează, în general, fluctuații mari în privința duratei, precum în deceniul anterior, dar excepțiile nu lipsesc. Cu prelungiri, aceste stipendii puteau ajunge la șase ani, ca în cazul lui N. Quintescu sau chiar șapte ani, cum s-a întâmplat în situația specială a lui Miltiade Tzony.

²⁴⁵ Unele modeste schimbări în bine erau totuși vizibile iar personajele politice reușeau mai greu a-și impune protejații în rândul stipendiștilor. Bunăoară „văduva căminăreasă Bossie” insistă din nou, la 26 noiembrie 1860, pentru ca fiul său, aflat deja la învățatură la Paris, să primească bursă „spre a-l feri de arest în străinătate și de precurmarea studiilor” motivând că primise dejacuvântul Ministerului și sprijinul „a cinci deputați din Cameră” (SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 128).

²⁴⁶ V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, III, p. 34.

²⁴⁷ Bursele de doi ani, deși o excepție, sunt întâlnite în anii 1850' și în Țara Românească (Cf. lui V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 85) în 1855 s-a organizat un concurs la București și au fost selectați patru tineri, doi pentru drept, unul pentru inginerie (cu subvenții pe patru ani) și unul pentru pedagogie (cu bursă pentru doar doi ani).

²⁴⁸ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 73/1859, f. 24

²⁴⁹ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 26.

Un motiv serios pentru prelungire prezenta Eugen Stătescu, student în Drept la Paris, care beneficiase inițial de un ajutor de 70 de galbeni/an, apoi, în al treilea an, de bursa întreagă (200 galbeni, cu condiția obținerii titlului de doctor). El solicita încă un an de stipendiu, invocând boala prin care tocmai trecuse și care îl împiedicase „printr-un șir neîntrerupt de silințe, de griji și de privațiuni” în promovarea examenelor. În sprijinul cererii sale, aducea argumentele asiduității la învățătură și precedentelor prelungiri în cazuri trecute: „totdeauna înaltul guvern a acordat termene suplimentare bursierilor care din cauze binecuvântate nu și-au putut termina studiile lor în termenul fixat la început”²⁵⁰. Se pare că demonstrația sa a convins la București și studentului i s-a aprobat încă un an de bursă, în baza bunelor rezultate școlare și a certificatului de boală emis la Paris.

Totuși, în ciuda părerii lui Stătescu, aceste prelungiri nu se aprobau foarte ușor, atât din pricina fondurilor limitate, cât și complicațiilor birocratice sau legislative aferente²⁵¹. Miliade Tzony, viitor profesor al Facultății de Științe din Iași, pe atunci bursier la Paris, făcuse demersurile pentru o asemenea suplimentare, e drept, cu alte motivații, dar primise inițial de la ministerul de resort un răspuns negativ²⁵². Invers au stat lucrurile cu tânărul Constantin Erbiceanu, care ar fi dorit în 1868, după absolvirea Teologiei la Atena și „pentru a combate efectele misticismului” să urmeze și cursuri de filosofie „la o

²⁵⁰ ANIC București, fond MCIP, dosar 227/1865, f. 15-16.

²⁵¹ Am constatat pe parcursul investigației că, cel puțin până spre finele deceniului VII, prelungirile se acordă în special celor care se găseau foarte aproape de trecerea licenței sau acelora care, luând acest titlu, doreau să-și susțină doctoratul; așadar ele trebuiesc întotdeauna raportate la iminența obținere a unei diplome.

²⁵² Cazul este unul special și interesant de urmărit, atât din perspectiva motivațiilor, cât și a procedurilor. Potrivit unui act intern din iulie 1865, tatăl studiosului se adresase Ministerului, arătându-se indignat de faptul că fiului i s-a pus în vedere să se întoarcă în țară, deși la început nu i s-a precizat timpul alocat. Pentru că tânărul era insuficient pregătit la școlile din patrie, a fost nevoit să intre mai întâi nu la Școala de Poduri și Șosele, ci la Școala Politehnică (pe cale a o absolvi), urmând a se înscrie în toamnă la prima instituție, dacă s-ar renunța la rechemarea lui acasă. Rezoluția autorităților pe acest act era însă negativă: „Consiliul este de părere că prelungirea nu se poate acorda” (ANIC București, fond MCIP, dosar 227/1865, f. 116-117). Drept urmare, suplicantul era anunțat în august de hotărârea fermă a Ministerului, iar Constantin Tzony revenea cu un referat prin care relata că fiul a primit la plecare decizia pentru șase ani de studiu, așa că a făcut un an preliminar și doi de Școală Politehnică, unde a obținut note și calitative foarte bune, ceea ce nu justifică acțiunea de a fi „condamnat la suprimarea bursei”. El cerea ferm rediscutarea cazului și respectarea condițiilor contractuale între june și autorități, dar decizia rămânea neschimbată. A fost nevoie ca Miliade Tzony să se adreseze de la Paris domnitorului, căruia îi descria pe larg situația și traiectoria studiilor sale; apelând la „înalta justiție” a lui Alexandru Ioan Cuza, îi cerea să ordone „revocarea deciziunii” Ministerului, lucru ce s-a și întâmplat, printr-o rezoluție domnească (ANIC București, fond MCIP, dosar 228/1865, f. 104-109).

universitate din Germania”; el căpătase inițial aprobarea Consiliului Superior al Instrucțiunii, dar contabilii Ministerului au intervenit arătând lipsa de fonduri, așa încât subvenția este anulată²⁵³.

Nu lipseau nici erorile birocratice. Una dintre acestea s-a comis în cazul lui Gh. Săvescu care, după ce absolvise cursurile de Drept ale Universității din Iași²⁵⁴, fusese înscris la 1 iulie 1863 în bugetul școlilor cu o bursă de doi ani și jumătate la Universitatea din Torino, unde urma a-și completa cunoștințele. Cu toate că își îndeplinise obligațiile, i s-au trimis în decembrie 1864, prin mentorul Ruscalla, bani de drum pentru a se întoarce în țară înainte de termen²⁵⁵.

Students and Professors of the University of Iași Studying Abroad (seventh decade of the 19th century) (I)

(Summary)

Keywords: students, professors, University of Iași, studies abroad

In the mid 19th century, the Western universities held the monopoly of education of the Romanian cultural and scientific elite and certain dependency of the local academics on great European universities, for teachers' training or retraining, was maintained even after the foundation of the two modern universities in Iași (1860) and Bucharest (1864).

During that period the Romanian education system faced several deficiencies (e.g. outdated infrastructure and curricula; absence of an audience

²⁵³ ANIC București, fond MCIP, dosar 124/1868, f. 18, 19, 22.

²⁵⁴ Săvescu este unul din studioșii care au urmat Dreptul atât la Academia Mihăileană, cât și la Universitatea din Iași. *Anuariul Universității 1895-1896* îl arată înscris în 1858-1859, alături de George Alexandrescu și Petru Borșiu, și ei stipendiști la Torino (p. 58). Și în „Codicele matriculariu” al Universității îl aflăm pe tânărul de 28 de ani înscris în anul III la Drept (SJAN Iași, fond Rectorat, dosar 12/1860, f. 2-3).

²⁵⁵ Bursierul s-a întors și, în urma unei discuții cu V. A. Urechia, greșeala este corectată iar revenirea în țară, considerată concediu de studii (Vezi, ANIC București, fond MCIP, dosar 225/1865, f. 122).

ready to receive knowledge; poorly trained teachers etc.) so that, because of the lack of an alternative, serious instruction in European institutions was necessary and also preferred by the Romanian young people eager of education.

The Romanian authorities in educational system used to select young people and send them abroad to study in educational or social domains that contributed directly to the modernization and proper functioning of the state. The policy of training abroad was at its climax during the period of the foundation of the two universities, in Iași and Bucharest, especially for the legitimation and increase of visibility and quality of local institutions. Since for a long period of time the faculties were not complete because of the absence of some departments (determined by shortage of budget or staff), several specializations were not available in the country and the phenomenon of scholarships for studies abroad was maintained with varying intensity throughout the modern period.

In fact, the present research deals mainly with the Romanian scholars abroad as they were target for recruiting teachers for higher education. They were sent to study abroad especially for being recruited in the country for academic training, a fact which determined their high interest in obtaining a bachelor or PhD degree, which allowed them to join the well paid elite.

For more than a century, the Romanian researchers became aware of the importance of the thematic universe of studying abroad; the subject has been and still remains fascinating for the history of education and the history of elite and cultural transfers. However, the investigations were not very efficient for reasons mainly related to the lack of a uniform methodology and chronological widespread of sources (and their dissipation in various European universities).

The best research in this field should be accomplished in two stages. By collective effort and appeal to sociological methods, the first stage, chronological, nominalist and thus, bare, should gather prosopographic data of the universities' registers and other edited material, and publish lists of names, age, geographical origin, religion etc. The second one, mainly retrospective, very useful in terms of cultural transfers and formative processes, should provide a theoretical dimension, which to conceptualize, raise questions, lead to a genuine debate on key issues and answer to the growing series of questions.

Unfortunately, for the moment, such a totalizing approach remains utopian in the Romanian scientific space, which lacks mainly prosopographic data, not to mention the scarcity of retrospective attempts. It is easy to see that the Romanian research results are negligible compared to the actual dimension of the topic, despite the publishing of several essential papers. It is also relevant that information on the instruction of modern Romanian personalities is often either under rated or wrong. In fact, the present research deals with the difficulty of

obtaining accurate data on the education of teachers in Iași in the mid 19th century and their entering the teaching profession.

The first part of the present study deals with official regulations of the institution of scholars abroad in the 1860's, the people involved in the process and preferred destinations for study, with the process of selecting the scholars, the amount and duration of scholarships and the students' travel to education institutions.

The chronological range in discussion (the 1860's) is particularly significant for the Romanian modern history and the phenomenon of studying abroad. It represents a new era, an optimistic one, as also perceived by the contemporaries, when the time begins to run faster for the Romanians. It is the time of the Union, of reforms, of institutional innovation and the first decade of the University of Iași, thus interesting years both in terms of organizational challenges and education of students, a very mobile time, marked by unpredictability and uncertainty about the future of the institution.

The seventh decade also records, in an unprecedented fluency, the greatest numbers of students abroad, among which the future academics of the universities of Iași and Bucharest were also included. Moreover, it is the time when the policy of stipends, following closely the direction of the foreign policy, is primarily oriented to centers in neo Latin countries, such as France, which has a special relationship with the United Principalities, then Italy and even Spain.

In 1850, only 9 Moldavian scholars were studying abroad, while in 1862 there were 31, in 1865 the number of scholars in both principalities (Moldavia and Wallachia) increased to 70, and then decreased until the end of the decade.

Most of the scholars benefiting of stipends were trained for a career in public education system. Among them there were future academics of the University of Iași, namely N. Culianu (in 1855), Petru Poni, Grigore Cobălcescu (in 1859) who were studying natural sciences in Paris; Iacob Negruzzi (Berlin, 1859-1863), George Alexandrescu (Torino, since 1860) and Al. Șendrea (Berlin, since 1861) studied law; Ioan Ciurea (future professor of forensic medicine at the Faculty of Law since 1865) studied medicine in Paris and George Roșiu (future professor of Sciences) studied architecture in Torino.

Sorting the universities and studied disciplines is also possible, but the conclusions are less relevant for short periods, as it is our case. As expected, Paris was preferred for studying most of the domains, and was even the only one chosen for sciences and technical studies. Italy was preferred for studying law, medicine and arts, while Germany for juridical and philosophical studies.

By 1848, a relatively small number of students in the Romanian Principalities, benefiting or not of stipends, were studying in universities of

Austria, Germany and France. At that time also, Paris was considered *The City of Light*, the intellectual and fashionable centre of the civilized world, although ideological considerations and antirevolutionary preventive measures tempered the attraction of Romanian youth to it. Things changed due to the liberal policy of the Moldavian ruler Grigore Al. Ghica and the new priorities in the foreign policy of the United Principalities later imposed by Alexandru Ioan Cuza; thus, during the 6th and 7th decades, most of the Romanian scholars studied in France, while universities and special education institutions in Germany, Belgium and Italy were less preferred.

The French capital was the ideal place for the Romanian young to discover modern public life under all its aspects, specific sociability, the spectacle of streets and salons, events and media, and, above all, the freedom as only the *City of Light* could have offered. It is also true that Paris housed the largest Romanian colony in Europe (pupils, students, aristocrats etc.), which determined partial sociability in the country and, despite of the city size, made alienation easier to bear.

However, in 1862, Prince Alexandru Ioan Cuza intended to found in Paris a particular establishment ("national institute") for the Romanian youth, which would have allowed a more stringent control on their morality and frequency of studies, following the model of other similar institutions abroad.

As for the German universities, they provided important advantages, related to the geographical proximity of the Romanian Principalities, reduced bureaucracy, lower costs and a easier way of obtaining final diplomas. The authorities' interest should have, therefore, dictated to sending the young mainly in this area. This was not the case and not only because of foreign policy considerations which were undoubtedly, very important. But it is known that in terms of mathematics, physics, natural sciences etc. German universities, small and with limited resources, were not able to compete the Paris University or the special schools.

The universities in Italy and Spain were less attractive, despite the support offered by the influential director in the Ministry of Cults and Public Instruction, V. A. Urechia, as his initiative in 1860 of sending scholars priority to schools in Latin countries was not a successful one and was thus abandoned towards the end of the decade.

Once appointed scholars of the state (usually in a competition), the young filled a statement of taking note of the destination and specialization to study; they were also committed to return in the country after completing their studies and to accept a job assigned by the state for a certain period. They sometimes received money in advance for travel expenses, while some other times the sums

arrived late, along with the grant for the first trimester, directly at the new address abroad.

Taken into considerations the conditions of the mid-century, the journey to German, Italian and particularly to Parisian schools was a daring act, a difficult test for the young who were, often, traveling for the first time abroad. If we consider that the social structure of the young scholars had changed, just by assigning a large number of scholarships especially to those with low income, the impact of the journey, of the first contact with other (civic and technological) advanced civilizations, with foreign languages and rules had a particular significance.

Un moment de reconciliere politică? Câteva considerații cu privire la inaugurarea statuii lui Mihai Kogălniceanu din Iași

LIVIU BRĂTESCU

Cuvinte cheie: Universitate, monument, elită politică

Preliminarii

Reveniți în a doua jumătate a secolului al XIX-lea dintr-o lume ce acorda o atenție deosebită nu doar vieții politice și economice, ci și celei artistice, tinerii pașoptiști români manifestau o preocupare reală pentru modul în care avea să fie percepută de către posteritate întreaga activitate desfășurată de ei. Ceea ce înțeleseseră liderii politici români din exemplele oferite de lumea occidentală era faptul că inaugurarea unei statui, aparținând unui precursor sau coleg de generație nu trebuia, în nici un caz, să fie doar expresia entuziasmului unui grup restrâns de simpatizanți ai celui astfel onorat, ci să devină o formă de recunoștință colectivă pentru acțiuni politice desfășurate în timpul vieții. Racordarea la un model de cultură și civilizație occidentală presupunea, în mod conștient, preluarea fenomenului ridicării monumentelor publice din lumea occidentală și adaptarea lui la spațiul românesc.

Într-o societate preocupată să identifice calea optimă pentru evoluția sa, monumentele publice ridicate la nordul Dunării ilustrau, fără nici un dubiu, preluarea modelului francez de cultură și civilizație. În lipsa unei școli de sculptură românească, artiștii francezi erau cei care dezvoltău publicului românesc, prin operele lor, capacitatea de mobilizare și potențare politică a statuiilor liderilor politici ce contribuiseră la modernizarea societății românești. Ceea ce devenea remarcabil pentru aceasta din urmă era faptul că, începând de la sfârșitul secolului XIX, autoritățile locale și liderii naționali de pe cuprinsul întregii țări au intrat într-o adevărată competiție simbolică, fiecare dintre ei încercând să ocupe un rol cât mai important în panteonul național. Întreaga desfășurare de forțe din preajma inaugurării unei statui dezvoltău intenția inițiatorilor de a obține un capital de imagine cât mai mare, ca urmare a asocierii simbolice cu personajul omagiat de către comunitatea întreagă. Astfel de

strategii presupuneau și asumarea unor riscuri pentru că, evocarea unei personalități putea fi urmată de aducerea în actualitate de către adversari a unor acțiuni politice controversate din timpul vieții. Indiferent de temeinicia reproșurilor formulate la adresa eroilor omagiați, în preajma unor astfel de evenimente, realitatea era că sfera artistică devenea treptat locul unor noi competiții, ca o prelungire a adversităților politice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Practic, fiecare formațiune politică își concepea o adevărată strategie prin care urmărea să arate că ea era moștenitoarea testamentului politic lăsat de cel cărui i se ridica la un moment dat o statuie. Nota caracteristică tuturor statuiilor ridicate la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului al XX-lea, indiferent de familia politică din care făcea parte cel omagiat, devenea parcurgerea unor etape prin care se încerca transformarea unui moment, precum era inaugurarea unei statui, dintr-un eveniment oarecum partizan într-unul public, și care căpăta o semnificație aparte prin numărul mare de persoane implicate (comitet de subscriere publică, juriul – uneori chiar internațional, public obișnuit care admira exponatele înainte de a se decide asupra uneia dintre ele).

Elementele amintite se regăsesc în bună măsură și în cazul inaugurării statuii lui Mihail Kogălniceanu din fața Palatului Universitar de la Copou, iar maniera în care autoritățile statului român au gestionat evenimentele inaugurale reprezintă o dovadă a încercării urmașilor liberalului moldovean de a-l impune pe acesta drept model pentru generațiile viitoare. Atenția acordată unor manifestări, precum era inaugurarea unei statui, avea ca explicație convingerea celor implicați asupra faptului că, prin asocierea cu numele celui omagiat, puteau câștiga un plus de imagine. Pentru atingerea unui astfel de obiectiv nici un detaliu din cadrul întregii ceremonii nu trebuia scăpat din vedere, ținând cont de contribuția fiecărui amănunt la formarea unei anumite percepții asupra celui care era readus, printr-o astfel de manifestare, în atenția publică. Statuia lui Mihail Kogălniceanu, deși era inaugurată într-un moment politic agitat, nu contribuia la repunerea pe tapet a acțiunilor politice controversate din activitatea celui care fusese numit o bună perioadă de timp „omul de la 2 mai”, așa cum se întâmplase în cazurile celorlalți lideri politici, cărora urmașii le ridicaseră din diferite motive monumente publice. Fără a anticipa viitoarea desfășurare de forțe, simțim totuși nevoia să spunem, de pe acum, că exista într-un mod fericit un anumit consens la 1911 în privința activității desfășurate de omul politic Mihail Kogălniceanu.

Contextul politic

Preluând guvernarea în decembrie 1908, datorită retragerii precipitate a lui D. A. Sturdza¹, I. I. C. Brătianu trebuia, într-un timp cât mai scurt, să rezolve nu doar probleme ce țineau de buna funcționare a guvernului, dar să decidă și în privința continuării sau nu a politicii externe a României, în condițiile în care state precum Austro-Ungaria păreau nerăbdătoare să vadă poziționarea în politica internațională a guvernului liberal. Ales președinte al PNL la 11 ianuarie 1909², I. I. C. Brătianu căpăta autoritatea și legitimitatea necesară. Preluarea conducerii guvernului și a Partidului Național Liberal în același timp, de către fiul lui I. C. Brătianu, asigura echipei ministeriale din jurul acestuia coerența de care avea nevoie. Urmările unei astfel de mișcări politice nu puteau întârzia prea mult, iar activitatea legislativă remarcabilă din lunile ce au urmat preluării puterii și diversitatea domeniilor vizate (reglementarea dreptului de asociere a funcționarilor și meseriașilor, crearea caselor de ajutor și asigurare pentru salariații statului, codul silvic, organizarea și administrarea teatrelor din România, repausul duminical³) dovedeau că liderul informal până în ianuarie 1909 al liberalilor acționase corect asumându-și responsabilitatea conducerii partidului. Succesele din plan intern, dublate de numeroase contacte externe, mai ales în lumea germană, reprezentau premise pozitive pentru ca noua guvernare liberală să aibă o existență îndelungată. În condițiile enunțate, retragerea cabinetului liberal la 28 decembrie 1910 constituia o mare surpriză pentru lumea politică românească, deși ea fusese oarecum anunțată la 15 decembrie 1910 prin demisia lui Emil Costinescu⁴.

Plecarea intempestivă a liberalilor de la guvernare necesita măcar o explicație publică. Presa liberală, dar nu numai ea, vorbea în egală măsură despre încheierea legislaturii, de necesitatea unui răgaz pentru întocmirea unui nou program al PNL, dar invoca, în același timp, și nerăbdarea conservatorilor și a conservatorilor democrați de a ajunge la guvernare⁵. O mișcare de tipul celei inițiate de I. I. C. Brătianu reprezenta și o modalitate din partea acestuia de a-și testa autoritatea în propriul partid, mai ales că retragerea de la guvernare nu putea să stârnească entuziasmul în rândurile liberalilor. Noul guvern condus de

¹ Sorin Cristescu, *Carol I – Corespondența privată*, București, Editura Tritonic, 2005, p. 456.

² Apostol Stan, *Putere politică și democrație în România 1859-1918*, București, Editura Albatros, 1995, p. 307.

³ Ion Bulei, Ion Mamina, *Guverne și guvernanți 1866-1916*, București, Editura Silex, 1994, p. 130.

⁴ *Ibidem*, p. 131.

⁵ Anastasie Iordache, *Viața politică în România 1910-1914*, București, Editura Științifică, 1972, p. 20-21.

Petre P. Carp (29 decembrie 1910-27 martie 1912), reunea în cadrul său personalități conservatoare precum Alexandru Marghiloman (interne), Titu Maiorescu (externe), Constantin C. Arion (culte), Barbu Ștefănescu Delavrancea (lucrări publice). Intervalul amintit permitea conservatorilor să promulge câteva legi importante pentru societatea românească și care erau în strânsă legătură cu filosofia lor politică: scutirea de impozit funciar a proprietăților rurale mai mici de șase hectare, legea contra trusturilor și cartelurilor, legea împotriva instituirii prețurilor de monopol la produse de primă necesitate, legea meseriilor ș.a., care sugerau destul de clar direcțiile pe care trebuia să le urmeze societatea românească în viziunea conservatorilor.

Desfășurată în parametri normali, competiția politică din acești ani dintre liberali și conservatori atingea cote destul de tensionate atunci când Parlamentul dominat de conservatori vota, la 16 și 17 decembrie 1911, o lege prin care erau desființate Statutele Societății de Tramvaie din 1909, înlocuindu-le cu altele favorabile primăriei Capitalei și nu acționarilor⁶. Punctul culminat al conflictului deschis între liberali și conservatori era reprezentat de reproșurile directe formulate de P. P. Carp la adresa lui I. I. C. Brătianu, la 27 și 28 noiembrie 1911, cu trimiteri chiar la viața privată a liderului liberal, urmat de retragerea din Parlament a lui Take Ionescu și a lui I. I. C. Brătianu, pe 16 decembrie 1911⁷. Din acest moment, opoziția muta lupta împotriva guvernului în stradă, ajungându-se chiar la distrugerea sediului Partidului Conservator din Capitală, pe 8 ianuarie 1912.

Dată fiind forța opoziției, Regele Carol I încerca o nouă calmare a spiritelor încurajând o apropiere a tuturor conservatorilor, motiv pentru care a purtat mai multe discuții cu Take Ionescu, P. P. Carp și Titu Maiorescu⁸. Lovitura de grație primită de P. P. Carp venea în primavara lui 1912 din partea Curții de Casație, care respingea legea privind statutele Societății de Tramvaie considerată neconstituțională. Noul guvern de esență conservatoare, condus începând cu 28 martie 1912 de către Titu Maiorescu, nu reușea rezolvarea tensiunilor existente în cadrul familiei politice conservatoare și nici a celor dintre liberali și conservatori⁹.

⁶ Alexandru Marghiloman, *Note politice*, București, Editura Scripta, 1993, p. 52.

⁷ Nichita Adăniloae, Parascheva Căncea, Apostol Stan et alii (coord.), *Istoria parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, București, Editura Academiei Române, 1983, p. 439.

⁸ Ion Bulei, Ion Mamina, *op. cit.*, p. 135.

⁹ *Ibidem*, p. 137.

Jubileul Universității din Iași și proiectul statuii lui Mihail Kogălniceanu

Această privire asupra atmosferei politice interne din lunile care au precedat evenimentele din 25-28 septembrie 1911 poate ajuta, credem, la înțelegerea cauzelor ce au contribuit la transformarea unui eveniment preconizat ca un moment de solidaritate, într-un prilej de noi dispute pe frontul putere-opoziție.

Pentru un oraș care aștepta, încă de la 1859, dovezi ale aprecierii factorilor politici de la București privind sacrificiul său pe altarul Unirii, aniversarea celor cincizeci de ani de la fondarea Universității ieșene devenea o bună ocazie de afirmare a vechii capitale a Moldovei în plan național. Evenimentul urma să capete o greutate deosebită prin participarea familiei regale la întreaga ceremonie ce urma să aibă loc, dar și prin dezvelirea statuii lui Mihail Kogălniceanu. Cât de mult conta pentru autoritățile centrale dorința ieșenilor de a marca, într-un mod solemn, trecerea unei jumătăți de veac din activitatea primei universități moderne devenea evident în scurt timp și din sumele modeste alocate de guvern manifestărilor ce urmau să aibă loc la Iași, în toamna anului 1910. Dorind să evite apariția oricăror surprize negative generate de lentoarea administrației centrale românești, rectorul Universității din Iași insista, încă din primavara anului 1910, pe lângă reprezentanții Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor pentru deblocarea a 6.000 de lei, dintr-un total de 12.000¹⁰ și decidea formarea unei comisii pentru pregătirea întregii acțiuni. Aceasta era alcătuită din profesori reprezentativi ai facultăților existente în acel moment, precum A. D. Xenopol, Gr. Socor, I. Th. Burada, D. Pompeiu¹¹, pentru a cita pe doar câțiva dintre ei. Deși organizatorii ieșeni păreau să-și fi luat toate măsurile pentru ca evenimentul să aibă loc la timp, îmbolnăvirea bruscă a Regelui contribuia la amânarea pentru o dată necunoscută a tuturor festivităților. Ținând cont de implicarea înaltului cler în desfășurarea evenimentelor publice din această perioadă, devenea un fapt firesc ca decizia luată la nivelul conducerii Universității să fie comunicată printr-o telegramă pe 6 septembrie 1910 și către IPS Pimen, Mitropolitul Moldovei¹².

Amânat în mod repetat, jubileul părea să intre, din punct de vedere organizatoric, în linie dreaptă în toamna anului 1911, când asistăm la o intensificare a pregătirilor și la formarea unui comitet alcătuit din C. Climescu,

¹⁰ Ionuț Nistor, „Aniversarea semicentenarului (1910)”, în Gheorghe Iacob și Alexandru-Florin Platon (coordonatori), *Istoria Universității din Iași*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010, p. 259.

¹¹ Jubileul de 50 de ani al Universității din Iași, nr. 422, 21 mai 1910, în Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”. Rectorat (în continuare: Rectorat), dosar 748/1909-1910, f. 41.

¹² Ionuț Nistor, *op. cit.*, p. 260.

G. Bogdan, C. Negruzzi. Ceea ce părea să pună în mișcare întregul angrenaj era vestea sosirii Regelui la Iași, transmisă pe 14 septembrie 1911 de primarul Iașului, în cadrul unei întâlniri cu rectorul Universității¹³. Din acel moment, nu aveau să mai treacă decât două săptămâni până la evenimentul mult așteptat.

Depășind faza declarațiilor de intenție de la 1891, ideea ridicării unui monument prin care să fie glorificate faptele și acțiunile politice ale celui care fusese, alături de „domnitorul Unirii”, autor al marilor reforme de la jumătatea secolului al XIX-lea fusese repusă pe tapet cu mai multă forță la 1898. Încă de la apariția în spațiul public românesc, proiectul omagierii lui Mihail Kogălniceanu era prezentat ca o datorie morală a întregii națiuni române față de memoria acestuia. Prima solicitare publică de sprijinire a acestui demers era făcută de un comitet executiv la 10 octombrie 1898, din care făceau parte Neculai Culianu, rector al Universității, Petru Poni, vicepreședinte al Comitetului, Theodor Burada, prim președinte al Curții de Apel, generalul Leonida Iarca, comandant al Corpului 4 de armată, A. D. Xenopol, C. Botez, Petru Misir, decan al Baroului, A. B. Brandea, director al Liceului Național, C. Penescu, prefectul poliției Iași, A. C. Cuza, profesor și publicist¹⁴. Adresantul era administratorul financiar al județului Neamț căruia i se amintea contribuția adusă de Mihail Kogălniceanu la formarea și modernizarea statului român. Inițiatorii și susținătorii proiectului din acel moment erau ferm convinși de faptul că nu putea exista vreun român care să nu contribuie la un gest ce se dorea a fi unul reparator față de Mihail Kogălniceanu. În timp, avea să se demonstreze că așteptarea lor constituia expresia unui optimism exagerat și că oricât de mult s-ar fi făcut apel la formule deja clasice precum „Iașul – a doua capitală a României”, „Iașul – leagăn al Unirii”, ideea construirii unui monument pentru Mihail Kogălniceanu nu a fost urmată de o reacție de solidaritate generală.

Diferitele dificultăți organizatorice întâmpinate de Comitetul așezat, dar și greutatea strângerii fondurilor necesare, contribuiau desigur la structurarea echipei organizatorice în diferite formule, din care după bunul obicei al epocii nu puteau lipsi reprezentanții a două instituții simbol, Universitatea și Mitropolia Moldovei. Aceasta era, de altfel, explicația pentru care din rândurile Comitetului pentru ridicarea statuii lui Kogălniceanu, la 7 decembrie 1909, făceau parte Mitropolitul Moldovei, rectorul Universității, alături de profesorii deja cunoscuți mediului academic ieșean precum Petru Poni, Theodor Burada, Principesa Moruzzi, A. D. Xenopol, A. C. Cuza, și, nu în ultimul rând, primarul orașului Iași, Nicolae Gane¹⁵.

¹³ *Mișcarea*, Iași, nr. 200, 14 septembrie 1911, p. 3.

¹⁴ Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 4.

¹⁵ Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 32.

Profesorilor li se rezerva un loc important, nu doar în comitetul organizatoric, ci și în acela de colectori ai sumelor necesare ridicării statuii fostului prim ministru al Principatelor Române. Modalitatea prin care cadrele didactice de la Universitatea ieșeană urmau să ducă la îndeplinire o asemenea misiune era aceea a susținerii unor conferințe publice pe diferite teme, la capătul cărora celor prezenți avea să li se solicite donarea unor sume de bani. Cel căruia îi aparținea o asemenea inițiativă era chiar rectorul universității, Gh. Bogdan. Pentru a nu rămâne nici un semn de îndoială asupra motivelor pentru care se considera necesar un asemenea gest al urmașilor lui Mihail Kogălniceanu, rectorul invoca, în epistola sa către profesorii de la care aștepta un sprijin real în sensul amintit, contribuția lui Mihail Kogălniceanu la „ridicarea țării noastre”, scopul ridicării unei statuii de bronz fiind acela „de perpetuare a memoriei acestui ilustru barbat”. Rectorul Jubileului – 50 accentua, dincolo de motivațiile înălțării statuii-simbol, pe propriile simțăminte de recunoștință față de marele bărbat de stat¹⁶.

Reluată cu mai multă energie la începutul anului 1910, operațiunea de ridicare a unei statui în memoria lui Mihail Kogălniceanu întâmpina mai multe dificultăți, dintre care cea financiară ocupa locul cel mai important, deși întreaga problemă era prezentată ca fiind una de manifestare a recunoștinței întregii națiuni față de cel care „mai bine de o jumătate de secol i-a încălzit cu focul patriotismului lui”. Într-o încercare de immortalizare a tuturor faptelor ce erau invocate apăsătoare, ideea ca basoreliefurile să reprezinte marile momente la care Kogălniceanu contribuise¹⁷. Devenită tot mai populară, ideea omagierii publice a lui Kogălniceanu suscita un anumit interes și în rândul sculptorilor vremii. Dacă sugestia basoreliefurilor aparținea lui Filip Marcu, artist și profesor la Școala Superioară de Arhitectură ce-și anunța la, 24 februarie, nu doar disponibilitatea de a realiza o lucrare de o asemenea anvergură, ci și operațiunile concrete pe care le va efectua¹⁸, nu peste mult timp sosea pe adresa Comitetului de Subscripție o nouă ofertă din partea lui Constantin Bălăcescu, sculptor, profesor la Școala de Arte Frumoase din Iași. Printre realizările sale se aflau și bustul lui Tudor Vladimirescu din Târgu Jiu, monumentul lui Mircea cel Bătrân din Tulcea, monumentul lui Treboniu Laurian din București, bustul Regelui Carol I din Turnu Severin. Calitățile artistului erau dovedite și prin premiul obținut la Academia de Belle Arte din Veneția, Milano, și la expoziția internațională din Paris¹⁹. În primăvara anului 1910 A. D. Xenopol și Teodor Burada au primit

¹⁶ Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 33.

¹⁷ Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 4.

¹⁸ Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 11.

¹⁹ Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 14.

oferta maestrului Clemente Santalena, specialist în prelucrarea pietrei și a marmurei, pentru a executa soclul și postamentul monumentului²⁰.

La nivelul țării, reacțiile de solidaritate au luat forme diferite. Se oferea, bunăoară, piatra pentru statuia unuia „din cei mai de seama bărbați ai țării”²¹. Președintele Comitetului primea scrisori și schițe care sugerau implicarea lui Mihail Kogălniceanu în reformarea societății românești²². Omagierea lui Kogălniceanu lua forme diverse, precum includerea imaginii sale pe unul din cele opt timbre jubiliare pregătite să apară cu ocazia aniversării universității ieșene. Alăturarea lui Kogălniceanu Regelui Carol I și Reginei, Prințului și Prințesei moștenitoare, lui Cuza și doamnei Elena era o plasare simbolică într-o galerie de personalități²³.

Pornind de la imaginea pe care o aveau asupra fostului om politic, personaje precum colonelul Constantin Langa cerea să nu se ridice statuia cu suma mica ce se adunase până în acel moment, pentru că, astfel, „chiar patriotica voastră inițiativă și-ar pierde din valoarea sa”. Fără să o spună explicit, ofițerul român cerea, într-un fel, ca toți cei care beneficiaseră de reformele din timpul domniei lui Cuza să sprijine acum o astfel de acțiune. Intuind că prin acțiuni de mare amploare, precum se aștepta să afie inaugurarea statuii lui Kogălniceanu, puteau fi lezate anumite orgolii, Langa simțea nevoia să omagieze, în acest context, și gloria Regelui Carol I, în domnia căruia România devenise un stat respectat de toată Europa. Opinând că statuia trebuia să fie, prin monumentalitate, potrivită cu faptele lui Mihail Kogălniceanu, colonelul Langa trimitea un avertisment Comitetului de Subscripție privitor la siguranța banilor colectați, pentru a nu se repeta întâmplarea nefericită din 1891, când o acțiune similară a eșuat ca urmare a gestului condamnatibil săvârșit de un membru al Comitetului care și-a însușit o sumă de bani²⁴.

Cel puțin ciudat, comparativ cu situația celorlalți lideri politici ce fuseseră omagiați în anii precedenți, este absența oamenilor politici din acțiunea de strângere a fondurilor necesare ridicării unui asemenea monument. Chiar dacă nu știm cum s-a soldat solicitarea rectorului Bogdan către profesorii Universității

²⁰ Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 15-16.

²¹ Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 44 verso.

²² Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 11.

²³ Pe 23 iunie 1910 era semnat un acord între rectorul Universității din Iași și Fany Șaraga, proprietar al Editurii Autorii Români din Iași pentru imprimarea timbrei. Întreaga acțiune urma să se facă sub controlul unui reprezentant al Direcției Generale a Poștelor și al unui reprezentant al doamnei Șaraga (Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 30).

²⁴ Consiliul Comunal Iași dăduse, încă din 5 iulie 1891, suma de 2000 lei pentru statuia lui Mihail Kogălniceanu, primar fiind chiar Constantin Langa. Acum tot el oferea încă 1000 lei din fonduri proprii (Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 76, 3 ianuarie 1910).

de a se implica și ei în acțiunea de stringere de fonduri²⁵, important era începutul manifestării unei anumite solidarități, cel puțin regionale, cu proiectul care-și propunea evocarea într-un mod aparte a personalității lui Mihail Kogălniceanu. În aprilie 1910, profesorul C. Climescu, în calitate sa de casier al Comitetului, era autorizat să ridice de la casieria Casei de Depuneri și Consemnațiuni mai multe sume ce se adunaseră începând cu anul 1898, printre deponenți aflându-se rectorul Gh. Bogdan, A. D. Xenopol, A. Teodoreanu²⁶, gestul lor fiind urmat și de alte notabilități. Un semn important al ecolului pe care îl avea încă numele lui Kogălniceanu în rândul românilor obișnuiți venea din partea mai multor comune din județul Neamț, care trimiteau la Iași, prin intermediul Prefecturii, suma de 275 de lei pentru statuia ce urma să se ridice în fața noului Palat Universitar de la Copou²⁷. Fără să fi fost vorba de dispoziții oficiale, CEC-ul și Biserica Ortodoxă se implicau activ în strângerea de fonduri. După ce pe 23 iunie 1910, Consiliul de conducere al CEC hotărâ să acorde, pentru statuia lui Kogălniceanu, suma de 800 de lei adunată prin subscripție publică²⁸, Mitropolia Moldovei și Bucovinei anunța, la 13 septembrie 1910, colectarea unei sume de 720 de lei, adunată cu ajutorul eparhiilor din subordine²⁹. Implicarea bisericii se datora, cu siguranță, și cooptării a doi preoți în Comitetul format pentru inaugurarea statuii lui Mihail Kogălniceanu, dar și faptului că încă de la sfârșitul lui 1909 Mitropolitul primea din partea rectorului Universității propunerea de a fi președinte de onoare al Comitetului³⁰, din care mai făceau parte, pe lângă cei trei profesori deja menționați, și Petru Poni, Th. Burada, C. Climescu, D. Cădere, P. Pașcanu, A. D. Xenopol³¹ etc. Rectorul trimitea și mitropolitului o sută de liste de subscripție în vederea strângerii de fonduri pentru statuia lui Kogălniceanu, încă din decembrie 1909³².

²⁵ Rectorat, dosar 747/1909-1910, f. 60.

²⁶ Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 56-67, 28 aprilie 1910. Secretarul comisiei C. Climescu anunță la 27 aprilie 1910 ridicarea unei sume de 1000 lei de la Banca Națională din București pentru statuia lui Mihail Kogălniceanu (Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 35). Tot C. Climescu anunță și primirea unei sume de 1160 lei de la rectorul Bogdan (Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 36).

²⁷ Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 62, primit la 18 iunie 1910.

²⁸ Secretarul Comisiei C. Climescu anunța că a primit de la Casa de Depuneri suma de 800 de lei prin rectorul Gh. Bogdan, în Rectorat, dosar 749/1909-1910, f. 37.

²⁹ Rectorat, dosar 743/1909-1910, vol. II, f. 184, 13 septembrie 1910; f. 186, 11 septembrie 1910.

³⁰ Rectorat, dosar 752/1909-1910, f. 46, 31 decembrie 1909; Rectorul anunța pe mitropolit că a decis să îl numească președinte de onoare al acestui comitet pentru ridicarea unei statuii lui Mihail Kogălniceanu, în Rectorat, dosar 752/1909-1910, f. 44, 30 decembrie 1910.

³¹ Rectorat, dosar 748/1909-1910, f. 19, 5 mai 1910.

³² Rectorat, dosar 752/1909-1910, f. 44, 30 decembrie 1909.

Privită în ansamblu, întreaga acțiune părea să fie mai degrabă acceptată, decât susținută de autoritățile statului român, în condițiile în care rectorul trimitea mai multe depeșe primarului orașului Iași pentru a nu cere taxele obișnuite unei inițiative private a fraților Remeder³³, a căror firmă de construcții se angaja să suporte cheltuielile pentru realizarea fundației statuii lui Mihail Kogălniceanu³⁴. Pe 23 iunie 1910, Gh. Bogdan cerea profesorilor Universității ieșene desemnarea a patru reprezentanți care să țină cuvântări la inaugurarea statuii lui Kogălniceanu³⁵. În primăvara anului 1910, membrii Comitetului au acceptat, prin consens, ca statuia să fie executată de sculptorul Rafael Romanelli³⁶ și au făcut toate diligențele pentru ca inaugurarea să aibă loc cât mai curând. Primul demers s-a îndreptat către guvern, care a dezamăgit atât prin momentul reacției, cât și prin contribuția bănească, în valoarea de o sută de lei³⁷. Onorabil a fost răspunsul primăriei orașului București, care a virat în contul prenumerației suma de 4000 de lei. Gestul făcut de edilii bucureșteni a fost răsplătit de rectorul Universității din Iași printr-o invitație la festivitatea de dezvelire a statuii³⁸. Nedorind să lase nici un amănunt la voia întâmplării, conducerea Universității discuta, încă din vara anului 1910, și despre profesorii care urmau să țină discursuri, unul dintre ei fiind A. D. Xenopol, desemnat de conducerea Facultății de Filosofie și Litere³⁹.

Primavara anului 1911 readucea, odată cu discuțiile despre jubileul Universității și problema inaugurării statuii lui Kogălniceanu. Inițiativa de a lega simbolic cele două evenimente apăruse și din dorința factorilor decizionali ieșeni de a asigura participarea familiei regale alături de profesori și oficialii străini. Unii dintre ei și-au dorit chiar rezervarea unor locuri speciale la spectacolul ce urma să aibă loc în fosta capitală a Moldovei, în fața Teatrului Național, unde trebuia să fie amplasată chiar o scenă specială⁴⁰. Jubileul era programat, potrivit discuțiilor din acel moment, între 3 și 6 octombrie 1911.

³³ I se cerea primarului autorizația de a ridica statuia lui Mihail Kogălniceanu, amintindu-se că monumentul era o operă națională în memoria unui mare român, motiv suficient de bun pentru a se cere o scutire de taxe venită chiar din partea rectorului Universității (vezi, Rectorat, dosar 749/1909-1910, f. 59, 22 iunie 1910).

³⁴ Frații Remeder, firma de construcții publice, anunța rectoratul Universității Cuza că este dispusă să realizeze fundația monumentului Kogălniceanu în mod gratuit (Rectorat, dosar 749/1909-1910, f. 72, 19 iunie 1910).

³⁵ Rectorat, dosar 749/1909-1910, f. 23.

³⁶ Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 69, 1 martie 1910.

³⁷ Rectorat, dosar 743/1909-1910, f. 117, 8 iulie 1910.

³⁸ Rectorat, dosar 750/1909-1910, f. 11, 3 noiembrie 1910.

³⁹ Rectorat, dosar 750/1909-1910, f. 76, 21 iunie 1910.

⁴⁰ Rectorat, dosar 746/1909-1910, f. 14, 10 martie 1910; f. 31, 19 martie 1911.

Inaugurarea statuii lui Mihail Kogălniceanu

La fel ca și în cazul altor acțiuni publice și de această dată autoritățile române nu doreau să lase nimic la voia întâmplării, motiv pentru care au redactat un amplu program al manifestărilor ce devenea public la 17 septembrie cu ajutorul ziarului *Opinia*⁴¹. Ceea ce era evident din simpla parcurgere a textului, apărut mai întâi în ziarul ieșean amintit, era faptul că întregul spectacol fusese astfel conceput încât să asigure o vizibilitate maximă Regelui și familiei sale. Dovada cea mai clară a faptului că așa stăteau lucrurile era chiar primirea făcută Regelui și Reginei pe 25 septembrie la sosirea în gara din Iași, urmată de deplasarea la Mitropolie și oficierea aici a unui *Te Deum* de către Mitropolitul Moldovei⁴². Au urmat dejunul de la Palat, spectacolul de artificii din Copou și retragerea cu torțe. Organizatorii ieșeni doreau, prin toate aceste manifestări, să asigure prezența Regelui Carol I în cât mai multe medii sociale, motiv pentru care întâlnirile private, precum cele de la Universitate, din 26 septembrie, erau urmate de participări la acțiuni publice de mare amploare (de exemplu, întrecerile hipice de pe hipodromul de la Abator)⁴³.

Spre deosebire de inaugurările statuilor celorlalți lideri politici de la începutul secolului al XX-lea, evenimentul din 28 septembrie, ce urma să arate recunoștința societății românești față de Mihail Kogălniceanu, nu era unul distinct, ci făcea parte dintr-un ansamblu de acțiuni menite să marcheze jubileul Universității din Iași. Dacă privim cu atenție la câte eforturi făcuseră autoritățile centrale și locale pentru marcarea jubileului primei Universități a țării, comparativ cu inaugurarea statuii lui Kogălniceanu, putem spune că primul eveniment ocupa un loc central în timp ce al doilea juca un rol secundar. Cu toate acestea, era evident că autoritățile locale nu priveau chiar cu indiferență ridicarea statuii lui Mihail Kogălniceanu. Primarul Iașului, D. A. Greceanu, trimitea în august 1911 Comitetului o listă pentru o subscripție și pentru o medalie care să aibă pe o parte chipul lui Cuza și al lui Kogălniceanu, iar pe a partea a doua un pergament cu un cuvânt din partea Regelui Carol I: „popoarele se onorează pe ele însele când păstrează și înconjoară cu dragoste memoria marilor lor patrioți”⁴⁴. Sumele trebuiau trimise până pe data de 16 octombrie 1911, aceasta urmând să fie singura medalie oficială legată de acest eveniment.

Constatările de mai sus sunt susținute, printre altele, și de mobilizarea făcută de organizatori, care doreau prin toate acțiunile pregătite să aducă nu doar un

⁴¹ *Opinia*, Iași, nr. 1400, 17 septembrie 1911, p. 3.

⁴² *Mișcarea*, Iași, nr. 211, 27 septembrie 1911, p. 3.

⁴³ *Opinia*, Iași, nr. 1400, 17 septembrie 1911, p. 3.

⁴⁴ Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 27.

omagiu lui Mihail Kogălniceanu, prin inaugurarea statuii sale, sau Universității ieșene, ci orașului Iași. Curse de cai, balul organizat la Teatru, devenit tradițional, deschiderea festivă a cursurilor universitare, concursurile hipice⁴⁵ etc. arătau că în ciuda unei decăderi economice evidente comparativ cu perioada de dinainte de 1859, fosta capitală a Moldovei rămăsese un oraș viu, cu o viață socială dinamică. Ca un semn al recunoașterii locului pe care orașul îl ocupa încă în plan național era și prezența la toate manifestările ce urmau să aibă loc a unor reprezentanți ai instituțiilor similare din țară și străinătate, dar și politicieni sau trimiși ai puterilor europene⁴⁶. Evident că de la o asemenea sărbătoare nu puteau lipsi liderii politici români, mai ales cei aflați în poziții guvernamentale⁴⁷. Unii demnitari au simțit nevoia să-și motiveze absența, precum ministrul agriculturii, care își anunța plecarea în străinătate pentru a petrece un concediu în perioada 26-29 septembrie, ceea ce îl împiedica să fie prezent la inaugurarea statuii și la jubileul Universității⁴⁸.

Inaugurarea statuii lui Mihail Kogălniceanu era prefigurată și de pelerinajul din 26 septembrie, organizat împreună cu un parastas la mormântul acestuia. Cu o zi înainte de dezvelirea statuii urma să aibă loc o conferință în cadrul Universității, susținută de profesorul A. C. Cuza, sugestivă prin însăși titlul ei, *Rolul studențimii în epoca de regenerare*, care trimitea la perioada în care activase fostul liberal căruia urma să îi fie dedicat monumentul din Iași⁴⁹.

Prezenți la toate manifestările din Iași, reprezentanții familiei regale nu puteau lipsi tocmai de la ceremonia dezvelirii statuii lui Mihail Kogălniceanu. Liderii liberali ai momentului, conduși de I. I. C. Brătinau aveau să participe și ei la marea sărbătoare alături de Regele Carol I și de principele moștenitor Ferdinand. Ceea ce devenea surprinzător în acest context era gestul inexplicabil pe care avea să-l săvârșească nimeni altul decât suveranul român, care chiar în aula Universității, cu ocazia deschiderii cursurilor, nu amintea nimic despre contribuția lui Mihail Kogălniceanu și Alexandru Ion Cuza⁵⁰ la fondarea și

⁴⁵ *Opinia*, Iași, nr. 1400, 17 septembrie 1911, p. 3.

⁴⁶ *Ibidem*, nr. 1404, 22 septembrie 1911, p. 2.

⁴⁷ P. P. Carp, Al. Marghiloman, N. Filipescu, C. C. Arion, B. Șt. Delavrancea și Nenițescu (*Ibidem*, nr. 1404, 22 septembrie 1911, p. 2).

⁴⁸ Rectorat, dosar 767/1911, f. 427.

⁴⁹ „Mișcarea”, Iași, nr. 209, 25 septembrie 1911, p. 3.

⁵⁰ În ciuda sincopei lui Carol I, un semn de recunoștință pentru memoria lui Alexandru Ioan Cuza venea chiar în 1910 când se trimitea o scrisoare de mulțumire din partea membrilor Comitetului de inaugurare a statuii lui Mihail Kogălniceanu către un exponent al guvernului pentru suma de bani de 300.000 dată de Camera Deputaților în vederea ridicării unei stuii dedicată unirii. Propunerea prevedea ca grupul să fie dominat de figura lui Alexandru Ion Cuza, în Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”. Facultatea de

dezvoltarea Universității. Atitudinea aceasta a monarhului român era cu atât mai surprinzătoare dacă ținem cont de faptul că regele Carol I obișnuia în mod frecvent, în momente precum cele desfășurate la Iași, să invoce numele și personalitatea predecesorilor săi. Fără să știm motivele pentru care suveranul adoptase tocmai acum o asemenea atitudine, credem că gestul Regelui Carol I a contribuit la o creștere a tensiunii existente deja în toamna anului 1911 la Iași. Sursele acestei tensiuni veneau nu doar din zona politică, ci și din cea universitară. Rectorul Universității, Gh. Bogdan, simpatizant al Partidului Conservator, acumulase în primele luni ale anului 1911 o adversitate deosebită din partea a numeroși universitari. Nume importante ale vieții academice ieșene, dar și apropiate de mediul politic, mai precis de cel al Partidului Conservator Democrat, profesorii Petru Poni, A. D. Xenopol, M. Cantacuzino, C. Stere, C. Climescu, P. Bujor⁵¹, îi reproșau rectorului acte de corupție și crearea la nivelul prestigioasei instituții ieșene a unui mediu clientelar. Modalitatea lor de reacție față de ceea ce ei considerau a fi un șir întreg de abuzuri avea să fie neparticiparea la mult așteptatul jubileu⁵². Ținând cont nu doar de greutatea numelor celor care formulau astfel de reproșuri, dar și de faptul că prin intermediul unor ziare precum *Opinia* se asigura punerea în circulație a unor asemenea afirmații, putem spune că Gh. Bogdan avea cu adevărat o situație deosebit de delicată într-un moment care trebuia să fie unul al concordiei. Relația dintre corpul profesoral și rectorul Gh. Bogdan nu fusese tot timpul atât de încordată. Acest lucru este dovedit de implicarea unor membri din cadrul Comitetului ridicării statuii, acum aflați între contestatari, într-o serie de inițiative, precum cele care au dus la atribuirea edificării soclului sculptorului Clemente Santalena, Th. Burada și A. D. Xenopol fiind autorizați să avanseze suma de 2000 lei⁵³.

Contestatarii ignorau până și realitatea potrivit căreia Gh. Bogdan încercase să rezolve, prin diferite modalități, problema lipsei fondurilor necesare inuagurarii statuii lui Mihail Kogălniceanu⁵⁴. Dar, faptul că în septembrie 1910 mulțimea fraților Ramider pentru că acceptaseră să realizeze *pro bono publico*

Filosofie și Litere (în continuare: Facultatea de Filosofie și Litere), dosar 69, 1909-1910, f. 1.

⁵¹ Facultatea de Litere anunța la 21 iunie 1910 că în ședința din 16 iunie 1910 fusese desemnat A. D. Xenopol ca reprezentant al ei pentru a ține o cuvântare la inaugurarea statuii lui Mihail Kogălniceanu (Facultatea de Filosofie și Litere, dosar 70/1909-1910, f. 140).

⁵² *Opinia*, Iași, nr. 1407, 25 septembrie 1911, p. 1.

⁵³ Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 78.

⁵⁴ Gh. Bogdan cerea profesorilor Universității să țină conferințe în teritoriu la sfârșitul cărora să strângă bani pentru statuia lui Mihail Kogălniceanu. A. C. Cuza a ținut conferințe la Fălticeni, A. D. Xenopol la Craiova, I. Găvănescul la Pitești, Paul Bujor la Constanța (Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 82).

fundația statuii⁵⁵ era o dovadă a modului în care au fost depășite aceste greutăți. Comitetul și-a indeplinit onorabil misiunea, dacă avem în vedere faptul că se colectase în total suma de 36.424 lei și se cheltuisese doar 33.251, incluzând aici și inaugurarea. După efectuarea tuturor plăților rămânea suma de 2.600 de lei care era depusă la banca Iașilor, urmând să fie folosită pentru eventuale reparații⁵⁶. Acest bilanț financiar pozitiv a fost posibil grație mobilizării unui mare număr de donatori din capitala Moldovei, între care profesorul A. D. Xenopol, senatorul A. Vizanti, P. Missir, decanul baroului, Vasile Pogor, director la Creditul Urban, Gheorghe Radu, dirigentele Telegrafului, Dimitrie Cotescu, șeful Vămii, Ion Averescu, A. C. Cuza⁵⁷.

Așa cum s-a arătat mai sus, tensiunea din momentul inaugurării statuii lui Mihail Kogălniceanu⁵⁸ a atins cote înalte, mai ales dacă luăm în calcul și faptul că nu doar profesorii universității ieșene îl contestau pe rectorul Gh. Bogdan, ci și lideri politici ai Partidului Național Liberal și ai celui Conservator-Democrat din localitate. Colportând acuzații similare, reprezentanții celor două partide au decis să protesteze prin boicotarea festivităților care urmau să aibă loc⁵⁹. Realizând că prin lipsa de la manifestări se puneau oarecum în afara jocului politic, liderii liberali anunțau, printr-un comunicat, că intențioanu totuși să ia parte doar la primirea familiei regale în gara din Iași și la dezvelirea statuii lui Mihail Kogălniceanu. La fel ca și în alte ocazii, conservator-democrații adoptau și de această dată o poziție similară cu aceea a liberalilor⁶⁰.

Regele Carol I a urmărit, la rândul său, să se poziționeze în raport cu aceste atitudini politice. Avantajați în mod evident, ca exponenți ai guvernării, de organizarea serbărilor într-un cadru oarecum izolat de mediul politic, așa cum era cel al jubileului Universității din Iași, conservatorii conduși de P. P. Carp se vedeau puși în dificultate de perspectiva sosirii în localitate a lui I. I. C. Brătianu. Un lider politic de anvergura acestuia putea deturna atenția publicului care urma să asiste la evenimentul din 28 septembrie, în detrimentul conservatorilor, care erau totuși principalii organizatori ai jubileului. Încercând să-l țină și pe suveran departe de zbuciumul politic, liderul conservator sugera

⁵⁵ Rectorat, dosar 754/1909-1910, f. 42, 29 septembrie 1910.

⁵⁶ Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 72.

⁵⁷ Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 55-63.

⁵⁸ Statuia lui Mihail Kogălniceanu era operă a sculptorului italian Raffaello Romanelli (Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 69). Comitetul ridicării statuii hotărâ să se facă lucrarea la Romanelli Rafael din Florența (Rectorat, dosar 757/1909-1910, f. 74), după o deliberare în cadrul căreia fusese luate în calcul și nume precum sculptorul Dumitru Pavelescu, care studiasse în Italia și care lucrase la bustul lui Nicolae Filipescu.

⁵⁹ *Opinia*, nr. 1407, 25 septembrie 1911, p. 3.

⁶⁰ *Ibidem*.

Regelui Carol I să nu-și mai rostească discursul la momentul inaugurării statuii, deși acesta fusese prevăzut în program⁶¹. Faptul că suveranul a acceptat o asemenea solicitare era expresia unei opțiuni vizând o oarecare apropiere de gruparea conservatoare, chiar dacă aceasta se făcea cu prețul sacrificării memoriei fostului prim-ministru al Principatelor Române.

Concluzii

Privit în ansamblu, evenimentul supus aici analizei apare ca rodul unei negocieri, dar poate fi apreciat și ca un gest reparatoriu, dacă luăm în calcul unele intervenții din presă care exprimau sentimente de vinovăție față de modul în care fusese tratat Mihail Kogălniceanu după 11 februarie 1866.

De acum putem spune că la nivelul anului 1911, factorii decizionali erau puși în situația de a găsi soluții pentru ca lupta politică să nu ducă la dispariția oricărui interes pentru manifestări publice de tipul celei care face obiectul acestui studiu. Mobilizarea care a avut loc, atât din partea autorităților locale, cât și a celor centrale reprezintă un argument în favoarea afirmației de mai sus. Reținerea celor din opoziție de a participa la astfel de acțiuni era însoțită de tendința puterii de a se legitima, prin organizarea unor asemenea manifestări, în fața electoratului, considerând că poate profita de pe urma capitalului de simpatie de care se bucurau personaje precum Mihail Kogălniceanu devenite istorice. Antiteza dintre grupările aflate la putere și în opoziție iese în evidență și prin faptul că în timp ce guvernanții încercau să se plaseze cât mai mult în apropierea unui personaj intrat deja în panteonul național precum Kogălniceanu⁶², pentru a obține o victorie de conjunctură, ceilalți invocau moștenirea aceluiași om politic cu scopul de a-i denigra pe decidenții politici contemporani. Nemulțumirea exprimată voalat de liberali era determinată de faptul că, neparticipând la luarea deciziilor privitoare la organizarea ceremoniilor legate de inaugurarea statuii lui Mihail Kogălniceanu, se vedeau excluși de la beneficiile politice care decurgeau de pe urma evenimentului. Opoziția știa foarte bine că, în condițiile unei puternice contestații, grupul aflat în posesia puterii va stabili regulile jocului în așa fel încât toate profiturile de imagine să îi aparțină⁶³. Criticați chiar din interiorul familiei lor politice, conservatorii conduși de P. P. Carp intuiau că menținerea la putere nu se putea face doar organizând și câștigând alegeri. Pentru a obține credibilitate era nevoie de o diversificare a

⁶¹ *Ibidem*, nr. 1415, 4 octombrie 1911, p. 3.

⁶² *Luceafărul*, nr. 21, 1911, 1 noiembrie 1911, p. 490.

⁶³ C. Sălăvăstru, *Discursul puterii*, Iași, Editura Institutul European, 1999, p. 39.

formelor și mecanismelor de legitimare⁶⁴. Retorica politică trebuia dublată de realizări notabile și fapte memorabile. Inaugurarea statuii lui Mihail Kogălniceanu și marcarea a cincizeci de ani de la înființarea Universității din Iași, așteptată în mod real de ieșeni și nu numai, oferea ocazia guvernanților de a utiliza un simbol național în propriul folos. Pentru conservatori, dar și pentru Regele Carol I, ceremonia inaugurării statuii era mijlocul cel mai nimerit pentru consolidarea legitimității politice. Aceasta avea să se facă evocând un personaj politic, revendicat deopotrivă de moldoveni, cât și de întreaga societate, ceea ce întărea impresia de coeziune și sprijin popular pentru cei care organizau evenimentul. Măsura în care această strategie a dat rezultatele scontate de conservatori avea să se vadă în anii următori. Dacă luăm în considerare sporirea contestărilor și apoi părăsirea guvernării de către P. P. Carp, în martie 1912, putem conchide că „planul” nu a reușit.

*A Moment of Political Reconciliation?
Notes on the Inauguration of Mihai Kogălniceanu's
Statue of Iași*

(Summary)

Keywords: University, statue, political elite

During the second half of the 19th century, the Romanian political leaders adopted the Western practice of raising statues meant to mark the activity of significant politicians. Since the end of the century local authorities and national leaders entered a serious symbolic competition for the creation of such monuments. The entire deployment around the inauguration of a statue revealed the promoters' intention of raising image capital due to the association with the celebrated character. This also happened in the autumn of 1911, on the inauguration of Mihail Kogălniceanu's statue in front of the University Palace in Iași. The moment coincided with the 50th anniversary of the founding of this academic institution, seen as a compensation for the fact that the city of Iași had lost its status of capital after the union in 1859 between Moldavia and Wallachia.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 43.

The character who was to be honored had had an extremely important role in the founding of the first modern Romanian university, as in the autumn of 1860 he was the Minister of Education in the new state. Regarding Mihail Kogălniceanu's political activity, the contemporaries wanted to express their gratitude for the one who, as prime-minister, seconded Prince Alexandru Ioan Cuza in the reforms adopted after the union of the Romanian Principalities. In 1911, when the statue was inaugurated in Iași, the main Romanian politicians were Petre P. Carp, leader of the Conservative Party which held the power, I. I. C. Brătianu, leader of the National Liberal Party which was in opposition and King Carol I, a constitutional monarch and the guarantor of political equilibrium. The statue's unveiling reunited all these political personalities, but the greatness of the honored one did not allow the power to acquire exclusively the symbolic earnings from the event.

Asociaționism cultural și academic în perioada interbelică: Reuniunea Femeilor Creștine din Cluj, 1925-1931

ANA-MARIA STAN

Cuvinte cheie: asociaționism, elită, naționalism, studenți

I. Argument:

După unirea Transilvaniei cu România, peisajul social și cultural al acestei provincii a suferit transformări semnificative, deoarece intrarea sub administrarea autorităților de la București a impulsionat pătrunderea elitei românești în mediul urban și totodată în activitatea acesteia, echilibrând treptat raportul de forțe dintre români și maghiari. Prin înființarea Universității românești din Cluj, începând din toamna lui 1919¹, orașului de pe Someș i s-a conferit statutul de „capitală culturală” românească a Transilvaniei, fapt care s-a reflectat imediat și în plan public.

Astfel, dacă în 1920 populația clujeană se cifra la 85.509 persoane, dintre care 29.644 erau români, 42.168 erau maghiari și 10.638 evrei etc., în anul 1930 se înregistra un total de 103.840 locuitori, dintre care 37.029 erau de naționalitate română, 48.271 de naționalitate maghiară, iar 13.094 erau de evrei². Membrii corpului academic, alături de alți numeroși intelectuali români care s-au stabilit la Cluj după Unire³, au constituit un nucleu foarte dinamic, din ce în ce

¹ Pentru înființarea universității românești din Cluj vezi: Marcela Sălăgean, *Universitatea din Cluj între 1919-1944*, în Ovidiu Ghitta (coord.), *Istoria Universității Babeș-Bolyai*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2012, p. 127-165; Vasile Pușcaș (coord.), *University and society*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999, p. 64-115 și p. 124-129; Onisifor Ghibu, *Universitatea Daciei Superioare*, București, Atelierele Grafice Cultura Națională, 1929, p. 27-60.

² Apud Varga E. Árpád, *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (1850-1992)*, informații demografice accesibile online la <http://varga.adatbank.transindex.ro/?pg=3&action=etnik&id=5290> (3 mai 2012). Pentru anul 1930 s-au utilizat datele care consemnează naționalitatea și nu limba maternă a locuitorilor Clujului, între cele două tipuri de înregistrări statistice existând mici diferențe. Pe lângă aceste grupuri etnice, mai erau înregistrate în oraș și altele, nemenționate însă în studiul de față.

³ Cei mai mulți români au venit la Cluj dinspre București, Iași și Brașov. În legătură cu prezența brașovenilor, în special a absolvenților de la Liceul Andrei Șaguna, care au devenit cetățeni ai Clujului în perioada interbelică (vezi, Ana-Maria Stan, „Maiaul brașovenilor

mai influent, atât în viața comunității locale, cât și a întregii regiuni înconjurătoare. Ei și-au exprimat pozițiile de cetățeni și de profesioniști prin intermediul unei pleiade de organizații, care au conferit mediului social clujean calitate și varietate.

Cercetarea de față reprezintă un *studiu de caz*, care analizează evoluția uneia dintre structurile asociative ale elitei românești din Clujul interbelic, apărute în jurul Universității și ca răspuns la anumite probleme pe care le-a ridicat existența acestei instituții.

II. Statutele și componența Reuniunii Femeilor Creștine (R.F.C.)

Așa după cum îi indică și numele, societatea pe care o vom analiza este una cu o componentă preponderent feminină. Înființată la 15 februarie 1925 și primind calitatea de persoană juridică la 30 septembrie 1926, aceasta îngloba „în sânul ei pe cele mai distinse doamne române din Cluj”, care lucrau „cu tot dorul numai spre binele și propășirea neamului românesc”⁴. *Reuniunea Femeilor Creștine* se alătură celor peste 10 asociații locale conduse de femei⁵, distingându-se, însă, de la început prin obiective specifice și prin persoanele implicate.

a) Scopuri și obiective ale R.F.C.:

Într-adevăr, încă din expunerea de motive ce îi explica crearea, se face referire la situația socio-economică din deceniul trei, precum și la particularitățile Clujului ca oraș gazdă al unei Alma Mater: „într-un moment de dezorientare a tinerimii universitare, departe de familie, neglijată de profesorii și educatorii ei, trebuind să se zbată într-o societate amețită de vârtejul grijilor materiale, femeile care vegheau în umbră, simțind **că mai ales în noile ținuturi trebuie sprijinită orice inițiativă de muncă și cultură românească** [sublinierea noastră], au răspuns în număr mare unui apel ad-hoc...”⁶.

Anul universitar 1924-1925 reprezenta, de altfel, o primă etapă de bilanț pentru viața academică din Cluj, deoarece trecuse o jumătate de deceniu de la

«șaguniști» stabiliți la Cluj – o sărbătoare academică și culturală din perioada interbelică”, în *Țara Bârsei*, serie nouă, nr. 9, 2010, p. 136-146).

⁴ „Istoricul societății Reuniunii Femeilor Creștine”, în *Calendarul femeii-1927*, Cluj, Editura Carmen, 1927, p. 71.

⁵ Pentru o listă non-exhaustivă a societăților feminine și feministe din Clujul interbelic, vezi *Clujul, viața culturală românească*, Editura Ligii Culturale, secțiunea Cluj (cu ocazia Congresului Anual al Ligii, Cluj, 22-24 iunie 1929), p. 113-116.

⁶ „Istoricul societății...”, în *op. cit.*, p. 69.

începerea activității universității românești, iar rezultatele începeau să fie vizibile, atât în plan științific, cât și în privința organizării instituțional-administrative. Așa după cum afirma profesorul Onisifor Ghibu, primul specialist preocupat de istoria universității clujene, aceasta putea să stea „cu fruntea ridicată în fruntea tribunalului universal al Științei”, nivelul de dezvoltare atins depășind în multe privințe estimările inițiale⁷. Se reușise ca majoritatea catedrelor să fie ocupate de personal didactic bine pregătit, provenit din România, dar și din străinătate, proporția titularilor pe posturi fiind covârșitoare⁸. Fuseseră înființate institute, centre de cercetare și laboratoare care studiau domenii științifice de actualitate, multe fiind introduse pentru prima oară în structura universității clujene (istoria artei, speologie, igienă socială, bizantinologie, psihologie experimentală, biochimie etc.). De asemenea, numărul semnificativ al revistelor de specialitate care au început să fie tipărite aici – ca de ex. *Clujul Medical*, *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, *Dacoromania*, *Anuarul Institutului de Geografie* etc. – precum și al cursurilor și manualelor pentru studenți, dar și de alte articole și cercetări publicate de corpul profesoral în țară și străinătate, dovedeau seriozitatea comunității academice clujene⁹. Nici cooperarea științifică cu alte universități din Europa și din lume nu a fost neglijată, doar în anul 1924-1925 derulându-se șase vizite ale unor mari personalități francofone (patru profesori francezi și doi elvețieni)¹⁰.

Dacă funcționarea universității românești din Cluj și a personalului științific și administrativ intrase treptat pe un făgaș conform cu idealurile exprimate la momentul inaugurării din februarie 1920, condițiile de viață ale studenților au progresat mult mai lent.

⁷ Onisifor Ghibu, *Universitatea românească a Daciei Superioare. Cu prilejul împlinirii a cinci ani de activitate*, Cluj, Tipografia Viața, 1924, p. 19.

⁸ La începutul anului universitar 1924-1925 situația personalului didactic universitar de la Cluj se prezenta după cum urmează: Facultatea de Drept – 10 profesori titulari, 3 profesori agregati, dar și 6 catedre vacante; Facultatea de Medicină și Farmacie – 19 profesori titulari (18 la secția de medicină și 1 la secția de farmacie), 3 profesori agregati (la secția medicină), 3 conferențieri (2 la medicină și 1 la farmacie), numeroși șefi de lucrări, asistenți, preparatori; Facultatea de Litere și Filozofie – 21 de profesori titulari, 4 profesori agregati, 3 conferențieri și 2 lectori; Facultatea de Științe – 18 profesori titulari (17 români și unul din Franța – René Jeannel), 1 profesor detașat de la Universitatea din București, 3 profesori agregati, 2 conferențieri (unul român și unul francez) și numeros personal didactic ajutător. Datele au fost preluate din *Anuarul Universității din Cluj pe anul universitar 1924-1925*, Institutul de Arte Grafice Ardealul, Cluj, 1926 (am luat în considerare listele detaliate de la fiecare facultate și nu cifrele vehiculate în raportul rectorului Camil Negrea).

⁹ Apud Onisifor Ghibu, *Universitatea...*, 1924, p. 20-23.

¹⁰ *Anuarul Universității...1924-1925*, p. 8.

Deși se făcuseră eforturi considerabile pentru crearea de cămine și asigurarea de resurse financiare pentru studenții săraci care doreau să studieze la Cluj, problemele persistau. Această situație se repercuta vizibil asupra frecvenței la cursuri și seminarii, care era nesatisfăcătoare, în pofida cifrei mari de tineri înscriși la cele patru facultăți; spre exemplu, pentru anul 1923-1924 se înscrieseră un total de 2018 studenți, dintre care 960 la Drept, 533 la Medicină și Farmacie (472 la secția Medicină și 61 la secția Farmacie), 330 la Litere și 195 la Științe¹¹. Absenteismul ridicat îi nemulțumea pe profesori, însă nu puteau decât să îl consemneze și să îl explice tocmai prin „situația precară materială a studențimii și lipsa de cuartiruire [adică de cazare - n.n.] în orașul Cluj”¹². Un alt factor determinant pentru mediul studențesc clujean îl constituia prezența masivă a studenților minoritari, adesea mai înstăriți, ceea ce crea frecvent tensiuni și rivalități între diferitele grupuri de tineri; astfel, dacă în anul universitar 1919-1920 din totalul de 1871 de studenți înscriși în primul semestru erau 1288 de români, 281 de evrei, 225 germani și 77 maghiari, iar din cei 2152 de studenți înscriși în semestrul al doilea erau 1433 români, 428 evrei și 291 germani și maghiari¹³, în 1924-1925, din cei 2175 de studenți înscriși pe toată durata anului universitar doar 69,8% erau de naționalitate română, înregistrându-se 158 de evrei și 399 de maghiari și germani¹⁴. Nu trebuie uitat faptul că orașul Cluj a fost puternic zguduit în perioada 1922-1924 de mișcările studențești antisemite, pornite de la chestiunea disecției cadavrelor, procesul didactic fiind frecvent perturbat și întrerupt din cauza manifestațiilor și a revendicărilor lansate cu acest prilej¹⁵.

Având în vedere acest context complex, apariția și rolul *Reuniunii Femeilor Creștine* devin de importanță majoră. Asociația nu avea doar un caracter feminin, ci și unul tradiționalist, ba chiar ușor naționalist. Folosirea sintagmei *creștin* în titulatura ei echivala în fapt cu afirmarea, indirectă, a unor sentimente

¹¹ Onisifor Ghibu, „Universitatea din Cluj. Date statistice despre cei dintâi cinci ani de activitate a ei”, în *Societatea de mâine*, an II, nr. 45, 8 noiembrie 1925, p. 794.

¹² *Anuarul Universității din Cluj, anul școlar 1922-1923*, Imprimeria dr. Bornemisa, Cluj, 1924, p. 20.

¹³ *Anuarul Universității din Cluj. Anul I (1919-1920)*, Tipografia Institutului de Arte Grafice Ardealul, Cluj, 1921, p. 15.

¹⁴ *Anuarul Universității...1924-1925*, p. 8-9.

¹⁵ Pentru detalii privind revoltele studențești de la Cluj, vezi Maria Ghitta, „The 1922-1923 Student Revolt at Cluj University and Its Anti-Jewish Aspect”, în *Jews in Russia and Eastern Europe*, no. 1-2 (54-55), 2005, Jerusalem, p. 91-108; Idem, „Guerra dopo guerra. L'autunno 1922 all'Università di Cluj”, în Gheorghe Măndrescu și Giordano Altarozzi (ed.), *Războiul și societatea în secolul XX/Guerra e società nel XX secolo*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2007, p. 167-178.

antisemite și antimaghiare, lucru și mai evident după ce parcurgem statutele *Reuniunii*, care repetă la rândul lor, aproape obsesiv, acest cuvânt.

Existau practic trei mari direcții de acțiune pe care R.F.C.-ul și le fixase încă de la început și anume: „unirea sufletească a femeilor creștine din Cluj” (urmărea, așadar, crearea unei solidarități de gen, dar și a unei solidarități religioase, adică național-locale); apoi „ajutorarea studenților lipsiți de mijloace”¹⁶, mai precis a „studențimii creștine care se zbate azi în mizerie pentru a-și putea asigura un viitor cât de modest”¹⁷, (asistența socială în mediul universitar constituind, de altfel, principala preocupare a acestei organizații); iar în cele din urmă, dar nu pe ultimul plan, „sprijinirea industriei și comerțului creștin”, cu precădere a cooperației (avea în vedere, de fapt, încurajarea apariției unei elite economice și sociale românești în orașul Cluj și în Transilvania, unde la acea dată predominau comercianții și antreprenorii maghiari și/sau evrei). Erau obiective ambițioase și complexe, care necesitau aplicarea mai multor măsuri concrete pentru a putea fi duse la îndeplinire.

În privința dezvoltării comerțului și industriei, doamnele din *Reuniunea Femeilor Creștine* preconizau următoarele: să sprijine „micile prăvălii românești care se deschid în Cluj”, bineînțeles, utilizându-le cât mai des serviciile; să încurajeze „industria casnică” prin acțiuni precum purtarea în ocazii cât mai diverse a costumului național românesc, folosirea țeșăturilor populare – covoare, pânză de casă etc. – în gospodărie; să susțină anumite întreprinderi cu caracter comercial românesc, ca de exemplu *Consumul funcționarilor publici din Cluj*¹⁸.

Dacă pe latura economică strategia a fost definită încă din primii ani, în chestiunea ajutorării studenților, care forma de fapt nucleul activităților *Reuniunii*, metodele s-au diversificat treptat, adaptându-se la realitățile din teren. La început, adică în anii 1925-1927, membrele R.F.C. își propuseseră doar să înființeze o cantină studențească „unde să poată găsi o masă ieftină și bună studenții și studentele creștine din Cluj”¹⁹. După numai câțiva ani apar și alte servicii de asistență care erau furnizate de către asociație: studenții putea primi diferite tipuri de ajutoare materiale și morale (spre exemplu, li se plăteau o parte din taxele de școlarizare, din chirie, sau li se asigura un sejur într-o stațiune balneoclimaterică, cum ar fi Colibița din județul Bistrița). De asemenea, au

¹⁶ „Istoricul societății Reuniunii Femeilor Creștine”, în *Calendarul femeii-1927*, Cluj, Editura Carmen, 1927, p. 69-70.

¹⁷ „Activitatea societății Reuniunea Femeilor Creștine din Cluj pe anul 1929-1930”, în *Calendarul femeii-1931*, anul V, Cluj, Editura Carmen, 1931, p. 66.

¹⁸ „Istoricul societății Reuniunii Femeilor Creștine”, în *op. cit.*, p. 70.

¹⁹ *Ibidem*.

început demersuri și pentru înființarea unui cămin-internat pentru studenți²⁰. Și mai importantă era însă „acordarea de împrumuturi pe care fiecare solicitator era obligat să le restituie în 10 ani de la începutul carierei”²¹, deoarece în acest mod se oferea un sprijin substanțial tinerilor pentru a porni în viață, fiind stimulați cu precădere intelectualii români din Transilvania.

Pe lângă cele trei mari direcții de acțiune pe care le-am detaliat aici, se regăsesc în statutele *Reuniunii* anumite prevederi general valabile pentru societățile feminine românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX, care reliefează faptul că aceasta nu se despărțea în mod radical și ineluctabil de postura tradițională a femeii în societate. R.F.C. își luase ca sarcină și protejarea morală și materială a văduvelor și orfanilor de război, precum și a familiilor sărace din Cluj. Mai milita deopotrivă, cu multă însuflețire, pentru terminarea catedralei ortodoxe din Cluj și clădirea bisericii de la Mausoleul de la Măărășești²².

b) Conducerea R.F.C, categorii de membri (observații biografice și prosopografice)

În fruntea *Reuniunii Femeilor Creștine* s-a aflat, ca *președinte executiv*, Elena Bratu. Avocat și doctor în drept, lucrând în același cabinet de avocatură cu Amos Frâncu²³, Elena Bratu era soția profesorului universitar Gheorghe Bratu²⁴, care predă la Facultatea de Științe din Cluj. Pe lângă R.F.C., dr. Elena Bratu a condus, simultan, și *Gruparea Națională a Femeilor Române*, filiala Cluj²⁵. Spre deosebire de *Reuniune*, *Gruparea Națională a Femeilor Române* avea un caracter mult mai progresist, fiind creată în 1929 de către Alexandrina

²⁰ „Activitatea societății Reuniunea Femeilor Creștine din Cluj”, în *Calendarul femeii-1929*, anul III, Cluj, Editura Carmen, 1929, p. 74.

²¹ „Activitatea societății Reuniunea Femeilor Creștine din Cluj pe anul 1929-1930”, în *Calendarul femeii-1931*, anul V, Cluj, Editura Carmen, 1931, p. 66.

²² „Istoricul societății Reuniunii Femeilor Creștine”, în *op. cit.*, p. 70-71.

²³ *Calendarul femeii-1931*, anul V, Cluj, Editura Carmen, 1927, p. 73.

²⁴ Gh. Bratu (1881-1941), matematician și astronom. Studii universitare la Iași și Paris (doctorat în matematici în 1914, sub conducerea lui Paul Appel), apoi profesor universitar la Iași, iar după 1919 la Facultatea de Științe a Universității din Cluj. Aici a predat astronomie și analiză matematică, fiind totodată și directorul-fondator al Observatorului Astronomic din Cluj (1920-1921; 1928-1941). Între anii 1923-1924 și 1938-1939 a fost decan al Facultății de Științe. A întemeiat „Alliance Française” filiala Cluj. Date preluate din *Anuarul Universității Regele Ferdinand I Cluj-Sibiu, în al doilea an de refugiu 1941-1942*, Tipografia Cartea Românească din Cluj, Sibiu, 1943, p. 276 și de la Facultatea de Matematică și Informatică a Universității Babeș-Bolyai, pagină accesibilă online la http://www.cs.ubbcluj.ro/www/index.php?module=pagemaster&AGE_user_op=view_page&PAGE_id=111 (3 mai 2012).

²⁵ *Calendarul femeii-1931*, anul V, Cluj, Editura Carmen, 1931, p. 73.

Cantacuzino cu scopul de a milita pentru emanciparea politică a femeilor și pregătirea lor pentru a lua parte la conducerea treburilor publice, pe picior de egalitate cu bărbații²⁶. Dubla calitate deținută de dr. Elena Bratu ne indică faptul că era o persoană dinamică, cu opinii bine conturate față de poziția și contribuția pe care trebuiau să o aibă femeile în cadrul societății românești și demonstrează că avea o rețea extinsă de contacte atât la nivel local, cât și la nivel național, care i-au permis să asigure cu succes îndeplinirea obiectivelor pe care și le asumase în cadrul societăților pe care le dirija.

Dr. Elena Bratu era secondată în munca ei la *Reuniunea Femeilor Creștine* din Cluj de o altă binecunoscută personalitate a feminismului românesc, anume Elena Pop Hossu-Longin²⁷, născută „de Băsești”, care deținea funcția de *președintă de onoare*. Comitetul de conducere al R.F.C. era completat cu două vicepreședinte: Marietta Cătuneanu (soția profesorului Ion C. Cătuneanu²⁸, de la Facultatea de Drept, care se remarcase public în epocă prin opiniile sale antisemite²⁹) și Virginia Gh. Pamfil, precum și de o *secretară*, Elena Tofan și de o *casieră*, Iordana Blebea³⁰.

Încă de la început, *Reuniunea* s-a bucurat de popularitate în rândul reprezentantelor elitei feminine clujene. După aproape trei ani de activitate, asociația avea *40 de membre active*³¹, nucleul principal fiind alcătuit din soțiile de profesori universitari (majoritatea provenind de la Facultatea de Drept și de la cea de Științe) sau de intelectuali și înalți funcționari români din Cluj. Membrele

²⁶ Ștefania Mihăilescu, *Din istoria feminismului românesc*, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 46.

²⁷ Elena Pop Hossu-Longin (1862-1940), personalitate feminină interbelică. Fiică a fruntașului politic transilvănean Gheorghe Pop de Băsești, s-a remarcat prin activitatea ei în plan public, participând la înființarea *Reuniunii Femeilor Române Sălăjene* (1881) și a *Reuniunii Femeilor Române Hunedorene* (1886), asociație pe care a și condus-o între 1895 și 1919. Date despre personalitatea ei la Marin Pop, „Elena Pop Hossu-Longin (1862-1940). Reprezentantă de marcă a mișcării feministe din Transilvania (I-III)”, în *Caiete Silvane*, mai-august 2007, accesibile online la adresa: <http://www.caietesilvane.ro/indexcs.php?cmd=cauta&searchstring=elena+pop> (5 mai 2012). Vezi și Elena Pop Hossu-Longin, *Amintiri. 1880-1930*, Tipografia P. Barițiu, Cluj, 1932.

²⁸ Ion C. Cătuneanu (1883-1937), jurist. Doctor în drept de la Universitatea din Berlin și din 1919 profesor de drept roman la Facultatea de Drept a Universității românești din Cluj (*Universitatea Regele Ferdinand I Cluj. Anuarul 1935-1936*, Tipografia Ardealul, Cluj, 1937, p. 18).

²⁹ Vezi, în acest sens, Maria Ghitta, „Ideologi antisemiți interbelici: un necunoscut (I. C. Cătuneanu) și „locotenentul din Ardeal” (Ion. I. Moța)”, în Nicolae Bocșan, Ovidiu Ghitta, Doru Radosav, (ed.) *Tentația istoriei. În memoria Profesorului Pompiliu Teodor*, Presa Universitară Clujeană, Cluj, 2003, p. 255-287.

³⁰ Această componentă a biroului de conducere este documentată începând cu anul 1929 („Activitatea societății Reuniunea Femeilor Creștine din Cluj”, în *Calendarul femeii-1929*, anul III, Cluj, Editura Carmen, 1929, p. 72-73, anterior neexistând funcția de vicepreședintă).

³¹ *Ibidem*.

active aveau obligația de a participa la patrimoniul R.F.C. prin plata unei taxe de 200 de lei/an, însă, pe lângă aceasta, ele contribuiau „totdeauna în toate împrejurările și la toate ocaziile spre a se restabili buna stare a fiecărui solicitant, dacă cererea e întemeiată”³².

Dintre membrele provenite din lumea universitară enumerăm pe: Elisa Abramescu (soția profesorului N. Abramescu³³), Maria V. Onișor (soția profesorului Victor Onișor³⁴), Livia Boilă (soția profesorului Romul Boilă³⁵), Veturia Borza (soția profesorului Alexandru Borza³⁶), Lucia Bologa (soția profesorului Valeriu Bologa³⁷), Maria G. Dima, (văduva profesorului Gheorghe Dima³⁸), Zina G. Moroianu (soția profesorului Gheorghe Moroianu – rector al Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj), Miți dr. Hațieganu (din familia profesorilor universitari Iuliu Hațieganu și Emil Hațieganu), Ana I. Lupaș (soția profesorului Ioan Lupaș³⁹), dr. Alma Popoviciu-

³² „Dare de seamă despre scopul și activitatea societății Reuniunea Femeilor Creștine din Cluj”, în *Calendarul femeii-1930*, Cluj, Editura Carmen, 1930, p. 65-66.

³³ Nicolae Abramescu (1884-1947), matematician. Conferențiar la Școala Politehnică din București, apoi din 1919, cadru didactic la Facultatea de Științe a Universității din Cluj, unde a deținut catedra de geometrie (*Anuarul Universității Regele Ferdinand I Cluj-Sibiu, în al doilea an de refugiu 1941-1942*, Tipografia Cartea Românească din Cluj, Sibiu, 1943, p. 566-567).

³⁴ Victor Onișor (1874-1932), jurist și om politic. Din 1919 profesor titular de drept administrativ și financiar la Universitatea din Cluj. A suplinit, de asemenea, și catedra de Istoria Dreptului Român. Decan al Facultății de Drept clujene între 1922-1923 și 1928-1929 (*Anuarul Universității Regele Ferdinand I Cluj 1931-1932*, Institutul de Arte Grafice Ardealul, Cluj, 1932, p. 89-94; Luminița Dumitrescu, *Victor Onișor (1874-1932), juristul și profesorul. Monografie Istorică*, teză de doctorat, 2011, Universitatea din Oradea).

³⁵ Romul Boilă (1881-19?), jurist și om politic. Din 1919 și până în 1940 profesor titular de drept constituțional la Facultatea de Drept a Universității clujene, unde a deținut între, 1923-1924 și 1929-1930, funcția de decan. A fost în mai multe rânduri deputat și senator, ajungând chiar și vicepreședinte al Senatului (*Universitatea Regele Ferdinand I din Cluj, Anuarul 1938-1939*, Tipografia Cartea Românească, Cluj, 1940, p. 71-72).

³⁶ Alexandru Borza (1887-1971), botanist. Profesor de botanică la Facultatea de Științe clujeană, director-fondator al Grădinii Botanice și al Institutului Botanic. Decan al Facultății de Științe între 1935-1938 și rector al Universității clujene în anii 1944-1945.

³⁷ Valeriu Bologa (1892-1971), medic, istoric al medicinei. Și-a început cariera didactică la Cluj în 1920, ca asistent al profesorului francez Jules Guiart, iar din 1932 a devenit profesor de istoria medicinei la Facultatea de Medicină a universității clujene. Între 1949-1971 a fost președinte al Societății Internaționale de Istoria Medicinei.

³⁸ Gheorghe Dima (1847-1925), muzician. După studii la Conservatorul din Leipzig a fost profesor de muzică și animator al vieții culturale din Sibiu (1881-1899), apoi din Brașov (1899-1916). În vara lui 1919 a ajuns la Cluj, unde a primit misiunea de a înființa și conduce Conservatorul de Muzică și Artă Dramatică din localitate. Date consultate și accesibile online pe http://old.muzeulmuresenilor.ro/mureseni_ro/index-gheorghedima-detalii.html (5 mai 2012).

³⁹ Ioan Lupaș (1880-1967), istoric și om politic. Profesor de istoria modernă a românilor și de istoria Transilvaniei la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității clujene. Co-director al

Mohora (prima femeie stomatolog din România, ea însăși asistent universitar la Facultatea de Medicină și soție a dr. Traian Popoviciu, cadru didactic în aceeași instituție, ajuns mai târziu profesor universitar de obstetrică-ginecologie⁴⁰). În timp, lor li se vor mai alătura și alte personalități academice, precum Annie dr. Iacobovici, (soția profesorului Iacob Iacobovici⁴¹) sau dr. Eliza Constantinescu-Bagdat (cadru didactic la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj⁴²), pe care le regăsim în *Reuniunea Femeilor Creștine* începând din anul 1930. Alte nume sonore care au activat în cadrul acestei organizații și care pot fi identificate ca soții de înalți funcționari publici români din Clujul interbelic, de întreprinzători români sau de militari din Armata română aflați în regiune sunt: Lucreția dr. Barbul (soția lui Eugen Barbul, directorul Bibliotecii Universitare din Cluj în perioada 1920-1935), Maria P. Barițiu (văduva lui Petru Barițiu, nepot al cărturarului George Bariț și patron al unei imprimerii românești, pe care o crease la Cluj încă din 1904⁴³), Maria A. Ciorte, Natalia colonel Vlașca, Natalia maior Strat⁴⁴.

Alături de categoria membrilor active, R.F.C. avea în organizarea ei și un grup consistent de *membri de onoare*. Deși atribuțiile nu le fuseseră clar definite prin statute, membrii de onoare erau, după cum se poate documenta din dărilor de seamă, persoane care contribuiau în mod deosebit la derularea activităților acesteia – fie prin contribuții financiare consistente, fie prin alte sfaturi sau acțiuni practice. Se remarcă faptul că printre membrii de onoare întâlnim nu doar femei, ci și intelectuali de vază ai Clujului, în special profesori universitari, precum Gh. Bratu, Camil Negrea⁴⁵ sau Petre Sergescu⁴⁶. Tot ca membri de

Institutului de Istorie Națională din Cluj, alături de Alexandru Lapedatu. Ioan Lupaș a fost ales membru al Academiei Române în 1916, iar între 1932 și 1935 a deținut președinția Secției Istorice a Academiei.

⁴⁰ Simeon-Petru Moșoigo, „Alma Mohora-Popoviciu (1896-1990)”, în *Clujul Medical*, vol. 84, nr. 2, 2011, Cluj, p. 292-293.

⁴¹ Iacob Iacobovici (1879-1959), medic, specialist în chirurgie. Numit în 1919 profesor titular de chirurgie la Facultatea de Medicină a Universității clujene. A fost rector al Universității între 1922-1923, decan al Facultății de Medicină în 1921-1922. În 1933 s-a transferat la Universitatea din București, iar în 1934 a înființat în capitală primul spital de urgență din România.

⁴² Ana-Maria Stan, „Eliza Constantinescu-Bagdat, portretul unei feministe din lumea academică interbelică”, în *Anuarul Institutului de Istorie Gheorghe Barițiu din Cluj-Napoca*, vol. XLIX, seria Historica, 2010, p. 245-257.

⁴³ „Jubileul Tipografiei Carmen”, în *Calendarul femeii-1930*, Cluj, Editura Carmen, 1930, p. 53-55.

⁴⁴ „Activitatea societății Reuniunea Femeilor Creștine din Cluj pe anul 1929-1930”, în *Calendarul femeii-1931*, anul V, Cluj, Editura Carmen, 1931, p. 67.

⁴⁵ Camil Negrea (1882-1956), jurist, avocat. Din 1919 profesor titular de drept civil la Facultatea de Drept a Universității clujene. A deținut funcția de decan al Facultății în anii 1920-1921 și 1926-1927, iar în 1924-1925 a fost rectorul Universității.

onoare ai *Reuniunii* sunt înregistrate numele Olgăi general Prezan, al Sabinei ing. Hoiescu din București, al lui Francis Hossu-Longin – care acordau constant „ajutor material și moral” –, al lui Pavel Tofan – care strânsese peste 12.000 lei pentru *Reuniunea Femeilor Creștine* și crease cu acești bani un fond special denumit „Fondul Mureșanu” etc⁴⁷. De asemenea, doamnele care făcuseră parte din *Reuniunea Femeilor Creștine* din Cluj, dar care din diferite motive părăsiseră orașul, deveneau din membre active, membre de onoare, rămânând, așadar, implicate în viața asociației și făcând adesea donații importante pentru aceasta. Printre membrii de onoare sunt mereu menționate în documente și câteva personalități decedate, dar care jucaseră un rol esențial în constituirea *Reuniunii*, cum ar fi Gabriela dr. Negrea (soția profesorului Camil Negrea) sau avocatul Alexandru Breban, care ajutase la elaborarea statutelor și la obținerea calității de persoană juridică⁴⁸.

O a treia mare categorie de membri din cadrul R.F.C. a fost cea a *membrilor donatori*. La fel ca și în cazul membrilor de onoare, nu am regăsit în statute o definiție clară a atribuțiilor avute de aceștia, însă, după cum indică și numele, este vorba despre persoane care participau la activitatea societății prin donații de bani, care trebuiau să depășească un anumit nivel; potrivit estimărilor și datelor pe care le deținem, suma minimă era de 1000 de lei (fiind uneori acceptate produse în valoare echivalentă). Printre acești membri donatori, rapoartele consemnează atât femei, cât și bărbați, din Cluj și din alte zone ale Transilvaniei, ca de exemplu, dl. Modrigan, președinte al Cooperativei „Zorile” din Luduș, care a acordat *Reuniunii* 1500 de lei „în memoria surorii sale”⁴⁹. În unele cazuri, membrii de onoare erau deopotrivă și membri donatori de prim ordin ai R.F.C., cum se întâmplă, spre exemplu, cu Ana Lazăr, care pentru o perioadă a îndeplinit funcția de secretară a R.F.C., apoi s-a mutat de la Cluj la Sibiu, iar la moartea sa a lăsat prin testament 20.000 lei pentru această asociație⁵⁰. Era o sumă importantă, aproape o mică avere, care stă mărturie nu numai pentru nivelul social al doamnelor care au acceptat să facă parte din *Reuniune*, dar și

⁴⁶ Petru Sergescu (1893-1954), matematician și istoric al științei. A fost conferențiar (din 1926) și apoi profesor titular de calcul diferențial și integral la Facultatea de Științe a Universității clujene. Din 1937 a fost membru corespondent al Academiei Române. Foarte cunoscut pe plan internațional, după instaurarea comunismului s-a refugiat în Franța, unde a și murit.

⁴⁷ „Dare de seamă despre scopul și activitatea societății Reuniunea Femeilor Creștine din Cluj”, în *Calendarul femeii-1930*, Cluj, Editura Carmen, 1930, p. 60.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 61.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ „Activitatea societății Reuniunea Femeilor Creștine din Cluj pe anul 1929-1930”, în *Calendarul femeii-1931*, anul V, Cluj, Editura Carmen, 1931, p. 67.

pentru amploarea activităților pe care aceasta le putea desfășura, având la dispoziție asemenea fonduri.

Forța financiară și deopotrivă organizațională a R.F.C. este dovedită și de transformările statutare intervenite în urma adunării generale din 1927-1928, când apar noi categorii de membri în cadrul societății. Pe lângă cele trei categorii descrise anterior – membrii *activi*, cei de *onoare* și cei *donatori* – s-au mai înființat alte patru categorii de membri, și anume: „*membri fondatori*, care achită odată pentru totdeauna 5000 de lei. *Membre și membri pe viață*, care plătesc odată pentru totdeauna o taxă de 3000 lei. *Membre și membri benevoli*, care dau 10 lei pe lună; *membre și membri ajutători*, care contribuie lunar, anual ori accidental cu diferite sume sau în diferite ocazii”⁵¹. Această diversificare și specializare atestă din nou atât nivelul de dezvoltare pe care l-a atins *Reuniunea Femeilor Creștine* în scurt timp de la înființare, cât și succesul financiar pe care ea l-a înregistrat, deoarece sumele despre care se face vorbire erau unele semnificative, chiar și membri benevoli ajungând la o contribuție de 1200 lei pe an. Cu toate că nu deținem și informații privind numărul, proveniența socială sau numele noilor categorii de membri introduse după 1928 în cadrul R.F.C., instituirea acestora trebuie interpretată ca o etapă marcantă în viața organizației.

III. Tipuri de activități caritative și social-culturale desfășurate de către Reuniunea Femeilor Creștine din Cluj

În concordanță cu obiectivele complexe pe care și le fixase și beneficiind totodată, de sprijinul unor variate și destul de largi categorii de membri, *Reuniunea Femeilor Creștine* a desfășurat, în perioada 1925-1931, o multitudine de acțiuni și manifestări.

Pentru fiecare punct înscris în statutul fondator, *Reuniunea* a căutat și a găsit metode inovative de îndeplinire. Astfel, în planul ocrotirii intereselor feminine și al realizării preconizatei „unități sufletești a femeilor creștine din Cluj”, dr. Elena Bratu și colegele sale au gândit și pus în practică o strategie eficientă.

În primul rând, membrele din cadrul R.F.C. și-au asumat, în mod conștient, participarea la mai multe societăți feminine din Cluj. Pornind de la această bază, ele au căutat „la toate ocaziile, să meargă în mijlocul studenților, sfătuindu-i la unire, muncă cinstită și în afară de școală, la dragoste de neam și de adevăr”⁵². De asemenea, într-un exemplu de solidaritate de gen, membrele R.F.C. invitau

⁵¹ *Ibidem*, p. 68.

⁵² „Societatea Reuniunea Femeilor Creștine din Cluj”, în *Calendarul femeii-1928*, anul II, Cluj, Editura Carmen, 1928, p. 58.

de obicei la adunările lor generale și celelalte asociații feminine din oraș, reușind să adopte unele măsuri comune, benefice pentru viața socială a Clujului interbelic. Astfel, în urma ședinței anuale care a avut loc la 3 februarie 1929, R.F.C., alături de restul organizațiilor feminine locale au decis să organizeze „un birou prin care să se poată coordona activitatea artistico-literară desfășurată de Societățile feminine în Cluj, pentru a se evita coincidența datelor reprezentațiilor sau sărbătorilor cu scop de binefacere organizate de diferitele Societăți feminine, coincidențe supărătoare și dăunătoare”⁵³. Era un pas nu doar către eficiență, ci și către o colaborare menită să ridice prestigiul elitei locale, oferindu-se totodată un exemplu pentru alte orașe din jur, care priveau înspre Cluj – capitala culturală românească a Transilvaniei –, ca la un model de urmat.

Aceeași idee de solidaritate feminină o regăsim și în chestiunea participării femeilor la viața politică interbelică. Cu toate că *Reuniunea Femeilor Creștine* nu milita în mod special pentru emancipare politică, aceasta era totuși o temă discutată de către membrele ei. În urma analizelor făcute, R.F.C. adoptase următoarea strategie: femeile nu trebuiau să se înscrie în partidele politice din România, deoarece considera că acestea nu făceau decât să despartă doamnele în mai multe grupări și astfel să le slăbească influența și vocea în plan public. În schimb, membrele *Reuniunii* „au făcut propagandă atât în scris, cât și prin viu grai” pentru ca femeile să își păstreze „libertatea de gândire și de acțiune” și să își dea voturile numai „pentru înfăptuirea unei idei cu folos național. [...] Este de dorit ca în orice chestiune de ordin național sau social, femeile să se sfătuiască între ele și apoi să decidă ca toate să voteze în bloc pentru acea idee”⁵⁴.

Problemele de actualitate ale perioadei interbelice erau aduse la cunoștința doamnelor din R.F.C. atât în cadrul întâlnirilor periodice pe care le aveau, cât și al adunărilor generale anuale, dar și prin intermediul „Calendarului Femeii”. Această publicație, pe care *Reuniunea Femeilor Creștine* a început să o tipărească în 1927, servea ca buletin de informare asupra activităților deosebit de variate ale R.F.C., și ca o tribună de dezbateri și de manifestare a valorii și diverselor talente ale membrilor sale, ori ale altor doamne din elita locală și națională, aici regăsindu-se articole pe diverse teme – de la politică la literatură. Totodată, „Calendarul Femeii”, scos pe piață într-un tiraj destul de mare pentru acele vremuri, respectiv 2000 de exemplare, era destinat obținerii de fonduri

⁵³ „Dare de seamă despre scopul și activitatea Societății Reuniunea Femeilor Creștine din Cluj”, în *Calendarul femeii-1930*, Cluj, Editura Carmen, 1930, p. 62.

⁵⁴ „Activitatea societății Reuniunea Femeilor Creștine din Cluj pe anul 1929-1930”, în *Calendarul femeii-1931*, anul V, Cluj, Editura Carmen, 1931, p. 68.

pentru *Reuniune* (cu precădere pentru înființarea Cantinei Studentești), periodicul fiind oferit spre vânzare către foarte multe persoane⁵⁵.

În paginile „Calendarului Femeii” întâlnim în perioada 1927-1931 analize, discursuri și studii care au dezbătut subiectul rolului și locului femeii în societatea românească. Semnate de nume de prim rang ale mișcării feministe interbelice, precum Alexandrina Cantacuzino, Calypso Botez, Maria Baiulescu, aceste texte salutau activitatea culturală și de asistență socială derulată cu atât succes și entuziasm de către *Reuniunea Femeilor Creștine* din Cluj, dar în același timp introduceau în discuție idei privind statutul femeilor din România, încurajând participarea lor în spațiul public și necesitatea ca ele să fie considerate cu adevărat „colaboratoare ale statului” în anumite domenii⁵⁶. Tot în „Calendarul Femeii” mai întâlnim și numeroase portrete ale doamnelor care s-au aflat în primele rânduri ale mișcării de emancipare a româncelor, fie în Ardeal – precum Clara dr. Maniu (mama lui Iuliu Maniu, care prezidase pentru o vreme *Reuniunea Femeilor Sălăjene*), Emilia dr. Rațiu (soția memorandistului Ion Rațiu, implicată și ea în multe asociații feminine din zona Turda), fie în Moldova – precum Ana Conta-Kernbach (acesteia fiindu-i publicat în „Calendarul Femeii” un discurs privind drepturile femeilor⁵⁷) sau Mariana Conta-Kernbach.

Drepturile femeilor sau alte teme de interes pentru ele – ca, de exemplu, creșterea copiilor, religia și rolul ei în educație, ori problema alcoolismului și a impactului său în societate –, erau discutate de către membrele R.F.C. și în cadrul unor conferințe publice, unde erau invitate personalități diverse precum dr. Nicu Minovici din București (care a făcut o prezentare despre alcoolism, în 5 aprilie 1929) sau Lucia Costin, „profesoară de pedagogie și filozofie la Iași, actuală inspectoare a școlilor secundare de fete din România Mare” (care a avut o intervenție despre „Isus ca educator”, publicată ulterior în „Calendarul femeii”)⁵⁸.

Reuniunea Femeilor Creștine din Cluj nu s-a mărginit doar la partea teoretică în privința statutului femeilor, ci a avut și câteva inițiative practice foarte interesante, în care au fost îngemănate atât ideile solidarității feminine, cât și ocrotirea și asistența socială, ambele menționate în regulamentele ei

⁵⁵ „Societatea Reuniunea Femeilor Creștine din Cluj”, în *Calendarul femeii-1928*, anul II, Cluj, Editura Carmen, 1928, p. 61.

⁵⁶ Vezi, în acest sens, Calypso Botez, „Femeile colaboratoare ale statului”, în *Calendarul femeii-1928*, anul II, Cluj, Editura Carmen, 1928, p. 26-28.

⁵⁷ Ana Conta-Kernbach, „Despre drepturile femeilor”, în *Calendarul femeii-1929*, anul III, Cluj, Editura Carmen, 1929, p. 34-38.

⁵⁸ „Dare de seamă despre scopul și activitatea Societății Reuniunea Femeilor Creștine din Cluj”, în *Calendarul femeii-1930*, Cluj, Editura Carmen, 1930, p. 63.

fondatoare. Astfel, încă din 1926 a fost vehiculată ideea creării unui „cămin pentru doamnele din societate [adică membre ale R.F.C. – n.n.], care ar dori să aibă o cameră confortabilă pe timpul bătrâneții”, cămin denumit sugestiv „Casa Femeii”⁵⁹. Pentru construirea lui s-au întreprins demersuri pe lângă primăria Clujului, fiind solicitat un teren. Clădirea căminului „avea să fie ridicată îndată ce se vor găsi zece persoane care să adere la această idee”, iar finanțarea urma să fie obținută prin încheierea unor asigurări de viață în valoare totală de 100.000 lei, la societatea „Prima Ardeleană”. Se preconiza ca femeile care ar fi acceptat această propunere să cotizeze în fiecare lună, până la vârsta de 60 de ani, când s-ar fi putut retrage în cămin⁶⁰. Deși nu putem documenta dacă acest proiect a fost suficient de atractiv pentru a fi pus efectiv în aplicare sau a rămas la simplul stadiu de propunere, nu putem să nu subliniem cât de progresistă era ideea căminului de bătrâne pentru anii 1920-1930, precum și nivelul de dezvoltare atins de organisme financiare din România Mare; societatea „Prima Ardeleană” a fost una dintre cele mari și mai solide din domeniu, cu filiale atât în majoritatea orașelor din Transilvania, cât și la București și Cernăuți. Publicitatea pentru „Casa femeii” apare constant în „Calendarul Femeii” din 1929 și până în 1931 și dovedește, pe lângă toate aspectele evidențiate anterior, și modul în care membrele acestei asociații înțelegeau să încurajeze dezvoltarea întreprinderilor românești, prevedere înscrisă de altfel în statute.

Obiectivul primordial al activităților *Reuniunii Femeilor Creștine* din Cluj, adică sprijinirea tineretului „fără mijloace” (în special a studenților și elevilor), a fost îndeplinit prin nenumărate activități și acțiuni.

Așa după cum am menționat anterior, membrele R.F.C erau interesate să asigure cu prioritate „sănătatea trupească și sufletească” a tineretului și de aceea s-au interesat, încă din 1925-1926, de modul în care se putea crea o Cantină Studentească. Dându-și seama că pentru aceasta aveau nevoie de „un local și de fonduri anuale de întreținere” dr. Elena Bratu și colegele sale au căutat să le obțină cât mai repede. Membrele R.F.C. au identificat mai multe locuri în Cluj unde s-ar fi putut amenaja cantina: în general era vorba despre spații formate din două încăperi, care erau deținute fie de către Primăria Cluj, fie de către Universitatea clujeană sau de către mediul privat, mai precis de către Consumul Funcționarilor. Ele au cerut în repetate rânduri instituțiilor și autorităților în drept să le pună la dispoziție aceste spații, dar având în vedere criza imobiliară

⁵⁹ „Casa Femeii. Apel”, în *Ibidem*, p. 58.

⁶⁰ *Ibidem*. Se calculase că pentru *Casa Femeii*, potrivit formei în care se gândise proiectul, puteau să cotizeze doamne cu vârsta între 30 și 45 de ani, ceea ce ne oferă și o indicație indirectă asupra mediei de vârstă a membrilor care făceau parte din *Reuniunea Femeilor Creștine* din Cluj.

din acei ani, nu au avut succes⁶¹. În anul 1931 cantina nu se înființase încă, dar, din vânzările „Calendarului femeii”, precum și din donații, baluri ori conferințe se continua strângerea de fonduri pentru aceasta.

O altă inițiativă eșuată, dar nu mai puțin utilă și menită să asigure condiții bune de viață studenților, era construirea unui internat. Pentru aceasta *Reuniunea Femeilor Creștine* își propunea să utilizeze resurse lăsate prin testament de către două personalități feminine: Ana Bădilă și Ana Moldovan. Cele două doamne, originare din Sibiu și colaboratoare ale „Astrei”, formaseră un fond special pentru crearea unui cămin universitar la Cluj, însă negocierile purtate între „Astra” și R.F.C. pe această temă nu s-au concretizat⁶².

Prin contrast, acțiunile de asistență financiară sau materială directă către studenți și elevi ale R.F.C.-ului au înregistrat un mare succes în perioada interbelică. Așa după cum mărturiseau chiar membrele societății, ele „ajutau în toate împrejurările pe oricare creștin sau creștină care îi solicită ajutorul, când cererea e justă”, pe lângă sprijinul în bani, haine sau alimente fiind acordate, la nevoie, și consultații juridice gratuite⁶³. Lista celor care au fost subvenționați de către *Reuniune* este foarte lungă, rapoartele anuale din perioada 1928-1931 descriind multe cazuri de persoane care au primit sume importante sau alte înlesniri pentru a-și rezolva dificultățile. Din studierea documentelor se pot desprinde câteva tipuri de ajutoare acordate de doamnele care făceau parte din R.F.C. Astfel, studenții erau sprijiniți în general prin plata taxelor de studii, a taxelor de examene, a cazării sau hranei, uneori chiar a drumului la și de la universitate până acasă. Se acordau și câte două subvenții pe an pentru tratamente în stațiunea balneoclimaterică Colibița din județul Bistrița⁶⁴, în valoare de 2100 lei/persoană (la sanatoriul de aici fiind tratate mai ales bolile pulmonare și, în special, tuberculoza, de care sufereau mulți tineri). Nu doar studenții de la Universitatea clujeană beneficiau de generozitatea *Reuniunii Femeilor Creștine*, ci și aceia care studiau la alte instituții de învățământ din oraș – precum Academia Comercială sau Conservatorul. Membrele R.F.C. au reușit să formeze, încă din 1928, trei depozite financiare speciale, „cu scopul de a ajuta pe elevii [a se înțelege studenții – n.n.] săraci și valoroși de la Conservatorul de Artă Dramatică și Muzică din Cluj. Aceste fonduri sunt: Fondul Gh. Dima cu

⁶¹ Vezi, în acest sens, *Calendarul Femeii-1928*, anul II, Cluj, Editura Carmen, 1928, p. 61, precum și *Calendarul femeii-1929*, anul III, Cluj, Editura Carmen, 1929, p. 73-74.

⁶² *Ibidem*, 1928, p. 61-62 și *Ibidem*, 1929, p. 74.

⁶³ „Dare de seamă despre scopul și activitatea societății Reuniunea Femeilor Creștine din Cluj”, în *Calendarul femeii-1930*, Cluj, Editura Carmen, 1930, p. 68.

⁶⁴ „Activitatea societății Reuniunea Femeilor Creștine din Cluj”, în *Calendarul femeii-1929*, anul III, Cluj, Editura Carmen, 1929, p. 75.

20.000 lei, Fondul Stănescu Papa cu 22.000 lei, Fondul Popovici-Bayreuth cu 40.000 lei”⁶⁵. Din nou, se remarcă faptul că unele sume erau consistente, stând mărturie a succesului *Reuniunii* și a eficienței cu care aceasta a fost organizată, astfel încât la puțină vreme după înființare să poată dispune de asemenea mijloace de acțiune.

Alături de studenți erau ajutați și mulți elevi de liceu, de la școli profesionale sau chiar secundare. Majoritatea celor care intrau în atenția R.F.C. erau fie orfani sau proveneau din familii sărace. În cazul elevilor, membrele din *Reuniune* acordau mai ales ajutoare care constau în haine, încălțăminte, hrană, uneori, pentru elevii eminenți, fiind cumpărate și manuale școlare sau cărți. De asemenea, pentru mulți dintre tinerii care frecventau școli profesionale se făceau eforturi, cel mai adesea reușite, de a le găsi un loc de muncă în instituții sau în mici întreprinderi, oferindu-li-se astfel autonomia socială atât de necesară⁶⁶.

Cât privește al treilea mare obiectiv al *Reuniunii Femeilor Creștine*, respectiv încurajarea industriei și comerțanților creștini, acesta a fost îndeplinit și el în mod satisfăcător. Prin intermediul „Calendarului femeii” se publica și se difuza, printre membrele asociației și nu numai, reclama comercială a unor mici întreprinderi cu patroni români (florării, coafor de dame, magazine de lenjerie, de haine, băcănii etc.). În majoritatea lor, textele de publicitate conțineau în mod expres precizarea că acel magazin era „unicul românesc din Cluj” – spre exemplu, o bombonerie se prezenta ca fiind „bombonerie preferată a tuturor românilor din Cluj” – iar numele proprietarilor sau proprietarelor apărea cu litere clar vizibile, pentru a le dovedi apartenența etnică. Membrele R.F.C. făceau propagandă și la ședințele lor ca toate doamnele românce din oraș să nu cumpere decât de la magazine românești, și în special de la „Consumul funcționarilor publici”, un magazin de alimente și articole menajere organizat pe principiul cooperăției. De altfel, în reclama dedicată acestuia se îndemna pe un ton cvasi-imperativ: „Aprovizionați-vă cu cele necesare gospodăriei numai de la această cooperativă a funcționarilor publici”⁶⁷. Mai mult, prin intervenția conducerii R.F.C. se reușise ca președinția Consiliului de Administrație al „Consumului Funcționarilor Publici” să fie deținută de către profesorul universitar I. Cătuneanu, ceea ce a impulsionat și a oferit prestigiu activității sale comerciale.

Tot în sprijinul formării și dezvoltării elitei economice românești, *Reuniunea* a făcut demersuri pentru a deschide „un atelier pentru industrie

⁶⁵ „Societatea Reuniunea Femeilor Creștine din Cluj”, în *Calendarul femeii-1928*, anul II, Cluj, Editura Carmen, 1928, p. 60.

⁶⁶ Vezi „Dare de seamă...”, în *op. cit.*, p. 64-65.

⁶⁷ Reclama „Consumului Funcționarilor Publici” din *Calendarul Femeii*, 1930, Editura Carmen, 1930, p. 73.

națională: covoare, pânză, cusături românești, combinat cu croitorie pentru doamne, lenjerie, lucratul plapumelor, lucrarea blanei, unde să învețe cei săraci și să găsească de lucru femeile nevoiașe, în care consumatorul să găsească cu un preț convenabil orice ar avea lipsă”⁶⁸. O asemenea inițiativă răspundea, în fapt, atât laturii de asistență socială din cadrul R. F. C. – prin oferirea de locuri de muncă pentru nevoiași –, cât și dorinței asociației de a contribui la întărirea puterii și influenței socio-economice a românilor în urbea de pe Someș.

Nu putem încheia prezentarea variatelor activități derulate în anii interbelici de către *Reuniunea Femeilor Creștine* din Cluj fără a pomeni și câteva dintre acțiunile culturale în care aceasta s-a implicat, manifestând aceeași energie pe care a afișat-o și în îndeplinirea obiectivelor sale. Înainte de toate, trebuie să notăm faptul că prin evenimentele culturale – serbări, concerte, baluri etc. – R.F.C. își asigura atât vizibilitate în plan public, cât și o mare parte dintre fondurile folosite apoi pentru principalele ei obiective.

Printre cele mai interesante manifestări pe care *Reuniunea* le-a sponsorizat și coordonat s-au numărat, în toamna lui 1930, mai multe spectacole care celebrau relațiile cordiale dintre Franța și România. Mai precis, sub patronajul *Reuniunii Femeilor Creștine* conduse de către dr. Elena Bratu și din inițiativa domnișoarei Milița Geormăneanu, care în timpul Primului Război Mondial luptase în armata franceză, dobândind gradul de locotenent, în noiembrie 1930 a luat ființă în Cluj o asociație denumită „Amicii Franței – Societatea Strasbourg”, având drept scop întărirea legăturilor dintre România și Franța. Domnișoara Geormăneanu reușise să pună bazele unei orchestre cu peste 30 de membri și soliști, alături de care își propunea să întreprindă un turneu prin toată Transilvania. Prin intermediul unor așa-zise „șezători franco-române”, se făcea nu doar propagandă culturală în favoarea Franței, ci se urmărea și obținerea de donații pentru înființarea unei cantine ca și pentru „a-i ajuta pe membrii grupului materialicește și moralicește”. Datorită contactelor avute de către domnișoara Geormăneanu, Franța oferea pentru cei înscriși în „Societatea Strasbourg” cinci burse de studiu la Paris⁶⁹, fiind, în acest fel, accentuată latura educațională a activităților patronate de către R.F.C. și de structurile care îi erau subordonate.

Prima „șezătoare” organizată de către „Societatea Strasbourg” sub egida R.F.C. a avut loc la Turda, fiind salutăată cu interes și aprecieri de către presa locală din județul Cluj⁷⁰. La doar o lună distanță, adică în decembrie 1930, o șezătoare franco-română asemănătoare s-a desfășurat în sala Teatrului Național

⁶⁸ „Activitatea societății...”, în *op. cit.*, p. 77.

⁶⁹ „Grupul Strasbourg - Secția Societății Reuniunea Femeilor Creștine, Cluj”, în *Patria*, anul XII, nr. 244, 14 noiembrie 1930, p. 4.

⁷⁰ *Ibidem*.

din Cluj, plasată iarăși sub auspiciile *Reuniunii Femeilor Creștine* și a „Societății Strasbourg”. Pe lângă membrele R.F.C., la eveniment au participat personalități de prim rang ale vieții publice din România, printre care profesorul universitar Valeriu Moldovan⁷¹, care deținea demnitatea de director ministerial al Ardealului, generalul Hanzu, șeful Corpului VI armată, profesorul Petre Sergescu, precum și consulul Franței la Cluj⁷². Spectacolul a avut un „program foarte bogat, executat cu o perfectă erudiție, cu aranjament de orchestră, dansuri de stil, declamație și solo de celo, vioară, flaut și voce”. La finalul serii, Milița Geormăneanu a fost decorată cu Legiunea de onoare „ca răsplată a vitejiei și muncii depuse pe front”⁷³.

Nu putem încheia prezentarea activităților culturale pe care le patrona *Reuniunea Femeilor Creștine* din Cluj fără a aminti și numeroasele manifestări (colecte, serbări publice etc.) în favoarea pomenirii eroilor căzuți în războiul din 1914-1918, precum și participarea acestei organizații la sărbători naționale și/sau patriotice precum Ziua Unirii ș.a.

IV. Concluzii

Încă de la începutul analizei am constatat că *Reuniunea Femeilor Creștine* din Cluj reprezintă un caz special printre celelalte societăți din perioada interbelică. Ea se diferențiază atât prin componenta socio-profesională – doamne care proveneau în majoritate din mediul academic –, cât și prin obiectivul primordial pe care și-l fixase – ajutorarea studenților și a elevilor. Din dările de seamă pe care le avem la dispoziție, precum și din relatările de presă, reiese în mod clar faptul că R.F.C.-ul se bucura de o mare influență publică în deceniul al treilea, fiind atât una dintre cele mai importante asociații feminine din Cluj, cât și una dintre cele mai bogate, mai eficiente și mai bine conduse. Faptul că începuseră să fie înființate societăți subordonate direct *Reuniunii* – cum este „Societatea Strasbourg” – ori chiar filiale ale R.F.C. – cum se întâmplă la Bistrița, în anul 1930⁷⁴, dovedește la rândul său acest lucru.

⁷¹ Valeriu Moldovan (1875-1954), jurist și politician. A fost profesor titular de drept bisericesc la Facultatea de Drept a Universității clujene începând din 1933. Ca membru al P.N.R și apoi al P.N.Ț a fost deputat în cinci legislaturi, senator în patru legislaturi și vicepreședinte al Senatului, între 1929-1930 fiind și membru al guvernului. A murit în temnița comunistă de la Sighet.

⁷² „Festivalul Grupului Strasbourg. O manifestație a amicitiei franco-române”, în *Patria*, anul XII, nr. 274, 20 decembrie 1930, p. 2.

⁷³ „Activitatea Societății...1929-1930”, în *op. cit.*, 1931, p. 70.

⁷⁴ „Dare de seamă...”, în *op. cit.*, 1930, p. 67.

Din păcate, nu putem documenta deocamdată nici activitatea, nici evoluția *Reuniunii* conduse de dr. Elena Bratu dincolo de anul 1931, pentru a avea o imagine completă și detaliată asupra acestei organizații și, mai ales, pentru a ști cum și când și-a încetat existența. Se impun însă cercetări ulterioare, în arhivele și bibliotecile celorlalte centre academice – București, Iași, eventual Timișoara –, pentru a constata dacă *Reuniunea Femeilor Creștine* din Cluj rămâne un exemplu singular de asociaționism academic și cultural sau se poate înscrie într-o tipologie mai largă, caracteristică societății românești interbelice.

Cultural and Academic Associationism in the Interwar Period: The Meeting of Christian Women in Cluj, 1925-1931

(Summary)

Keywords: associationism, elite, nationalism, students

This paper is an in-depth study dedicated to a very special interwar feminine association – The Reunion of Christian Women (R.F.C.). The association was created in the Transylvanian city of Cluj in 1925, after a series of economic and social difficulties – including massive anti-Semitic demonstrations requesting Numerus Clausus – had shaken the Romanian universities and aimed from its very beginning to focus on helping "Christian students and pupils" or, in other words, to encourage and protect the education of Romanians, in a city which was still largely dominated by the Hungarian and Jewish elites. The peculiarity of the R.F.C. also resided in the fact that most of its members were wives of the academic staff working at the Romanian University of Cluj or highly trained, even academic women themselves.

The author has split the article in three main parts. First, there is a short presentation of the socio-economic and cultural scene of the city of Cluj in the 1920s, arguing about the necessity of such an organism as the R.F.C. In the second part, we present the rules which governed this society, its main and secondary objectives, as well as provide a biographical and prosopographical analysis of its ruling committee and its different types of members. The third part describes in detail the strategies and activities which were decided upon and carried out by the Reunion of Christian Women, commenting upon their success

and/or efficiency. These data outline that the R.F.C. had significant financial funds and was one of the most influential, respected and well-managed civil associations in the interwar Cluj. Besides struggling to set up a student restaurant and a student hostel, the R.F.C provided ample and varied support to the youngsters, paying tuitions and exam fees, providing clothes, food and teaching supplies and even helping them to find jobs and start an independent life. Its members were also very interested in debating the role and place of women in the modern society, considering that women had to be taken into account as “partners or collaborators of the State”, especially in the educational and cultural fields.

Unfortunately, there is no documentary evidence of the Reunion of Christian Women beyond the year 1931; consequently a complete look at its evolution is not possible. Despite this circumstance, the present research offers enough information in order to situate the Reunion of Christian Women from Cluj at its due place in the academic, cultural and feminine Romanian history and stimulate further studies on similar topics.

*Diplomatie culturelle et militantisme idéologique.
L'Université de Iași et le milieu académique
est-allemand à la fin des années '50 et au début
des années '60 du XXe siècle*

IONUȚ NISTOR

Mots-clés: la culture, l'idéologie, le communisme, la diplomatie

L'instauration du communisme en Roumanie a eu des conséquences directes et profondes sur le système d'enseignement et sur le milieu universitaire, dans son ensemble. L'exigence du modèle soviétique d'organisation de la société et des institutions, la nécessité, ressentie par le nouveau régime, de former et de placer des personnes fidèles dans des positions clés et de contrôler en détail la production scientifique et l'activité didactique des universités ont généré des ruptures dans le développement normal des institutions d'enseignement supérieur. L'éloignement des professeurs indésirables (soit d'anciens collaborateurs du régime du roi Carol II et du général Antonescu, soit des sympathisants du Mouvement légionnaire et de l'Allemagne nazie, soit des personnes avec d'autres opinions que celles d'extrême gauche), la constitution d'une nouvelle « élite », asservie au parti et contrôlable, l'unification et la soviétisation des programmes d'enseignement, la centralisation et la planification de la recherche ont été des phénomènes qui ont marqué L'Université de Iași à la fin des années 40 et au début des années 50 du XXe siècle.

Dans ce contexte, les relations externes développées durant quelques décennies ont souffert, à leur tour, des changements significatifs. La période de l'entre-deux-guerres, avait consacré la position de l'institution de Iași dans le circuit international, les échanges académiques avec des dizaines d'universités et d'instituts de différents pays ayant à la base un procès ouvert d'affiliation et les critères de choix des partenaires externes compte tenu des intérêts scientifiques, des opportunités, du prestige. Une première altération de cet équilibre s'est produite à partir de l'automne de 1940, sur le fond des modifications au niveau des directions de politique extérieure de la Roumanie. L'alliance avec

l'Allemagne et l'Italie est reflétée aussi dans la collaboration plus étroite que l'Université de Iași avait entretenue avec des institutions similaires de ces deux pays. Les visites et les conférences de quelques chercheurs et professeurs de ces deux espaces témoignent de cette nouvelle orientation. Le changement des alliances, en 1944, et « la fermeture successive de l'horizon » sont reflétés aussi dans la dynamique des relations extérieures de l'Université de Iași. Le nouveau régime, notamment au début de 1948, a restreint les échanges avec les Etats démocrates et avec les « démocraties populaires ». Le manque de confiance dans les professeurs instruits à « l'école de l'entre-deux-guerres » et la précarité du contrôle du système d'enseignement et des enseignants ont mené à la prudence, peut-être même à la peur, de la part de la direction communiste. L'annulation, en 1948, des revues de tradition de l'Université, comme « La Revue Adamachi », « Les Annales Scientifiques de l' Université de Iași », « La Revue Médico-chirurgicale » et « Le Bulletin de l'Institut de Philologie Al. Philippide », qui représentaient des espaces de manifestation des préoccupations, de présentation de la recherche et des instruments efficaces de l'échange interuniversitaire, mais aussi la limitation des visites à l'étranger, sont autant de symptômes de l'anxiété des leaders communistes vis-à-vis des possibles dérapages et des « contagions » avec « des idées erronées » de certaines personnes, qui n'avaient pas encore passé la preuve de la fidélité et de « l'engagement ».

Les essais successifs « d'épuration », l'exigence du contrôle absolu de la part des dirigeants communistes sur la vie académique, mais aussi l'essai de détermination du lieu unique que la Roumanie devait détenir dans le cadre du blocus de l'Est - procès qui a débuté en 1958, au moment de la retraite des armées soviétiques et l'élimination de l'obligation d'étudier le russe à l'école et qui est accompli en 1964, par « La Déclaration d'Avril » - tous ceux-ci ont modifié, de nouveau, la perspective du rôle des relations externes de l'université. A la fin des années 50, le régime de Roumanie était plus solide qu'au début de la sixième décennie, avec un « appareil » fonctionnel et « vérifié », ainsi que les déplacements à l'étranger et le contact immédiat avec les milieux de « démocratie populaire » ne représentaient plus des problèmes insurmontables.

Évidemment, les échanges interuniversitaires étaient utiles aux enseignants, tout comme au parti. D'une part, les mécontentements manifestés par quelques professeurs concernant « le fait de rester en arrière » sous le rapport des technologies, des méthodes et des informations du circuit international recevaient une résolution, d'autre part, les déplacements à l'étranger et les visites de quelques délégations en Roumanie pouvaient assurer à l'Etat roumain une propagande efficace et une image cosmétisée des réalités.

Jusqu'à la moitié des années 50, les départs des professeurs de Iași à l'étranger ont été assez rares. Entre 1950 et 1955, par exemple, les évidences de l'Université ont comptabilisé seulement six déplacements, quatre en République Populaire de Hongrie, un déplacement en l'Union des Républiques Socialistes Soviétiques et un autre en République Démocrate Allemane. De ceux-ci, quatre ont été mis au nom du mathématicien Mendel Haimovici, un déplacement au nom du géographe Mihai Apăvăloaie et un autre, au nom de Ion Șandru, à un congrès de géographie¹. Depuis 1956, les échanges sont devenus plus intenses et plus diversifiés. En 1956 sont partis à l'étranger cinq enseignants, en 1957 - 12 enseignants, en 1958 - 6, et en 1959 - 15², une partie des professeurs visitant même deux universités par an. Les pays les plus visités étaient URSS, comptant 16 déplacements, la Tchécoslovaquie, avec 5 déplacements, la RDA, la Hongrie et la Bulgarie, avec trois déplacements chacun, la République Populaire de Chine et la République Socialiste Soviétique Moldave avec deux déplacements chacun. La liste des pays visités comprenait aussi la Suisse, le Brésil, les Pays-Bas, la Belgique, la France, la Grèce, le Royaume-Uni, la Pologne et l'Italie. Les enseignants partaient surtout aux congrès et pour des échanges d'expérience, les plus dynamiques spécialisations étant les mathématiques et la physique. Il suivait ensuite, en ordre décroissant, la chimie (4 déplacements), la philologie (4 déplacements), la géographie et la géochimie (3 déplacements chacune), l'anthropologie, la psychologie, l'histoire et la biologie (deux déplacements chacune).

La situation a encore changé depuis 1960, quand l'Université a signé les premières conventions de collaboration directe avec des partenaires externes - l'Université de Pecs (la République Populaire de Hongrie) et l'Université « Friederich Schiller » de Jena (RDA). Ont suivi, en 1961, les accords avec l'Université « Kossuth Lajos » de Debrecen, (la R.P. de Hongrie) et avec l'Université « Maria Skłodowska-Curie » de Lublin (la R.P. Pologne). Les buts suivis par l'institution d'enseignement de Iași étaient, comme il était précisé dans « Le compte rendu » rédigé par le Rectorat, d'établir des collaborations directes avec ces universités, de réaliser des échanges d'expérience sur des problèmes scientifiques et didactiques, de réaliser des échanges de publications périodiques et non périodiques, des plans d'enseignement et d'assurer la pratique d'été pour les étudiants³. Suite à la signature de ces accords et à l'ouverture plus

¹ Arhiva Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași, fond Rectorat (de suite Rectorat), dosar 847, 1967, f. 5 (*Lista cadrelor didactice care au fost în străinătate în anii 1950-1962*).

² Rectorat, dosar 847, 1967, f. 5-9.

³ Rectorat, dosar 698, 1958, f. 401 (Rectoratul, *Dare de seamă asupra desfășurării relațiilor de colaborare între Universitatea din Iași și universitățile străine* - copie).

grande montrée par le parti, en 1960, 17 enseignants se sont déplacés à l'étranger, en 1961 – 18, en 1962 – 36, en 1963/1964 – 14 enseignants par les conventions de collaboration directe et 10 aux congrès et symposiums⁴, et en 1964/1965 – 7 enseignants par des accords de collaboration, 3 à différentes manifestations scientifiques et 9 à des spécialisations⁵.

Dans ce cadre, les relations avec les universités de la RDA et spécialement celles avec l'Université de Jena ont été privilégiées. Les premiers déplacements en RDA, après la chute du « Rideau de fer » ont eu lieu en 1954, quand Mendel Haimovici a participé à un congrès de mathématiques. Les contacts entre les deux milieux académiques se sont multipliés et diversifiés graduellement. En mai 1958, le Recteur de l'Université de Iași, Ion Creangă, recevait l'invitation de participer à la célébration des 400 ans de la fondation de l'Université de Jena⁶, et en août-septembre 1958, une délégation de la spécialisation géographie de l'Université de Iași participait à un stage d'applications pratiques en Allemagne de l'Est, aux frais de l'Université et des participants⁷.

La collaboration entre les deux institutions est entrée dans une nouvelle étape depuis 1960, alors qu'un accord de collaboration directe a été conclu. Il a remplacé les échanges occasionnels par des rapports bilatéraux rigoureusement réglementés, qui offraient la possibilité des relations institutionnalisées, même si limitées à un nombre restreint de disciplines. En mars 1960, Gheorghe Gheorghiev, le Doyen de la Faculté de Mathématiques, signa, de la part de l'Université de Iași, la convention de collaboration avec l'Université de Jena⁸. Par cet accord, les deux institutions s'engageaient à envoyer, chacune deux enseignants à la spécialisation en Roumanie et en RDA et 6 étudiants à la pratique, pour un intervalle compris entre un et trois mois, chaque université prenant en charge les frais de transport et de séjour. En même temps, on prévoyait encore la réalisation des échanges de publications, la consolidation des

⁴ Rectorat, dosar 847, 1967, f. 51 (Rectoratul, *Plecări în străinătate 1963-1964*).

⁵ La spécialisation durait entre un mois et un an. Des 9 spécialisations, une était chimie, une histoire, deux biologie et 5 physique; voir Rectorat, dosar 847, 1967, f. 100 (Rectorat, *Situația cadrelor didactice de la Universitatea « Alexandru Ioan Cuza » din Iași plecate în străinătate în anul universitar 1964-1965* - copie).

⁶ Ion Creangă demandait au Ministère de l'Enseignement et de la Culture d'approuver le déplacement « d'autant plus que l'Université de Iași prépare bientôt, elle aussi, son centenaire »; voir Rectorat, dosar 698, 1958, f. 422 (Rectorul Ion Creangă către Ministerul Învățământului și Culturii, Direcția Relații Externe, 12 mai 1958).

⁷ Rectorat, dosar 698, 1958, f. 433 (Rectorul Ion Creangă către Ministerul Învățământului și Culturii, Direcția Relații Externe, 9 aprilie 1958).

⁸ Rectorat, dosar 672, 1959, f. 71 (Rectoratul Universității «Alexandru Ioan Cuza» către Otto Schwarz, Rectorul Universității din Jena, 11 martie 1960).

liaisons entre les bibliothèques universitaires et la collaboration entre les instituts et les laboratoires des deux centres, pour un accès plus rapide aux informations concernant l'enseignement, la recherche et la mise en pratique des thèses scientifiques⁹. A l'occasion de la rencontre des deux recteurs - le professeur docteur Ion Creangă et le professeur docteur Otto Schwarz - le 29 octobre 1960, plusieurs possibilités de compléter et d'améliorer cette convention ont été discutées, d'où il résultait que, depuis 1961, chaque université enverrait pour des stages pratiques 25 étudiants, accompagnés par 3-4 enseignants, pour 20 jours¹⁰.

Dans la première année de fonctionnement de l'accord bilatéral Jena a été visitée par le professeur Vasile Arvinte, de la Faculté de Philologie, par Constantin Dobrescu, de la Faculté de Biologie et Gh. Gheorghiev, de la Faculté de Mathématiques¹¹, et à Iași sont arrivés toujours trois professeurs, spécialisés en biologie, physique et chimie. Pour l'année 1961, ont été proposés, de la partie allemande, des enseignants des domaines de la biologie, de la physique, de la chimie, de la minéralogie et de la philologie germanique, et de la partie roumaine, des domaines des mathématiques, de la physique, de la biologie, de la géochimie et des langues romanes¹².

Jusqu'à la moitié des années 60, ont encore visité l'Université « Friederich Schiller » 15 enseignants, dont Elena Jeanrenaud, de la Faculté de Biologie, Constantin Mihul, de la Faculté de Physique, Vasile Macovei, Eugen Papafil et Radu Ralea de la Faculté de Chimie, Al. Dima de la Faculté de Philologie, Pierre Jeanrenaud de la Faculté de Géologie, Corneliu Zolyneak, Mircea Sandulovici, Mihai Haba¹³, Aurel Loghin et Leonte Candiano¹⁴. A côté d'eux, deux lecteurs de la Faculté de Physique inscrits au stage de boursier de recherches, ont fait des stages, en 1963, à Leipzig¹⁵.

Il est intéressant que, de l'analyse comparée des documents, résultent des différences majeures entre les propositions avancées par le Rectorat au Ministère

⁹ Rectorat, dosar 672, 1959, f. 76-77 (*Proiect de protocol între Universitatea « Alexandru Ioan Cuza » din Iași și Universitatea « Friederich Schiller »* - copie).

¹⁰ Rectorat, dosar 698, 1958, f. 211 (*Propuneri de completare la convenția între Universitatea « Friederich Schiller » din Jena și Universitatea « Alexandru Ioan Cuza » Iași*).

¹¹ Rectorat, dosar 847, 1967, f. 7 (Rectoratul Universității « Alexandru Ioan Cuza », *Lista cadrelor didactice care au fost în străinătate în anii 1950-1962*).

¹² Rectorat, dosar 698, 1958, f. 210 (*Propuneri de completare la convenția între Universitatea « Friederich Schiller » din Jena și Universitatea « Alexandru Ioan Cuza » Iași*).

¹³ Rectorat, dosar 847, 1967, f. 8-9 (Rectoratul Universității « Alexandru Ioan Cuza », *Lista cadrelor didactice care au fost în străinătate în anii 1950-1962*).

¹⁴ Rectorat, dosar 847, 1967, f. 100 (Rectorat, *Situația cadrelor didactice de la Universitatea « Alexandru Ioan Cuza » din Iași plecate în străinătate în anul universitar 1964-1965* - copie).

¹⁵ Rectorat, dosar 647, 1962, f. 6 (Rectorat, *Cadre didactice în străinătate* - 1963).

de ressort et les personnes qui sont parties en RDA¹⁶. Ainsi, en 1960, conformément à la lettre envoyée par le recteur Ion Creangă au Ministère de l'Enseignement et de la Culture ont été proposés pour le déplacement à l'Université « Friederich Schiller » les professeurs Mircea Savul, Constantin Mihul et Elena Jeanrenaud¹⁷. De « La liste des enseignants qui ont été partis à l'étranger entre les années 1950-1962 » il résulte que sont allés en RDA Vasile Arvinte (philologie), Constantin Dobrescu (biologie) et Gh. Gheorghiev (mathématiques)¹⁸. En 1961, l'Université « Alexandru Ioan Cuza », par la signature du Recteur Ion Creangă, a proposé pour le déplacement à l'Université « Friederich Schiller » les professeurs Mircea Savul, Constantin Mihul, Petru Jitariu et Ioan Zugrăvescu¹⁹ et sont partis Elena Jeanrenaud, Vasile Macovei, Eugen Papafil et Constantin Mihul – le dernier étant le seul de ceux proposés²⁰.

Même après la signature des accords de collaboration avec les partenaires étrangers, les sciences exactes sont restées au « sommet » des échanges académiques. La chimie, les mathématiques, la physique et la biologie ont été les spécialisations les plus dynamiques, fait explicable par l'intérêt spécial que la direction politique montrait pour ces domaines. L'édification de la nouvelle société socialiste supposait un effort d'exploitation des ressources du pays, d'industrialisation, de technologisation, et la recherche devait, dans ces conditions, seconder la compétition de l'Etat avec les autres économies du « bloc communiste » aussi avec ses propres possibilités. On n'est donc pas surpris de l'attention particulière dont bénéficiaient les sciences exactes, ni du fait qu'elles ont eu le privilège d'avoir des contacts directs avec le milieu étranger.

Dans la première moitié de la septième décennie, l'intérêt de la plupart des chercheurs de Iași a visé l'espace soviétique, 23 enseignants visitant des universités d'URSS. Le fait est explicable par le rôle joué par la science soviétique au niveau mondial, par les multiples relations que le système roumain d'enseignement entretenait avec celui-ci, mais aussi par le reflexe acquis pendant les années '50, quand le modèle imprimé par Moscou était devenu le seul utilisable dans la science et dans l'éducation. Dans le classement des pays

¹⁶ Ce phénomène est généralisé, mais on s'est concentré seulement sur l'analyse du cas des échanges avec la RDA.

¹⁷ Rectorat, dosar 672, 1959, f. 72 (Rectoratul către Ministerul Învățământului și Culturii, 10 martie 1960).

¹⁸ Rectorat, dosar 847, 1967, f. 7 (Rectoratul Universității «Alexandru Ioan Cuza», *Lista cadrelor didactice care au fost în străinătate în anii 1950-1962*).

¹⁹ Rectorat, dosar 698, 1958, f. 425 (Rectorul Ion Creangă către Ministerul Învățământului și Culturii, Direcția de Relații Externe, 29 martie 1961).

²⁰ Rectorat, dosar 847, 1967, f. 8 (Rectoratul Universității «Alexandru Ioan Cuza», *Lista cadrelor didactice care au fost în străinătate în anii 1950-1962*).

les plus visités, la RDA occupe, a côté de la R.P.de Hongrie, la deuxième place, avec 18 déplacements. A une première analyse, on pourrait considérer que les bonnes relations avec le milieu est-allemand et l'échange considérable de professeurs s'inscrivent dans une tendance « naturelle », pour le contexte de l'époque. La précarité des relations avec la Tchécoslovaquie (3 déplacements), avec la Bulgarie (deux déplacements) ou l'Albanie (un déplacement) infirme cette supposition. Le niveau élevé des échanges entretenus avec la RDA peut être mis sur le compte de l'accord de collaboration directe conclu par l'Université de Iași avec celle de Jena, mais aussi de l'intérêt politique assumé, dans cette étape, par l'URSS et « les démocraties populaires », de sortir de l'isolement et d'offrir une légitimité au nouvel Etat allemand²¹.

Le souhait de collaboration n'a pas été unilatéral. Entre 1960 et 1963, sont venus à Iași 8 professeurs et chercheurs de l'Université « Friederich Schiller »²². Parmi ceux-ci on compte: Peter Kadura, de l'Institut de Chimie Physique de l'Université « Friederich Schiller »²³, l'assistant Gunter Jäger, du même Institut, qui a finalisé sa thèse scientifique dans Le laboratoire de Spectroscopie de Iași²⁴, le professeur docteur Dunkan, le directeur de l'Institut de Chimie Physique²⁵ et le professeur Otto Stamford, le Vice Recteur de l'Université « Friederich

²¹ Dans le contexte de la division de l'Allemagne, de la dénégration de la RDA par l'Occident et de l'admission de la République Fédérale dans le OTAN, il est devenu essentiel pour l'URSS et pour les autres pays du bloc communiste de sortir de l'isolement l'Allemagne d'Est. La fonction des Etats satellite a été, dans ces conditions, de substituer la communauté internationale, dont la RDA était exclue, de favoriser l'intégration des est-allemands dans le monde communiste et d'offrir de la légitimité au nouvel état. Pour des détails sur les rapports politiques et économiques roumain-allemands dans cette période voir: Alexander Rubel, Cătălin Turliuc (ed.), *Totalitarism, ideologie și realitate socială în România și RDG [Totalitarisme, idéologie et réalité sociale en Roumanie et en RDA]*, Iași, 2006; Cezar Stanciu, *Devotați Kremlinului. Alinierea politicii externe românești la cea sovietică în anii 50 [Dévoués au Kremlin. L'alignement de la politique externe roumaine à celle soviétique dans les années '50]*, Târgoviște, 2008; Ulrich Burger, «Conflicte profunde și serioase divergențe de păreri. Ulbricht și România în anul 1965», [«Des conflits profonds et des divergences sérieuses d'opinion. Ulbricht et la Roumanie durant l'année 1965»], dans *Analele Sighet 9. Anii 1961-1972: Țările Europei de Est între speranțele reformei și realitatea stagnării, [Les années 1961-1972: Les Pays de l'Europe de l'Est entre les espérances de la réforme et la réalité de la stagnation]*, Romulus Rusan (ed.), 2001.

²² Rectorat, dosar 698, 1958, f. 402 (*Dare de seamă asupra desfășurării relațiilor de colaborare între Universitatea din Iași și universitățile străine*).

²³ Rectorat, dosar 857, 1963-1966, f. 243 (*Vizita la Universitatea din Iași a dr. Peter Kadura de la Institutul de chimie fizică a Universității din Jena*).

²⁴ Rectorat, dosar 698, 1958, f. 403 (*Dare de seamă asupra desfășurării relațiilor de colaborare între Universitatea din Iași și universitățile străine*).

²⁵ Rectorat, dosar 698, 1958, f. 342 (Facultatea de Chimie către Rectorat, 12 iunie 1963).

Schiller ». Il a visité Iași, à côté d'un comité, pour étudier le processus de formation des professeurs de mathématiques de l'Institut Pédagogique²⁶.

En octobre 1962, sont venus à Iași le professeur docteur Gersch et l'assistant E. Hentschel, qui ont visité la Faculté de Sciences Naturelles, le Laboratoire de Zoologie, l'Institut de Médecine, l'Institut Agronomique, le Musée d'Histoire Naturelle, la Station Pângărați et la Station Agigea²⁷. En octobre 1963, dans le cadre de l'accord de collaboration scientifique, sont arrivés à Iași les assistants Rolf Gase et Heinz Böttcher. Pendant douze jours, ils ont participé aux cours, en essayant de s'adapter à la manière d'enseigner la physique à une faculté du même profil et ils se sont rencontrés avec tous les enseignants agrégés à la thématique de recherche de la faculté²⁸. Un mois plus tard, la Faculté d'Histoire a reçu la visite du professeur Ioachim Steisand, le chef de la Chaire d'Histoire Allemande de l'Université Humboldt, de Berlin, qui a soutenu trois conférences sur: « La République de Weimar et son appréciation dans le domaine de l'historiographie », « Des tendances progressistes et réactionnaires dans l'historiographie allemande depuis l'époque des Lumières jusqu'à présent » et « Des problèmes de stratégie et de tactique dans le mouvement ouvrier allemand au XIXème siècle »²⁹.

En 1965, sont venus à l'Université « Alexandru Ioan Cuza » le docteur Rolf Kühmstadt, collaborateur scientifique à l'Institut de Chimie Organique et Biochimie, qui recherchait « L'étude de la spectroscopie infrarouge »³⁰ et Günter Hauker, collaborateur scientifique à l'Institut de Chimie Physique, qui étudiait l'analyse spectrale des isotopes stables³¹. La même année, 1965, sont encore venus à Iași docteur Sigfried Dümel, maître de conférences à l'Ecole Technique de la ville Karl Marx, qui a visité la Chaire de Mécanique³² et l'assistant Krebe

²⁶ Rectorat, dosar 698, 1958, f. 263 (Rectoratul Universității «Friederich Schiller» către Rectoratul Universității «Alexandru Ioan Cuza», Jena, 27 septembrie 1963).

²⁷ Rectorat, dosar 64, 1963, f. 64 (*Programul vizitei profesorului doctor Manfred Gersch și a asistentului E. Hentschel la Universitatea «Alexandru Ioan Cuza», în perioada 28 septembrie-12 octombrie 1962*).

²⁸ Rectorat, dosar 857, 1963-1966, f. 200 (*Plan de muncă a tovarășilor asistenți Rolf Gase și Heinz Böttcher de la Universitatea din Jena*).

²⁹ Rectorat, dosar 857, 1963-1966, f. 187 (*Programul vizitei profesorului doctor Ioachim Steisand de la Universitatea Humboldt din Berlin, noiembrie 1963*).

³⁰ Il a visité la Faculté de Chimie, la Faculté de Physique, l'Institut de Chimie Petru Poni et l'Institut Polytechnique; à voir Rectorat, dosar 857, 1963-1966, f. 89 (*Programul vizitei profesorului Rolf Kühmstadt de la Universitatea din Jena la Iași, mai 1965*).

³¹ Il a visité la Faculté de Chimie, la Faculté de Physique et l'Institut Petru Poni; à voir Rectorat, dosar 857, 1963-1966, f. 58 (*Programul vizitei domnului Günter Hauker de la Universitatea din Jena, noiembrie 1965*).

³² Rectorat, dosar 857, 1963-1966, f. 108 (*Programul vizitei dr. Sigfried Dümel, conferențiar*

Dieter, de l'Université Humboldt, qui s'est rencontré avec les enseignants de la Chaire de Géographie économique³³.

L'horaire des invités allemands était attentivement organisé par la partie roumaine, mais aussi par les universités partenaires. Par exemple, le recteur de l'Université « Friederich Schiller » s'est directement impliqué dans l'organisation de la visite des assistants Rolf Gase et Heinz Böttcher, ceux-ci se conformant aux propositions venues de la part de la direction, d'assister aux cours de physique et de se rencontrer avec les professeurs de la faculté³⁴. De l'autre côté, l'université de Iași déléguait un enseignant responsable pour l'horaire de chaque invité. Les voyages en Roumanie étaient organisés en détail, par jours et heures, on fixait nettement les rencontres et les visites à caractère professionnel, mais aussi celles touristiques, d'habitude dans la ville et aux environs, au nord de la Moldavie, sur le littoral et dans le Delta du Danube. Tous ces détails étaient connus et approuvés par le Recteur.

Les échanges académiques, qui impliquaient le contact avec l'étranger, même communiste, étaient attentivement contrôlés au niveau local, par la direction de l'université, mais aussi au niveau central, par La Direction de Relations Externes du Ministère de l'Enseignement³⁵ et par la Securitate (la Direction Générale de la Sécurité de l'Etat). L'Université de Iași devait communiquer au Ministère, la liste de manifestations internationales, auxquelles les enseignants allaient participer³⁶, et le Ministère approuvait tour à tour ces déplacements. Les personnes proposées par l'Université pour des déplacements déposaient à la Direction de Relations Externes un formulaire rempli, qui contenait des informations sur les études, l'occupation, la fonction, le lieu de travail, le domicile, les langues étrangères connues, le pays dans lequel ils se déplaçaient, le but du déplacement, la période, l'activité professionnelle et scientifique, les objectifs suivis et le titre de la conférence³⁷.

la Școala Tehnică din orașul Karl Marx, aprilie 1965).

³³ Rectorat, dosar 857, 1963-1966, f. 139 (*Programul vizitei asistentului Krebe Dieter de la Universitatea Humboldt*).

³⁴ Rectorat, dosar 857, 1963-1966, f. 200 (*Plan de muncă a tovarășilor asistenți Rolf Gase și Heinz Böttcher de la Universitatea din Jena*, octombrie 1963).

³⁵ Les déplacements des professeurs à l'étranger étaient payés par l'état roumain. Ainsi, en 1961, l'Université de Iași proposait à la Direction de Relations Externes que pour le déplacement en RDA de ces 4 professeurs proposés, soit accordée la somme de 33.640 lei, montant dans lequel étaient inclus le transport, l'hébergement, les repas et l'interprète.

³⁶ Rectorat, dosar 854, 1963-1967, f. 26 (Ministerul Învățământului, Direcția Relații Externe către Universitatea «Alexandru Ioan Cuza», 16 februarie 1965).

³⁷ Rectorat, dosar 854, 1963-1967, f. 49 (Ion Dragomir, Director în Direcția Relații Externe din Ministerul Învățământului către Universitatea «Alexandru Ioan Cuza», 20 noiembrie 1964).

De retour au pays, les enseignants présentaient à la direction un rapport sur la visite effectuée, dans lequel ils offraient des détails sur les contacts scientifiques et personnels. Par exemple, le professeur C. Martiniuc a rédigé deux rapports sur le déplacement effectué en RDA, à l'Université de Jena, dans la période 17-31 octobre 1966. Dans l'un de ces documents, il précisait qu'un professeur allemand avait été délégué s'occuper de tous les problèmes organisationnels établis par le protocole envoyé de Bucarest et que, pendant les 15 jours passés en RDA³⁸, il avait étudié la géographie et la végétation de la zone³⁹. Il a constaté, dans son rapport, la valeur pratique des études de géographie et de géologie, il a apprécié l'exploitation rationnelle des terrains, il a évoqué les discussions sur la terminologie de spécialité, mais il a fait aussi des appréciations sur le système éducatif est-allemand. Le professeur Martiniuc observait qu'« en Allemagne le tout est l'institut, et non pas la faculté », que la recherche, aux niveaux élevés, était l'apanage de ces instituts du cadre de l'Université et il constatait qu'il y avait même parmi les étudiants, des différences entre ceux axés sur la partie didactique et ceux spécialisés dans la recherche⁴⁰.

Il constatait l'étroite interdépendance entre les mathématiques et la géographie et le fait qu'un « étudiant – professeur », après quatre ans d'études, avait une double spécialisation: la géographie première spécialisation et les mathématiques, deuxième spécialisation⁴¹. Le système allemand était, évidemment, totalement différent par rapport à celui roumain, l'Université de Iași, formant en proportion accablante des professeurs avec une seule spécialisation et aspirant, seulement, à cette date-là, aux programmes interdisciplinaires.

Dans le deuxième rapport⁴², le professeur Martiniuc décrit surtout les liaisons personnelles en RDA et les impressions après les discussions avec de différents enseignants de l'Université « Friederich Schiller ». Le professeur de Iași remarquait le fait qu'on lui avait souvent posé des questions sur les rapports ethniques de Transylvanie, d'autant plus que les géographes hongrois qui

³⁸ C. Martiniuc a visité en cette période les villes Jena, Berlin, Leipzig, Greifswald, Halle, Karl Marx Stadt etc.

³⁹ Rectorat, dosar 899, 1965-1968, f. 299 (*Raport informativ asupra rezultatelor obținute în urma vizitei făcute în Republica Democrată Germană de către prof. C. Martiniuc, între 17-31 octombrie 1966*).

⁴⁰ Rectorat, dosar 899, 1965-1968, f. 303-304.

⁴¹ Rectorat, dosar 899, 1965-1968, f. 304.

⁴² Le document invoqué est une copie, celui-ci ne portant pas la signature du professeur Martiniuc.

visitaient Jena soutenaient que « La Transylvanie appartient à la Hongrie »⁴³. Les interlocuteurs allemands étaient aussi intéressés de la nouvelle politique de la Roumanie, de son éventuel impact positif sur le grand public et si les sympathies du peuple roumain se dirigeaient plutôt vers l'URSS ou vers la France. C. Martiniuc n'a rien écrit sur les réponses données à ces problèmes-là, en concluant au final qu'« il faudrait qu'on s'occupe plus de la publication de quelques livres, des cartes ethnolinguistiques sur le peuple roumain », quand les Etats voisins « cherchent à créer une opinion favorable à leurs pays, en dépassant parfois les limites de la vérité scientifique »⁴⁴.

Les relations avec la RDA ne se sont pas limitées, dans cette période, seulement aux échanges de professeurs, mais elles ont consisté aussi dans la formation des jeunes chercheurs de Roumanie et dans des stages pour les étudiants. En 1961, Mihail Haba, chargé de cours à la Faculté de Physique s'est inscrit en aspiranture⁴⁵, à l'Université de Leipzig, suivant la spécialisation biophysique⁴⁶, et en 1963, Corneliu Zolyneak, chargé de cours à la Faculté de Biologie-Géographie, s'est inscrit en aspiranture, en RDA, à la spécialisation génétique végétale⁴⁷. Le nombre d'aspirants qui ont opté pour l'espace est-allemand peut sembler réduit, mais, rapporté à la situation générale, il se situe en deuxième place, après la position occupée par URSS⁴⁸.

Une fois la signature de l'accord de collaboration entre l'Université « Alexandru Ioan Cuza » et l'Université « Friederich Schiller » accomplie, on a aussi établi les détails concernant les déplacements des étudiants en Allemagne de l'Est. Conformément à la convention, chaque année, un nombre de places devaient être distribuées pour la pratique d'été à Jena et à Iași, dans la première

⁴³ Rectorat, dosar 899, 1965-1968, f. 295 (*Raport informativ confidențial asupra vizitei în RDG a prof. C. Martiniuc de la Universitatea din Iași*).

⁴⁴ Rectorat, dosar 899, 1965-1968, f. 296.

⁴⁵ Dans le système d'éducation (selon le modèle soviétique), programme d'études conduisant à l'obtention d'un doctorat dans les diverses branches scientifiques et pédagogiques.

⁴⁶ Rectorat, dosar 894, 1965, f. 22 (Facultatea de Fizică, *Tabel cu cadrele didactice înscrise la aspirantură în străinătate*).

⁴⁷ Rectorat, dosar 894, 1965, f. 29 (Facultatea de Biologie-Geografie, *Situația nominală a cadrelor didactice de la Facultatea de Biologie-Geografie înscrise la aspirantură în străinătate*).

⁴⁸ En 1963, des 4 aspirants inscrits en aspiranture à l'étranger, de la Faculté de Biologie-Géographie, 3 étaient inscrits aux universités en URSS et une personne dans la RDA; à voir Rectorat, dosar 894, 1965, f. 29 (Facultatea de Biologie-Geografie, *Situația nominală a cadrelor didactice de la Facultatea de Biologie-Geografie înscrise la aspirantură în străinătate*). Dans l'année 1964-1965, des 8 enseignants inscrits en aspiranture à l'étranger, 6 étaient en URSS et deux en RDA, à physique et biologie; à voir Rectorat, dosar 847, 1967, f. 100 (Rectorat, *Situația cadrelor didactice de la Universitatea «Alexandru Ioan Cuza» din Iași plicate în străinătate în anul universitar 1964-1965*).

année trois étudiants bénéficiant des prévisions de l'accord direct. Les plus dynamiques spécialisations étaient toujours celles exactes: les mathématiques, la physique, la chimie et les sciences naturelles. Suite à la collaboration à ce niveau, dans le cadre de la XIème session des réunions scientifiques des étudiants, ont été présentées deux œuvres réalisées en commun par des groupes d'étudiants de Iași et de Jena⁴⁹.

Vues en ensemble, les relations de l'Université « Alexandru Ioan Cuza » avec le milieu académique est-allemand ont été bonnes et en continuel développement, à la fin des années 50 et au début des années 60. On ne peut pas affirmer la même chose sur les rapports avec les institutions similaires de l'Allemagne Fédérale, avec laquelle l'Université de Iași n'a pas entretenu, dans cette étape, des liaisons scientifiques. Dans la période de la première décennie après la guerre, l'Allemagne Fédérale a été, d'après la perspective des autorités communistes, le symbole de l'ancien régime nazi, coupable et ennemi, responsable d'une guerre qui s'était justement achevée⁵⁰. A peine en mars 1955, le présidium de la Grande Assemblée Nationale du RPR a décrété l'arrêt de l'état de guerre avec l'Allemagne et a commencé le procès de normalisation des rapports bilatéraux, premièrement sur le plan économique⁵¹. En plus, la propagande est-allemande accréditait l'idée de la supériorité culturelle, dans la compétition avec les ouest-allemands, les relations externes étant l'arène propice pour démontrer qu'il représentait « l'Allemagne meilleure et plus progressiste »⁵². L'intérêt pour le développement des liaisons académiques entre la Roumanie et la RDA était, alors, biunivoque: d'une part, l'Etat allemand⁵³ se

⁴⁹ Rectorat, dosar 698, 1958, f. 404 (*Dare de seamă asupra desfășurării relațiilor de colaborare între Universitatea din Iași și universitățile străine*).

⁵⁰ Le 6 octobre 1949, le Ministère Roumain Externe, à la suggestion de Moscou, a publié une déclaration, dans laquelle on précisait que la formation du gouvernement RFA « crée un foyer d'inquiétude en Europe, de nature à menacer le travail tranquille créateur du peuple roumain et d'autres peuples » ; à voir Cătălin Turliuc, « Relații româno-germane în perioada democrației populare » [« Les relations roumain-allemandes dans la période de la démocratie populaire »], dans Alexandru Rubel, Cătălin Turliuc (ed.), *op. cit.*, p. 142.

⁵¹ En 1960, la pondération des relations commerciales avec la RDA, dans le contexte des relations commerciales de la Roumanie avec l'Europe Occidentale était de 30%, à voir Claudiu Mihail Florian, « RSR – RFG. 12 ani de tatonări » [« RSR – RFA. 12 ans de tâtonnements »], în *Magazin istoric*, serie nouă, nr. 3 (420), martie 2002, p. 18.

⁵² Peter Ulrich Weiss, « Război rece cultural. Concurența literară germano-germană în România anilor 60 » [« La guerre froide culturelle. La concurrence littéraire allemande-allemande dans la Roumanie des années 60 »], dans *Intellectualii și regimul comunist: istoriile unei relații* [Les intellectuels et le régime communiste: les histoires d'une relation], în *Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România*, vol. IV, 2009, p. 66.

⁵³ J'ai inclus dans cette catégorie la direction du parti et de l'état, mais aussi les institutions d'enseignement et de culture.

présentait comme un Etat légitime, et d'autre part, il offrait aux institutions d'enseignement et de culture roumaines la possibilité d'entretenir des relations externes, étant donné que d'autres Etats ne se montraient également disponibles⁵⁴.

Les rapports avec les universités de la RDA et spécialement, avec l'Université « Friederich Schiller » ont été parmi les plus importants pour l'institution de Iași. Les échanges de professeurs et d'étudiants ont été, durant toute cette période, au sommet des relations externes que l'université « Alexandru Ioan Cuza » avait entretenues. La signature de l'accord a dynamisé d'autant plus les échanges, spécialement sous le rapport du nombre d'enseignants et d'étudiants qui avaient visité Jena. Quant à la diversification des domaines de collaboration, l'évolution n'a pas été trop spectaculaire. Les autorités communistes étaient intéressées surtout au développement dans le domaine de la technique et des sciences exactes, qui pouvaient être mises au service des projets économiques, fait qui avait favorisé, durant toute la période, des disciplines comme les mathématiques, la physique et la chimie. Vers la moitié des années 60, sur le fond d'une relative ouverture politique, les échanges dans le domaine de la germanistique et de la romanistique se sont intensifiés, et en 1964 a été renouvelée la section de langue allemande à la Faculté de Philologie.

Bien évidemment, ces contacts académiques, la circulation des gens et des livres ont été contrôlés par le Rectorat, par le Ministère et par la Direction Générale de la Sécurité de l'État, et ceux qui portaient, devaient répondre à certains critères de sélection. L'état actuel des recherches ne nous permet pas des conclusions et des jugements plus amples concernant la façon dont on faisait la sélection, on donnait les accords ou on vérifiait l'activité de ceux partis. On ne peut qu'être persuadés que rien n'échappait à l'attention des autorités communistes, même si la relative détente politique avait entrouvert les portes vers autres Etats.

⁵⁴ La Pologne a sous-estimé, dans cette étape, les possibilités culturelles roumaines et elle a eu une préoccupation constante pour le développement des relations de ce type avec la Roumanie. Les représentants de l'état roumain observaient la réticence de quelques officiels polonais vis-à-vis de la « popularisation de notre pays » (à voir Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond 220, dosar Polonia 8 – secția RP Polonă, DR I dosar special. Vizita delegației Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române în Republica Populară Polonă, confidențial – anexă la 3612/57, f. 8 *apud* Cezar Stanciu, *op. cit.*, p. 166), en constatant qu'en 1957, malgré les instances de Bucarest, on avait republié un ouvrage signé par Janusz Meissner, qui décrivait la Roumanie de façon négative et parlait du sous-développement du pays et de l'inculture du peuple (à voir Cezar Stanciu, *op. cit.*, p. 166).

Un autre défi serait l'analyse de la finalité de ces échanges académiques, de la manière dont les visites en dehors des frontières ont influencé, réellement, la recherche de Iași sous le rapport de la performance ou de la qualité et des modifications produites au niveau de l'acte didactique. Ce ne sont que quelques problèmes, avec des réponses encore fragmentaires et plutôt spéculatives. Connaissant partiellement les mécanismes de fonctionnement du système d'enseignement, on pourrait affirmer qu'au niveau institutionnel l'impact a été minimum. Les normes étaient imposées de Bucarest, les échanges étaient faits de façon contrôlée, et les modèles étrangers n'étaient pas bien vus, surtout après l'expérience des années 50, de l'influence soviétique et dans le contexte d'une recherche animée du « spécifique » roumain. En revanche, on peut parler, des possibles influences au niveau personnel, dans la mesure où le professeur ou l'étudiant parti en Allemagne de l'Est a assimilé pour soi-même des méthodes d'enseignement ou a appris des informations et des techniques qu'il pouvait appliquer dans ses recherches. Il est difficile, toutefois, de contrôler de telles influences et elles supposent encore un effort d'investigation supplémentaire.

*Cultural Diplomacy and Ideological Militancy.
University of Iași and the East-German Academic
Environment in Late 1950s and Early 1960s*

(Summary)

Keywords: culture, ideology, communism, diplomacy

The instauration of the communist regime in Romania had direct and profound consequences on the educational system and on the academic environment in general. The imposition of the Soviet model in the organisation of the society and institutions, the need of the new regime to instruct and instal loyal people in key positions and to control in detail the scientific production and the didactic activity within the universities led to fractures in the normal development of the upper education institutions. The removal of undesirable professors from the didactic activity, the formation of a new "elite", subservient to and controllable by the party, the unification and the Sovietisation of the educational curricula, the centralization and planning of the research activity

represented phenomena that impacted on the University of Iași at the end of the 1940s and the beginning of the 1950s.

Eespecially as from 1948, the new regime restricted exchanges with the foreign countries, either democratic or featuring a “popular democracy”. The lack of confidence in the professors formed by “the inter-war school” and the precariousness of the control exerted on the educational system and on the teaching staff led to prudence, maybe even fear, on behalf of the Communist leadership. The restriction of visits abroad is one symptom of the Communist leaders’ anxiety so as to possible sideslips and “contaminations” with “wrong ideas” of certain people, not having passed the loyalty and “engagement” tests. By the end of the 50s though, the Romanian regime was a more solid one compared to that of the 60s, displaying a functional and verified „apparatus” so as the travels abroad and the unbiased contact with the environments featuring “popular democracy” did not represent insurmountable issues anymore.

Until the mid 1950s, the travels abroad of professors from Iași were quite rare. The situation changed in 1960, when the University signed the first direct collaboration agreements with external partners – the University of Pecs (People’s Republic of Hungary) and “Friederich Schiller” University of Jena (German Democratic Republic). Within this framework, the relations with universities from GDR and with the University of Jena in particular were privileged. The Convention replaced the occasional exchanges with rigorously regulated bilateral liaisons that offered the possibility of institutionalised relations, though limited to a restricted number of disciples, particularly from the domain of exact sciences. The high level of the contacts maintained with the GDR may be attributed to this collaboration agreement but also to the political interest assumed in this stage by the USSR and the “popular democracies”, i.e. to de-isolate and legitimate the new German state.

*Un manuscris inedit despre cercetările efectuate la Cucuteni în 1895**

VASILICA ASANDEI

Cuvinte cheie: Cucuteni, săpături arheologice, 1895, raport

În fondul Ministerului Cultelor și al Instrucțiunii Publice de la Arhivele Naționale ale României, dosarul 182/1897, f. 247-279, se află un raport inedit privitor la săpăturile întreprinse în 1895 la Cucuteni (județul Iași) de către doi dintre primii cercetători ai acestei așezări preistorice, respectiv profesorii de istorie Neculai Beldiceanu¹ și Grigore C. Buțureanu² din Iași.

Amenajarea unui muzeu dedicat civilizației Cucuteni în cadrul actualului Muzeu al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași necesită și o intensificare a eforturilor de cunoaștere a primelor investigații arheologice consacrate eneoliticului moldovenesc. Deși istoricul cercetării este cunoscut în linii generale, începând cu descoperirea stațiunii eponime, în anul 1884, persistă încă numeroase incertitudini privitoare la explorările de pionierat. Pe lângă cronologia săpăturilor și biografiile inițiatorilor, rămân de precizat sursele financiare ale acestor investigații și, mai ales, rezultatele obținute. Raportul întocmit în anul 1895 de către cei doi pasionați arheologi are rolul de a aduce date noi și detalii despre o cercetare puțin cunoscută până în prezent³. Materialul

* Pe această cale, mulțumesc domnului profesor Bogdan-Petru Maleon pentru amabilitatea cu care mi-a pus la dispoziție o fotocopie a acestui document, în vederea cercetării și publicării.

¹ N. Beldiceanu (1844-1896) a fost profesor de istorie la Gimnaziul „Ștefan cel Mare” din Iași, începând din anul 1885, fiind cunoscut și ca poet. Pasiunea pentru trecut l-a îndemnat să realizeze cercetări arheologice, în urma cărora a procurat un mare număr din obiectele preistorice (Lelia Nicolescu, *Beldicenii*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2010, p. 14-29).

² Grigore C. Buțureanu (1855-1907) și-a început cariera ca profesor de istorie în anul 1878, la Piatra- Neamț. Aceasta a fost continuată, din anul 1880, la câteva școli și licee din Iași: Școala Normală „Vasile Lupu”, Școala Normală de Fete din Iași, Liceul Național, Liceul Internat, Institutele Unite și „Liceul Nou de Domnișoare” (A. D. Atanasiu, „Către cititori”, în *Arhiva Societății Științifice și Literare din Iași*, XXV, 1914, p. XIV-XV).

³ Mădălin-Cornel Văleanu, „Descoperirile de la Cucuteni și Societatea de Medici și Naturaliști din Iași (1884-1891)”, în *Studii de preistorie*, 3, 2006, p. 199-213; vezi și forma rezumativă a acestui studiu în *Cronica*, an XLI, nr. 1563, 3 martie 2006, p. 2-3.

la care facem trimitere reprezintă o dare de seamă despre utilizarea unui fond pus la dispoziția lui Neculai Beldiceanu și Grigore C. Buțureanu de către Ministrul Cultelor și al Instrucțiunii pentru efectuarea de cercetări arheologice în anul 1895. Redactarea raportului s-a realizat în urma cercetărilor efectuate la Cucuteni, prin care s-au descoperit numeroase vestigii, acestea trebuind să fie puse în valoare și completate prin noi cercetări. Prin acest raport avem prima relatare explicită asupra rezultatelor acestora.

După primele săpături pe care le-a întreprins la Cucuteni, în 1885, Neculai Beldiceanu, având nevoie de fonduri pentru continuarea cercetărilor, l-a asociat în 1887 pe Grigore C. Buțureanu. Între cei doi s-a legat o prietenie și o colaborare durabilă, care a facilitat continuarea explorărilor arheologice la Cucuteni. Grigore C. Buțureanu a început prin a se documenta cu privire la natura descoperirilor, muncă pe care a întreprins-o timp de aproximativ un an, devenind, în același timp, membru în Societatea de Medici și Naturaliști din Iași, unde Neculai Beldiceanu activa deja. Pe lângă materialele rezultate din propriile săpături, cei doi au studiat și o colecție de antichități de la Cucuteni, cumpărată de Neculai Beldiceanu de la anticarii Șaraga, cu suma de 1000 de lei⁴. Cei doi profesori au extins cercetările de teren și la alte stațiuni preistorice din Moldova, pentru a-și compara observațiile de la Cucuteni. Din păcate, Societatea de Medici și Naturaliști nu a putut sprijini financiar săpăturile arheologice de la Cucuteni.

Din acest motiv, Grigore C. Buțureanu și Neculai Beldiceanu, împreună cu Eugeniu Rizu, O. Botez și T. Codrescu au pus bazele unei noi societăți, la Iași, în toamna anului 1888, numită Societatea Științifică și Literară, al cărui președinte a fost profesorul paleontolog Grigore Cobălcescu. Din păcate, Grigore Cobălcescu nu a acordat atenție vestigiilor descoperite la Cucuteni, deoarece credea că acestea aparțin unei perioade mult mai vechi și, în consecință, n-ar fi prezentat importanță deosebită pentru cunoașterea preistoriei⁵. În acest context se părea că autorii inițiativei de explorare sistematică a stațiunii de la Cucuteni nu vor găsi resursele bănești necesare începerii cercetărilor, după cum transpare chiar din mărturia lui Grigore C. Buțureanu, care ajunsese să creadă că proiectul lor nu reprezintă „decât o continuă încercare și care nu putea să aducă alt rezultat decât pierderea de bani și muncă zadarnică”⁶.

⁴ Panait I. Panait, „Începuturile cercetării culturii Cucuteni reflectate în izvoare arhivistice bucureștene”, în *Revista muzeelor și monumentelor*, seria Muzeu, 4, 1982, p. 65.

⁵ Mircea Petrescu-Dîmbovița, Mădălin-Cornel Văleanu, *Cucuteni-Cetățuie. Săpăturile din anii 1961-1966. Monografie arheologică*, Piatra-Neamț, 2004, p. 16.

⁶ Grigore C. Buțureanu, „Notiță asupra săpăturilor și cercetărilor făcute la Cucuteni”, în *Arhiva Societății Științifice și Literare din Iași*, I, 1889-1890, p. 226.

Cu toate acestea, Grigore C. Buțureanu a participat, pe propria cheltuială, la cel de-al X-lea Congres Internațional de Antropologie și Arheologie Preistorică de la Paris din 1889, unde a prezentat o comunicare despre rezultatele cercetărilor de la Cucuteni, publicată, după doi ani, în volumul dedicat Congresului⁷. Tot în anul 1889, Buțureanu a publicat această comunicare la Iași, în limba română⁸.

Pentru a procura fondurile necesare întreprinderii săpăturilor, Neculai Beldiceanu, la îndemnul lui Grigore C. Buțureanu, a vândut, în 1890, Muzeului de Antichități din București colecția personală de piese arheologice (cu un număr de 564 piese), primind suma de 2500 lei⁹. În 1897, același muzeu a preluat și colecția de arheologie preistorică a profesorului Buțureanu, evaluarea fiind făcută de Grigore Tocilescu și Teohari Antonescu¹⁰.

Dorința de a face cunoscute preocupările lor, dar și necesitatea de a atrage fonduri i-au determinat pe cei doi pasionați să susțină o serie de prelegeri și cursuri pe teme de istorie în cadrul „Societății Științifice și Literare din Iași”¹¹. Lipsa banilor a făcut ca soluția să vină din partea lui Grigore C. Buțureanu, care a finanțat cu suma de 1000 lei săpăturile, urmând să restituie cu dobândă banii împrumutați. Neculai Beldiceanu a condus săpăturile propriu-zise, iar Grigore C. Buțureanu a studiat materialul prelevat. Aceste fonduri au fost repede epuizate, fiind executată doar o secțiune în situl de la Cucuteni. Buțureanu a apelat la A. D. Xenopol, pentru ca acesta să obțină fonduri de la Academia Română, însă fără succes, deoarece nu existau resursele necesare. În aceste condiții cei doi arheologi au fost nevoiți să întrerupă lucrările¹². La 18 septembrie 1892, în cadrul unei ședințe a Societății, Neculai Beldiceanu a comunicat membrilor rezultatele cercetărilor, precizând că acestea au fost efectuate pe propria sa

⁷ Grigore C. Butzureano, „Notes sur Coucuteni et plusieurs autres stations de la Moldavie du Nord”, în *Congrès International d'Anthropologie et d'Archéologie Préhistoriques. Compte-rendu de la dixième session à Paris 1889*, Paris, 1891, p. 299-307; Nicolae Ursulescu, Mădălin-Cornel Văleanu, „Debutul culturii Cucuteni în arheologia europeană”, în *Dimensiunea europeană a civilizației neolitice est-carpătice* (ed. Nicolae Ursulescu), Iași, 2007, p. 21-62.

⁸ Grigore C. Buțureanu, *op. cit.*, 1889, p. 257-271.

⁹ *Ibidem*, p. 268-269; Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 68-69.

¹⁰ Arhivele Naționale ale României, fond Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice (în continuare Ministerul), 182/1897, f. 173r.v.

¹¹ Aceste cursuri au fost prezentate, în anul 1891, de Neculai Beldiceanu (cu tema *Preistorie*) și Grigore C. Buțureanu (un curs de *Istoria civilizației*, cu 8 lecții), vezi A. D. Atanasiu, *op. cit.*, p. XII; I. Andrieșescu, „O pagină din istoria arheologiei preistorice în România: Gr. Buțureanu și introducerea sa la Preistoria în România. Studiu de arheologie preistorică și etnografie”, în *Revista de preistorie și antichități naționale*, an I, nr. 1, sept. 1937, p. 18.

¹² A. D. Atanasiu, *op. cit.*, p. XIV.

cheltuială și că, din cauza lipsei fondurilor, nu mai pot continua, cerând ajutorul participanților.

Grigore C. Buțureanu nu și-a pierdut speranța și în anul 1894 s-a adresat lui Take Ionescu, pe atunci ministru al Instrucțiunii Publice, prezentându-i stadiul săpăturilor arheologice. Ministrul l-a însărcinat pe Ștefan Vârgolici, inspector general al învățământului secundar, să întocmească un raport privind situația semnalată de Buțureanu. Putem presupune că referatul întocmit a fost unul favorabil, deoarece în bugetul Ministerului pentru anul 1895 a fost prevăzută suma de 5000 de lei pentru cercetările preistorice din Moldova¹³. Din acest fond au fost efectuate și câteva sondaje în așezările preistorice de la Răbâia, Rafaila și Epurenii (jud. Vaslui), dar partea principală a sumei a fost alocată pentru săpăturile de la Cucuteni¹⁴. Cu aceste resurse Neculai Beldiceanu și Grigore C. Buțureanu au reluat, în 1895, cercetările la Cucuteni, după procurarea instrumentelor necesare (un aparat de fotografiat, aparate de precizie, instrumente de săpat) și plata suplimentului lui Beldiceanu, care a supravegheat lucrările și a notat rezultatele¹⁵. Rezultatul a constat în decopertarea unei jumătăți din stațiunea de pe Cetățuia. Printre materialele descoperite în acel an se numără și cinci schelete umane, din care unul aproape întreg, care a fost fotografiat *in situ* de către dr. Obreja, profesor din București. Aceste schelete au fost considerate preistorice de către antropologul elvețian E. Pittard, ulterior fiind predate Muzeului din Iași¹⁶.

Raportul, care a fost adresat Ministerului de resort după această campanie de săpături, se găsește în manuscris la Arhivele Naționale ale României, în fondul Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, dosar 182/1897, cuprinzând filele de la 247 la 279. Textul este ilustrat prin 30 de fotografii și desene, precum și două planuri ale secțiunii cercetate. Scrisul caligrafic al manuscrisului a permis citirea și transcrierea integrală a textului.

Raportul a fost organizat în patru capitole, fiecare având mai multe diviziuni, care oferă explicații despre descoperirile realizate. După un scurt istoric al descoperirii și cercetării așezării preistorice, prezentat în primul capitol,

¹³ Ministerul, 430/1896, f. 1; I. Andrieșescu, *op. cit.*, p. 20.

¹⁴ Din suma de 5000 lei alocată pentru săpăturile de la Cucuteni s-au acordat, în avans, 2860 lei pentru începerea lucrărilor. Acești bani au fost folosiți, în prima parte a campaniei, la efectuarea mai multor sondaje și săpături, în localitățile menționate (Ministerul, 676/1895, f. 4).

¹⁵ Din actele justificative trimise de Gr. C. Buțureanu, Ministerului Instrucțiunii Publice reiese că: 1500 lei au folosit la cheltuielile de săpături, în primul trimestru, 500 lei pentru aparatul de fotografiat, 300 lei pentru aparate de precizie, 200 lei instrumente de săpat și 360 lei plata suplimentului lui Beldiceanu (profesor la gimnaziul Ștefan cel Mare din Iași) (*Ibidem*, 676/1895, f. 1, 9).

¹⁶ A. D. Atanasiu, *op. cit.*, p. XIV.

În cel de-al doilea a fost realizată localizarea geografică detaliată și s-a arătat maniera sistematică în care au fost efectuate cercetările la Cucuteni. Descrierea vestigiilor descoperite ocupă cea mai mare parte a textului – capitolul al treilea –, în cadrul căruia sunt prezentate descoperirile în funcție de materialul din care au fost prelucrate, precum și după utilitatea lor (instrumente de piatră, lut și os, vase de ceramică, idoli antropomorfi și zoomorfi, schelete de oameni, oase și coarne de animale, resturi vegetale, cenușa și cărbunii etc.). În încheiere, autorii au stabilit apartenența descoperirilor la epoca pietrei șlefuite. Această atribuire s-a realizat pe baza uneltelor și a vaselor de ceramică, fiind luate în discuție similitudinile descoperirilor de la Cucuteni cu formele și motivele pictate și incizate ale ceramicii din Grecia, Germania, Franța, Spania, Anglia etc. Munca celor doi arheologi amatori a fost riguroasă, după cum o dovedesc concluziile, apropiate celor exprimate de specialiștii care vor cerceta în anii următori această enigmatică civilizație preistorică. Totuși, clasificarea artefactelor din anul 1895 nu a condus și la stabilirea periodizării descoperirilor de la Cucuteni, operațiune realizată pentru prima dată de arheologul german Hubert Schmidt, în urma cercetărilor întreprinse aici în anii 1909 și 1910.

An Inedited Manuscript on the Archeological Research at Cucuteni in 1895

(Summary)

Keywords: Cucuteni, archeological research, 1895, account

An inedited account on the archeological research undertaken at Cucuteni (county of Iași) in 1895 by two amateur archeologists, the history teachers Neculai Beldiceanu and Grigore C. Buțureanu in Iași is to be found in the Romanian National Archives, the fund of the Ministry of Cults and Public Instruction, file 182/1897, pages 247-279.

The account, written in 1895, reveals new data and details on a less known research on the most famous civilizations belonging to the Romanian Eneolithic. The text is an account on the usage of the fund placed at the two's disposal by the Ministry of Instruction. The record also contains 30 images and drawings, as well as two plans of the researched area.

[f. 247]

Raport

asupra săpăturilor preistorice din anul 1895-96 și în special asupra acelor făcute la Cucuteni Jud. Iași¹⁷.

[f. 248]

Iași, 1895 Decemvre 26

Domnule Ministru,

Închizindu-să sezonul săpăturilor pentru cercetarea stațiunelor preistorice anul financiar 1895-96; și în marginele creditului de 5,000 lei ce ni s-a încredințat pentru săpături preistorice; cu deosăbit respect venim a Vă da samă de mersul lucrărilor și rezultatele dobândite.

Nu avem pretențiunea de a Vă prezenta un studiu, pentru care să cere timp mai îndelungat, ci numai un raport științific bazat pe obiectele dezgrobate; iar pentru mai bună înțelegere a celor spuse, am intercalat și câteva figuri, luate în fotografii de noi în mărimi naturale sau reduse. – Cât privește pentru studiul amănunțit al stațiunii Cucuteni, lucrările pregătitoare le-am început și sperăm să-l putem duce la sfârșit. –

Importanța cea mai mare în studiul stațiunelor preistorice cunoscute de noi până acum, având-o stațiunea Cucuteni, ne-am propus să începem lucrările la această stațiune; însă ea aflându-să pe proprietate particulară, am căutat mai întâi să căpătăm învoirea D-lui proprietar [f. 249] I. Zarifopol; iar până atunci am întreprins câte-va cercetări izolate, pentru a ne încredința, dacă cele aduse la cunoștința noastră asupra stațiunelor din alte județe sunt întemeiate.

Ast-feliu s-au întreprins câte-va sondage, precum:

La Răbîia în județul Falcu, unde s-au constatat prezența unor șanțuri și întărituri, care spre a fi determinate, au nevoie de săpături, de vreme ce mare parte din ele sunt dărîmate și astupate; s-au găsit hîrburi de oale cu o pastă omogenă și lucrate cu roata, nu s-au putut face săpături sistematice, fiind ploi îndelungate.

La Rafaila în județul Vaslui, unde mai dinainte s-au întreprins săpături, acum s-a făcut o fîntînă lîngă vechile săpături; din această săpătură s-a extras un

¹⁷ Transcrierea documentului a păstrat integral ortografia folosită de autorii raportului, ca și particularitățile lor lingvistice. Acolo unde au existat lipsuri evidente, am trecut completările necesare între paranteze drepte. Tot cu paranteze drepte a fost indicat numărul fiecărei noi file. Figurile și planurile au fost plasate la sfârșitul documentului, păstrând numerotarea din text. Deși raportul este semnat de ambii arheologi amatori, totuși se pare că, cel puțin forma finală a redactării aparține lui Gr. C. Buțureanu.

vîrf de lance de bronz și un număr de hîrburi de oale cu culori șterse, pastă omogenă, bine arsă, cu figurațiuni în linii roșietice. – Nu s-au putut continua săpăturile din cauză că stațiunea să întinde pe pămîntul locuitorilor, pămînt cultivat și cu toate încercările noastre n-am fost în stare să ne putem înțālege cu locuitorii, pentru a putea face săpături pe el.

Stațiunea de la Rafaila prezintă o mare înșămănatate, căci după încercările făcute de noi acum trei ani, am putut estrage: un topor, 1 fîrf de săgeată, o fibulă mică și una mare cu multe arcuri în formă Halstadiană; toate acestea în bronz.

La Epureni în județul Tutovei am dat peste o bogată stațiune cu numeroase hîrburi, din care unele cu o pastă mai grosolană, altele cu o pastă mai omogenă. N-am putut însă întreprinde săpăturile din cauza ploilor continue, care ne-au prins în drum cătră stațiune și a continuat mai multe zile.

În vreme cînd să făceau aceste sondaje, intervenisem prin Dl. Profesor Alex. Xenopol pentru a căpāta învoirea de a face săpături la [f. 250] Stațiunea Cucuteni.

Pe la jumătatea lunii lui Mai 1895, căpătîndu-să învoirea din partea proprietarului moșiei Cucuteni Dl. I. Zarifopol, am prigătīt toate cele trebuitoare pentru a face o săpătură sistematică și continuă și la 28 Mai s-au început lucrările, care au continuat, afară de mici întreruperi, pînă la cāderea iernei, sfîrșitul lui octomvre.

Materialul dezmormîntat din această stațiune este foarte bogat, pentru clasificarea și studiarea lui trebuiește un timp mai îndelungat; totuși vom încerca în mod sumar să facem o dare de samă cît să poate de conștiincioasă.

Stațiunea Cucuteni

I. Istoricul

Încă din anul 1884, cu ocaziunea estragerii petrei calcare pentru șosele din dealul Cucuteni, lucrătorii au dat peste hîrburi, ulcele, idoli și alte obiecte; pe unele din ele le-au adus lucrătorii în Iași și aici gāsindu-le profesorul N. Beldiceanu, s-a interesat de locul de unde au fost aduse și în curînd mergînd la fața locului, a făcut primele săpături. Tot în vara celui an¹⁸ a făcut săpături cu Dl. Butculescu, care l-a rugat ca să bine-voiască a-l însoți; cu această ocaziune s-au estras mai multe obiecte importante.

În 1887 Dl. Gr. Tocilescu a stăruit la Societatea de Medici și Naturaliști din Iași, ca să înșārcineze pe Dl. N. Beldiceanu de a continua săpăturile începute, în interesul acelei societăți.

¹⁸ În realitate, prima săpătură la Cucuteni a lui N. Beldiceanu, însoțīt de D. Butculescu, a avut loc la 29 mai 1885 (Neculai Beldiceanu, „Antichitățile de la Cucuteni”, în *Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie*, III, vol. V, 1885, p. 187-192).

În 1892 după stăruințele D-lui Gr. C. Buțureanu, aceste săpături au fost din nou continuate de Dl. N. Beldiceanu în interesul Societății științifice [f. 251] și literare din Iași.

În anul 1895 după stăruințele D-lui Gr. C. Buțureanu și cu sprijinul Ministeriului Instrucțiunii Publice, Camera a înscris un credit de 5,000 lei, cu care Dl. N. Beldiceanu a continuat săpăturile la această stațiune, după cum să poate vedea în planul alăturat litera A.

II Stațiunea

Stațiunea Cucuteni să află pe moșia Cucuteni în margina cătră moșia Băiceni, în Comuna Băiceni, plasa Bahlui, județul Iași. Ea să află pe înălțimea unui deal, care din trei părți este abrupt și numai prin o parte să leagă cu alte înălțimi.

Locuitorii de prin prejur și mai ales acei din satul Băiceni îi dau numele de Cetățue.

În ziua de 25 iunie 1895 la oarele 2,45^m p.m. s-a luat înălțimea din vatra satului Băiceni cu barometrul Fortin, regulat după nivelul Mărei Mediterane, fiind termometrul la 25° și a dat înălțimea 74,0; în aceeași zi la 3 oare p.m fiind termometrul la 26° s-a luat înălțimea barometrică de pe dealul Cucuteni, unde e stațiunea, și a dat înălțimea 73,5.

După planul alăturat litera A orientațiunea este $S \xleftarrow{\begin{smallmatrix} v \\ \updownarrow \\ o \end{smallmatrix}} \rightarrow N$, în care, linia VO este de 190 metri, iar NS este de 64 metri la mijloc, de 45 metri la estrămitatea O și de 87 metri la estrămitatea V (șanț).

În lucrarea anului acestuia săpăturile s-au făcut de la ost la vest, începîndu-să pe linia AB (vezi plan litera A) cătră centru pe o lungime de 55,40 metri. Pe linia sudică s-a săpat cătră estrămitatea ostică pe o linie de 84 m cu o lățime de 30 m, îngustîndu-să pînă la 7 m.

În afară de acropola A.B.C.D.E.F.G. să întinde pe o linie spre nord [f. 252] de 56 metri iar spre sud de 65 de metri, continuarea stațiunei cu urme de locuinți preistorice pînă în pădure.

În porțiunea A.B.C.D.E s-au găsit urmele a 15 locuinți, iar în porțiunea D.E.F.G. s-au găsit urmele a 7 locuinți (vezi planul litera A).

În porțiunea A.B.C.D.E s-au găsit 4 schelete, iar în porțiunea D.E.F.G. la o distanță de 40 metri de F.G. pe linia H.I. s-a găsit al cincilea schelet, care a fost fotografiat în pozițiunea găsită (vezi fotografia la punctul Schelete omeneshi), plan lit. B.

Dăm aici în fig. 1 o schiță de plan vertical A.B.C.D. în direcțiunea AR pe planul orizontal M.N. reprezentînd vatra satului Băiceni. În această schiță A reprezintă tăetura transversală a Cetățuei, iar B,C,D a dealurilor care să continue mai încolo spre satul Cucuteni.

Pe un plan orizontal paralel la bază fig. 2, dăm forma stațiunei, în care linia FG reprezintă lungimea de 190 metri, iar linia IK lărgimea de 64 metri, formînd în totul o suprafață cam de 13,000 metri patrați. În partea despre sud-ost în direcțiunea X.Y stațiunea să prelungește cam pe o suprafață de 6,600 metri, unde să găsească resturi preistorice, ceea ce dovedește că stațiunea era încunjurată de locuinți. Pe de altă parte stațiunea forma o stațiune compactă, aceasta să dovedește prin aceea, că ea să desparte de restul [f. 253] celor alte locuinți prin un șanț m n care taie linia de unire a stațiunei de restul înconjurător.

Ca stratificațiune generală a stațiunei de la Cucuteni dăm o schemă, prin care reprezentăm o tăetură transversală pînă la bază, fig. 3, în care avem A B de o grosime de la 30 la 40 cm, formînd o pătură de pămînt arabil negru, amestecat pe ici colea cu hîrburi. Al doilea strat C D de o adîncime ce variază între 1m50 pînă la 2m alcătuit din pămînt negru amestecat în mare parte cu cenușă, lut ars, năsip, oase calcinate, hîrburi în stare de fuziune, cremene opace prin ardere; cărbuni, hîrburi, idoli, vase, oase, oase lucrate, arme, unelte și altele. Al treilea strat E F format dintr-o stratificațiune de Calcar și care formează baza întregului deal Cucuteni.

Din aceste 3 straturi acel mijlociu este acel ce are interes pentru cercetările noastre căci în el se găsesc resturile ce ne-au lăsat oamenii trăitori în vremi bătrîne prin acele părți.

De și stațiunea să numește de popor Cetățue, totuși ea nu ne înfățosează decît resturile unei stațiuni preistorice, fără zidiri în peatră, ci numai resturi de locuinți făcute în gard și lipite cu lut, care însă arzînd, s-au ruinat rîsipindu-să, fără a ne da de cît urmele acelor locuinți.

Că un foc mare a consumat stațiunea, să constate după cantitatea mare de cenușă și pămînt ars, care se întîlnește mai în tot pasul, formînd oare cum pete numeroase în suprafața stațiunei, pete mai mari sau mai mici, după cum și locuința era mai mare sau mai mică și cantitatea de lemn ce a ars fiind în aceeași măsură.

[f. 254]

III. Materialul găsit în stațiune.

Materialul găsit pînă acum în stațiunea de la Cucuteni este foarte bogat; pentru a ne putea da seama despre el, este de nevoie de a-l clasifica și anume:

1. Instrumente de peatră; 2 Instrumente de lut; 3 Instrumente de os; 4 Vase și

Hîrburi; 5 Idoli; 6 Schelete de oameni; 7 Oase de animale, coarne; 8 Pămînt cu resturi vegetale; 9 Hîrburi arse și 10 Cenușă cu cărbuni.

1. Instrumente de peatră sunt de 2 feliiuri: Întîi în peatră șlefuită și servind ca instrumente sau pentru luptă, sau pentru nevoile casnice, precum: a) topoare, b) bardiiți, c) piluge, d) dălți și e) Cute. Aceste toate sunt făcute în mare parte din grez din țară și numai un număr mic din silex. Al doilea feliu de instrumente sunt cioplite, servind ca instrumente pentru luptă sau nevoile casnice, precum: a) vîrfuri de lanci, b) săgeți, c) cuțitașe, d) răzătoare etc., aceste toate sunt făcute din silex și foarte puține de grez.

Din peatră șlefuită:

a) Topoare de marimi variate avînd unele lungime până la 18^{cm}, și cu largimi până la 6^{cm}, care largime la unele să păstrează aceeași, altele precum fig. 4 mai late la gură sau cum e în fig. 5 unde lățimea este și mai pronunțată; aceste topoare să întrebuițau introducîndu-să în coadă și anume, să dispica coada, să introducea în dispicătură toporul și apoi să lega cu un curmei sau vînă de bou pentru a să fixa mai bine; alte topoare sunt mai mici și mai subțiri. Mai toate topoarele pe care le avem sunt de grez și multe din ele sunt foarte uzate, așa încît sunt știrbate și roase [f. 255] după cum să poate videa în fig. 5, prezentînd și așchieri pe suprafață. În această serie de topoare (s-au colectat 24 topoare) să poate observa cu ușurință formele treptate de dezvoltare a artei de fabricare a acestor unelte, ast-feliu, unele sunt simple așchii de grez așa cum să culeg din albia râului și numai puțin ascuțite la gură, lîngă acestea avem forme mai îngrijite prin șlefuire, făcute tot din așchii din albia rîurilor, apoi forme scoase din cioplirea directă a așchiilor de grez, fiind mai potrivite de a să prinde în coadă, și ajungînd până la forme foarte îngrijite atît ca aspect, cît mai ales ca șlefuire, și unele chiar prin o mare îngrijire a formei gurei și ascuțitul ei. În studiul început, vom dovedi cu figuri amanunțite acest progres al meșteșugului de a face topoare, aici numai căutăm să indicăm observațiunile noastre.

b) Bărdeți începînd cu lungimea de 6^{cm} și ajungînd să să scoboare până la 3^{cm}, sunt făcute din grez și puține din silex; toate sunt șlefuite. Aceste instrumente aveau de sigur o întrebuițare casnică; unele din ele sunt lucrate cu mare fineță și mai ales gura este atît de bine ascuțită, încît și asta-zi ar putea să aibă o întrebuițare în gospodăria noastră. S-au colectat 10 bucați.

c) Piluge de forma unor trunchiuri de con cu axa prelungită; partea mai voluminoasă este rotunjită la capăt și foarte tare roasă, dovadă că a avut multă întrebuițare; partea mai subțietă a instrumentului este bine rotunjită și șlefuită, așa încît putea cu ușurință fi ținută în mînă. Pilugele sunt făcute din grez încă din cel mai compact, cu forme îngrijite, servind a pisa cu ele grîne sau fructe, de aceia au [f. 256] și oare-care știrbături. S-au găsit 3 bucați.

d) Dălți de forme foarte regulate, ridicându-să pînă la lungimi de 16^{cm}, făcute din grez; din care, unele ascuțite numai pe o parte, iar altele pe două părți, după cum este fig. 6; ascuțișul este în deobște foarte bine lucrat, unele au o gură în formă rotundă ca un arc de cerc. Grezul din care sunt făcute este compact și foarte rezistent. S-au găsit 7 bucăți.

e) Cute sau polissoirs, au două forme: late și cilindrice; acele late sunt lucrate cu mai puțină îngrijire, la mijloc mai roase, din cauza îndelungatei întrebuintări; acele cilindrice sunt făcute în deobște din un grez foarte tare, bine șlefuite, iar la una din estrămități are o bortă prin care să poate introduce un fir, pentru a fi legat la gît sau la brîu pentru a nu să perde sau căzînd jos să strice.

S-au găsit 2 bucăți, însă nici una completă, cu toate acestea ne pot reprezenta cele două tipuri caracteristice.

Din peatră cioplită:

a) Vîrfuri de lănci făcute din silex, de forme și mărimi variate, bine lucrate, cu dințarea sau barbelura foarte regulată, mai toate în forma unui triunghi isoscel, fără a avea gîtuitură la bază. Vîrfurile de lănci s-au găsit puține, avem complete 5.

b) Vîrfuri de săgeți făcute din silex, de forme variate sau a unor triunghiuri isoscele cu înălțimea pînă la 25^{mm} sau a unor triunghiuri echilaterale; cu o dințare foarte regulată; unele mici tare pînă la 12^{mm}. Vîrfuri de săgeți s-au găsit mai multe, avem complete 15.

c) Cuțitașe făcute din silex și numai cîte-va în grez compact, de lungimi variate, avînd unele din ele amîndouă laturile tăetoare cu [f. 257] ascuțișul la unele foarte bine dințat ca și un ferăș[tr]ău, la altele dinții la distanțe mai mari și dispuse neregulat; mai în deobște cu vîrfurile sau puțin curbat, sau cu o mică rîdicătură, de care să sprijinea degetul pentru a fi mai bine fixat cuțitașul în mînă.

S-au găsit 100 cuțitașe lucrate, unele întregi, altele numai bucăți, unele cu fețe lucii, altele cu fețe cioplite.

d) Răzătoare făcute din silex, de marimi variate, cu gura bine ascuțită și făcute din așchii prin o singură lovire, sau prin mai multe, ceia ce le dă și aspect variat, avînd sau o față lucie, sau o față așchiată.

Tot aici trebuie să punem și un număr de nucleoli din silex, material prigătit, pantru ca apoi din el să se facă vîrfuri de lănci, săgeți, cuțitașe sau răzătoare; unia din acești nucleoli sunt întregi și acoperiți în totul de o materie calcaroasă, alții sunt știrbați, semn că au fost supuși lucrării. S-au găsit 15 nucleoli.

Pe lîngă aceștia s-au găsit un număr mare de bucați de silex ca rămașiți din fabricațiune; de asemenea s-a găsit un număr mare de așchii de diferite dimensiuni, toate în silex.

Aceste resturi ne dovedesc, că în stațiunea de la Cucuteni era un atelier de fabricațiunea acestui feliu de instrumente în silex; căci așchiile și resturile de nucleoli sunt rămășiți din fabricațiune, iar nucleolii întregi ne dovedesc pregătirea și adunarea materialului, care avea apoi să fie supus fabricațiunii.

2. Instrumente de lut care servesc mai ales la trebuințele casnice, le împărțim în 4: a) greutateți, b) fusaiole, c) suveici și d) mărgelile.

[f. 258] a) Greutăți toate făcute din lut, din o pastă puțin îngrijită și fără a fi arse la foc, au forme foarte variate; ast-feliu unele sunt rotunde turtite fig. 7 cu o bortă în mijloc, altele au forma unui trunchiu de con cu borta în direcțiunea axei, altele au forma unui trunchi de piramidă, iar altele a unui cilindru. S-au găsit un număr mare de ast-feliu de greutateți, avem 150 bucați întregi, afară de resturi.

Întrebuințarea acestor greutateți este bine cunoscută; ast-feliu unele, mai ales acele rotunde, erau întrebuințate la păscuit, aninându-să de năvod sau voloc, altele, cele trunchiate, serveau ca greutateți la țesut.

b) Fusaiole de asemenea făcute din lut și care au două forme: trunchiuri de con, străbătute prin axa lor de o bortă prin care să introducea bățul fusului fig. 8 și care în mare parte au incrustațiuni atât în fața bazei, cât și pe marginile ei; sunt însă și simple fără incrustațiuni. Avem fusaiole și de altă formă fig. 9 făcute din 2 trunchiuri de con suprapuse pe baza lor și care par a fi servit mai ales la torsul materiilor mai grosolane, de vreme ce bățul fusului era crapat și în crăpătură să introducea ascuțișul fusului; această formă să întâlnește însă prin excepțiune. S-au găsit 25 fusaiole întregi afară de bucăți numeroase și sting[h]jere.

c) Suveici făcute din lut, unele având dimensiuni mari cam la 23^{cm} cu o bortă în mijlocul feței late, prin care să trecea firul de țesut; suveicile sunt făcute din o pastă omogenă și bine arse. Până acum nu s-a găsit o bucată întreagă ci numai fragmente, aceasta din cauza fragilității mari, caci fiind late și subțiri în păreți, la cea mai mică presiune pe suprafața lată, să rupe.

[f. 259] d) Mărgelile făcute din lut, din o pastă omogenă și arsă în foc, au două forme: sau rotunde și cu o bortă prin mijloc, sau în forma a două trunchiuri de con suprapuse pe baze și străbătute în înălțimea lor prin o bortă. S-au găsit puține mărgelile, abia 3; s-a mai găsit și o mărgea făcută din peatră roșietică foarte bine șlefuită.

Tot la instrumente în lut putem pune și niște discuri mici facute din lut, bine arse, cu un diametru cam de 50^{mm} având în centru o bortă, fără a se cunoaște întrebuințarea.

3. Instrumente în os, sunt destul de numeroase în stațiunea Cucuteni, le vom împărți în 3: a) Ciocane, b) răzătoare și c) sule.

a) Ciocane făcute în mare parte din corn de cerb, sunt puține făcute din os. În ceia ce privește forma și mărimea sunt foarte variate; ast-feliu, unele sunt

făcute din partea de jos a cornului păstrînd chiar creșterile naturale de aplicare pe crani, avînd la mijloc o bortă, fig. 10, în care să introducea coada ciocanului, nu are pe el alte cioplituri, de cît tăetura din partea superioară, prin care s-a dispărît din lungimea cornului întreg. Alte ciocane au o formă mai îngrijită fig. 11, puțin rotunjite la gura ciocanului și mai ascuțite cătră vîrf, ba unele afit de ascuțite la vîrf, încît au forma unei dalte, servind în acest scop și ca ciocan și ca topor. Observînd mai de aproape aceste ciocane, constatăm că ele au fost foarte mult întrebuințate, dovadă rosătura cea mare a gurei și luciarea ei prin lovire. S-au găsit 10 ciocane aproape cu totul întregi, sunt și numai părți.

[f. 260] b) Răzătoare, sub forma unor dalte, însă șlefuite numai pe o parte, sunt făcute; sau din corn de cerb, cînd au o lungime și grosime mai mare, putîndu-să prinde cu mîna întreagă, sau din dinți mari de porc salbatic, cînd sunt mai mici și mai lustruite. Lustruirea lor mare ne dovedește că au fost mult întrebuințate, de sigur la curățitul părului de pe pei, sau chiar a cîrnurilor și a grăsimii de pe ea. Sunt răzătoare mici făcute din os și care sunt ascuțite pe două părți, făcute în muchi, de acestea s-au găsit numai două bucăți necomplete. S-au găsit până acum la 50 razătoare de os.

c) Sule lucrate din oase subțiri și mai ales coaste, sunt de dimensiuni variate; ast-feliu, unele sunt mai groase și avînd un feliu de mănunchi, care în deobște este capătul noduros al coastei, sau sunt mai subțiri, cu un vîrf și mai subțire ajungînd la unele cît vîrfurile unui ac; ceia ce dovedește că serveau la lucrări de multă fineță. Vîrfurile la unele este lung, la altele scurt. S-au găsit 40 de bucăți.

4. Vase și hîrburi, formează partea cea mai bogată a materialului adunat de la Cucuteni. Vasele proprii le împărțim în 3 grupe: a) vase pentru trebuința casnică; b) vase simbolice și c) afumători.

[f. 261] a) Vase pentru trebuința casnică formează două grupe bine deosebite și anume: acele care sunt formate din o pastă rudimentară cuprinzînd granulațiuni de cuarț, fiind rău arse și lucrate cu mîna, dese ori dinstingîndu-să urma degetului pe ele; altele care sunt formate din o pastă omogenă, fără granulațiuni, bine arse, prezentînd urme de întrebuințarea roatei în fabricațiunea lor.

Cît privește clasificarea după formă și motive, aceasta nu o putem face, fiind nevoie de un studiu special comparativ; dăm aici un model de vas sub fig. 12.

b) Vase simbolice, care serveau mai ales la trebuințele cultului, formează și ele 2 grupe, ca și vasele pentru trebuințele casnice, adică vase cu pastă rudimentară și vase cu pastă omogenă.

Cît privește forma aici întîlnim o variațiune mult mai mare, avînd și mărimi foarte variate, dăm aici fig. 13 un tip de vas simbolic. Clasificarea după formă și motive nu o putem face, fiind nevoie de un studiu special.

c) Afumători (Reucher-gefässe) sunt vase în care să introduceau cărbuni și peste ele materii mirositoare, iar prin bortele cu care erau prevăzute, eșa fumul. Pasta din care sunt făcute aceste vase este omogenă, bine arsă și sunt lucrate cu multă îngrijire, unele sunt de o complicațiune mare de forme, reprezentînd vase mari și cu mai multe deschideri, altele sunt mai simple.

Hîrburi sunt foarte numeroase și variate, totuși vom încerca a le clasifica în 4: a) hîrburi simple și grosolane b) hîrburi cu inciziuni c) hîrburi colorate și d) hîrburi fără colorație dar bine lucrate.

a) Hîrburi simple și grosolane formate din o pastă rudimentară, cu granulațiuni și năsip, unele făcute din pămînt arabil, puțin arse [f. 262] sau numai uscate la soare, cu urmele degetelor care le-a fabricat, sunt în deobște foarte friabile.

Numărul acestor hîrburi este mare avem 210 bucați.

b) Hîrburi cu inciziuni făcute din pastă mai îngrijită, însă nu sunt atît de bine arse, ceia ce le face să fie friabile; inciziunile sunt făcute sau cu unghia, sau cu ajutorul unui vîrf ascuțit, cînd avem deseneuri mai complicate. În fig. 14 inciziunile sunt făcute cu un vîrf lat de 2^{mm} urmînd linii drepte și curbe cu punctuațiuni; în fig. 15 inciziunile sunt făcute cu două feliuri de vîrfuri, mai ascuțit și mai gros. În deobște vasele care alcătuiau aceste hîrburi formau parte din grupa celor simbolice.

Motivele desenurilor pe de hîrburi nu sunt așa de variate, aș putea chiar zice, fondul este același: linia și punctul, cu variațiuni de întretaere și curbură.

c) Hîrburi colorate aparțin la vase, care din punctul de vedere al mărimii variază foarte mult, atît ca dimensiuni de volum cît și ca grosime de păreți. Desenurile de pe ele le-am putea clarifica ast-feliu: 1) deseneuri de linii roșietice sau negru deschis, care sunt paralele vertical sau orizontal; 2) deseneuri din linii negre sau roșietice care se întretae între ele; amîndouă aceste forme de decor sunt aplicate direct pe hîrb, fără ca ele să fie colorate; 3) deseneuri geometrice în triunghiuri sferice, cu linii [f. 263] variate în colori și grosimi, predominînd mai ales coloritul roș; unele sunt aplicate direct pe pastă, altele pe pastă zugrăvită cu roș sau cenușiu; 4) deseneuri în linii curbe variînd în grosimi, unele avînd în mijlocul desenurilor semnul crucii sau întretaerea lor fiind în formă de cruce; 5) deseneuri în linii curbe pe fond colorat, iar liniile colorate în cîte 2 feliuri sau mai multe; 6) deseneuri de plante precum: frunze sau ramuri.

În privința colorațiunii observăm: unele hîrburi aparțin la vase fine cu o colorațiune variată și foarte vie; altele sunt colorate pe amîndouă fețele, dovadă că vasul, din care fac parte aceste hîrburi, era larg, pentru că numai așa putea fi colorat. Avem peste 300 hîrburi colorate.

d) Hîrburi necolorate dar bine lucrate, care aparțin mai ales vaselor pentru trebuințele casnice, sunt numeroase; pasta este omogenă și fără granulațiuni, pe multe din ele se observă urmele roate, ceea ce dovedește că aparțin unor timpuri înaintate în dezvoltarea artei olăriei în stațiunea de la Cucuteni. Avem peste 150 hîrburi de acestea.

Ne oprim la această descriere sumară asupra vaselor și hîrburilor, de oare ce este greu fără un studiu comparativ, să putem a indica evoluțiunea lor ca formă, material și întrebuințare.

5) Idoli s-au găsit în număr mare, îi putem clasa în trei grupe mari: a) Idoli-conuri, b) idoli animale și c) idoli oameni. Toți acești idoli sunt făcuți din lut bine ars.

a) Idoli conuri făcute din lut, figuri simbolice, dînd cele înțîi forme primitive, care reprezintă principiul adorațiunei fecundațiunei și focul.

b) Idoli animale, reprezentînd în m[ed]ie [f. 264] cam la 12^{cm} lungimea corpului și reducîndu-să pînă la 3^{cm}, figuri mai ales de animale casnice; așa: fig. 16 ne înfățoșază o vacă, însă în care coarnele nu sunt întregi, ci rupte, numai cornul din dreapta este mai bine păstrat; fig. 17 reprezintă o oae, însă la care coarnele sunt ciuntite, păstrează însă urmele țîțelor; de observat că pasta din care este făcut acest idol, este slab arsă și mai puțin îngrijită; fig. 18 reprezintă un porc, însă nu avem de cît jumătatea de dinapoi a idolului, la acest idol este de observat intențiunea artistului de a pune în evidență testiculele porcului; fig. 19 reprezintă o oae, însă în spatele sale să află o rîdicătură gaunoasă, ca și cum ar fi ghebul unei cămile, ceea ce dovedește că idolul servea și ca vas, și anume vas cu întrebuințare de cult religios, servind de sigur ca în vas să se ardă grăsime ca în o candelă din zilele noastre. Aceasta să poate constata și de pe urmele de ardere pe partea internă a vasului.

În afară de reprezentarea animalelor s-au găsit și un cap cu plisc de pasere și balaur. Pe lîngă animale casnice s-au găsit idoli, care reprezintă animale sălbatice și anume dintre acelea, care aveau mai multă înrăurire asupra vieței omului; ast-feliu fig. 20 reprezintă [f. 265] un cerb, dovadă cornul din dreapta, care este păstrat aproape în întregime și care are reprezentate ramificările. De sigur adorațiunea acestui animal vine de acolo, că omul trăgea mari foloase din el și anume, din carnea, pelea, oasele și mai ales coarnele sale, din care-și făcea instrumente de primă necesitate cu mai multă înlesnire, de cît în grez și silix; fig. 21 reprezintă un cap de lup sau de vulpe, amîndouă aceste animale erau adorate pentru a le îmblîzni, față cu neajunsurile ce aduceau omului de la Cucuteni prin prăzile lor aceste animale rîpitoare.

Am dat descrierea pe scurt a acestor idoli animale caracteristice; în afară de ele sunt și altele, însă reprezentarea lor nu este atît de complexă, așa încît nu le

putem descrie. S-au găsit în totul la 15 idoli animale, unele complete, altele numai părți.

c) Idoli oameni, reprezentând, pe cât era în puterea artiștilor din acele vremi, figura omenească; în toată colecțiunea stațiunii de la Cucuteni, de alt-feliu îndestul de numeroasă, nu s-au găsit până acum de noi de cât 2 idoli întregi, cea mai mare parte sunt jumătăți, mai ales partea de jos a corpului de la brâu în jos. Forma cea mai simplă ne-o dă fig. 22, în care capul și gâtul sunt indicate prin un cilindru, a cărui parte superioară esă puțin în afară de contur indicând capul și o proeminență transversală indicând [f. 266] fața și mai ales nasul, iar coșul reprezentând umerii puțin proeminenți și două rîdicături pe piept, ceia ce dovedește că idolul reprezintă o femeie, proeminențele indicând sînul.

Tot la forma simplă putem pune fig. 23, în care să reprezintă jumătatea de la brâu în jos a unui idol, fără alte forme de recunoscut de cât proeminența șoldurilor, iar picioarele formînd un tot ce să sfîrșește prin un vîrf ascuțit și conic.

Alături cu aceste forme simple, înfîlnim altele mai complicate, precum fig. 24, care ne dă forma capului mai distinctă decît fig. 22 și anume sub forma unui cerc cu două borte, reprezentînd ochii, și cu o proeminență destul de pronunțată reprezentînd nasul și gura, fără însă a să face deosebirea între ele, de asemenea din umeri esă două proeminenți indicînd mînele, fără continuare. În fig. 25 avem reprezentată partea din jos de brâu, în care avem indicată partea genitală femeiască prin o deschidere longitudinală, iar în colo picioarele rămîn unite pentru a forma o mică bombare, regiunea genunchilor, și apoi a să termina prin un vîrf ascuțit ca la fig. 23 și care servea, ca idolul să să poată înfinge în năsip și a sta vertical.

În fig. 26 ne lipsește numai capul și estrămitatea ascuțită a picioarelor; acest idol femeie, dovadă sînul și deschiderea genitală femeiească, prezintă în umeri și la coapse, cîte 2 borte, care serveau ca să poată [f. 267] fi aninat idolul, trecîndu-să probabil prin aceste 4 borte cîte un fir și apoi legîndu[-]să la un loc.

În fig. 27 avem un idol, în care capul are 6 borte, ceia ce indică, că acest idol servea sau ca amuletă, purtîndu-să legat la gît, pretrecîndu-să un fir prin acele 6 borte, iar prin borțile de la umeri un alt fir, și ast-feliu amîndouă firele putînd mai bine fixa și păstra amuleta de stricaciune.

În fig. 28 avem un idol, la care lipsește capul cu umerii și partea de jos a picioarelor; deosăbește însă mult de cele alte reprezentări prin aceia că, nu este pe o linie în lungime, ci este acrupi¹⁹, șazăînd, îndoit fiind de la mijlocul corpului.

¹⁹ Chircit (în franceză).

În fine în figura 29 avem un idol reprezentînd numai partea de la brîu în jos, dîndu-ne înfățișarea unui idol mai cu forme plastice; e caracteristic însă prin aceea că, picioarele nu să sfîrșesc prin un vîrf ascuțit, ca idolii de pînă acum, ci prin o umflătură mare, care-i servește oare cum ca bază; aceasta ne arată că, idolul nu să împlînta în pămînt sau năsip, ci să putea așeza pe baza sa pe un plan orizontal; afară de aceasta, idolul fiind mai mare, nu este masiv, ci părțile mai groase sunt deșerte, dovadă de perfecțiunea artei.

Idolii întregi reprezintă 2 faze: 1) complet reprezentarea fig. 24 și 25 avînd peste piept încrucișate o dungă ca o lentă de pe umăr la coapsă și 2) reprezentînd o figură de femeie, cu oare care găteală de păr, cu părțile figurei [f. 268] mai bine deosăbite, sinul proeminent, regiunea abdomenului bine înfășoșată, reprezentînd o femeie. Acest idol este forma cea mai completă și mai artistic lucrată din toată colecțiunea adunată.

Din această scurtă descriere a idolilor, întovărășită de cîte-va figuri, să poate vedea transformarea continuă ce a luat reprezentarea chipului omenesc prin idolii de la Cucuteni.

S-au găsit 2 idoli întregi, 15 părți reprezentînd capul cu umerii, 20 reprezentînd coșul cu picioarele, 110 reprezentînd partea de la brîu în jos.

6) Schelete de oameni. – Dintre rezultatele fericite ale săpăturilor de la Cucuteni, avem de semnalat mai ales găsirea a 5 schelete aproape în totul complete de oameni.

În planul litera B să arată locurile unde au fost găsite aceste schelete, pe care noi le înșămnam cu numirile S^1 , S^2 , S^3 , S^4 și S^5 .²⁰

Scheletul S^1 s-a găsit culcat pe dreapta, fața spre nord, creștetul spre sud și la o adîncime de 45^{cm}.

Scheletul S^2 s-a găsit culcat pe dreapta, fața spre nord-ost, creștetul spre sud, la o adîncime de 80^{cm}.

Scheletul S^3 s-a găsit culcat pe stînga, fața spre sud, creștetul spre ost, la o adîncime de 50^{cm}.

Scheletul S^4 s-a găsit culcat pe dreapta, fața spre ost, creștetul spre nord, la o adîncime de 1^m.

Scheletul S^5 s-a găsit culcat pe dreapta, fața spre vest, creștetul spre nord, la o adîncime de 2^m.

Păstrarea scheletelor în stare aproape completă, după atîta timp, să esplică prin faptul că, ele s-au găsit în mijlocul unui teren prielnic conservării și anume în cenușă amestecată cu puțin pămînt, afară de aceasta, în mare parte suprafața

²⁰ În document, din greșeală, S^3 se repetă de două ori.

lor este acoperită de un strat de calcar [f. 269], ceea ce a făcut, ca ele să se poată păstra nealterate și descompuse.

Dăm ca tip fig. 30, care reprezintă scheletul S⁵ așa cum s-a găsit. D. N. Beldiceanu asistat de Dl. Dr. Alex. Obreja profesor Universității din București a procedat la dezgroparea scheletului, îndepărtând cenușa și pământul de pe ele, ast-feliu curățit Dl. Dr. Obreja l-a fotografiat după cum se vede în fig. 30; după aceasta numai a fost ridicat împreună tot materialul găsit în jurul lui, după care a fost transportat în Iași.

Stratele terenului în care au fost găsite scheletele sunt: pământ amestecat cu cenușă, fragmente de oale, unele întregi, altele topite prin ardere, cărbuni, idoli, cremenii opace și altele.

[f. 270] Aceste 5 schelete prezintă pentru studiul antropologic al neamurilor vechi o mare însemnătate, ele trebuiesc studiate cu deamăruntul, pentru a se putea scoate mai apoi rasa și neamul cărora aparțin. Până atunci noi am căutat să ne dăm sama prin câte-va măsurători asupra craniului, obiectul cel mai principal pentru ast-feliu de cercetări și rezultatul este următorul.

Craniul S¹ are diametrul antero-posterior maximum 196 și diametrul transversal maxim ____ de unde avem indicele cefalic ____ prin urmare aparține tipului problematic dolihocéfal².

Craniul S² are diametrul antero-posterior maximum 173 însă diametrul transversal maxim nu s-a putut lua lipsind parietalii, așa încât nu se poate determina indicele deci nici tipul de cât aproximativ sub-brahicéfal.²

Craniul S³ are diametrul antero-posterior maximum 163 și diametrul transversal maxim 132, de unde avem indicele cefalic 80.98, prin urmare aparține tipului sub-brahicéfal.

Craniul S⁴ are diametrul antero-posterior maximum 183 și diametrul transversal maxim 138, de unde avem indicele cefalic 75.82, prin urmare aparține tipului sub-dolihocéfal.

Craniul S⁵ are diametrul antero-posterior maximum 184 și diametrul transversal maxim 132, de unde avem indicele cefalic 72,12, prin urmare aparține tipului dolihocéfal.

Din aceste date putem scoate următoarele: Craniul S¹ și S⁵ dolihocéfafe, Craniul S² și S³ sub-brahicéfafe și Craniul S⁴ sub dolihocéfafe; prin urmare aparțin la două tipuri deosebite, care de sigur s-au întâlnit în stațiunea de la Cucuteni. Tipul dolihocéfal este foarte bine reprezentat prin craniile foarte caracteristice, la care însă nu se observă prognatismul pronunțat ca la alte craniile de prin stațiunile străine, prubuşirea frunzei se observă la două craniile, sunt și alte caractere, care să vor determina prin studiu.

[f. 271] **7. Oase de animale și corn.** În stațiunea de la Cucuteni s-au găsit multe oase de animale, precum oase mari de la picioare, vertebre, coaste, cranii, fălci, dinți, copite, unchii etc. Pentru studierea acestor oase, trebuie un osteolog special, care să le poată determina. Noi după simpla observare, putem spune că aparțin la multe și variate ordine, specii și genuri, precum: Carnasieri, rumegători, edențați, rozători etc. Determinarea acestor oase ar fi de mare nevoie în studiul ce ni-l propunem, pentru că după speciile ce s-ar constata, s-ar putea mai bine determina stațiunea.

Coarne sunt numeroase, multe aparținând mai ales cervizilor, din care unele în bucați, iar altele mai întregi; unele din aceste corne sunt foarte tari și uscate, acele care au fost în mijlocul cenușii, altele sunt însă în stare de desfacere. Mult corn este lucrat, adică tăet în bucăți pentru ca apoi să fie lucrat.

S-a găsit o ladă întreagă de oase și coarne.

8. Pământ cu resturi vegetale. Locuințele din stațiunea Cucuteni, fiind în parte făcute din lemn și lipite cu lut, arzând, a fost supus acestui element tot materialul, prin urmare și lutul cu care erau lipite, păstrându-să prin carbonizare materialul ce era în lut. Să vede că lutul și atunci ca și astăzi pentru a să putea ține lipit de lemn, fiind în grosime mai mare, să amesteca cu pae; așa încât găsim în acel lut, păstrându-să prin carbonizare, paele și chiar fructele acelor pae. S-au colectat 7 bucăți mari de ast-feliu de pământ ars, în care să recunosc numeroase pae și chiar fructe mici cam cum e grîul, orzul sau ovăzul. Un studiu special asupra acestor resturi vegetale făcut cu competență, ar contribui la fixarea speciilor vegetale contemporane cu omul stațiunii Cucuteni.

[f. 272] S-au găsit și 2 bucăți de nuele, care erau aderente la un pământ uscat și încunjurat din toate părțile cu cenușă, cea ce a făcut ca aceste nuele să să poată păstra până astăzi; de și sunt mai în totul putrede și usoare, totuși să poate determina de specialiști, cărei specii de arbore aparțin.

9. Hîrburi arse s-au găsit mai ales în mijlocul cenușei abondente; unele din aceste hîrburi au fost supuse la o așa de mare căldură, încît au intrat în topire, îndoindu-să, sau prinzînd pe suprafața lor zgură. Hîrburile arse și topite ne dau dovada cea mai evidentă că stațiunea de la Cucuteni a fost nimicită prin foc și că populația din ea să servea de locuinți făcute în lemn, care a produs prin ardere acea căldură cumplită, care a putut să topească până și hîrburile.

10. Cenușă și cărbuni. Mai toată suprafața stațiunii Cucuteni este presurată de locuri acoperite de cenușă amestecată cu cărbuni; în multe locuri cenușa este în așa mulțime, încît ajunge la grosimea de 3^{dm}, iar sub această cenușă să gasește în tot de-a una pământ ars până la 2^{dm}. În unele locuri să găsește cenușă amestecată cu pământ, aceasta provine din spulberarea vîntului, care a carat cenușa amestecînd-o cu pământ. În alte locuri să găsește pământ negru peste un

strat de pământ ars direct, ceea ce dovedește că, cenușa de pe acel pământ ars a fost spulberată de vânt și dusă în altă parte, sau amestecată cu pământ arabil, iar pe pământul ars s-a depus direct pământul adus de vânturi în vremi de mai apoi.

[f. 273]

IV Închiere.

Din o scurtă ochire asupra materialului dezgropat până acum din stațiunea Cucuteni, putem scoate următoarea închiere:

1. Stațiunea Cucuteni după materialul dezgropat până acum, aparține timpurilor preistorice în formațiunile periodului actual și anume epocii întâia numită Neolitică sau a petrei Șlefuite.

2. În stațiune a trăit o populațiune în un timp îndestul de îndelungat, care la început avea puține cunoștinți, dovadă instrumentele, vasele și idoli, făcuți dintr-un material puțin ales, lucrate cu puțină îngrijire și cu forme rudimentare; că această populațiune, fie prin dobândirea cunoștințelor aduse prin vreme, aparținând unei rase vrednică, fie prin atingerea cu alte neamuri mai civilizate, ș-a tot îmbunătățit traiul, dovadă instrumentele, vasele și idoli, făcuți din pastă mai aleasă, lucrate cu îngrijire, cu forme artistice, colorate chiar cu multă măiestrie; că această populație își făcea ea singură obiectele trebuitoare, dovadă aschiile numeroase de cremine, rezultatul fabricării silexului pentru arme și unelte, fusaiole pentru tors, greutăți pentru păscuit și țesut, bucați de corn tăete pentru a să face din el apoi instrumentele trebuitoare etc.

3. Din o scurtă comparațiune a uneltelor, idolilor, vaselor, formeii acestora, motivelor de desen etc, cu acele găsite în Germania, Austro-Ungaria, Rusia sud-vestică, Grecia și în special Micena, Tirint, Santorin și chiar Troia, cu acele din Italia și chiar Franța, Spania și Anglia; să observă puncte comune [f. 274] bazate pe aceleași motive, ba chiar în raport cu acele din Micena, Tirint, Santorin și Troia să găsește o mare asemănare dacă nu chiar identitate, după cum am observat noi între idoli animale și mai ales forma idolului om din fig. 22 cu idoli primitivi din Micena. Aceste împrejurări ne îndrituește a pune stațiunea de la Cucuteni în legătură cu acele stațiuni asemănătoare din celalte țări arătate; bine înțeles fiind că, noi n-am dat aci de cât un simplu exemplu, căci ele sunt îndestul de numeroase, chiar din puținele comparații făcute până acum.

4. După cele 5 schelete găsite încă am putea scoate concluziuni și mai sigure; însă aceste schelete trebuiesc studiate cu amănunțimi și înscrise toate caracterile dobândite, pentru a scoate apoi prin comparațiune legătura de neam; cu toată această lipsă, după măsurătoarea făcută de noi putem zice că, având cele 2 tipuri: dolihocefali și brahicefali în stațiunea de la Cucuteni, a împrejurării că

stațiunea a fost distrusă prin foc, a împrejurării că scheletele sunt găsite în acropolă și nu în necropolă, pe care credem că o vom putea da la lumină în viitor, că scheletele sunt dispuse variat, rezultat de sigur al căderii lor în o luptă; apoi deducem că prezența acestor schelete nu o putem atribui altei împrejurări, de cît unei lupte între populațiunea din stațiune și o populațiune năvălitoare. Să naște întrebarea carui neam de populațiune aparține acea din stațiunea Cucuteni și cărui neam aparține populațiunea năvălitoare? Până în prezent nu putem da răspuns la această întrebare, chestiunea însă se va limpezi, de îndată ce să va dezgropăm necropola, atunci după neamul necropolei, vom putea spune și pe al acropolei, prin urmare al stațiunii și atunci vom putea spune, căruia din cele 2 neamuri, reprezentate prin cele 5 schelete găsite până acum, aparține populația din stațiune și caruia populația năvălitoare.

[f.275] 5. Stațiunea neolitică de la Cucuteni a fost distrusă prin foc, și anume: populațiunea năvălitoare, care a lasat urme de luptă prin scheletele lasate pe cîmpul de luptă, alături cu scheletele populațiunii din stațiune, a dat foc stațiunii și a distrus traiul din acea stațiune, populațiunea din ea fugind, iar năvălitorii părăsind-o, ne mai putînd trăi în mijlocul cenușei și a pămîntului ars; iar timpul a acoperit cu un strat de pămînt arabil stațiunea neolitică.

6. Pozițiunea avantajoasă traiului din dealul Cucuteni, a fost recunoscută mai apoi ca ast-feliu; au mai trăit oameni și în timpurile vechi și medievale pe pămîntul care acoperea stațiunea, dovada avem o jumătate monedă din timpul imperiului Roman, apoi o sageată și un instrument de fer, găsite toate acestea în pămîntul arabil, care alcătuiește stratul de deasupra al stațiunii.

D^l N. Beldiceanu în săpăturile ce a făcut mai înainte în stațiunea de la Cucuteni a dat de instrumente în bronz și anume: brațale și fibule, aceste însă foarte puține, în totul 9 bucăți, și reprezentînd numai obiecte de găteală; aceste instrumente în bronz, însă numai pentru găteală, ne dovedesc că era în cea întîi fază a cunoașterii bronzului. Să poate ca populațiunea năvălitoare și care a distrus stațiunea să fi fost acea, care a lăsat acele obiecte de bronz, dar lipsa de instrumente de bronz arată, că acea populațiune abia cunoaștea bronzul cînd a năvălit asupra populațiunii de la Cucuteni, care să servea numai de instrumente de peatră și nici nu avea cunoștințe despre bronz.

7. Materialul de la stațiunea Cucuteni este îndestul de bogat pentru ca cu ajutorul său să se poată da caracterul unei stațiuni neolitice în Romînia.

[f. 276] Domnule Ministru, Credem că, din această mică schițare de raport, să poate constata, importanța cea mare, care o are stațiunea preistorică de la Cucuteni, pentru știința istoriei vremilor vechi de la noi din țară; însă stațiunea nu este dezgropată de cît pe jumătate; Sperăm că cu bine-voitorul D-voastră D-le Ministru să se poată dezgropa restul stațiunii și necropola ei.

Afară de aceasta ținem a vă face cunoscut D-le Ministru că lucrarea pentru studierea materialului adunat este începută, vor fi credem mai bine de 1000 tipuri fotografiate, clasificate și comparate. Acestea pentru stațiunea Cucuteni, avem deja studiate încă 3 stațiuni, unde s-au făcut săpături și anume: Belcești județul Iași, Preotești și Rădășeni județul Suceava; pe lângă acesta s-au întreprins sondaje mai înainte în mai multe localități, așa încît în mod precis Vă putem arăta că cunoaștem următoarele stațiuni: Sîrca, Stroești, Belcești, Găunoasa, Băiceni județul Iași; Rădășeni, Preutești, Basarabia, Dolhasca județul Suceava; Rafaila și Cetatea județul Vaslui; Răbîia județul Falciu; Barboși județul Covurlui; Ruginoșii județul Neamț; Gîdinți și Bradu județul Roman; Epurenii județul Tutova; Pîrîl Negru și Schimeni județul Dorohoi; Borzești județul Bacău; Blînzii județul Tecuci; Belcinu Județul Dolj etc.

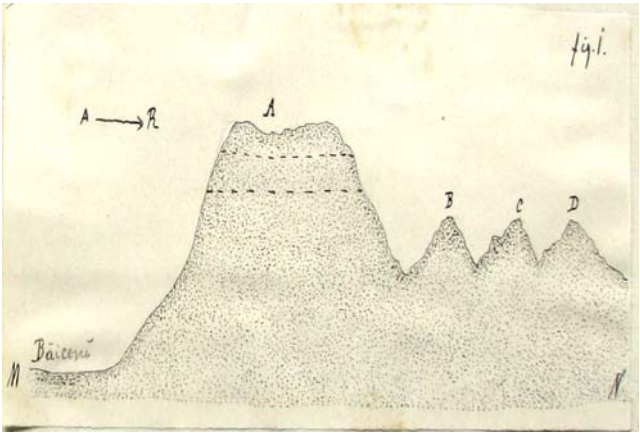
Ceia ce este primejdios pentru aceste stațiuni, e faptul următor: sătenii în necunoștința înșămîntăței lucrurilor din stațiuni, strică și împrăstie hîrburile, cenușa și chiar vasele cu cenușa și oase arse, topesc topoarele și unelte de bronz și aramă, pentru a-și face obiecte pentru trebuințele lor; așa încît unele stațiuni sunt espuse să dispară în curînd și nici urmă să mai rămîie din ele. Ar trebui, credem, numită o comisiune, care să adune cunoștințele despre existența stațiunilor, să meargă [f. 277] să le constate de fapt și apoi determinîndu-le în mod precis, să le pue sub protecțiunea autorităților până cînd vor putea fi dezmembrîntate. Ar fi o pierdere mare pentru țară, dacă aceste dovezi a unor vechimi atît de mari ar fi distruse tocmai în timpurile noastre.

Materialul arhiologic adunat pînă acum de noi ar putea face un frumos început unui Muzeu în Iași, în care s-ar putea aduna cu timpul tot ce este vechiu și vrednic de păstrat în partea nordică a Romîniei; în acest scop ne îndreptăm cu rugămintea cătră D-voastră D-le Ministru, ca să puneți început unei asemenea Instituțiuni în Iași.

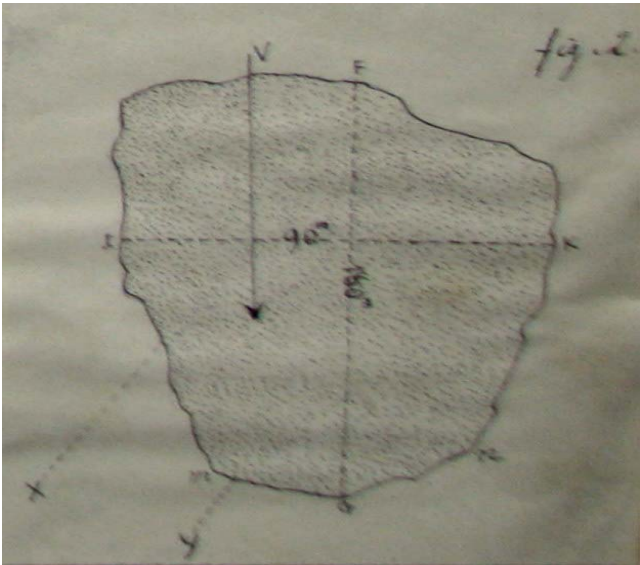
Primiți Vă rugăm D-le Ministru asigurarea înaltului nostru respect ce vă datorăm.

Grigore C. Buțureanu

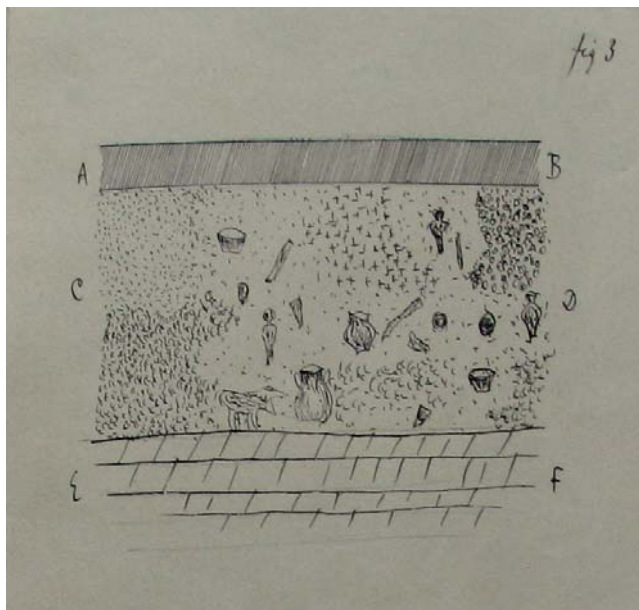
N. Beldiceanu

[f. 252] Fig. 1

[f. 252] Fig. 2

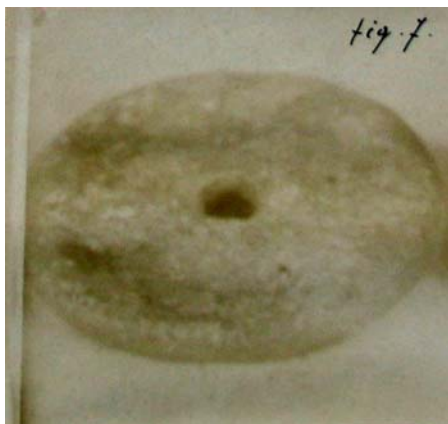
[f. 253] Fig. 3

[f. 254-255] Fig. 4-5

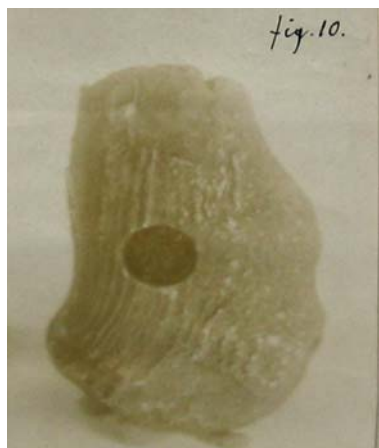
[f. 256] Fig. 6

[f. 257] Fig. 7

[f. 258] Fig. 8

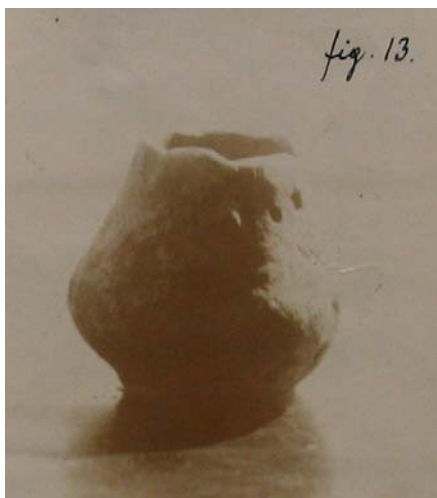
[f. 259] Fig. 10

[f. 260] Fig. 11

[f. 258] Fig. 9

[f. 261] Fig. 13

[f. 260] Fig. 12

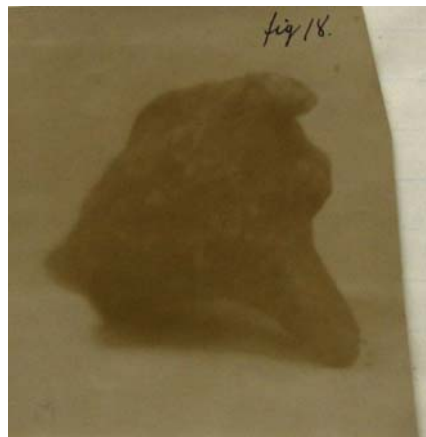
[f. 262] Fig. 14

[f. 262] Fig. 15

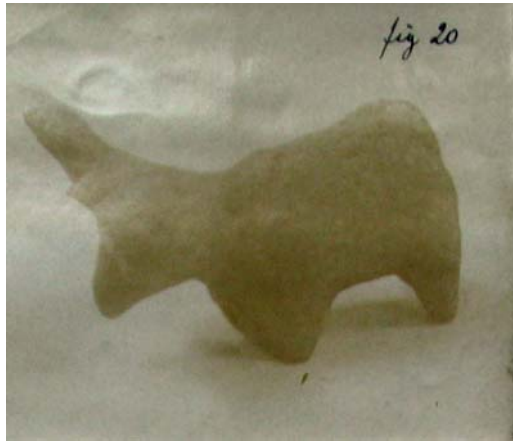
[f. 263] Fig. 16

[f. 264] Fig. 17-18

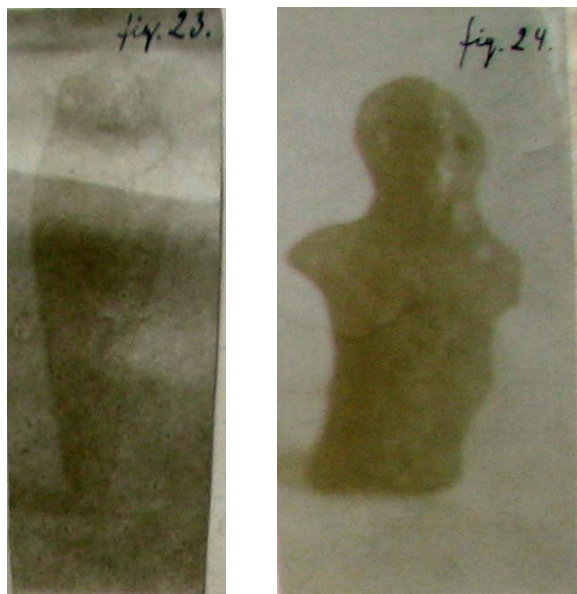
[f. 264] Fig. 19

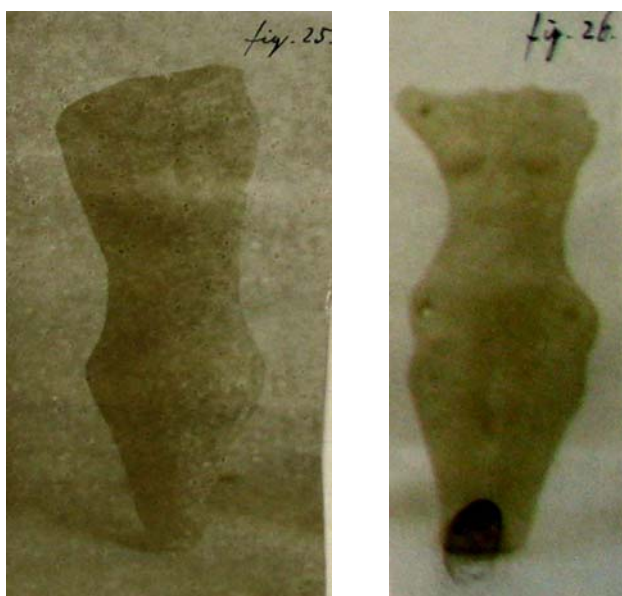
[f. 265] Fig. 20

[f. 265] Fig. 21-22

[f. 266] Fig. 23-24

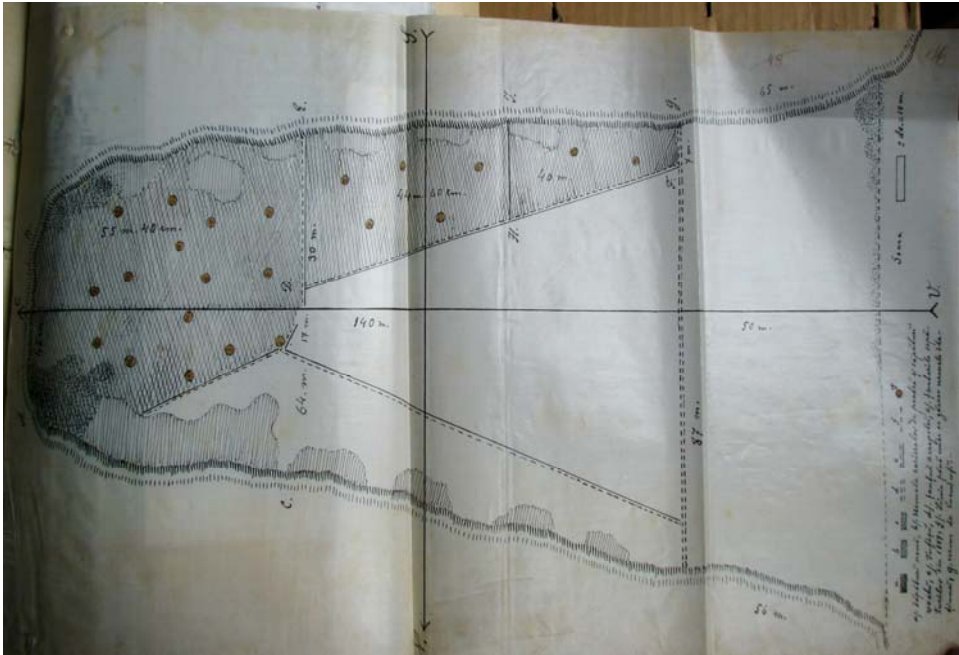
[f. 266] Fig. 25-26

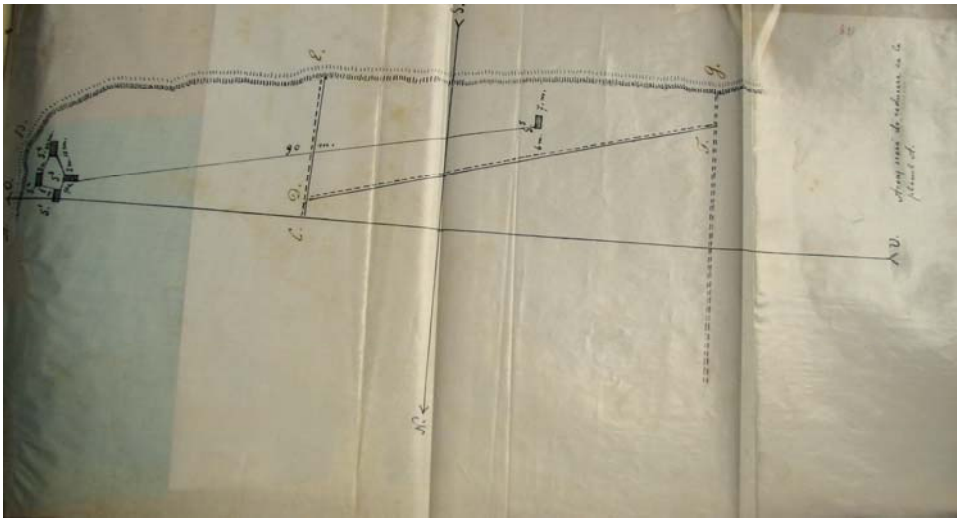
[f. 267] Fig. 27-29

[f. 269] Fig. 30

[f. 278] Plan A

[f. 279] Plan B

Considerații privitoare la galeria de portrete a Muzeului Universității din Iași

SORIN IFTIMI

Cuvinte cheie: galerie de portrete, donații, patrimoniu muzeal

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași – clădită pe tradiții mai vechi – a fost întemeiată în 1860, fiind considerată cea dintâi instituție românească de învățământ superior. Prestigiul său a fost clădit pe valoarea profesorilor care au ilustrat catedrele „Almei Mater Iassiensis”. Aceștia au oferit modele academice demne de urmat. Pentru a-i onora pe înaintași a apărut ideea alcătuirii unui „Pantheon” al Universității ieșene. Inițiativa înființării unei galerii de portrete a aparținut istoricului A. D. Xenopol, pe când era rector al Universității (1899-1901). Se știe că până în luna octombrie 1901 s-au adunat „50 de portrete, dintre care 15 au fost și fotografiate”. Nu se cunosc detalii despre această serie de portrete și nici care a fost soarta lor. Probabil că ele erau doar litografii sau fotografii, o culegere de chipuri și nu o serie de portrete de șevalet. Acest proiect se dorea a fi o galerie a profesorilor Universității, figuri ilustre care au jalonat evoluția instituției.

Bazele actualei galerii de portrete a Universității din Iași au fost puse în anul 1909, prin generoasa donație a colonelului Constantin Langa, fostul primar al orașului Iași (1891-1892)¹. Portretele de șevalet care alcătuiesc donația au fost pictate de C. D. Stahi, ceea ce le asigură valoarea artistică, dar și uniformitatea convenită unei asemenea galerii. Un studiu special asupra portretelor lui Stahi de la Universitate a fost publicat în 1971, de Emilia Armeanu². Nucleul acestei galerii s-a constituit ca o inițiativă particulară, în afara cadrului Universității, fiind concepută ca un Pantheon național (care putea decora și sala de consiliu a Primăriei, de exemplu) și nu doar ca o galerie a profesorilor Universității. În timp, s-a încercat o adaptare a acestei colecții la necesitatea Universității de a-și ilustra propria istorie.

¹ „Lt. colonelul C. Langa”, în *Opinia*, Iași, anul VII, nr. 1047, din 26 iunie 1910.

² Emilia Armeanu, „Portrete inedite de C.D. Stahi din colecția Universității Al. I. Cuza din Iași”, în *Comunicări Științifice*, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, Institutul Pedagogic, 1971, p. 270.

C. D. Stahi (1844-1920) era cel mai de seamă pictor din capitala Moldovei, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, fiind considerat un artist talentat, conștiincios, bine pregătit și laborios³. Stilul său este marcat de academismul münchenez, în urma studiilor de șapte ani făcute de artist în capitala Bavariei. Stahi a ajuns, la maturitatea sa artistică, directorul Școlii de Arte Frumoase din Iași, între anii 1892 -1902, fiind succesorul lui Gh. Panaiteanu-Bardasare.

Portretistica ocupă un loc important în creația lui Stahi, atât ca număr de lucrări, cât și ca nivel artistic. În jurnalul său, redactat în 1909, artistul precizează că a pictat 154 de portrete originale și 31 de portrete copiate după mai mulți maeștri. Pictorul a mai trăit încă 11 ani, până în 1920, continuând să lucreze, așa că numărul portretelor rămase de la el este și mai mare⁴. Dintre cele 22 de portrete care se aflau în colecția Universității din Iași în 1971, doar trei sunt consemnate în jurnalul pictorului: Ioan Ciurea, Ștefan Vârgolici și Petru Poni. Faptul este surprinzător, deoarece acesta pictase până atunci nouă dintre portretele aflate în prezent în colecția Universității (la care se adaugă alte șase portrete, pictate chiar în 1909). Valentin Ciucă aprecia la peste 50 numărul portretelor pictate în perioada 1909-1920⁵; astfel, totalul portretelor realizate de Stahi în întreaga sa carieră poate fi evaluat la circa 200.

Privitor la stilul pictorului, Emilia Armeanu observa „ca o trăsătură generală, care se desprinde cu pregnanță, caracteristică de altfel întregii creații, este pasiunea pentru un desen minuțios, de o exactitate fotografică. Stahi redă cu meticulozitate, adesea excesivă, toate detaliile, fără nici o selecție sau putere de sinteză și simplificare expresivă, adevărat *trompe l'oeil*. Culoarea este așternută cu migală, în pensulații mărunte, urmărindu-se conștiincios imitarea naturii. Acestea sunt, de fapt, particularitățile specifice tehnicii müncheneze, pe care Stahi a folosit-o cu consecvență, deși unii dintre contemporanii săi, mai receptivi la înnoirile de limbaj tehnic introduse de artiștii moderni, după afirmarea impresionismului, o consideră depășită”⁶.

³ Din bibliografia privitoare la opera pictorului C. D. Stahi pot fi citate următoarele lucrări: Ileana Zără, *G. Panaiteanu-Bardasare și C. D. Stahi*, București, Monitorul Oficial, 1937; Maria Hatmanu, *Constantin D. Stahi (1844-1920). Catalog*, Muzeul de Artă Iași, 1971; Valentin Ciucă, *Constantin D. Stahi*, București, Editura Meridiane, 1983, 60 p + 20 planșe; Maria Hatmanu, „Actualitatea lui C. D. Stahi”, în *Cronica*, Iași, 1995, 30, nr. 17, p. 12; „Viața și activitatea pictorului Constantin D. Stahi scrisă de el însuși, pe când era în etate de 60 de ani”, (partea I), text transcris de Maria Hatmanu, editor Cristian Livescu, în *Antiteze. Revistă de literatură și artă*, seria III, anul XX, 2010, nr. 2, p. 11-24; Cristian Livescu, „C. D. Stahi, pictor, profesor”, în *loc. cit.*, p. 25-29.

⁴ Emilia Armeanu, *op. cit.*, p. 255.

⁵ Valentin Ciucă, *Constantin D. Stahi*, p. 16.

⁶ Emilia Armeanu, *op. cit.*, p. 255.

S-a arătat că Stahi a realizat portrete după natură, după alte portrete mai vechi și după fotografii sau chiar după medalii. „Cele mai izbutite lucrări sunt, desigur, cele în care modelul a participat la mai multe ședințe de pozat. Celelalte sunt compuneri oneste, prin exactitate figurativă, impresionează prin meșteșug, dar păcătuiesc prin lipsa unor sugestii analistice mai ample (...). Multe dintre aceste portrete sunt ocazionale, festive, comandate. Altele sunt rodul unei îndelungi observații”⁷. Tehnica folosită cu predilecție este aceea a clarobscurului; lumina este distribuită în mod egal pe chip și pe mâini. Vestimentația este tratată cu atenție, rămânând, totuși, într-un plan secundar față de figuri.

Portretistica lui C. D. Stahi trebuie să fie abordată diferențiat pentru a fi evaluată așa cum se cuvine. Formația müncheneză a pictorului era cea mai bună recomandare pentru realizarea portretelor de tip efigie, așa cum sunt cele de la Universitate. Execuția acestora este exactă, minuțioasă, de o tehnică foarte bună. Chiar etichetele limitative care i-au fost aplicate de-a lungul vremii – acelea de „pictor academist”, „pictor de imitație” – îl recomandau pentru acest gen de comenzi. În universul portretului artistic, C. D. Stahi este mai creativ și mai rafinat, dând măsura adevăratei sale valori. Dar acel Stahi trebuie căutat în altă categorie de portrete, făcute după natură, bine reprezentată în colecțiile Muzeul de Artă din Iași.

În 1971, colecția de portrete a Universității ieșene număra 32 de portrete, dintre care 22 erau pictate de C. D. Stahi, între anii 1885 și 1911⁸. Emilia Armeanu face referire, în studiul său, la doar 12 dintre acestea, pe care le-a considerat mai importante atât din punct de vedere documentar, cât și artistic: Ștefan cel Mare, Vasile Lupu, Grigore Al. Ghica, Elena Cuza, Gh. Săulescu, I. M. Melik, Petru Poni, Ștefan Vârgolici, Spiru Haret, Ioan Th. Burada, Carol Davila, Vasile Adamachi. Astăzi în colecția Muzeului Universității mai sunt doar 17 dintre portretele realizate de Stahi.

Donatorul portretelor realizate de C. D. Stahi este colonelul Constantin Langa. Acesta a fost un personaj însemnat pe scena politicii locale, ajungând și primar al orașului Iași, în anul 1882. El este și ctitorul vechii Școli Generale de la Miroslava, unde își avea reședința de vară. Este surprinzător faptul că o colecție de portrete de asemenea dimensiuni a fost inițiată de un particular și nu de o instituție publică (Primărie, Universitate ș.a.). Potrivit datelor inscripționate pe aceste lucrări, începuturile colecției colonelului Langa datează

⁷ Valentin Ciucă, *op. cit.*, p. 22-23.

⁸ Emilia Armeanu, *op. cit.*, p. 253. Astăzi în colecția Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași mai sunt doar 18 dintre portretele realizate de C. D. Stahi.

din anul 1885, când a fost făcută prima comandă către C. D. Stahi. Efortul de a constitui această galerie de personalități a durat vreme de 35 de ani, fiind susținut doar prin cheltuieli din veniturile proprii, asigurate de moșia Miroslava, de lângă Iași.

Constantin Langa și-a început demersul de a dona Universității colecția sa de portrete în prima zi a anului 1909. Actul de donație purta chiar titlul de „Un dar de anul nou 1909, Universității din Iași”. Prin documentul respectiv colonelul Langa arăta că deține 28 de portrete în ulei pictate de C. D. Stahi, reprezentând personalități istorice ale României. Posesorul își manifesta dorința de a dona aceste tablouri Universității pentru a fi expuse permanent în *Sala Pașilor Pierduți* („sala cea mare de jos”). Deoarece în acea sală exista spațiu pentru un număr mai mare de tablouri, Langa se angaja să comande pictorului C. D. Stahi încă 22 de portrete „ale celor mai aleși bărbați din România”.

În actul de donație, Constantin Langa arăta: „Domnule Rector, cu mare bucurie ofer această galerie de tablouri Universității din Iași, care față de ilustrele figuri ce o va compune și față de talentul artistic bine cunoscut al d-lui pictor C. Stahi, va fi o podoabă a acestei Universități a Iașului; și cu atât mai mult mă voi bucura de acest dar ce și eu îl ofer Universității din Iași, întrucât atât Domnii Profesori Universitari înzestrați cu acele mai înalte științe, cum și chiar tinerii studenți ce au a frecventa Universitatea vor avea înaintea lor aceste marcante figuri istorice din România. Ofer, dar Domnule Rector, această galerie de tablouri Universității din Iași pentru totdeauna, fără nici o condițiune alta decât numai ca să fie primite cu aceeași bucurie cu care și eu o ofer, și că întotdeauna ea va fi păstrată și bine îngrijită”⁹ (Anexa I).

În afara scrisorii oficiale de donație mai există o epistolă amicală adresată de Constantin Langa rectorului, care începe cu formula „Salutare Amice D-le Bogdan!”¹⁰. Din această scrisoare, redactată la 3 ianuarie 1909, donatorul vorbește despre „Portretele acele ce astăzi sunt în salonul meu (de la Miroslava, n. ns.) în număr de 28”¹¹. Între acestea erau portretele regelui Carol I și ale domnitorilor Ștefan cel Mare, Vasile Lupu, Grigore III Ghica, Grigore Al. Ghica. Urmau o serie de oameni politici de seamă, șefi de guvern, miniștri, ambasadori, dintre care unii avuseseră legături și cu învățământul universitar: Ion Brătianu, M. Kogălniceanu, C. Negri, D. A. Sturdza, Manolache Costache-Epureanu, V. Alecsandri, Petru Poni, Spiru Haret, Lascăr Catargi, Anastasie Panu, N. Gane, Gh. Asachi, Gh. Săulescu, Dimitrie Gusti, Alexandru M.

⁹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iași (în continuare SJANI), Fond personal „Gh. Băileanu” (comunicat de Vasilica Asandei prin domnul Bogdan-Petru Maleon).

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

Șendrea, mitropoliții Veniamin Costachi și Iosif Naniescu, dr. Anastasie Fătu, dr. Ludovic Russ senior, Ioan Ciurea. Acestora li se adăuga și un autoportret al pictorului C. D. Stahi. Tabloul cu numărul 28 era un portret al colonelului Langa.

Restul de 22 de portrete nu erau încă pictate, ci doar comandate de colonelul Langa pictorului C. D. Stahi, care avea obligația, potrivit contractului, de a le isprăvi până în luna mai a anului 1910. Lista personalităților care urmau a fi portretizate fusese întocmită tot de colonelul Langa. Aceasta avea puține legături cu lumea universitară ieșeană, cuprinzând următoarele nume: principele Ferdinand I și principesa Maria; domnitorii Moldovei Bogdan-Drăgoș, Alexandru cel Bun, Petru Rareș, Mihai Viteazul („Bravul”) și Constantin Brâncoveanu; episcopul Melchisedec Ștefănescu; prim-miniștrii precum gen. Em. Florescu, gen. Gh. Manu, Ion Ghica prințul de Samos, P. P. Carp; Dimitrie Cantacuzino, fondatorul Spitalului Cantacuzino-Pășcanu din Tătărași, generalul dr. Carol Davilla, Titu Maiorescu, V. Adamachi mare filantrop, V. Pogor, Ioan Kalinderu, președintele Academiei, Scarlat Pastia, fost primar și președinte al Camerei, Ioan Constantin Agarici, fondatorul Școlii de Agricultură de la Moara Grecilor (jud. Vaslui); Ioan Bogdan „fost director al Băncii, Sucursala Iași”.

În finalul scrisorii se adăuga că, pe lângă aceste 50 de portrete promise: „dacă va mai fi loc încă pentru 10 tablouri și dacă și eu voi putea pune în lucrare formarea galeriei cu un nr. total de 60 tablouri voi face cunoscut Dv. și în acel caz, vom chibzui: cine anume vor fi cele zece persoane” (Anexa II).

*

Comparând listele donației din 1909 cu lista lucrărilor de C. D. Stahi existente astăzi în Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, putem face câteva constatări interesante, după cum vom vedea. În 1971, colecția Universității cuprindea 22 de portrete realizate de C. D. Stahi, iar astăzi doar 18¹². Parcurgând lista inițială a donației colonelului Langa, constatăm că doar șapte-opt lucrări din cele 27 se mai află astăzi la Muzeul Universității¹³. Acestea sunt următoarele: Vasile Lupu (?), domnitorul Grigore Al. Ghica, Manolache Costache-Epureanu (1891), Petru Poni (1903), Spiru Haret (1906), Gh. Săulescu (1888), Anastasie Fătu (f.a.) și Ioan Ciure (1886). Alte câteva din această listă, vreo șapte, pot fi regăsite în patrimoniul diverselor instituții ieșene, unde au ajuns, probabil, în urma unor schimburi sau redistribuiri din vremuri mai noi. Portretele domnitorului Alexandru Ioan Cuza (1887) și al doamnei Elena Cuza (1909) sunt astăzi la Muzeul de Istorie Naturală al Universității, fiind expuse în

¹² *Ibidem*.

¹³ SJANI, Universitatea Iași, Rectorat, Dosar 734/1908-1909, f. 41.

sala destinată Unirii de la 1859. Mai multe dintre acestea au ajuns la Muzeul de Artă din Iași. Acolo se află portretul original al domnitorului Vasile Lupu (1894), cel de la Universitate fiind o copie, nesemnată de C. D. Stahi. Tot la Muzeul de Artă se găsește portretul mitropolitului Iosif Naniescu¹⁴. În privința portretului lui Anastasie Fătu, Muzeul Universității posedă un exemplar nesemnat și nedatat, care este, probabil, o copie. Exemplarul original, semnat și datat în 1891, se află la Muzeul de Artă¹⁵. Mai mult, un al treilea exemplar, datat tot în 1891, a fost semnalat în colecția particulară a Anei Stăhiescu¹⁶.

Portretele unioniștilor Mihail Kogălniceanu, Manolache Costache-Epureanu, Costache Negri și Vasile Alecsandri fac parte din colecția Muzeului Unirii din Iași. Este greu de spus dacă sunt chiar exemplarele provenite de la Universitatea din Iași. Pentru Costache Negri și Vasile Alecsandri există două portrete semnate de Stahi și în patrimoniul Muzeului Literaturii Române din Iași, ambele dateate în 1887¹⁷. Autoportretul lui C. D. Stahi, din finalul primei liste, probabil că este cel datat în 1908, aflat astăzi la Muzeul de Artă din Iași sau o lucrare identică¹⁸. Multe dintre portretele realizate de C. D. Stahi, aflate astăzi la Muzeul de Artă, provin de la vechea Pinacotecă a Academiei ieșene, din familia pictorului sau au fost achiziționate de la diverși particulari, fără a exista indicii că au fost aduse de la Universitate.

Nu suntem în măsură să arătăm astăzi unde au ajuns alte portrete pictate de C. D. Stahi din prima donație a colonelului Langa: Ștefan cel Mare (1888), Grigore III Ghica, Ion Brătianu, D. A. Sturdza, Lascăr Catargi, Nicolae Gane, Gheorghe Asachi, Dimitrie Gusti, Veniamin Costachi și dr. Ioan Russ senior. Unele s-ar mai putea afla încă distribuite prin diverse instituții ieșene. Un portret al lui Gheorghe Asachi iscălit de C. D. Stahi se găsește în colecția Muzeului de Artă din Iași, însă pare să nu facă parte din această serie, fiind conceput pe un câmp oval¹⁹.

¹⁴ *Portretul Mitropolitului Iosif Naniescu*, Muzeul de Artă din Iași, inv. 273.

¹⁵ *Portretul lui Anastasie Fătu*, 1891, Muzeul de Artă din Iași, inv. 234.

¹⁶ Valentin Ciucă, *op. cit.*, anexa.

¹⁷ Un alt exemplar al portretului lui Vasile Alecsandri, realizat de C. D. Stahi, foarte uzat, se află în depozitul Muzeului Teatrului din Iași. Mulțumesc doamnei Oana Melinte pentru informațiile privitoare la lucrările atribuite lui C. D. Stahi, aflate în colecțiile Muzeului Literaturii Române din Iași, precum și la filialele acestuia.

¹⁸ Probabil identic cu *Autoportretul* pictorului la 64 ani, Muzeul de Artă din Iași inv. 477. Un autoportret al lui Stahi, la vârsta de 30 de ani, se află în colecția aceluiași Muzeu, inv. 221. Vezi și Valentin Ciucă, *op. cit.*, p. 45-47. Alte autoportrete ale lui C. D. Stahi se află în colecțiile Muzeului de Artă din Botoșani, Muzeului Național de Artă a României, București. Aceștia li se adaugă un portret-xilogravură aflat la Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de stampe.

¹⁹ C. D. Stahi, *Gheorghe Asachi*, Muzeul de Artă Iași, inv. 231; semnat stânga-mijloc, nedatat. Pe verso se află inscripția „Gheorghie Assaky născut la Herța în 1788 1 Martie, mort în

Din lista suplimentară de 22 de portrete, care urmau să fie pictate de C. D. Stahi, nu toate au fost realizate cu adevărat, deși termenul era 1910-1911. Oricum, nu toate apar pe o altă listă, din 1913, în care sunt înșiruite portretele, în ordinea în care urmau să fie etalate în „Sala Pașilor Pierduți”. Alexandru cel Bun și Dimitrie Cantacuzino-Pașcanu au fost pictate, dar cu întârziere, după 1913. În schimb alte portrete din acea listă virtuală se pare că nu au mai fost pictate niciodată, deoarece nu mai apar în nici un fel de evidențe ulterioare: Petre Carp, Vasile Pogor, Ioan Constantin Agarici, dr. Ioan Bogdan.

Mai multe lucrări din actuala colecție a Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, deși semnate de C. D. Stahi, nu se regăsesc pe lista donației pe care colonelul Langa o făcea Universității la 1909. Aceasta înseamnă că ele au ajuns la Universitate pe alte căi decât donația amintită, dar la o dată foarte apropiată. Câteva dintre ele au fost primite înainte de 1913, regăsindu-se pe lista celor expuse atunci în Sala Pașilor Pierduți²⁰. Este vorba despre Nicolae Flevea (1911), Emil Costinescu (1911), Ion Th. Burada (1911) și Carol Davilla (1911). Alte două portrete, prezente astăzi în colecție, nu se regăsesc pe lista amintită, ceea ce înseamnă că au intrat în colecție mai târziu: portretele lui Ștefan Vârgolici (1898) și Ioan Melik (1900).

Cu prilejul donației din 1909, colonelul Langa amintea de un portret al său, pictat de C. D. Stahi, pe care ezita să îl adauge pe lista celor destinate Universității, alături de portretele unor mari personalități, lăsând această decizie delicată la aprecierea conducerii acestei instituții. Donatorul mai arăta că, oricum, nu va putea ceda portretul pe care îl avea deja, pentru că acesta îl înfățișa la o vârstă mai tânără și că se cuvenea să comande lui Stahi un alt portret, în care să apară cu etatea sa din momentul acela. În fruntea listei din 1913 – în care sunt enumerate portretele ce urmau a fi expuse în „Sala Pașilor Pierduți” – apare, totuși, un portret al colonelului Constantin Langa. În colecțiile ieșene se cunosc două portrete ale donatorului, dintre care unul se află, în prezent, la Muzeul de Artă Iași²¹, iar celălalt în colecția Casei Universitarilor²². Cel mai probabil, în expoziția amintită figura portretul realizat în 1910, ajuns ulterior la Muzeul de Istorie a Artei, cel de la Casa Universitarilor, semnat și datat în 1914, fiind o replică de autor. Totuși, din cele scrise de colonelul Langa în actul de donație, reiese că mai exista și un al treilea portret pe care i-l făcuse C. D. Stahi, cu mult înainte de 1909, în care el arăta mult mai tânăr.

Iassy la 1869 Noiembrie 12”.

²⁰ SJANI, Universitatea Iași, Rectorat, Dosar 807/1913, f. 27.

²¹ C. D. Stahi, *Colonelul Constantin Langa*, datat 1910, Muzeul de Artă Iași, inv. 260.

²² Mulțumim domnului economist Mihai Purcariu pentru amabilitatea cu care ne-a permis studierea și fotografierea portretului col. Constantin Langa, aflat în patrimoniul Casei Universitarilor.

*

Un interesant document grafic este schița din 1913, care înfățișează modul în care urmau să fie așezate portretele în „Sala Pașilor Pierduți” (Anexa IV). Trebuie avut în vedere contextul acelor ani: atunci se pregătea aniversarea jubileului Universității (1860-1910); în fața instituției se amplasa statuia lui M. Kogălniceanu, care este o statuie de ctitor, ilustrând rolul acestuia în fundarea Universității ieșene.

„Sala Pașilor Pierduți” nu era o simplă sală goală și nu se cerea neapărat mobilată cu tablouri. În eleganța ei de marmură, cu acustica impresionantă, era monumentală și suficientă sieși, producând o vie impresie celor care îi călcau pragul. A fost preferată însă amenajarea acestui hol monumental, ca spațiu de reprezentare. Prin schița amintită avem o imagine privitoare la amenajarea Universității pentru acest însemnat eveniment.

Se arată că pe pereții din capetele holului existau două lucrări de mari dimensiuni, astăzi dispărute. În partea dreaptă era amplasată lucrarea *Alegerea domnitorului Alexandru Ioan Cuza, la 24 ianuarie 1859*, iar în partea stângă se afla *Inaugurarea Universității, la 26 octombrie 1860*. Acestea au fost pictate de George Demetrescu Mirea²³, unul dintre cei mai înzestrați pictori ai epocii, căruia i-au fost încredințată și realizarea portretelor mari ale regelui Carol I și reginei Elisabeta, din interiorul Aulei Universității. Celelalte portrete regale, amintite în listă ca fiind pictate de C. D. Stahi, flancau intrarea în Aula Universității, la exterior: în partea dreaptă regina Elisabeta și regale Carol I, iar în partea dreaptă principesa Maria și principele moștenitor Ferdinand²⁴.

Este interesant că, în această formulă, au fost expuse la Universitate câteva portrete semnate de C. D. Stahi care nu se regăsesc pe lista lucrărilor donate de colonelul Constantin Langa. Acestea sunt portretele lui Ion T. Burada, Nicolae Flea, Mihai Eminescu și Doamna Elena Cuza. Primele două lucrări se află și astăzi în colecția Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași²⁵.

*

Mai cunoaștem o listă a portretelor aflate în „Sala Pașilor Pierduți”, întocmită la 24 septembrie 1918, de cătreintendentul Universității și înaintat Rectorului: „Am onoarea a vă înainta alăturat un tablou de cadrele ce le-am

²³ Pentru acest artist, vezi Constantin Prodan, *Gheorghe Demetrescu-Mirea*, Biblioteca Ateneului Român, București, 1937; Theodor Enescu, *G. D. Mirea*, Editura Meridiane, București, 1970.

²⁴ SJANI, Universitatea Iași. Rectorat, Dosar 807/1913, f. 27.

²⁵ *Ibidem*.

cules de pe Sala Mare, în număr de 58 de bucăți”²⁶. Din document reiese că, la acea dată, portretele nu mai erau expuse în sala amintită, ci au fost strânse. Lista nu mai reflectă ordinea expunerii tablourilor, din moment ce ea a fost întocmită când acestea se aflau deja într-un depozit (Anexa VII).

Pe documentul acesta sunt puse două rezoluții de către rectorul Universității: „Am dat la Ateneul Tătărași 6 tablouri (1921)”; „căminul de fete 4 tablouri (1920)”. În cadrul listei, portretele redistribuite sunt însemnate cu câte o cruce; acestea sunt următoarele: 15. Alexandru cel Bun, 19. Costache Negri, 22. Gh. Asachi, 33. V. Alecsandri, 38. Veniamin Costachi, 39. Bogdan-Dragoș, 40. Ștefan cel Mare, 41. Constantin Brâncoveanu, 42. Petru Rareș, 45. Costache Negruzzi, 47. Mihail, 55. Alexandru Ioan Cuza, 58. Mihail Kogălniceanu. Probabil că de la instituțiile amintite și nu direct de la Universitatea din Iași au ajuns la Muzeul de Artă din Iași portretele lui Costache Negri, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu și Mihai Eminescu. Portretul lui Alexandru Ioan Cuza a fost despărțit de portretul doamnei Elena Cuza, pentru mulți ani, cele două chipuri întâlnindu-se în expoziția de la Muzeul de Istorie Naturală, după cum am văzut²⁷. Portretele lui Alexandru cel Bun (1909) și Mihai Viteazul (1908) sunt amintite, la un moment-dat, ca aflându-se în colecția Muzeului Etnografic²⁸ din Iași, dar astăzi nu se mai află în patrimonial acestei instituții. Este greu de înțeles faptul că prima instituție de învățământ superior a țării a renunțat atunci, atât de ușor, la portretul lui Alexandru Ioan Cuza, întemeietorul Universității și chiar la portretul lui Mihail Kogălniceanu. O explicație ar fi aceea că, în anii respectivi, discursul privitor la începuturile instituției se schimbase, aceasta adoptând denumirea de „Universitatea Mihăileană”, prin raportare la Academia Mihăileană, întemeiată de domnitorul Mihail Sturdza, în 1835. Fapt curios, în galeria de portrete a Universității nu este amintit chipul lui Mihail Sturdza, deși modelul era la îndemână. Chiar C. D. Stahi realizase o copie a portretului domnitorului amintit, după originalul de Iosef August Schoefft, din 1837, aflat în posesia familiei Sturdza. Copia, foarte reușită, a ajuns în patrimoniul Pinacotecii publice (astăzi Muzeul de Artă din Iași).

Probabil că un număr de portrete realizate de C. D. Stahi au părăsit colecția Universității din Iași înainte de 1918, deoarece nu se mai regăsesc pe lista întocmită în anul amintit, cuprinzând tablourile care tocmai fuseseră strânse din „Sala Pașilor Pierduți”²⁹. Pe lista respectivă nu mai figurează portrete precum

²⁶ *Ibidem*, f. 97.

²⁷ Portretul din 1885 al lui Alexandru Ioan Cuza era dat dispărut de Valentin Ciucă, *op. cit.*, p. 56.

²⁸ *Ibidem*, lista anexă.

²⁹ SJANI, Universitatea Iași. Rectorat, Dosar 878/1918, f. 97.

cele ale lui Grigore III Ghica vodă și Lascăr Catargi. Din aceeași înșiruire lipsesc portrete care se regăsesc astăzi în colecția Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, dar care nu au fost expuse, probabil, în galeria amintită: profesorul Anastasie Fătu, profesorul Ioan Ciurea, Dimitrie Cantacuzino-Paşcanu, ctitorul Spitalului din Tătărași și Vasile Adamachi „fondatorul burselor studențești la Iași”.

*

În cazul multora dintre personalitățile portretizate, C. D. Stahi nu a avut posibilitatea de a picta după natură, fiind nevoit să se servească de portrete mai vechi, după cum s-a arătat. Cercetând colecțiile publice din Iași, s-a putut ajunge la identificarea mai multor asemenea modele, care au servit pictorului pentru realizarea portretelor din Galeria Universității.

Portretul domnitorului Grigore Al. Ghica (1849-1856), are următoarea însemnare: „Dupre Livaditi copie de C. D. Stachi, 1885, Jassy” (fig. 1). Modelul după care a fost realizat acest portret poate fi identificat în colecțiile Muzeului de Artă din Iași. Este un portret „de aparat” al lui Grigore Al. Ghica³⁰. Această lucrare a făcut parte din vechea colecție a Academiei Mihăilene. Portretul a fost atribuit lui Nicolo Livaditi încă din vechime, deși nu este semnat și nici datat de pictor (fig. 29). Lucrarea originală nu este un bust, ca cel de la Universitate, ci o compoziție mai amplă, personajul fiind reprezentat până la genunchi (*mi-jambe*).

Un alt portret a cărui „genealogie” poate fi limpezită este cel al lui Gheorghe Săulescu (1799-1875), filolog și arheolog, fost profesor la Academia Mihăileană. După cum arată chiar însemnarea făcută de pictor pe tablou, acesta este copia unei lucrări mai vechi: „După Stawschi. Copie de C. D. Stahi, Iași, 1888” (fig. 3). Se cunosc astăzi puține lucrări datorate lui Ludovic Stawski, majoritatea aflate în colecția Muzeului de Artă din Iași. Printre acestea nu se păstrează și modelul invocat de Stahi. Un portret al lui Gheorghe Săulescu, foarte asemănător cu cel din colecția Muzeului Universității, a fost publicat de N. A. Bogdan, în monografia orașului Iași³¹ (fig. 30). Deasupra umărului drept al personajului portretizat, se află un ornament baroc, ce indică faptul că lucrarea înfățișată nu este cea de la Muzeul Universității; credem că reproducerea alb-negru este chiar lucrarea realizată de Ludovic Stawski, astăzi dispărută. În această imagine Săulescu apare ca un bărbat de 40 de ani, ceea ce înseamnă că

³⁰ Portretul domnitorului Grigore Al. Ghica, ulei pe pânză, 1,286/ 0, 945 m, Muzeul de Artă Iași, inv. 110.

³¹ N. A. Bogdan, *Orașul Iași. Monografie istorică și socială ilustrată*, Iași, 1913, p. 475, fig. 506.

Stawski a realizat portretul pe la 1840. Am mai întâlnit o veche copie a aceluiași portret, aflată astăzi în colecțiile Academiei Române – Filiala Iași³². Lucrarea este semnată de pictorul Gheorghe Panaiteanu-Bardasare (1816-1900), primul director al Academiei de Arte Frumoase din Iași (fig. 31). Chipul este reprodus cu fidelitate, însă corpul, umerii, sunt disproporționați de mari. Lucrarea este încadrată în rama veche, originală, care este ea însăși o piesă remarcabilă.

Un portret prea puțin reușit este cel al lui „Dimitrie Pașcanu”, a cărui identitate a fost, practic, uitată³³. Este neîndoiește faptul că lucrarea nu a fost făcută după natură, ci după o reprezentare de slabă calitate. Pe lucrare se află însemnarea: „Copie de C. D. Stahi, Jassy, 1909” (fig. 12). De fapt, este vorba despre logofătul Dimitrie Cantacuzino-Pașcanu (1789-1862) cel care a construit, după 1850, spitalul din cartierul Tătărași, așezământ care îi poartă numele. Clădirea a fost înzestrată cu un paraclis, având hramul „Sfânta Treime”³⁴. Constantin Bobulescu arată că „în paraclis s-au așezat și portretele ctitorilor, frumos zugrăvite pe pânză, adică al lui Dimitrie Cantacuzino-Pașcanu, al soției sale Pulheria și alte trei, dintre care bănuiesc a fi unul al lui Vasile Beldiman, altul al lui Iordache Beldiman, precum și al lui Mihail Pașcanu”³⁵. Dintre toate portretele amintite, doar cel al lui Dimitrie Cantacuzino-Pașcanu se mai păstrează astăzi, celelalte fiind iremediabil pierdute. Această lucrare anonimă este, fără îndoială, modelul folosit de C. D. Stahi pentru portretul din colecția Universității. Lucrarea originală nu este un bust, ci îl înfățișează pe logofăt până la jumătate, portretul fiind înscris într-un oval (fig. 32). Stahi a avut șansa de a vedea tabloul și de a reproduce chipul personajului înainte ca acesta să fie desfigurat de gloanțe, în timpul războaielor mondiale, după cum poate fi văzut astăzi. Lucrarea originală nu este prea reușită, fapt care s-a transmis și în varianta realizată de Stahi. Un alt portret al aceluiași Dimitrie Cantacuzino-Pașcanu, păstrat până astăzi, este tabloul votiv al bisericii Tălpălari din Iași, veche ctitorie a Cantacuzinilor³⁶. Această biserică a fost folosită ca paraclis al Academiei Mihăilene, care se afla în imediata apropiere. În portretul amintit ctitorul este reprezentat împreună cu soția sa, Pulheria Beldiman, ținând în mâini

³² Portretul se află la sediul Centrului de Istorie și Civilizație Europeană din Iași, în biroul istoricului Gheorghe Buzatu și al doamnei arheolog Stela Cheptea.

³³ În vechile liste este consemnat ca „Dimitrie Constantin Pașcanu” (sic!), în loc de Cantacuzino-Pașcanu.

³⁴ Pentru *Paraclisul spitalului Pașcanu, cu hramul Sfintei Treimi*, vezi C. Bobulescu, *O viață trăită, viața de paraclise*, Chișinău, 1932, p. 144-146.

³⁵ *Ibidem*, p. 146.

³⁶ Vezi și Mihai-Bogdan Atanasie, „Biserica Tălpălari din Iași și ctitorii ei”, în *Monumentul*, XI/1, Iași, 2009, p. 28-31; portretul de la paraclisul Spitalului Pașcanu, fig. 9, p. 37; portretul votiv de la biserică Talpalari, fig. 3, p. 33, fig. 4, p. 33.

chivotul bisericii. Este o lucrare de mari dimensiuni, păstrată astăzi în depozitul de obiecte de patrimoniu al Mitropoliei Moldovei, de la Mănăstirea Golia. O notiță din partea dreaptă-jos a lucrării o atribuie pictorului Ioan Balomir³⁷. Chipul logofătului Dimitrie Cantacuzino este mai bine realizat în acest portret și ar fi fost mai bine dacă C. D. Stahi ar fi folosit acest model pentru varianta pictată de el.

În vechiul articol al Emiliei Armeanu, din 1971, se găsesc referințe privitoare la un portret al doamnei Elena Cuza, lucrare semnată „C. D. Stahi, 1909, Iassy” (fig. 35). Chipul doamnei a fost zugrăvit de Stahi la mulți ani după ce realizase portretul soțului ei, domnitorul Alexandru Ioan Cuza (1887). Lucrarea nu se mai păstrează astăzi în colecția Muzeului Universității. Aceasta poate fi regăsită însă la Muzeul de Istorie Naturală, în sala dedicată Unirii de la 1859, încăperea în care Alexandru Ioan Cuza a fost ales candidat unic al Partidei Naționale. Modelul este celebrul portret realizat de Carol Popp de Szathmari, în 1864, litografiat apoi la Paris, în atelierul lui Rosé-Joseph Lemer cier (fig. 34). În imaginea originală, doamna Elena era reprezentată ca figură întregă, în rochia sa cu crinolină. Portretul doamnei a fost realizat de Stahi cu prilejul jubileului, 50 de ani de la înfăptuirea Unirii Principatelor, în preajma realizării statuii lui Cuza. Elena Cuza fiind încă în viață, a jucat un rol simbolic în cadrul amintitei aniversări.

Portretul lui Alexandru Ioan Cuza este expus astăzi tot la Muzeul de Istorie Naturală al Universității din Iași (fig. 33). Tabloul conține însemnarea „C. D. Stahi, Iassy, 1887”. Principele este înfățișat în uniformă de colonel de lăncieri, pe care o purta atunci când a fost ales domnitor. Lăncierii din Moldova, cavaleria ușoară, purtau plastron roșu și fireturi argintii, spre deosebire de cei din Muntenia, care aveau plastronul alb și fireturile aurii. Uniforma respectivă a rămas în posesia colonelului Constantin Langa, iar acesta a donat-o Muzeului de Istorie Naturală din Iași. Ulterior a trecut în patrimoniu Muzeului Unirii din Iași, iar astăzi se păstrează în colecția Muzeului Național de Istorie a României din București³⁸.

³⁷ Lucrarea putea fi realizată prin 1830, deoarece Dimitrie Cantacuzino a rezidit biserica după marele incendiu din 1827, înzestrând-o cu toate cele necesare. În acest caz, logofătul ar trebui să apară în portret ca un bărbat în vârstă de 40 de ani. Bărbatul pare a fi însă mai în vârstă cu cel puțin zece ani, ceea ce ar data lucrarea prin 1840, când Ioan Balomir mai lucra încă la Iași.

³⁸ *Societatea Medico-Naturistă și Muzeul Istorico-Natural din Iași (1830-1919)*, documente, scripte și amintiri, culese și comentate de N. A. Bogdan, Editura Tehnopress, Iași, ediția II (anastatică), f.a., p. 48-49 (Tab. IV). Uniforma de colonel de lăncieri a domnitorului Alexandru Ioan Cuza se află astăzi la Muzeul Național de Istorie a României din București, inv. 81 326.

*

Ceea ce complică identificarea lucrărilor care au făcut parte din colecția Universității, dar au ajuns astăzi în patrimoniul altor instituții este faptul că, în mai multe cazuri, C. D. Stahi a realizat dublete sau chiar triplete identice, semnate și datate, în același an, sau în ani diferiți. Pentru a ilustra acest fapt este suficient să amintim faptul că în acest moment, la Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza” se află două portrete identice ale profesorului Ion Ciurea (1878-1943), unul datat de pictor în 1886 (fig. 2), iar celălalt în 1891 (fig. 7). De asemenea, Manolache Costache-Epureanu are două portrete gemene, semnate de Stahi, unul aflat la Muzeul Universității și celălalt la Muzeul Unirii. Asemănătoare este situația portretului din 1911 al juristului Ioan Th. Burada, pentru care există un exemplar similar la Muzeul de Artă Iași, cu aceeași dată³⁹. Spiru Haret de la Universitate, portret datat în 1906, a fost reluat, aproape identic, într-un exemplar de la Muzeul de Artă⁴⁰. Un alt exemplu este portretul profesorului Petru Poni, datat în 1903, considerat a fi unul dintre cele mai reușite, realizate după natură. Ceea ce surprinde este fondul gri al tabloului, care face notă discordantă cu obișnuitul clarobscur al celorlalte portrete din serie (fig. 8). Un exemplar cvasi-identic, semnat și datat de pictor tot în 1903, este expus astăzi la Muzeul Poni-Cernătescu din Iași (fig. 33)⁴¹.

*

În afara seriei realizate de C. D. Stahi, colecția Universității cuprinde și alte portrete, care au fost pictate de diferiți autori. Multe dintre ele au intrat în colecție din vechime fiind menționate în schița expoziției din 1913⁴². Unele dintre aceste portrete se află și astăzi în galeria Muzeului Universității, precum Nicolae Ionescu, V. A. Urechia, Gh. Mârzescu. Altele se află în prezent într-o locație necunoscută: Tache Ionescu, Mitropolitul Pimen, Generalul Cernat, Petre Râșcanu, A. D. Xenopol, Costache Negruzzi.

Cel mai vechi dintre acestea pare a fi portretul rectorului Petru Suciu, lucrat cu mai puțină măiestrie. Bustul profesorului Suciu este amplasat într-un medalion oval. În partea dreaptă se distinge însemnarea: „Petru Suciu – Profesor

³⁹ *Portretul lui Ioan Th. Burada*, 1911, Muzeul de Artă Iași, inv. 263.

⁴⁰ *Portretul lui Spiru Haret*, 1916 (?), Muzeul de Artă Iași, inv. 271.

⁴¹ Portretul lui Petru Poni de la Muzeul „Poni-Cernătescu” face parte din patrimoniul Muzeului de Artă din Iași.

⁴² SJANI, Universitatea Iași. Rectorat, Dosar 807/1913, f. 27.

de Dreptul Roman, Rector Universității de Iassy de la 1876-1880”. Lucrarea nu este semnată, așa încât pictorul rămâne necunoscut⁴³ (fig. 20).

Un alt portret nesemnat, deși de foarte bună calitate, a fost identificat de colegul Bogdan-Petru Maleon cu profesorul V. A. Urechia (fig. 21). Ceva mai puțin reușit este un alt portret, care îl reprezintă, probabil, pe profesorul Nicolae Ionescu, unul dintre fondatorii Universității, politician influent, ajuns chiar ministru de externe în unul dintre guvernele conduse de I. C. Brătianu (fig. 22)⁴⁴. Anonim este și portretul domnitorului Vasile Lupu, întemeietorul „Școalelor” din Moldova, expus astăzi în Muzeul Universității (fig. 19), dar acesta pare a fi o copie după lucrarea originală a lui C. D. Stahi, aflată la Muzeul de Artă din Iași.

Portretul lui Gheorghe Mârzescu, fost ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, inconfundabil prin impozanții săi favoriți albi, este semnat și datat „N. Craft, 1909” (fig. 23). În aceeași colecție se regăsesc și trei portrete semnate de pictorul Ilie Burghel (1874-1937). Primul este portretul profesorului Ioan V. Praja, unul dintre donatorii Universității ieșene. Lucrarea a fost realizată în 1909, aceasta având iscălitura pictorului în colțul din stânga jos (fig. 24). Ioan V. Praja a fost profesor de matematică la Școala Normală „Vasile Lupu” din Iași. Alături de acesta se află și „Portretul doamnei Praja”, pictat în anul 1910 (fig. 25). Prezența acestor portrete în colecția Muzeului Universității trebuie să aibă legătură cu donarea Universității din Iași a casei din Păcurari de către I. V. Praja, în 1928⁴⁵. Un alt portret semnat de Ilie Burghel este cel al profesorului Constantin Praja (1910), mult mai cunoscut prin activitatea sa culturală (fig. 26).

Remarcabil este și portretul profesorului Leon Cosmovici, realizat la 1915, de Gh. Popovici (1859-1933), președintele Academiei de Arte Frumoase din Iași (fig. 27). Deși în vechile liste apare un portret al lui A. D. Xenopol, acesta nu s-a păstrat. În colecția actuală există doar portretul lui A. D. Xenopol realizat în 1964 de pictorul Adrian Podoleanu, dar care nu pare a fi o realizare artistică remarcabilă⁴⁶. Potrivit unei însemnări de pe verso, această lucrare a fost achiziționată de la Galeria de Artă, la 28 decembrie 1964 (fig. 28).

⁴³ Portretul unui copil din familia Suci, realizat de C. D. Stahi, se află în colecția Muzeului de Artă Iași.

⁴⁴ Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, inv. 143 196.

⁴⁵ *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectoratul (1860-1944). Inventar arhivistic*, vol. I, întocmit de Dumitru Ivănescu și Rodica Eugenia Anghel, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1985, p. 233, nr. 1000; p. 260, nr. 1214.

⁴⁶ Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, inv. 73 423.

Concluzii

Colecția de portrete a Universității reunește astăzi portretele unor personalități care au ilustrat învățământul superior ieșean, ori au avut diverse merite în evoluția instituțională a „Almei Mater Iassiensis” (Anexa VIII). Deși reunește chipurile unor personalități însemnate ale mediului universitar, colecția ne apare ca o selecție subiectivă de figuri culturale, la fel de notabile fiind și absențele. Explicația acestui fapt constă în aceea că această galerie de portrete nu a luat naștere dintr-o inițiativă a Universității, ca un proiect bine articulat și finanțat din fondurile instituției, ci s-a bazat pe o importantă colecție particulară și pe donații ocazionale. Colecția colonelului Constantin Langa, inițiată prin 1885 și donată în 1909, a fost concepută ca o galerie de portrete care să reunească personalități ale vieții publice românești, din mediile politic și cultural, atât din Moldova cât și din Țara Românească. Erau figuri publice care ofereau modele demne de urmat pentru generațiile tinere. Această colecție nu a avut ca obiectiv ilustrarea unui „Pantheon” al Universității din Iași.

Galeria de portrete a Universității nu și-a păstrat conținutul său inițial, ci a cunoscut numeroase „ieșiri” și „intrări”, schimburi și redistribuiri, încă din anul 1920. Această circulație a tablourilor reprezintă un fenomen care merită să fie studiat în detaliu. Este o fluctuație cunoscută de majoritatea colecțiilor publice în perioada 1947-1989, fără a fi specifică doar colecției Muzeului Universității. Starea de conservare a portretelor din galeria Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași este una foarte bună, lucrările fiind restaurate recent; noul sediu al Muzeului le asigură bune condiții de conservare, protejându-le de factorii de risc majori, astfel încât acestea vor fi transmise în bune condiții generațiilor următoare.

Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași deține o bună parte din portretistica lui C. D. Stahi, 18 lucrări, mai mult decât oricare altă colecție publică din țară. Acest fond de lucrări va fi oricând obiect de studiu pentru toți specialiștii care vor explora opera pictorului C. D. Stahi sau evoluția artei portretului la cumpăna secolelor al XIX-lea și al XX-lea. Pe lângă acestea, lucrările semnate de D. G. Mirea, Gh. Popovici, Ilie Burghel, Adrian Podoleanu vor menține în viitor interesul istoricilor de artă.

Considerations Regarding the Gallery of Portraits Belonging to the Museum of the University of Iași

(Summary)

Keywords: gallery of portraits, donations, museum heritage

The collection belonging to the "Alexandru Ioan Cuza" University of Iași consists in portraits of personalities who illustrated the academic education in Iași or contributed to the evolution of the first higher education institution of the state. This gallery of portraits was not founded due to a well shaped project, financed by the institution, but was based on an important private collection and occasional donations. The collection of Colonel Constantin Langa, initiated about 1885 and donated in 1909, was conceived as a gallery of portraits of personalities of the Romanian public life, political and cultural, in Moldavia and Wallachia. This collection did not aim to illustrate a "Pantheon" of the University of Iași.

The gallery of portraits of the University did not keep its original content, but dealt with several "entries" and "outs", exchange and redistribution even since 1920. This fluctuation affected most of public collections during 1947-1989 and was not specific only to the collection of the Museum of the University. The conservation status of the portraits in the gallery is excellent, as the works have been recently restored; the new location of the Museum ensures proper conditions for conservation and protects them from major risk factors.

The Museum of the "Alexandru Ioan Cuza" University of Iași holds many of the portraits by C. D. Stahi, 18 works, more than any other public collection in Romania. This collection will always be a subject of research for all those who will study the work of painter C. D. Stahi or the development of portrait art at the turn of the 19th and 20th centuries. In addition, works by D. G. Mirea, Gh. Popovici, Ilie Burgele, Adrian Podoleanu will maintain the interest of art historians.

ANEXE

I

Iași, în 3 ianuarie 1909

Salutare Amice Dle Bogdan,

Portretele acele ce astăzi sunt în salonul meu în număr de 28, sunt:

1. Majestatea sa Carol I, Regele României
2. Domnitorul Moldovei Ștefan cel Mare
3. Domnitorul Moldovei Vasile Lupu
4. Domnitorul Moldovei Grigore Ghica (decapitat la 1777)
5. Domnitorul Moldovei Grigori A. Ghica (de la 1850)
6. Domnitorul Moldovei și al Valahiei Alexandru Cuza
7. Domnul Ioan Brătianu fost Prim Ministru
8. Domnul Mihail Kogălniceanu fost Prim Ministru
9. Domnul Constantin Negrea fost Ministru Plenipotențial la Constantinopol
10. Domnul Dimitrie A. Sturza fost Prim Ministru
11. Domnul Manolache Costache Epureanu fost Prim Ministru
12. Domnul Vasile Alecsandri fost Ministru Plenipotențial la Paris
13. Domnul Petru Poni, Profesor Universitar și fost Ministru
14. Domnul Spiru Haret, actual Ministru
15. Domnul Lascăr Catargi fost Prim Ministru
16. Domnul Anastasie Panu fost în Locotenența Domnească
17. Domnul Nicolai Ganea, actual Primar al Iașului și fost Ministru
18. Domnul Gheorghe Asachi fost Profesor
19. Domnul Gheorghe Săulescu fost Profesor
20. Domnul Dimitrie Gusti, fost Profesor, Primar și Ministru
21. Domnul Alexandru Mihail Șendrea fost deputat și Prefect
22. I.P.S. Veniamin Costachi Mitropolit al Moldovei
23. I.P.S. Iosif Naniescu Mitropolit al Moldovei
24. Domnul Anastasie Fătu doctor fost Profesor Universitar și președinte al Camerei Deputaților
25. Domnul Doctor Rusu Senior fost Profesor Universitar
26. Doctor Ioan Ciurea Profesor Universitar
27. Pictor Constantin Stahi fost director al Pinacotecii din Iași și acel ce pictat toate tablourile de mai sus și acel ce va picta și portretele celelalte

Aceste 27 de tablouri de mai sus, dacă vor conveni Onor Senat Universitar, sunt la dispoziția Dv. Portretul meu nu l-am pus, căci nu știu dacă este cuviincios a figura între aceste ilustre personaje, rămâne ca Dv. să decideți. Și în tot cazul, nu îl pot da pe cel ce astăzi îl am. Dacă va fi primit voi face altul, cu etatea mea actuală. Iar acele 22 de tablouri cu care am angajat pe Dl. Pictor C. Stahi a lucra, sunt scrise pe contra-pagină.

L. Colonel C. Langa

Domniei Sale Dl. Gh. Bogdan, Rectorul Universității Iași

[Verso:]

Portretele, în număr de 22, date Dl. pictor C. Stahi de a le lucra sunt următoarele:

1. Majestatea sa Elisaveta Regina României
2. Alteța sa Regală Ferdinand, moștenitorul tronului
3. Alteța sa Regală Principesa Maria
4. Domnitorul Moldovei Bogdan Dragoș
5. Domnitorul Moldovei Alexandru cel Bun
6. Domnitorul Moldovei Petru Rareș
7. Domnitorul Munteniei Mihaiu Bravul
8. Domnitorul Munteniei Constantin Brâncoveanu
9. P.S. Episcopul Melchisedec
10. Domnul General Emanoil Florescu, fost Prim Ministru
11. Domnul General Gheorghe Mano, fost Prim Ministru
12. Domnul Ion Ghica (Prinț de Samos), fost Prim Ministru
13. Domnul Petru Carp, fost Prim Ministru
14. Dimitrie Constantin [sic! Cantacuzino] Pașcanu, fondatorul Spitalului din Tătărași
15. General Doctor Davila Profesor Universitar
16. Titus Maiorescu Profesor Universitar, fost Ministru
17. Vasili Adamachi fondatorul burselor din Iași
18. Vasili Pogor fost Primar al Iașului
19. Ioan Kalinderu Președintele Academiei
20. Scarlat Pastia fost Primar și Președinte al Camerei
21. Ioan Constantin Agarici, fondatorul Școalei de Agricultură de pe moșia Moara Grecilor, județul Vaslui
22. Ioan Bogdan fost director al Băncei, Sucursala Iași

Aceste [sunt] tablourile date D-lui pictor C. Stahi de a le lucra, dator fiind ca până în luna Mai 1910 a da pictate gata – și care cu cele de pe contrapagină fac 49 – și dacă și al meu va ave loc fac 50.

Rămâne însă că dacă va mai fi loc încă pentru 10 tablouri și dacă și eu voi pute pune în lucrare formarea galeriei cu un N[r.] total de 60 tablouri voi face cunoscut Dv. Și în acel caz, vom chibzui: cine anume vor fi cele zece persoane.

Vă rog dară Domnule Bogdan, să bine voiți a-mi comunica și mie hotărârea Dv. dacă toate aceste figuri pot fi admise a completa galeria

Primiți, vă rog, Dle Bogdan sincerele mele salutări.
L. Colonel C. Langa

DJAN, Fond personal „Gh. Băileanu” (comunicat de Vasilica Asandei prin domnul Bogdan-Petru Maleon).

II

Una Ianuarie Anul una mie nouă sute nouă.

Un dar de anul nou 1909, Universității din Iași.

Domnule Rector,

Am un număr de două zeci și opt de tablouri lucrate în oloiu de Dl. pictor Constantin Stahi și cari unile din ele reprezintă figuri istorice a Țării noastre, care să pot numi o fală a României, pe care cu bucurie le pun la dispoziția Dv., ca ele să fie puse în sala cea mare de jos a Universității noastre din Iași – și fiindcă în acea sală mai încap încă multe tablouri, și întru cât v-am văzut și pe Dv. dispus de a vedea acea sală încadrată cu cele mai însemnate figuri istorice, m-am angajat tot cu Dl. pictor C. Stahi de a mai lucra încă douăzeci și două de portrete ale celor mai aleși bărbați din România, după lista ce i-am încredințat, care, în totul, numărul să urcă la cinci zeci de tablouri, toate de aceeași mărime, lucrate în oloi, cu ramele lor, pe care Dv., împreună cu Dl. Stahi și cu parte dintre domnii Profesori ai Universității Iașene, veți bine voi a le aranja, după însemnătatea ce o veți crede mai nimerită.

Mai adaog: că în caz când în acea sală ar mai încăpea încă vreo zece tablouri și în caz și mijloacele mele ar fi îndestule, eu cu bucurie mă voi sili din toate puterile a forma o galerie de tablouri ce astăzi formează galeria mea, puteți oricând veți crede nimerit de a le primi și a le așeza în sala ce ați bine voit a o

destina, ca o galerie a Universității din Iași. Asemenea, pentru acele douăzeci și două de tablouri comandate a se lucra, iarăși veți fi onorat spre a primi unduri [?] după terminarea fiecăruia din ele; și pentru restul de zece până la complectarea numărului de șasăzeci, rămâne la urmă ca să putem fi siguri dacă mai au loc.

Domnule Rector, cu mare bucurie ofer această galerie de tablouri Universității din Iași, care față de ilustrele figuri ce o va compune și față de talentul artistic bine cunoscut al D-lui pictor C. Stahi va fi o podoabă a acestei Universități a Iașului; Și cu atât mai mult mă voi bucura de acest dar ce și eu îl ofer Universității din Iași, întrucât atât Domnii Profesori Universitari înzestrați cu acele mai înalte științe, cum și chiar tinerii studenți ce au a frecventa Universitatea vor avea înaintea lor aceste marcante figuri istorice din România.

Ofer, dar Domnule Rector, această galerie de tablouri Universității din Iași pentru totdeauna, fără nici o condițiune alta decât numai ca să fie primite cu aceeași bucurie cu care și eu o ofer, și că întotdeauna ea va fi păstrată și bine îngrijită.

Primiți dar, vă rog, D-le Rector stima și distinsa considerațiune ce o am pentru Domnia Voastră.

L. Colonel C. Langa

Domniei Sale,
D-lui Gheorghe Bogdan, profesor Universitar și Rector al Universității din Iași.

Primit la 1902 ianuarie 2, înregistrat la nr. 226
„Se va supune Senatului Universității”. Rector D. Bogdan

DJANI, Universitatea Iași. Rectorat, Dosar 734 (1908-1909), f. 41.

III

Domnule Colonel,

Am luat cu recunoștință act de prețioasa donațiune de tablouri ce ați făcut Universității noastre și am onoare a vă alătura Procesul verbal nr., încheiat în această privință, împreună cu un plan al așezării acestor tablouri în sala de la intrare.

Totodată vă rog, Domnule Colonel, să agreeți mulțumirile mele și deosebita mea considerație,

Rector

DJANI, Universitatea Iași. Rectorat, Dosar 807/1913, f. 26 (copie).

*

IV

Schiță de plan privind amplasarea tablourilor donate de Colonelul C. Langa

DJANI, Universitatea Iași. Rectorat, Dosar 807/1913, f. 27.

În stânga intrării în Aulă: A.A.S.S. Principesa Maria și Principele Ferdinand

În dreapta intrării în Aulă: M.M.S.S. Elisabeta și regele Carol al României

Pe capetele holului, lucrări de mari dimensiuni:

Stânga – Inaugurarea Universității, 1860 octombrie 26

Dreapta – Alegerea Domnitorului Al. I. Cuza, 1859 ianuarie 24

1. Colonel C. Langa

2. T. Maiorescu

3. V. Alecsandri

4. Tache Ionescu

5. Iosif Naniescu mitropolit

6. Ven. Costachi mitropolit

7. Calenderu

8. D. Ciurea

9. Râșcanu

10. N. Ionescu

11. I. T. Burada

12. L. Catargiu

13. Nicolae Fleva

14. Ion I.C. Brătianu

15. Mih. Kogălniceanu

16. Emil Costinescu

17. A. I. Cuza Domnul

18. Bogdan-Dragoș

19. Ștefan cel Mare

20. Vasile Lupu

21. Const. Brâncoveanu
22. I.P.S.S. Mitropolit Pimen

*

1. General Cernat
2. General Florescu
3. Petre Râșcanu
4. A. D. Xenopol
5. P. Poni
6. General Manu
7. Dr. Fătu
8. Gheorghe Asaki
9. Pastia Scarlat
10. Spiru Haret
11. Gr. Ghica
12. C. Negri
13. M. Epureanu
14. Alex. Șendrea
15. V. A. Urechia
16. Mihai Viteazul Domnul
17. Matheiu Basarab

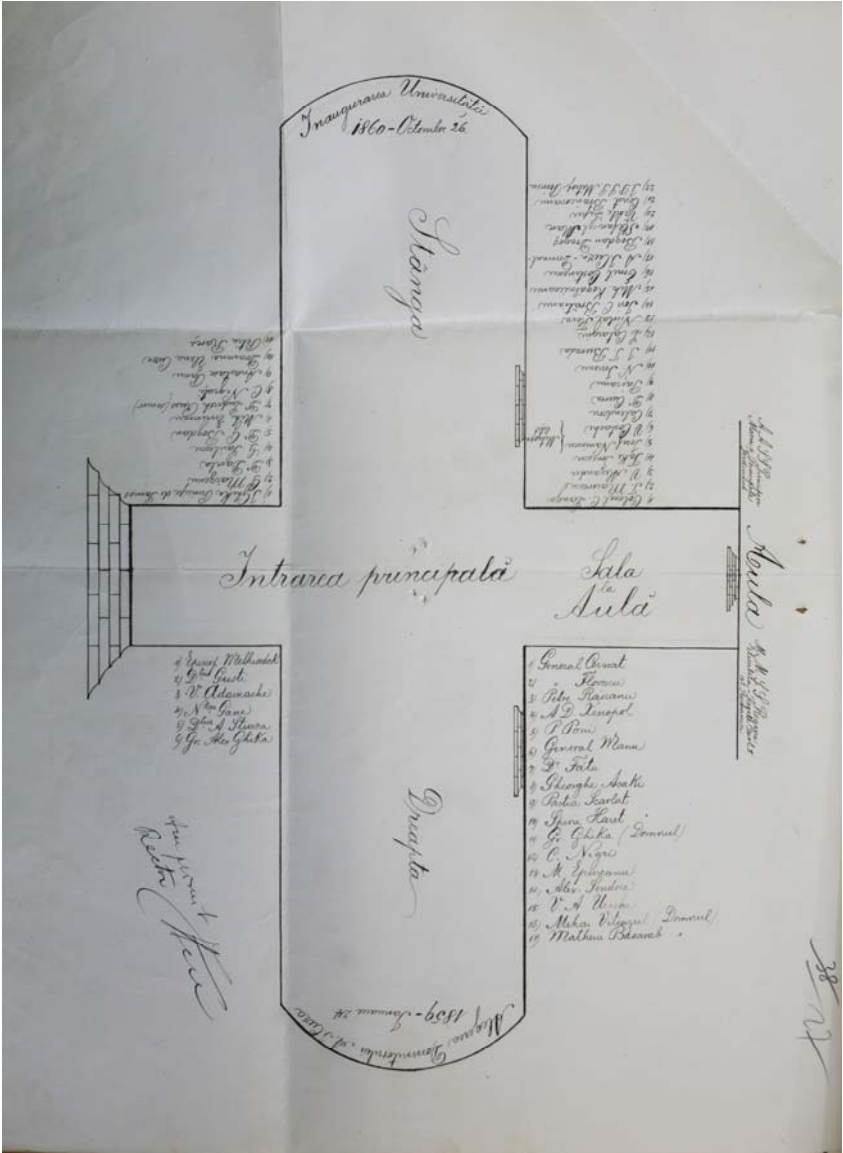
*

1. I. Ghica Principele de Samos
2. G. Mârzescu
3. Dr. Davila
4. G. Săulescu
5. Dr. G. Bogdan
6. Mih. Eminescu
7. Dr. Ludovic Russ (senior)
8. C. Negruț
9. Anastasie Panu
10. Doamna Elena Cuza
11. Petru Rareș

*

1. Episcop Melchisedek
2. D-tru Gusti
3. V. Adamache

4. N. Gane
5. D-tru A. Sturdza
6. Gr. Al. Ghica
Am primit,
Rector.

V

No. 160, 28 decembrie 1909

Domnului Ministru al Instrucțiunii Publice**D-le Ministru**

Am onoarea de a vă face cunoscut că d. Colonel C. Langa din Iași a dăruit acestei Universități 60 de tablouri mari pictate în oloiu, cu ramele lor, aurite, tablouri care reprezintă parte din foștii Domnitori iluștri ai Principatelor de pe vremuri, iar parte cetățeni însemnați și folositori.

Cu aceste tablouri am garnisit sala pașilor pierduți a Universității din Iași, această galerie fiind astfel adevărată podoabă pentru Universitatea noastră.

Aducându-vă aceste la cunoștință vă rog să bine voiți a lua dispozițiunile necesare ce veți crede de cuviință.

Rector,

DJANI, Universitatea Iași. Rectorat, Dosar 752 (1909-1910, f. 43, ciornă)

VI

24 septembrie 1918

Antet imprimat:

„Intendentul Palatului Universității”.

Domnule Rector,

Ca urmare a ordinului Dv., verbal, am onoarea a vă înainta alăturat un tablou de cadrele ce le-am cules de pe Sala Mare, în număr de 58 de bucăți.

Primiți, vă rog Domnule Rector respectul ce vă datoresc.

C. Ionescu

D-sale,

Domnului Rector al Universității Iași

Însemnare ulterioară, cu cerneală mov: „La dosar pentru a se împărți facultăților respective, după ce reparațiile vor fi terminate”

Însemnare ulterioară, cu cerneală neagră: „Am dat la Ateneul Tătărași 6 tablouri (1921) căminul de fete 4 [bucăți] (1920)”.

DJANI, Universitatea Iași. Rectorat, Dos. 878 (1918), f. 96.

VII

Cadrele ce le-am așezat pe Sala Mare, în nr. de 58 de bucăți.

Cadrele donate de Dl. colonel C. Langa
Și aflate în Sala Mare

1. Regele Carol I
2. Regina Elisabeta
3. Regele Ferdinand
4. Regina Maria
5. Spiru Haret
6. P. Poni
7. P. Râșcanu
8. I. Burada
9. A. D. Xenopol
10. Dr. G. Bogdan
11. Dr. Ludovic Russu
13. [!] Prof. N. Ionescu
14. V. A. Urechia
15. Alexandru cel Bun*
16. Mihai Viteazul*
17. Spiru Haret
18. Gr. Ghica
19. C. Negri*
20. Scarlat Pastia
21. Anastasie Panu
22. Gh. Asachi*
23. General G. Manu
24. General Florescu
25. Al. Cernat
26. D. Guste
27. D. Sturdza

- 28. Al. Ghica
- 29. N. Gani
- 30. V. Adamache
- 31. C. Langa
- 32. Titu Maiorescu
- 33. V. Alecsandri*
- 34. Ili [sic!] Epureanu
- 35. Pimen Georgescu
- 36. P. S. Melchisedec
- 37. D. Râșcanu

*

- 38. C[ostachi] Veniamin*
- 39. Bogdan Dragoș*
- 40. Ștefan cel Mare*
- 41. C. Brâncoveanu*
- 42. Petru Rareș*
- 43. Elena Cuza
- 44. V. Lupu
- 45. C. Negruți*
- 46. Anastasie Panu
- 47. Mihail Eminescu*
- 48. Carol Davila
- 49. G. Seulescu
- 50. I. Ghica
- 51. G. Mârzescu
- 52. Tache Ionescu
- 53. I. Kalinderu
- 54. Al. Cuza*
- 55. Emil Costinescu
- 56. N. Fleva
- 57. I. C. Brătianu
- 58. M. Kogălniceanu*

DJANI, Universitatea Iași. Rectorat, Dosar 878 (1918), f. 97.

* Sunt însemnate cu o cruce: „Predat la cămine și Ateneul Tătărași. 23 septembrie”.

VIII

Portretele aflate în colecția Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (2012)

1. C. D. Stahi, *Grigore Al. Ghica vodă* (după Livaditti), 1885
2. C. D. Stahi, *Ion Ciurea*, 1886
3. C. D. Stahi, *Gh. Săulescu* (după Stawski), 1888
4. C. D. Stahi, *Manolache Costachi-Epureanu*, 1891
5. C. D. Stahi, *Ștefan Vârgolici*, 1898
6. C. D. Stahi, *Ioan Melik*, 1900
7. C. D. Stahi, *Ion Ciurea* (dublet), 1901
8. C. D. Stahi, *Petru Poni*, 1903
9. C. D. Stahi, *Spiru Haret*, 1906
10. C. D. Stahi, *Scarlat Pastia*, 1909
11. C. D. Stahi, *Vasile Adamachi*, 1909
12. C. D. Stahi, *Dimitrie Cantacuzino-Pășcanu*, 1909
13. C. D. Stahi, *Maria Principesa moștenitoare*, 1909
14. C. D. Stahi, *Ferdinand Principele moștenitor*, 1909
15. C. D. Stahi, *Nicolae Flea*, 1911
16. C. D. Stahi, *Emil Costinescu*, 1911
17. C. D. Stahi, *Ion Th. Burada*, 1911
18. C. D. Stahi, *Dr. Carol Davila*, 1911
19. C. D. Stahi, *Vasile Lupu* (copie), nedatat
20. Anonim, *Petre Suci* rector, nedatat
21. Anonim, *V. A. Urechia*, nedatat
22. Anonim, *Nicolae Ionescu (?)*, nedatat
23. N. Craft, *George Mârzescu*, 1909
24. Ilie Burghele, *Ioan V. Praja*, 1909
25. Ilie Burghele, *Doamna Praja*, 1910
26. Ilie Burghele, *Constantin Praja*, 1910
27. Gh. Popovici, *Leon Cosmovici*, 1925
28. Adrian Podoleanu, *A. D. Xenopol*, 1964

C. D. Stahi, *Colonelul Constantin Langa*, 1914
(Colecția Casei Universitarilor din Iași)

Fig. 1. C. D. Stahi, *Grigore Al. Ghica vodă*
(după Livaditti), 1885

Fig. 2. C. D. Stahi, *Ion Ciurea*, 1886

Fig. 3. C. D. Stahi, *Gh. Săulescu*
(după Stawski), 1888

Fig. 4. C. D. Stahi,
Manolache Costachi-Epureanu, 1891

Fig. 5. C. D. Stahi, *Ștefan Vârgolici*, 1898Fig. 6. C. D. Stahi, *Ioan Melik*, 1900Fig. 7. C. D. Stahi, *Ion Ciurea (dublet)*,
1891Fig. 8. C. D. Stahi, *Petru Poni*, 1903

Fig. 9. C. D. Stahi, *Spiru Haret*, 1906

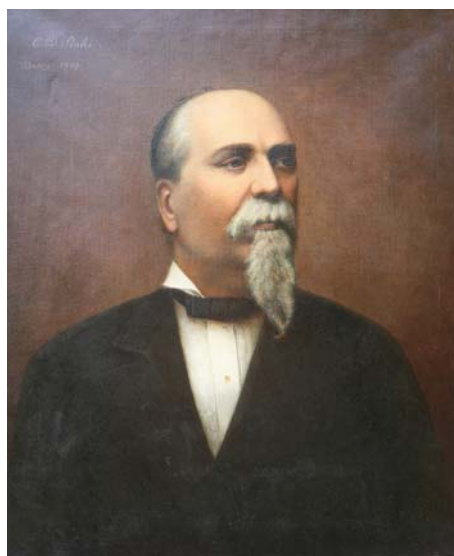

Fig. 10. C. D. Stahi, *Scarlat Pastia*, 1909

Fig. 11. C. D. Stahi, *Vasile Adamachi*, 1909

Fig. 12. C. D. Stahi,
Dimitrie Cantacuzino-Pașcanu, 1909

Fig. 13. C. D. Stahi,
Maria Principesa moștenitoare, 1909

Fig. 14. C. D. Stahi,
Ferdinand Principele moștenitor, 1909

Fig. 15. C. D. Stahi, *Nicolae Flea*, 1911

Fig. 16. C. D. Stahi, *Emil Costinescu*, 1911

Fig. 17. C. D. Stahi, *Ion Th. Burada*, 1911

Fig. 18. C. D. Stahi, *Dr. Carol Davila*, 1911

Fig. 19. C. D. Stahi,
Vasile Lupu (copie), nedatat

Fig. 20. Anonim,
Petre Suciu rector, nedatat

Fig. 21. Anonim, V. A. Urechia, nedatat

Fig. 22. Anonim,
Nicolae Ionescu (?), nedatat

Fig. 23. N. Craft, *George Mârzescu*, 1909

Fig. 24. Ilie Burghel, *Ioan V. Praja*, 1909

Fig. 25. Ilie Burghele, *Doamna Praja*, 1910

Fig. 26. Ilie Burghele, *Constantin Praja*, 1910

Fig. 27. Gh. Popovici, *Leon Cosmovici*, 1925

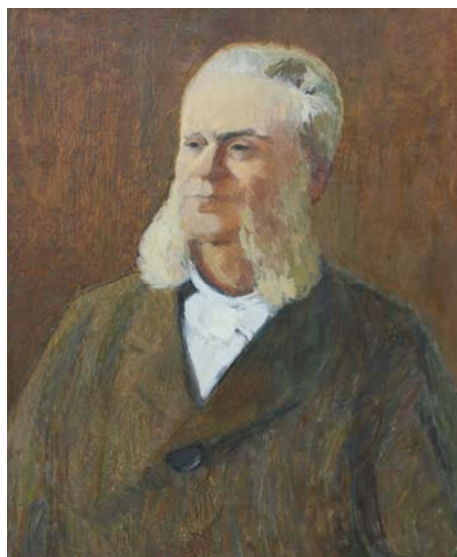

Fig. 28. Adrian Podoleanu, *A. D. Xenopol*, 1964

Fig. 29. N. Livaditi, *Domnitorul Grigore Al. Ghica*, cca. 1850 (Muzeul de Artă Iași)

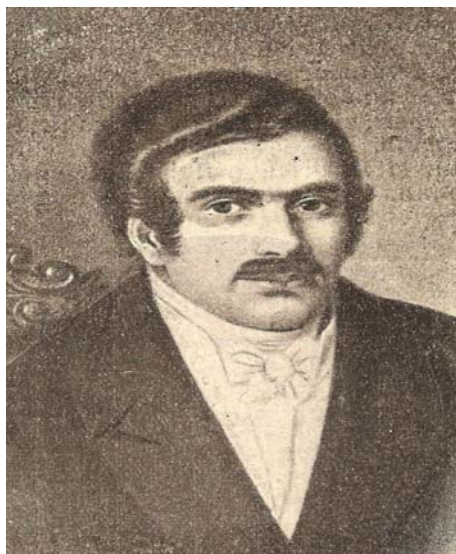

Fig. 30. Gh. Săulescu, după N. A. Bogdan (Ludovic Stawski?)

Fig. 31. Gh. Panaiteanu-Bardasare, *Gh. Săulescu* (Paraclisul Spitalului Pașcanu Iași)

Fig. 32. Anonim, *Dimitrie Cantacuzino-Pașcanu* (Academia Română-Filiala Iași)

Fig. 33. C. D. Stahi, *Petru Poni*, 1903
(Muzeul Poni-Cernătescu Iași)

Fig. 34. Carol Popp de Szathmari,
Elena Cuza, litografie, 1864 (detaliu)

Fig. 35. C. D. Stahi, *Elena Cuza*, 1909
(Muzeul de Istorie Naturală Iași)

Fig. 36. C. D. Stahi, *Alexandru Ioan Cuza*,
1909 (Muzeul de Istorie Naturală Iași)

CĂRȚI, BIBLIOTECI, LECTURI

*

WORKS, LIBRARIES, LECTURES

George Pascu și încercările de reformă la Biblioteca Centrală din Iași

LIVIU PAPUC

Cuvinte cheie: reforma bibliotecii, infrastructură, cataloage, cititori

Actuala Bibliotecă Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași are o istorie alambicată și, am putea spune, uneori atipică. Înființată la 1835¹ ca bibliotecă a Academiei Mihăilene, ea aglutina rămășițe din vechile biblioteci ale Școlii Vasiliene de la Trei Ierarhi (1640), ale bibliotecilor mănăstirești de la Sf. Sava și Barnovschi, ale Academiei Domnești. După un parcurs sinuos (înainte de 1860 se afla în stare de letargie), devine bibliotecă a proaspăt înființatei Universități (Bogdan Petriceicu Hașdeu îi dă și denumirea „Ulpia”), nu după multă vreme figurează ca Bibliotecă Centrală a Iașului (dar cu sediul tot în Palatul Moruzi – clădirea Universității), se mută, odată cu Universitatea, în noul local din dealul Copoului și duce o activitate trenantă până în preajma războiului mondial.

Sunt câțiva ani în care se pare că, într-adevăr, „ajunsesse cuțitul la os” în ceea ce privește funcționarea Bibliotecii Centrale, odată ce există mai multe „ieșiri la rampă”, din care publicul, decizionar sau nu, să-și poată face o impresie asupra situației și să facă presiuni în vederea luării unor măsuri ferme. Pe lângă ecouri din presă, în 1913 văd lumina tiparului: *Îndrumar în organizarea și administrarea bibliotecilor*, de Eugen Boureanu, și *Necesitatea reorganizării Bibliotecii Centrale de pe lângă Universitatea din Iași*, de Dimitrie Gusti. Pornind de la proaspăta apariție a acestor contribuții teoretice, un gazetar trage semnal de alarmă public: „Citind aceste broșuri, rămâi mirat de starea, mai mult decât înapoiată, în care zace Biblioteca ieșeană – și mirarea ne este cu atât mai mare cu cât, până în prezent, deși Biblioteca aceasta există de multe zeci de ani – nu s-a găsit nici un glas care să dea alarma. Să fim dreپتی, a făcut-o pe vremuri d. Dr. G. Pascu, însă fără rezultat². A venit vremea ca să ne gândim serios și la

¹ Și nu 1839, cum apare în numeroase referințe, ca semn omagial al unei donații efectuate de Domnitorul Mihail Sturdza, dovadă și ștampila vremii, pe care scrie clar: „Biblioteca Academiei Mihăilene 1835”.

² Referire la amplul articol-analiză intitulat *O instituție culturală a Iașului – Biblioteca Centrală*,

această instituție de cultură, atât de dată uitării de autoritatea superioară de care atârână, și de aceea nu ne putem opri de a nu atrage atenția d-lui Ministru al Instrucțiunii Publice asupra broșurilor pomenite”³.

Tânăr energic și bătaios (la propriu și la figurat), pomenitul mai sus Gorge Pascu, o figură controversată a vieții academice ieșene (vezi fig. 1), ajunge la direcția Bibliotecii Centrale din Iași într-un moment care părea fast, atunci când, poate și ca urmare a stării euforice de după victoria din războiul balcanic, guvernării hotărâseră că se pot alocă bani pentru construirea unui local distinct destinat bibliotecii, în care activitățile specifice acestora să se poată derula la modul optim. După cum singur mărturisește ceva mai târziu, anteriorul său stagiul la bibliotecă (1908-1911), în care și publicase un articol despre situația instituției, nu-l făcuse să pătrundă tainele științei biblioteconomice, așa încât puse mâna pe carte (la propriu) și în următorii ani rapoartele sale către Minister, Rector sau Comisia Bibliotecară vor fi împănate cu citate din Grăsel, care să-i susțină propunerile de îmbunătățire a activității și, mai ales, de a transforma un depozit de publicații într-o bibliotecă modernă.

Propunerile de bază ale începutului de an 1914, după o îndelungă perioadă de stagnare, de activitate formală a bibliotecii (în 17 nov. 1917 va întocmi un raport amănunțit, chiar răutăcios, vindicativ, al non-activității predecesorului său Ioan Caragiani⁴), sunt simple și directe, vizând mai mult chestiuni administrative: „1. Un Tablou complet și exact de toate cărțile împrumutate acasă de mai multă vreme și care nu ni s-au restituit încă. 2. Un Tablou complet și exact de cărțile care eventual se vor fi răstăcit. 3. Aranjarea provizorie în bibliotecă a cărților apărute în fascicule, așa fel încât toate fasciculele să se găsească la un loc. 4. Un Tablou de toate revistele de care dispune biblioteca, pentru a ști precis ce avem și ce ne lipsește, pentru a complecta lipsurile. 5. Punerea în curent cu întreaga bibliografie română pentru a urmări pe editorii și autorii care, contravenind legii, nu ne trimit publicațiile. 6. Un Tablou de publicațiile fundamentale care trebuiesc să se găsească în orice Bibliotecă modernă și care nouă ne lipsesc”⁵.

Simpla înșiruire a acestor deziderate (!?) ne înfățișează tabloul unei biblioteci care funcționa oarecum „de la sine”, fără nici cea mai elementară evidență – sau cel puțin așa vrea să ne facă să înțelegem proaspătul director. Așa

în „Viața românească”, dec. 1910, p. 475-482, pe când era bibliotecar-ajutor la instituția în cauză.

³ „Evenimentul” (Iași), an. XX, nr. 249, 11 ian. 1913, p. 1 – fără semnătură. În același context, vezi și: Dr. I. Florentin, *Reorganizarea bibliotecii centrale*, în Idem, an. XXI, nr. 48 și 53, 9 și 18 apr. 1913, p. 2.

⁴ Raport către Minister, nr. 99 din 17 nov. 1917, Arhiva Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași (în continuare BCU), Dosar Eșite/1917, f. 118-131.

⁵ Adresă către Rectorat din 7.II.1914, ciornă, în BCU, Dosar Eșite/1914, f. 24.

stând lucrurile, evident că membrii Comisiunii Bibliotecii au aprobat planul de lucru înaintat, hotărând să ia măsuri drastice împotriva funcționarilor care nu-și făceau datoria⁶ (în ședința din 18 februarie⁷) și alcătuiind două comisii, „una pentru reorganizare și alta pentru local, fiecare comisie fiind compusă din câte-un profesor al celor 4 facultăți, sub președenția D-lui Rector”, la care a fost adăugat și Directorul Bibliotecii⁸.

Un an mai târziu, aflăm că Giorge Pascu și echipa se apucase, totuși, de ceva serios, adică de catalogarea unitară a cărților, una dintre problemele vechi și grave, care îngreua (dacă nu cumva făcea și imposibilă) consultarea fondului de carte. Dar problemele tehnice își fac apariția (să nu uităm că o bună parte a Europei se afla în război): „Pentru moment catalogarea pe fișe este imposibilă din cauză că cutiile și cazarele speciale pentru fișe nu se pot procura din țară și trebuiesc comandate din străinătate, ceea ce acum nu se poate face. (Acele cutii și cazare sunt de mai multe sisteme și trebuie mai întâi cunoscute sistemele pentru comparație și numai apoi se poate hotărî alegerea)”⁹.

Problema catalogului pe fișe mobile este recurentă, ea ținând „capul de afiș” pe toată perioada războiului, pe lângă alte (inerente) situații care trebuiau rezolvate din mers. Iată cum, în februarie 1916, atrage atenția Ministrului de resort că Biblioteca din Iași se conduce după *Regulamentul pentru bibliotecile publice*, sancționat în anul 1864, în care nici măcar nu figurează postul de director, pe care îl ocupa el de doi ani¹⁰, pentru ca la sfârșitul anului să anunțe închiderea Bibliotecii „pentru publicul mare”, rămânând „numai la dispoziția profesorilor universitari”, „din cauza strămutării Ministerului de Război în palatul Universității”¹¹. Tot aici: „Profit de ocazie pentru a vă atrage atențiunea asupra pericolului în care se află acum Biblioteca din cauză că este amenințată a fi distrusă de bombele dușmane. Sunt de părere ca încă din vreme să culegem din bibliotecă tot materialul mai prețios și să-l ducem în pază în subsol, căci biblioteca noastră nu are deasupra un alt etaj, așa că prima bombă care ar lovi-o cu succes, ar incendia-o”¹².

⁶ Biblioteca era, pentru unii, o sinecură: Caragiani conducând de la distanță, prin intermediul lui Gărcineanu sau Săvescu, bibliotecarul-ajutor Botez era avocat și suplinitor la catedrele de Economie Politică de la Liceul Național și de la Școala Comercială, custodele Octav Săvescu era elev de liceu.

⁷ Arh. BCU Iași, Dosar Eșite/1914, f. 41 r+v, 42 r.

⁸ Adresă către Minister, nr. 73/19.II.1914, ciornă, în Dosar Eșite/1914, f. 43 r+v.

⁹ Arh. BCU Iași, Dosar Eșite/1915, f. 44, 45, copie după o adresă către Ministerul Instrucțiunii, nr. 273/ 11.II.1915.

¹⁰ Arh. BCU Iași, Dosar Eșite/1916, f. 38, copie după adresa nr. 126/8.II.1916.

¹¹ Arh. BCU Iași, f. 176, copie a unui proces verbal nr. 676 din 19 nov. 1916.

¹² Arh. BCU Iași, f. 188, copie a unui proces verbal nr. 676 din 19 nov. 1916.

În anul 1917 sunt de rezolvat diverse situații, unele care frizează absurdul, cum ar fi: pretenția Directorului Senatului de a fi scoase dulapurile din sala mică, „sub pretext că D-nii Deputați, care vor ținea ședință în Aulă, sunt distrași de la discuțiunile lor din cauza privirii dulapurilor”¹³, sau apelul către Ministrul de Război pentru asigurarea combustibilului necesar unei desfășurări normale a activității, pe motivul de înaltă ținută că: „Biblioteca noastră s-a dovedit a fi de o necesitate indispensabilă atât pentru publicul civil, cât și pentru autoritățile militare. În adevăr, într-un timp când Universitatea este închisă, când reuniuni intelectuale nu pot avea loc, când în librării nu se găsesc cărți, iar din străinătate nu se pot aduce, biblioteca noastră este ultimul refugiu pentru intelectualii de orice categorie”¹⁴.

O mare problemă (personală?) a directorului se dovedește a fi înființarea Comisiunii Bibliotecii, a cărei tendință este „anihilarea oricărei libertăți de acțiune și inovație a directorului” și față de care are o atitudine tranșantă, considerând clar: „comisiunea onorifică a bibliotecii este *antibibliotecară, nelegală și nereglementară*”, de unde rezultă a fi și, „după expresia lui Graesel, *inutilă și periculoasă*”¹⁵. Un reflex firesc al directorului (dată fiind firea sa), este să încalce directivele Comisiunii, mai ales că aceasta era sub influența directă a lui Dimitrie Gusti, cel cu care intrase în rivalitate deschisă încă din 1914¹⁶.

Amplul raport din 17 noiembrie 1917 dă seamă despre realizările din ultimii ani: „Am înființat serviciu pentru inventariere și catalogare, pentru împrumutul la domiciliu, pentru supravegherea imprimatelor care trebuie să vie conform legii, pentru colecționarea revistelor și ziarelor, pentru legatul cărților curente”. Dar „Opera de renovare a bibliotecii a trebuit fatal să meargă încet din două motive: 1) *totul* trebuia reluat din nou; 2) localul nostru de bibliotecă este absolut impropriu”¹⁷.

Concluzia raportului din 15.III.1918 este, însă, citabilă, atâta timp cât afirmă: „Îmi dau foarte bine samă de enormele greutate actuale ale statului nostru, dar, pentru cultura unui popor, bibliotecile sunt tot atât de indispensabile ca și căile ferate ori șoselele pentru viața economică”¹⁸.

¹³ Adresă Președintelui Comisiunii Bibliotecare, nr. 38 din 1 mai 1917, în Arh. BCU Iași, Dosar Eșite/1917, f. 38.

¹⁴ Arh. BCU Iași, Dosar Eșite/1917, f. 89, Adresă nr. 85/20 oct. 1917

¹⁵ Raport către Minister nr. 91 din 28 oct. 1917, în Arh. BCU Iași, Dosar Eșite/1917, f. 4 și 6.

¹⁶ Atunci G. Pascu publicase un *Proiect de lege pentru Biblioteca Universitară din Iași*, Iași, Biblioteca Centrală, Institutul de Arte Grafice N. V. Ștefăniu & Co, 1914, în vreme ce Dimitrie Gusti făcea cunoscută *Întemeierea Bibliotecii și Seminarilor de pe lângă Universitatea din Iași. Un sistem de propuneri cu numeroase documente și planuri în anexe*, Iași, Institutul de Arte Grafice N. V. Ștefăniu & Co, 1914.

¹⁷ Raport către Minister nr. 99 din 17 nov. 1917, în Arh. BCU Iași, Dosar Eșite/1917, f. 123.

¹⁸ Raport către Minister nr. 15 din 15.III.1918, Arhiva BCU Iași, Dosar Eșite/1918, f. 13.

Biblioteca Centrală (devenită Universitară, pentru a cărei titulatură militase și Giorge Pascu) mai avea să aștepte vreun deceniu și jumătate până când, intrată sub mână, tot de influență „germană”, a lui Karl Kurt Klein, să fie pusă pe o direcție modernă, europeană. Totuși, diriguirea lui Giorge Pascu din deceniul 1914-1922, când a reușit să obțină sporirea numărului de salariați de la 6 la 10 și cedarea colecției de monede și obiecte vechi Muzeului de Arheologie din Iași, avea să facă opera de pionierat a deschiderii către modalitățile moderne, științifice de lucru.

Giorge Pascu and His Attempts to Reform the Central Library of Iași

(Summary)

Keywords: library reform, infrastructure, catalogues, readers

This brief overview emphasizes how the poor functioning of the Central University Library of Iași had determined a series of projects meant to reform the institution and how these were reflected in the media of the early 20th century. A special place is assigned to the project initiated in 1914 by Giorge Pascu, the director of the Library. The project aimed to achieve accurate records of books lent at home for a long time and of those that had been lost; to temporarily arrange in the library the books published in fascicles and inventory of all the library's journals; to monitor all the Romanian bibliographic writings, so that editors and authors who, contrary to law, do not send their publications to the library, to be identified; to lay down a statistic of fundamental publications essential for every modern library and which are missing from the one in Iași. The difficulties during the World War First prevented the achievement of these objectives; however, the energetic Giorge Pascu managed to initiate the modern cataloging of the library, and increased its heritage and number of employees.

Anexa 1

Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași,
Dosar Eșite/1915, f. 44.

No. 273/ 11. II. 1915

D.lui ministru Inst.
Buc.

La ordinul Dv no. 8900/ 9- II- 915 am onoarea a răspunde următoarele:

Catalogarea cărților noastre se face treptat. Dacă pentru moment există oarecare întârziere, aceasta se datorește faptelor că la venirea mea la Bibliotecă am găsit o situație cu totul în urmă.

Pentru moment catalogarea pe fișe este imposibilă din cauză că cutiile și cazarele speciale pentru fișe nu se pot procura din țară și trebuie comandate din străinătate, ceea ce acum nu se poate face (Aceste cutii și cazane sînt de mai multe sisteme și trebuie mai întăiu cunoscute sistemele pentru comparație și numai apoi se poate hotărî alegerea).

În ce privește manuscrisele noastre ele sînt catalogate oarecum pentru interiorul bibliotecii, un număr oarecare, dar fără absolut nicio indicație.

Bibliotecile moderne posedă încă cataloage raționale tipărite, care dau amănunte despre formatul lor, scrisoarea, hărtia, cuprinsul, anul scrierii, autorul adevărat ori presupus, etc, pentru ca lumea învățată de oriunde să poată lua cunoștință de ele.

Anexa 2

Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași,
Dosar Eșite/1916, f. 38.

8. II. 1916
No. 126/ 8. II. 1916

Domnule Ministru

Biblioteca Centrală din Iași, în capul căreia am onoarea a mă afla, se conduce după „Regulamentul pentru Bibliotecile publice”, sancționat în an 1864 de Domnitorul Alexandru I. Cuza. Deoarece de atunci și până astăzi au trecut 52 de ani, e firesc lucru ca acest regulament să cuprindă pecetea epocii în care a fost alcătuit. Anacronismele și părțile inaplicabile sporesc pe fiecare zi.

În consecință vă rog, Domnule Ministru, să binevoiți a dispune alcătuirea unui nou regulament al Bibliotecii Centrale din Iași – care, conform stării de fapt de azi, ar putea fi denumită „Biblioteca Universității din Iași” – spre a se putea înlătura gravele neajunsuri de până acuma.

Domnului Ministru al Instrucțiunii Publice, București

Anexa 3

Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași,
Dosar Eșite/1917, f. 103.

Biblioteca Universității din
Iași

Iași, 30 Oct. 1917

No 93

Domnule Ministru,

Am onoare a vă raporta că lucrarea de catalogare modernă a Bibliotecii, începută încă din Septembrie 1916, se continuă. Această lucrare merge însă încet, fiindcă nici nu poate merge altfel, din următoarele motive:

1. Serviciile bibliotecii nu permit a se repartiza pentru facerea fișelor decât un singur funcționar. Actualmente acest funcționar este Dl Poditani, care lucrează ajutat de elevul cercetaș Naum.

2. Facerea fișelor este prin ea însăși o lucrare înceată. În adevăr, fișele sînt de mai multe tipuri și trebuesc făcute duble, o fișă pentru catalogul alfabetic și una pentru catalogul științific. Fiecare fișă trebuie să cuprindă apoi toate detaliile cerute de prescripțiunile bibliotecare. Chestiunea fișelor ocupă în Grăsel (ediția germană) 118 pagini în cuarts.

Dl. Poditani îmi raportează, și faptul este cunoscut și de mine însumi, că lucrînd cu tot devotamentul...

Domniei Sale

Domnului Ministru al Instrucțiunii

Iași

Anexa 4

Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași,
Dosar Eșite/1918, f. 52.

Domnulu Ministru Instrucție
Iași

No. 72/ 24. 5. 1918

Am onoare a vă raporta că nu mai dispunem decît de un număr cu totul restrîns de cartoane de fișe. Odată aceste terminate, lucrarea de catalogare începută ar trebui fatal să fie suspendată. Cartoanele de fișe (sistem Borgeaud) noi ni le procurăm dela Institutul de arte grafice Göbl-Barideau, str. Paris 1b, din București. În consecință am onoarea a vă ruga să binevoiți a interveni la București pentru a ne putea procura cantitatea necesară de cartoane de fișe.

Director
Dr. G. Pascu

Anexa 5

Evenimentul, Iași, an. XXII, nr. 43, 30 mart. 1914, p. 2.

Scandalul de la Biblioteca Universității înaintea judecătorului de ocol

Înaintea judecătoriei ocolului II s'a înfățișat azi judecarea procesului intentat de d. Botez, subdirector al bibliotecii, contra d-lui Gh. Pascu, directorul bibliotecii. Obiectul procesului era următorul: D. Pascu în calitate de director încasând leafa personalului, a achitat-o la toți, afară de d. Botez pe motiv că nu-i plac ochii d-sale. Pentru acest abuz, d. Botez s'a plâns justiției. Astăzi d. Pascu recunoscându-și greșala înaintea judecătorului, a cerut ertare și a achitat leafa, pentru care lucru d. Botez a cerut închiderea dosarului. Acest proces e unic în analele judecătorești și atragem serioasa atențiune, atât d-lui Ministru de Culte, cât și d-lui Stere Rectorul Universității, care patronază aceste scandaluri ale d-lui Pascu.

Biblioteca Centrală Universitară din Iași în anii Refugiului (1944-1945)

LĂCRĂMIOARA CHIHAIA

Cuvinte cheie: Biblioteca Centrală Universitară Iași, colecțiile bibliotecii, evacuarea, evenimentele istorice din perioada 1944-1945

Operația de evacuare a Bibliotecii Centrale a Universității „Cuza Vodă” din Iași a făcut parte din planul elaborat de Ministerul Afacerilor Interne încă din perioada ianuarie – februarie 1944, cunoscut sub numele Operațiunea 1111¹. Universitatea din Iași a fost trimisă la Alba Iulia, Zlatna, iar Biblioteca la Alba Iulia, Micești și Cricău. Așa cum se preciza în Ordinul nr. 4770 din 15 februarie 1944, Biblioteca trebuia să salveze cărțile de o importanță deosebită pentru trecutul țării, hrisoavele, actele vechi și corespondența. Se recomanda ca trierea materialelor să fie făcută cu maximă atenție, pe răspunderea șefului de instituție. Pe de altă parte, conform Ordinului nr. 694.192 din 28 februarie 1944 al Marelui Stat Major, Prefectura Alba Iulia fusese înștiințată că, pentru executarea planului de lucru referitor la Operațiunea 1111, fusese delegat profesorul universitar George Pascu de la Universitatea „Cuza Vodă” din Iași².

Directorul Bibliotecii era Bronislaus Irion (1903-195?), discipol preferat al germanistului Karl Kurt Klein, cel care, în perioada când a condus destinele instituției, reorganizase Biblioteca pe principii biblioteconomice moderne. Absolvent al Facultății de Litere a Universității ieșene, doctor în filosofie al Universității din Marburg, Bronislaus Irion este angajat la bibliotecă în 1933, numit director-delegat în 1937, după plecarea la catedră a profesorului K. K. Klein, apoi director plin³, funcție deținută până în 1948 când a fost arestat⁴.

¹ Sergiu Neculai Balanovici, *Operația de evacuare din Moldova 1944*. Teză de doctorat (mss.), Iași, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, 2003, p. 31-60.

² Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași, Dosar Evidență personal. Inventar, Statistici, Adresa nr. 43.868 din 22 martie 1944: Ministerul Culturii și al Cultelor, Serviciul M.O.N.T. și A.P. către Prefectura Alba Iulia.

³ „Biblioteca Universității”, Raportul lui B. Irion, director delegat, Biblioteca Universității din Iași, în *Anuarul Universității Mihăilescu*, vol. XXII, 1936/1937, p. 231-252; B. Irion, „Biblioteca Universității”, în *Anuarul...*, vol. XXIII, 1937/1938, p. 231-253; B. Irion, „Biblioteca

Bronislaus Irion a fost directorul Bibliotecii în cea mai zbuciumată perioadă din istoria acestui așezământ de cultură. După ce fusese transformată într-o instituție modernă, Biblioteca a fost lovită de devastatorul cutremur din 1940, ceea ce a dus la închiderea ei pentru aproape doi ani. Abia refăcută și înscrisă pe un făgaș normal al activităților de infodocumentare, în 1944 Biblioteca trebuie să ia calea refugiului.

Biblioteca, la conducerea căreia se perindaseră nume ilustre (B. P. Hasdeu, Mihai Eminescu, G. Pascu, Petre Andrei, K. K. Klein) și care înglobase în colecțiile ei importante donații (Gh. Asachi, V. Alecsandri, B. P. Hasdeu, Dimitrie Stoica, Grigorie Sturdza, Constantin Hurmuzachi, Titu Maiorescu ș.a.), număra la acea vreme ca rarități⁵: cronicile Moldovei cumpărate de la M. Kogălniceanu, manuscrisele grecești ce aparținuseră lui Cezar Bolliac, traducerea *Ceasornicului Domnilor* realizată de Nicolae Costin, *Cazania lui Varlaam* (1643), *Pravila lui Vasile Lupu* (1646), *Șapte taine ale Bisearicii* (1645), *Divanul* lui Dimitrie Cantemir (1698) și *Viața și petrecerea svinților* (1682) achiziționate în perioada de directorat a lui M. Eminescu, *Grand Atlas du Monde* (1657) ș.a.

În urma ședinței Senatului Universitar din 21 ianuarie 1944 s-a hotărât să se aibă în vedere, în primul rând, evacuarea colecțiilor rare și a aparatelor, iar apoi a persoanelor⁶. Pentru buna desfășurare a acestei operațiuni, s-au întocmit, pentru Chestura Poliției Municipiului Iași, tabele cu datele personale ale angajaților Bibliotecii și cu numele rudelor care se vor evacua împreună cu ei⁷.

Universității”, în *Anuarul...*, vol. XXIV, 1938/1939, p. 273-292.

⁴ Dănuț Doboș, „Misterul unei morți – Bronislaw Irion”, în *Cronica*, 32, nr. 4, sept. 1997, p. 2; Cicerone Ionițoiu, *Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați. Dicționar*, Vol. 1: A-B., București, Editura Mașina de Scris, 2000, (în nota de la paginile 274-275 se precizează că Bronislaw Irion [înscris în dicționar greșit la litera B, s.n.] moare în închisoarea din Aiud la 27 oct. 1949); Gh. Buluță, Victor Petrescu, Emil Vasilescu, *Bibliologi români. Dicționar*, Târgoviște, Bibliotheca, 2011, p. 129 (aici anul morții este dat 1953).

⁵ Colecțiile bibliotecii fuseseră expuse cu prilejul aniversării a 50 de ani de la înființarea Academiei Mihăilene (cf. A. D. Xenopol, C. Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași. Acte și documente*, Iași, Tipografia Națională, 1885, p. 245-344). Pentru raritățile bibliotecii, a se vedea și studiul lui K. K. Klein, „Biblioteca Universității din Iași”, în *Boabe de grâu*, V, nr. 5, 1934, p. 257-283.

⁶ Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași [în continuare: Arhiva internă], Dosar Corespondență 1944-1945. Dosar 7. Adresa nr. 5 [secret], 3 febr. 1944, Universitatea Mihăileană, Rectoratul către Biblioteca Universității.

⁷ Arhiva internă, Tabel cu angajații bibliotecii și familiile lor care i-au însoțit în evacuare: B. Irion, director cu soția, Maria Elena Irion; Olga Duzescu, bibliotecar șef; Valeria Pogonat, bibliotecar șef; Neculai Alexa, bibliotecar șef; Vasilichia Hristea, bibliotecar principal; Aurelia Grigoraș, bibliotecar principal; Aglaia Gheorghiade, bibliotecar principal; Larisa Pelin, bibliotecar principal; Alexandrina Burada, bibliotecar; Maria Maxim, bibliotecar ajutor; Safta Chițoveanu, bibliotecar ajutor; Victoria Zaharia, dactilografă; Constantin Frunză, maestru legător; Gh. Vârlan, submaistru tâmplar; Ion Relinschi, curier; Gh. Aursoaiei, Horen Marderos, Mihai Banaru, Mihai Tărăboanță, Ecaterina Găină, Neculai Luca – personal de serviciu.

Întrucât se impunea ca numărul total de persoane să fie cât mai mic, deoarece nu era spațiu suficient în vagoane nici pentru oameni, nici pentru bagaje (se accepta o singură ladă de persoană, care să nu depășească 100 kg) și pentru că mereu soseau ordine de mobilizare pentru personalul masculin, lista a suferit modificări. La atelierul de tâmplărie se muncea din greu confecționându-se lăzi solide care să asigure materialul prețios al Bibliotecii, iar bibliotecarii triau cărțile, întocmeau liste cu conținutul fiecărei lăzi, numerotau lăzile, ținând o strictă evidență a materialului de bibliotecă pentru ca acesta să fie ușor de verificat la destinație. Biblioteca a fost înștiințată că i s-a cedat un vagon de marfă din cele distribuite Liceului Militar și că încărcarea bagajelor va începe pe 15 martie⁸, cel de-al doilea vagon fiind procurat prin relații personale de funcționarul Neculai Alexa. Safta Chițoveanu, bibliotecar ajutor, fusese delegată cu luarea în primire și depozitarea materialelor trimise la Alba Iulia. Într-o adresă trimisă către Rectorat, directorul Bibliotecii preciza că pe 24 martie 1944 s-a terminat îmbarcarea a 110 lăzi (manuscrise, cărți rare, arhivă istorică, arhivă curentă), rămânând pe loc c. 450.000 cărți, mobilierul Bibliotecii, inventarul atelierelor de legătorie, adică 99% față de ce fusese evacuat, reprezentând o imensă valoare⁹. Bibliotecarii s-au implicat în mod excepțional în evacuarea Bibliotecii, depunând o muncă până la epuizare pentru împachetarea și transportarea materialului de la Iași la Alba Iulia și de aici până la punctul final al călătoriei¹⁰.

La 22 aprilie, directorul Bronislaus Irion și o parte a personalului¹¹ au plecat din proprie inițiativă la Iași¹² și până la 4 mai, în condiții extraordinar de grele,

⁸ Arhiva internă, Dosar Corespondență 1944-1945, Adresa nr. 17 S[ecret] din 14 martie 1944, Universitatea Cuza Vodă Iași, Rectoratul către directorul Bibliotecii Universității.

⁹ Arhiva internă, Dosar Intrate și Eșite 1944, Dosar 1, Adresa nr. 238/944 din 24 martie 1944, Directorul Bibliotecii Universității către Rectorul Universității din Iași.

¹⁰ Arhiva internă, Dosar Intrate și Eșite 1944, Adresa nr. 1837 din 28 aprilie 1944, Universitatea din Iași, Rectoratul către Directorul Bibliotecii. Propunerea directorului bibliotecii ca personalul să primească primă de muncă excepțională este aprobată în ședința Senatului Universitar din 24 aprilie 1944.

¹¹ Arhiva internă, Dosar Evacuare, Adresa nr. 950/944 din 22 sept. 1944, Directorul Bibliotecii către Rectorul Universității din Iași prin care se înaintează statul de plată al diurnelor cuvenite personalului bibliotecii, care s-a deplasat la Iași în perioada 20 aprilie – 1 iunie 1944 pentru evacuarea completă a colecțiilor. Din echipa de evacuare au făcut parte: Bronislaus Irion, director; Neculai Dănilă, primbibliotecar; Larisa Pelin, bibliotecar principal; Vasilichia Hristea, bibliotecar principal; Constantin Frunză, maistru legător; personal de serviciu: Gh. Aursoaei, Horen Marderos, Mihai Banaru, Neculai Luca și studenții: Traian Drăgoi, Neculai Lopusan, Gh. Pandelea. În același timp, erau propuși pentru diurnă și colegii rămași la Alba Iulia care au participat la instalarea depozitelor bibliotecii la Cricău: Valeria Pogonat, bibliotecar șef; Aglaia Ivan, bibliotecar principal; Aurelia Grigoraș, bibliotecar principal; Maria Maxim, bibliotecar ajutor; Safta Chițoveanu, bibliotecar ajutor și personalul de serviciu P. Tărăboanță și Ecaterina Găină.

au încărcat și expediat 24 de vagoane cu cărți și mobilier aparținând Bibliotecii Universității și unor Facultăți. Într-o dare de seamă oficială asupra activității de evacuare a Bibliotecii¹³, B. Irion preciza că în perioada 13 aprilie – 5 mai 1944 s-au evacuat cărțile, revistele, ziarele, primetele și dubletele (c. 450.000 volume), fișierele, instalațiile și materialele atelierului de legătorie. Rămăseseră pe loc mobilierul (în cea mai mare parte), publicațiile cu caracter administrativ (c. 70.000 unități bibliografice). El concluziona că Biblioteca Centrală poate fi considerată ca evacuată integral: „Subsemnatul Director al Bibliotecii Centrale care a evacuat această bibliotecă și a contribuit după putință la evacuarea Rectoratului, căminelor Fac.[ultăților] de Litere și Științe, părăsește localitatea vineri, 5 mai a.c. cu destinația Alba Iulia pentru primirea și plasarea materialului evacuat. Director, B. Irion”¹⁴. Materialul de bibliotecă fusese împachetat în 1230 lăzi, în mare parte lucrate de tâmplarii Bibliotecii, care au fost expediate cu vagoanele în intervalul 24 aprilie – 5 mai. Ca urmare a raportului înaintat, înregistrat la nr. 404/1111/1944, Senatul Universitar, întrunit în ședință în 16 mai 1944, ia cunoștință de munca desfășurată și de rezultatele obținute în misiunea încredințată și-i aduce vii mulțumiri directorului Bronislaus Irion¹⁵.

Întors la Alba Iulia, directorul a urmărit cu grijă sosirea vagoanelor, descărcarea lor, încărcarea materialului în căruțe și trimiterea lui spre depozitare în locuri ferite de bombardamente. Totodată, l-a înștiințat și pe prefectul județului Iași, colonelul Constantin Talpeș, de rezultatul acțiunii de evacuare a Bibliotecii Centrale și i-a sugerat acestuia să-l aducă și la cunoștința Ministrului Culturii Naționale. Interesat de modul în care s-a salvat avutul Bibliotecii din Iași este și Ion Mușlea, directorul Bibliotecii din Cluj, care îi scrie lui B. Irion: „Ce-aș fi dat să mai stăm nițel de vorbă că[!] te aud povestindu-mi pe larg episoadele grozavelor zile ale evacuării Iașilor și mai ales să mă lămurești: ce ai putut salva și cum o duci la Micești, ce perspective ai d-ta și Biblioteca pentru la toamnă, ce-ai mai isprăvit pe la Minister și atâtea altele”¹⁶. Eforturile supraomenești pe care l-a făcut directorul Irion în dorința de a salva avutul Bibliotecii nu întârzie să apară în presa vremii. Cu respect pentru actul de sacrificiu făcut, Gorge Pascu nota despre colegul lui de breaslă: „Aduc la

¹² Arhiva internă, Dosar Evacuare, Adresa nr. 1672 din 19 apr. 1944, Universitatea Mihăileană din Iași, Rectoratul către directorul Bibliotecii, primită la 22 aprilie 1944 (vezi anexa 1 și anexa 2).

¹³ Arhiva internă, Dare de seamă din 3 mai 1944, Iași, semnată de directorul B. Irion.

¹⁴ Arhiva internă, Dare de seamă din 3 mai 1944, Iași, semnată de directorul B. Irion.

¹⁵ Arhiva internă, Dosar Evidență personal. Inventar. Statistici, Adresa nr. 2225 din 23 mai 1944, Universitatea din Iași, Rectoratul către Directorul Bibliotecii.

¹⁶ Arhiva internă, Dosar Evacuare, Scrisoare Ion Mușlea către B. Irion, Sibiu [unde fusese evacuată Biblioteca Universității din Cluj], 29 iunie 1944 (vezi anexa 3).

cunoștința moldovenilor că tezaurul, poate cel mai de preț al Iașului, Biblioteca Universității, compus din vreo 450.000 de volume, a fost salvat în întregime grație devotamentului și curajului D-lui Dr. Irion, distinsul director al Bibliotecii [...]. Meritul cultural al D-lui Irion este considerabil. Fără munca D-sale istovitoare, mâne la Iași nu s-ar mai fi putut lucra nimic!”¹⁷.

După îndelungi stăruințe pe lângă autorități, Bibliotecii i-a fost repartizat un sediu central în Alba Iulia, la Liceul Mailath, și altul mai mic în comuna Micești, unde au funcționat birourile Bibliotecii. Din cauza atacurilor aeriene, depozitul central al Bibliotecii a fost fixat la 16 km de Alba Iulia, în comuna Cricău, în trei săli de clasă ale Școlii Generale, unde au fost depozitate 920 de lăzi cu carte. Lăzile au fost transportate în intervalul mai – august, folosindu-se c. 400 care cu boi, camioane rechiziționate sau închiriate. Încărcarea și transportul materialului de bibliotecă s-au făcut cu funcționarii Bibliotecii, ajutați de studenți¹⁸. În luna noiembrie 1944 s-au mutat birourile Bibliotecii din comuna Micești, la Liceul Mailath, acolo rămânând doar materialele, fișierele și piese de mobilier. Tot atunci s-a făcut un control riguros al lăzilor și pentru o mai bună evidență a lor, în caz de mutare, s-au pus indicative pe etichete: Cr. (Cricău), M. (Micești), A. (Alba). Al doilea control al lăzilor s-a făcut în intervalul 28 decembrie 1944 – 7 ianuarie 1945, când acestea au fost mutate la Liceul Teologic și s-au întocmit liste amănunțite cu proveniența, numărul și conținutul lor: Cricău – 953 lăzi, Seminarul Teologic – 276 lăzi¹⁹. Depozitele din Cricău și Micești erau păzite de o gardă militară pusă la dispoziție de Cercul Teritorial din Alba, iar la depozitul central din Cricău, prin rotație, era desemnată pentru pază și o persoană de la Bibliotecă²⁰. Chiar dacă în toamna anului 1944 s-au făcut demersuri pentru reîntoarcerea cât mai grabnică a Universității la Iași, aceasta a rămas la Alba Iulia până în primăvara anului 1945²¹.

În timpul cât Biblioteca a funcționat la Alba Iulia, activitățile desfășurate acopereau toate sferile de preocupări biblioteconomice: se preluau cărțile primite de la tipografii prin Legea Depozitului legal, se urmărea strict corespondența cu tipografiile, se dactilografiau fișe pentru catalog, se restituiau cărți (deci împrumutul funcționa), se legau broșurile, ziarele și revistele, se lucra

¹⁷ Gîrgea Pascu, *Biblioteca Universității din Iași*, în „Moldova”, Deva, VIII, nr. 300, 4 sept. 1944.

¹⁸ Arhiva internă, Dosar Intrate și Eșite 1944, Dosar 1, Adresa nr. 1153/945 din 19 ianuarie 1945, Directorul Bibliotecii către Rectorul Universității din Iași, f. 105.

¹⁹ Arhiva internă, Dosar Intrate și Eșite 1945, Dare de seamă în vederea întoarcerii Bibliotecii la Iași, întocmită de N. Alexa la 24 ianuarie 1945, înregistrată cu nr. 1380 din 8 februarie 1945, f. 337.

²⁰ Arhiva internă, Dosar Intrate și Eșite 1945, Dare de seamă în vederea întoarcerii Bibliotecii la Iași, întocmită de N. Alexa la 24 ianuarie 1945, înregistrată cu nr. 1380 din 8 februarie 1945, f. 337.

²¹ Gheorghe Iacob, Alexandru-Florin Platon (coord.), *Istoria Universității din Iași*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010, p. 513-516.

la inventarul Bibliotecii, se confecționau lăzi noi pentru a le înlocui pe cele deteriorate pe parcursul nenumăratelor mutări ale fondului de carte (personalul fiind preocupat de păstrarea în condiții cât mai bune a materialului de bibliotecă), se verificau depozitele. Serviciul administrativ se ocupa cu întocmirea planurilor de mutare, procurarea materialelor pentru atelierele de legatorie și stolerie, cumpărarea lemnului pentru încălzirea birourilor și a depozitelor. Bibliotecarii făceau pe rând de serviciu la cantină, de pază la depozite, vizitau cazematele în căutarea unui loc de depozitare în vederea pregătirii întoarcerii la Iași, țineau legătura cu autoritățile locale pentru a primi mijloace de transport, întocmeau rapoarte, scriau adrese, participau la activități științifice, cum erau conferințele profesorilor²²; pe de altă parte, directorul Bibliotecii fusese numit în comisia pentru concurs în vederea ocupării postului de bibliotecar șef la Biblioteca Publică a Municipiului Alba Iulia²³. În raportul întocmit, B. Irion arată că directorul Bibliotecii Publice din Alba Iulia, Constantin Dumitrescu, a făcut practică biblioteconomică la Biblioteca Centrală din Iași în perioada 15 mai – 15 septembrie 1944 și a studiat principiile de organizare științifică și metodele de lucru. Chiar dacă era în refugiu și nu se știa cum se va sfârși această perioadă grea din existența Bibliotecii, s-au făcut și donații de carte către Parohia de la Micești²⁴.

În prima jumătate a lunii martie, depozitele de la Cricău au fost aduse în Alba Iulia cu ajutorul personalului de serviciu și al celui de la atelierele de legatorie și stolerie. Pe măsură ce soseau, lăzile erau descărcate de ostașii de la Legiunea de Jandarmi și de la Corpul de Recruți, verificate și pregătite pentru destinația finală. Până la sfârșitul lunii martie, cu maximă atenție, s-a pregătit primul eșalon al transportului. Acesta a pornit spre Iași la 6 aprilie 1945, fiecare vagon având câte un însoțitor desemnat din rândul personalului de serviciu, bibliotecarul numit cu supravegherea acestei operațiuni fiind Vasilichia Hristea.

În urma bombardamentului, aripa de nord a Universității fusese transformată în ruine, plafonul cu stucaturi și frescele distruse, Biblioteca Centrală distrusă²⁵. Despre starea dezastruoasă a sediului Bibliotecii, directorul fusese înștiințat încă din luna ianuarie, printr-o scrisoare²⁶, de Mihai Banaru,

²² Arhiva internă, Registru de prezență a funcționarilor pe anul 1945, ziua 17 februarie 1945, orele 11-12, Conferința Profesorului Șt. Procopiu.

²³ Arhiva internă, Dosar Intrate și Eșite 1945, Adresa nr. 1969/1945, Primăria Municipiului Alba Iulia către Directorul Bibliotecii Universității din Iași (vezi anexa 4).

²⁴ Arhiva internă, Dosar Intrate și Eșite 1944, Adresa nr. 115/1944 din 23 octombrie 1944.

²⁵ Știre publicată în *Moldova liberă*, 23 februarie 1945.

²⁶ Arhiva internă, Dosar Evacuare, Scrisoare Mihai Banaru, angajat al bibliotecii, către B. Irion, Iași, [1945].

angajat al Bibliotecii, care, având probleme familiale, venise acasă din decembrie 1944: mobilierul distrus și dispărut, instalația electrică distrusă sau furată în parte, bașca de jos arsă complet. Mihai Banaru informa că în intervalul ianuarie – februarie a depus eforturi uriașe pentru a salva depozitul de ziare, pentru a igieniza spațiul după prizonieri, pentru a recupera mobilierul dispărut, pentru a curăța de moloz, cărămizi și zăpadă sediul Bibliotecii. „Cuvintele Dvs se adevăresc întocmai. Plâng că am părăsit Alba și am venit. Sunt distrus, cu soția dispărută, duc o viață mizerabilă, bani n-am. Rog, domnule director, să mi se trimită urgent restul din decembrie, ianuarie, februarie, deplasările și costul drumului 3400 lei, ca să pot continua lucrul înainte”. Totodată îl înștiințează că s-a primit multă corespondență și că „Iașul este nerăbdător de sosirea Universității”. Primul eșalon ajuns la Iași, conținând 700 de lăzi și 9 fișiere, este descărcat și transportat la fostul sediu al Bibliotecii din Palatul Universității, grav avariat (nu existau uși, geamuri). Fiind un spațiu impropriu unei bune funcționări a Bibliotecii, se reiau demersurile către Rectorat²⁷ pentru a primi un spațiu adecvat pentru Bibliotecă, lucru cerut neîntrerupt de bibliotecari în ultimele decenii. Este vizat Palatul Fundației Ferdinand I și se optează pentru spațiul oferit de aripa dinspre Strada Carol.

Între timp, la Alba Iulia continua împachetarea materialelor de legătorie, a depozitului curent și a actelor administrative. Toate tipografiile fuseseră anunțate de noua adresă, Iași – Bulevardul Carol nr. 24, unde să trimită corespondența și depozitul legal. Se fac adrese justificative către Rectoratul Universității în legătură cu folosirea banilor primiți pentru ambalarea și transportul Bibliotecii la Iași. Se întocmește raportul de evacuare, această operațiune apropiindu-se de sfârșit. În toată luna mai 1945 sunt încărcate vagoane cu avutul Bibliotecii și al Universității, ultimele fiind actele Rectoratului. Înaintea plecării se împart ordinele de serviciu, biletele de călătorie, cumpărăturile făcute pe bază de liste (încălțăminte, zahăr, chibrituri). Pe 4 iunie este îmbarcarea definitivă în gara de la Alba Iulia, convoiul ajungând la Iași pe 13 iunie 1945. Materialele descărcate sunt trimise la sediul Bibliotecii de la Universitate, dar și în noul sediu, la Fundație. După inspectarea spațiului de la Fundație, directorul Irion intervine la rectorul Universității cu rugămintea să fie reparat și depozitul de carte de sub Sala Pașilor Pierduți („bașca mare”) întrucât, la Fundație, nu există loc suficient de depozitare pentru cele 500.000 de volume²⁸. Se ia hătârârea ca și atelierele Bibliotecii să funcționeze tot în Universitate. Se strâng resturile de cărți rămase

²⁷ Arhiva internă, Dosar Evacuare, Adresa nr. 1801/1945 din 21 aprilie 1945, Bibliotecar șef către Rectorul Universității din Iași (vezi anexa 5).

²⁸ Arhiva internă, Dosar cu procese verbale ale Consiliului Bibliotecii Universității, 1946 (vezi anexa 6).

intacte în bașca Universității și se controlează riguros, se vizitează spațiul Fundației, se verifică sala de lectură și încuietorile de la uși, se fac calcule pentru materialele necesare reparării sediului (scânduri, cuie, sticlă pentru geamuri), se fac propuneri pentru mobilier. Directorul cere urgentarea lucrărilor de reparații ale spațiului Fundației²⁹ și cumpărarea de materiale și de mobilier pentru reluarea activității birourilor și atelierelor³⁰ și a 90 m² de sticlă pentru un rând de geamuri³¹. Bibliotecarii supravegheau lucrările de reparații, calculau necesarul de scânduri pentru rafturi, tocuri de uși și birouri, colectau pachetele primite de la tipografia. Concomitent cu aceste lucrări, din 6 iulie 1945 se trece la despachetatul materialului de bibliotecă. Acum se primește și lista cu cărțile ce trebuiau retrase din circulație³².

Din cauza refugiului, Biblioteca Centrală fusese zdruncinată din temelii, dintr-o bibliotecă modernă transformându-se într-un morman de cărți ce trebuiau reorganizate. Activitatea biblioteconomică intră într-o aparentă normalitate: se înregistrează documentele primite, se dactilografiază fișe de descriere, se completează cataloagele, se aranjează depozitele, se controlează fondul depozitului legal, se leagă broșurile. Între timp se supravegheau și lucrările de reabilitare a clădirii Fundației (zidărie, tâmplărie, montarea sticlei la geamuri). Neculai Alexa mersese la Comandamentul Sovietic pentru a cere prizonieri tâmplari pentru urgentarea lucrărilor³³, Biblioteca urmând a se muta în întregime în noul sediu până la începerea cursurilor din toamnă. Din 30 august 1945³⁴ începe transportarea materialelor de la Universitate la Fundație, în sălile de lectură (una cu 80 de locuri și alta specială cu 32 de locuri pentru corpul didactic universitar) se reasează și se repune la punct biblioteca uzuală de 4.500 volume, la care se muncise din greu în anii 1937-1938, se fac fișe de înscriere pentru cadrele didactice universitare de la Facultățile de Litere, Științe, Medicină și Drept, se aranjează materialul de bibliotecă pe formate în depozite, urmând

²⁹ Arhiva internă, Dosar Evacuare, Adresa nr. 2127/1945 din 16 iunie 1945, Directorul Bibliotecii către Rectorul Universității din Iași.

³⁰ Arhiva internă, Adresa nr. 2152/1945 din 24 iunie 1945, Directorul Bibliotecii către Rectorul Universității din Iași (vezi anexa 7).

³¹ Arhiva internă, Adresa nr. 2332/1945 din 23 august 1945, Directorul Bibliotecii către Rectorul Universității din Iași.

³² Invocând Articolul 16 al Convenției de Armistițiu, s-au alcătuit liste cu lucrările apărute în perioada 1 ianuarie 1917-23 august 1944, ce puteau dăuna prin conținutul lor bunele relații cu Națiunile Unite. Vezi și Ionuț Costea, Kiraly Istvan, Doru Radosav, *Fond secret. Fond „S” special*, Cluj-Napoca, Dacia, 1995.

³³ Arhiva internă, Registrul de prezență a funcționarilor pe anul 1945, ziua 20 august 1945.

³⁴ Arhiva internă, ziua 30 august 1945.

planul de mutare întocmit. În decurs de o lună³⁵ se face și controlul depozitelor, se întocmesc fișe și liste pentru lipsuri, se realfabetizează catalogul pentru public, se lucrează și la retragerea cărților și extragerea fișelor din cataloage, conform listelor primite³⁶.

Biblioteca este deschisă pe 15 noiembrie 1945, făcându-se dovada „cea mai strălucită a ceea ce se poate realiza prin disciplină, organizare sistematică și muncă îndârjită”, cum nota directorul Bronislaus Irion într-un raport. Grație comportării exemplare a personalului în această grea încercare la care fusese supusă Biblioteca, cu foarte puține excepții, tot ce s-a evacuat a fost adus înapoi la Iași.

The Central University Library of Iași during the Period of Refuge (1944-1945)

(Summary)

Keywords: Central University Library of Iași, library collections, evacuation, 1944-1945 historical events

The evacuation of the Central Library of the University of Iași was part of a major plan elaborated in January-February 1945 by the Ministry of Internal Affairs, known as Operation 1111. The University of Iași was sent to Alba Iulia and Zlatna and the Library at Alba Iulia, Micești and Cricău. As stated in Order no. 4770/15th of February 1944, the Library had to save its most valuable collections (manuscripts, rare books, old documents, archives). The person in charge with supervising this operation was professor George Pascu from the Faculty of Letters and former director of the library.

³⁵ Arhiva internă, intervalul 18 septembrie-13 octombrie 1945.

³⁶ Arhiva internă, Dosar cu procese verbale ale Consiliului Bibliotecii Universității, 1946. Darea de seamă asupra activității bibliotecii în perioada 25 martie 1944-30 iunie 1946 este citită de directorul B. Irion în ședința Consiliului Bibliotecii din 3 iulie 1946 prezidată de profesorul C. Balmuș. Pentru alte informații despre activitatea de bibliotecă din această perioadă, a se vedea lucrarea Nicoleta Popescu, Liviu Papuc, Radu Tătărucă, *Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu”*. Monografie, Iași, 1989, p. 65-68.

At that time, the director of the library was Bronislaus Irion. Receiving a licentiate in Philology from University of Iași and a Ph.D. in Philosophy from the University of Magdeburg, B. Irion was employed at the library in 1933 and appointed director in 1937 after the departure of K.K. Klein. Professor Irion was director of the library in the most troubled period of its existence: the devastating earthquake in 1940 and the evacuation of the most important assets in 1944.

The University Senate met on the 21st of January 1944 and decided that the prime objective of Operation 1111 was to evacuate the rare collections and the bookbinding equipment firstly and the employees secondly. A letter from the director of the library addressed to the rector stated that, on the 23rd of March 1944, 110 boxes containing manuscripts, old books and archive were embarked. There were left behind about 450,000 volumes, the furniture and the bookbinding materials, most of these being of the utmost value. The librarians performed an outstanding work during the process of packing and transportation of the library materials from Iași to Alba Iulia. On the 22nd of Aprilie, the director of the library and some of his colleagues came back to Iași to save the books left behind. Until the 4th of May they packed and expedited 24 railway wagons containing 450,000 volumes (books and newspapers) and furniture. Irion's initiative to save the library collections and his great efforts were highly appreciated in the press of those times.

During the time the Library functioned at Alba Iulia, Micești and Cricău, the specific library activities were carried on: cataloguing/classification of library materials, borrowing activities, the stock management and control, bookbinding activities, correspondence with publishers in order to receive legal deposit copies. The administrative service took care of the relocation of the warehouses and of supplying the library with the necessary materials; the librarians were working on reports, they attended scientific conferences or they were in charge with the warehouses security.

The operation of bringing back the library from Alba Iulia to Iași started on the 6th of April 1945. The railway convoy containing the assets of the library reached Iasi on the 13th of June. The University building being destroyed, the Library is placed in a new space – the Palace of King Ferdinand I Foundation. Very well organized, the evacuation of the Library was a success. Through discipline and hard work the library collections could be saved almost entirely, with minimal losses.

Anexa 1

Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași,
Dosar Evacuare, Adresa nr. 1672 din 19 aprilie 1944 de la Universitatea Mihăileană
din Iași, Rectoratul primită la Bibliotecă în 22 aprilie 1944.

Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor
Universitatea Mihăileană din Iași, Rectoratul

19 Aprilie 1944
No. 1672

Delegație

Noi, prof.[esor] M. David, Rectorul Universității din Iași, împuternicim pe D[omnu]l Dr. B. Irion, Directorul Bibliotecii Centrale, ca în numele nostru să facă orice intervenții le-ar găsi necesare, la autoritățile existente la Iași – Române și Germane –, în scopul de a obține sprijin spre a-și îndeplini misiunea de a mai salva din avutul Universității, ceea ce-i va fi posibil, și a transporta la sediul ei actual, Alba Iulia.

Rector,
(ss) Prof. M. David
Secretar general,
(ss) indescifrabil

22 Aprilie 1944
Văzut delegațiunea. –

Rugăm autoritățile militare și civile a da tot concursul pentru ca bunurile universității să fie evacuate în întregime.

Prefectul Județului Iași,
(ss) Colonel Constantin Talpeș

[*Vizare adaugată de mână*]:

5 Mai 1944

Văzut la plecare,
Prefect,
(ss) Col. Talpeș

Anexa 2

Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași, Dosar Evacuare, Universitatea „Cuza-Vodă” Iași, Biblioteca Universității, Raport intermediar al directorului B. Irion nr. 67/944 din 27 aprilie 1944.

[Ciornă scrisă de mână]

Subsemnatul Director al Bibliotecii Universității din Iași am onoare a Vă face următoarea dare de seamă asupra evacuării Universității:

Am sosit în localitate Sâmbătă, 23 Aprilie, în baza unei delegații semnată de către Domnul Profesor Mihai David, Rectorul Universității și având misiunea de a evacua ce-mi va fi posibil din avutul Universității.

Am venit însoțit de următorii: D[omnu]l Bostan, bibl.[iotecarul] Fac.[ultății] de Drept cu misiunea de a evacua biblioteca, Contabilul Căminului Central, care avea de evacuat inventarul căminelor: Central și Regina Maria; Sava Anicolaesii, mecanicul șef al Universității, care avea misiunea de a evacua îndeosebi Rectoratul, Casieria și unele din instalațiile Universității (mașini etc.). Împreună cu noi a venit și o parte din personalul de serviciu.

Imediat la sosirea noastră în localitate, ne-am adresat autorităților militare și civile, și anume: D[omnu]lui Colonel Talpeș, Prefectul Județului Iași, D[omnu]lui Ifrim, Primarul Municipiului Iași, D[omnu]lui Chestor precum și D[omnu]lui pretor militar, comandamentului militar al gării Iași, obținând peste tot cel mai larg sprijin posibil pentru a-mi putea îndeplini misiunea.

Tot așa m-am adresat și Comandamentului Div.[iziei] V Cavalerie, bucurându-mă și aici, în persoana D[omnu]lui Maior Andreescu, [de] un concurs cu atât mai eficace și mai neașteptat, cu cât aveam în minte condițiile neînchipuit de grele în care s-a făcut evacuarea parțială a Universității la sfârșitul lunii Martie 1944.

Cu sprijinul autorităților amintite, al personalului însoțitor precum și cu mâna de lucru ce mi s-a pus la dispoziție [...] la intervenția D[omnu]lui Prefect (30 oameni) obținând în același timp și unele materiale (scândură, lăzi etc.) și mijloacele de transport necesare (camioane), am pornit la lucru, realizând într-un timp record o mare parte din programul pe care mi l-am propus.

Am expediat până la această dată (sau am în curs de expediere) 13 vagoane (din cele 21 solicitate de mine) încărcate cu cărți și inventar.

De la Bibl.[ioteca] Centrală s-au evacuat cca 130.000 vol[ume].

Bibl.[ioteca] Fac.[ultății] de Drept au evacuat [...] cca 10.000 vol[ume].

S-au evacuat Căminele (afară de Căminul din strada Sărărie unde se află instalat încă din luna Martie un spital de răniți).

Anexa 3

Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași,
Dosar Evacuare, Scrisori Ion Mușlea către B. Irion.

1.

Hârtie cu antet „Arhiva de Folklor a Academiei Române”

Sibiu, Biblioteca Universității, 29 Iunie 1944

Stimate Domnule Irion,

Când acum vreo două săptămâni, la întoarcerea din satul în care mi-am „dispersat” băiețelul, cumnată-mea mi-a spus că m-ai căutat la telefon și ai promis că vei telefona din nou Lunea, m-am bucurat grozav, nădăjduind să te văd. Dar nici în acea zi, nici în cele următoare, d[umnea]ta n-ai mai dat semne de viață, până acum trei zile, chiar în ziua când mă întorceam din același sat. Dar asta se chiamă mare neșansă, iubite domnule coleg! Ce-aș fi dat să mai stăm nițel de vorbă, că te aud povestindu-mi pe larg episoadele grozavelor zile ale evacuării Iașilor și mai ales să mă lămurești: ce ai putut salva și cum o duci la Micești, ce perspective ai pentru d[umnea]ta și Bibliotecă pentru la toamnă, ce ai mai isprăvit pe la Minister și atâtea altele.

Neprimind nici un răspuns atât la întâia, cât și la a doua mea scrisoare – cea de pe urmă expediată prin poștă, prin 26 Aprilie, împreună cu listele amănunțite ale tipografiilor țării – mi-am închipuit fie că ai mari necazuri, fie că ți-ai luat inima în dinți și ai plecat la Iași ca să mai salvezi ce se poate. Sunt aproape sigur că acesta e motivul tăcerii d[umi]tale. Și aș fi atât de mulțumit să-mi confirmi această convingere și să-mi scrii ce ai mai putut aduce.

[2] Întrucât mă privește, am cam terminat cu evacuarea – dispersarea materialului mai prețios: toate manuscrisele, documentele, stampele și cărțile vechi românești, plus vreo 10.000 volume din cărțile și periodicele mai prețioase (în care se cuprind și enciclopediile, bibliografiile și manualele universitare)*. Funcționăm totuși, cu trei ceasuri pe zi (7-10 dimineața). De pe la Minister nu mai știu absolute nimic. Tot d-ta mi-ai putea da noutăți și în această privință. Dă-mi voie să nădăjduiesc că le voi avea cât mai când, fie în scris, fie – ce bine dacă s-ar putea: oral! Eu rămân de-acuma la Sibiu până pe la 12 Iulie, când îmi voi lua – dacă împrejurările nu se vor precipita – un nou concediu de 2-3 săptămâni. Dacă însă e vorba cumva să vii pe aici, te rog mult, dă-mi un telefon la Bibliotecă, între 7 ½-10 dimineața: 712, Universitatea. (Acasă e, în general,

mai greu, telefonul nefiind în locuința mea, ci la parter și de acolo neauzindu-se întotdeauna).

În așteptarea unor vești grabnice, te rog să primești, stimate și iubite domnule Irion, cordialele mele urări de sănătate și de vremuri mai bune.

Ion Mușlea

P.S. Alături o hârtie primită de Rectorul nostru dela Alba-Iulia, pentru a fi informat de cum văd anumite cercuri lucrurile. Eu mă gândeam de mult să trimit ceva din lucrările mele personale acelei biblioteci, dar fără ca prin aceasta să mă gândesc a-i atribui veleități de bibliotecă universitară.... centrală! – Ce zici?

* duse în trei sate din județul Sibiu: Săliște, Apoldul de jos și Poiana Sibiului.

2.

Biblioteca Universității din Cluj

„Regele Ferdinand I”

Sibiu

[*Scrisoare dactilografată*]

Sibiu, 30 Noiembrie 1944

Nr. 444/1944

Stimate Domnule Irion,

Ai tot promis că mai treci pe la Sibiu, dar se vede că necazurile nu te-au lăsat nici pe d-ta.

Am dat alaltăieri un telefon la Primăria Micești, rugând să ți se comunice să mă chemi cum a fost ieri la telefon. Nechemându-mă nici ieri nici azi, îți scriu ca să te pun la curent.

Ai văzut, poate, în ziare, constituirea unei comisii pentru „repararea nedreptăților”. Numele întreg îl vezi în adresa către Rectorat (alăturată) pe care am făcut-o și expediat-o ieri. Noi sperăm că se face ceva, căci în comisie sunt și d-nii P. P. Stănescu și Iorgu Iordan. Sunt de părere că trebuie să faci și d-[umnea]ta imediat, o astfel de adresă. A noastră a și pornit astăzi, cu curier special Rectoratul fiind mai binevoitor decât sperasem.

Nu e, desigur, asimilarea cu institutele de cercetări științifice, dar ar fi mare lucru să revenim acum la situația de corp didactic. Nu crezi?

Fă și d-ta o intervenție prin Rectorat, având grije ca mai ales la pasajul subliniat dela pag. 2 să nu te depărtezi prea mult de cele susținute de mine. Nădăjduiesc că fiind în raporturi bune cu d-l Iordan, îi vei putea scrie. N-ar fi rău să te arunci chiar până la București, mai ales dacă ai și alt prilej. Eu nu mă-ncumet

(nici nu mă simt bine de o vreme). Prof.[esorul] Daicovici mi-a promis că scrie în chestia aceasta d[omnu]lui Iordan. Voiu încerca ceva și personal, prin d[omnu]l Victor Papacostea.

Săptămâna trecută, neștiind de „comisia de revizuire”, am încercat altceva: o nouă cerere la Finanțe, pentru completarea și modificarea tabelii A 34 (trimisă prin d[omnu]l Ion Lapedatu) și un memoriu către d[omnu]l Manuilă, ministrul Organizării Statului, pentru a ne declara... institut de cercetări științifice (trimisă printr-un bun prieten al lui). Va ieși ceva din toată strădania noastră?

Azi vorbesc și cu d[omnu]l Bălan, să ceară și dânsul, imediat, revenirea la vechea lege.

[2] Ești, desigur, hiperocupat cu restituirea cărților rusești? Și necăjit cu neplecarea la Iași? Și noi cu... Clujul!

Scrie-mi, te rog, noutăți despre d[umnea]ta și Bibliotecă.

Cu cele mai bune urări
(ss) Ion Mușlea

Anexa 4

Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași, Dosar Evacuare, Adresa nr. 1017 din 18 noiembrie 1944, prin care se atestă că profesorul C. Dumitrescu a făcut practică în Bibliotecă.

[copie]

18 Noiembrie 1944
Nr. 1017/944

Dovadă

Se adeverește prin prezenta că Domnul Profesor Constantin Dumitrescu, Directorul Bibliotecii Publice din Alba-Iulia, a studiat în cursul acestei veri, timp de patru luni (dela 15 Mai-15 Septembrie 1944), principiile de organizare științifică, metodele de lucru precum și întregul aparat tehnic și administrativ aplicat și experimentat în momentul de față de Biblioteca Universității din Iași, evacuată la Alba-Iulia.

În cursul acestei aplicații precum și în urma unui intensiv schimb de opinii avut în tot acest timp cu Domnul C. Dumitrescu asupra diverselor probleme de orientare științifică și de organizare practică în domeniul biblioteconomiei, ne-a

fost cu puțință să constatăm că D[omnia]sa și-a însușit nu numai, într-un mod desăvârșit, temeiurile de organizare și funcționare a Bibliotecii Universității din Iași, una dintre cele mai mari și mai moderne biblioteci din Țara noastră, ci că dispune, totodată, și de o sumă de aptitudini, preocupări și cunoștințe de specialitate, de capacitate de organizare, putere de muncă, râvnă, dragoste pentru tot ce privește cartea precum și de o bogată experiență proprie dobândită la conducerea Bibliotecii Municipiului Alba-Iulia.

În consecință, având în vedere cele mai de sus, ne socotim îndreptățiți a aprecia în persoana Domnului Constantin Dumitrescu un excelent om de bibliotecă atât sub raportul vocației și pregătirii profesionale cât și sub acela al capacității de organizare și realizare practică în domeniul biblioteconomiei.

Drept pentru care i s-a eliberat dovada de față pentru a-i servi la trebuință.

Director,
(ss) B. Irion

Anexa 5

Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași,
Dosar Evacuare, Adresa nr. 1801/1945 din 21 aprilie 1945, Bibliotecar șef către
Rectorul Universității din Iași.

[copie]

21 Aprilie 1945

D[omniei]sale
D[omnu]lui Rector al Universității Iași
Nr. 1801/945

Domnule Rector,

În baza delegației din partea Bibliotecii Universității de a mă ocupa de transportarea și depozitarea materialului aparținând acestei instituții, am onoare a Vă aduce la cunoștință următoarele:

Localul care adăpostea biblioteca a fost acela care a suferit cel mai mult în urma bombardamentelor și războiului. Cea mai mare parte a depozitului adăpostit în sala de lectură, în pod, și în camerele alăturate au fost distruse. Deasemeni subsolul, atelierul de stolerie și birourile aflate alături de subsol au fost grav avariate.

Mobilierul aflat în aceste încăperi a fost distrus rămânând numai cu mobilierul evacuat și acesta în stare de ajuns de proastă.

Din cauza acestei stări de fapt, Biblioteca este lipsită de strictul necesar care ar da posibilitatea de funcționare.

Depozitarea primului eșalon cu materiale care cuprinde circa 700 lăzi și 9 fișiere a fost anevoioasă și nu prezintă nici o siguranță. Materialul a fost adăpostit în subsolul vechiu, neamenajat, fără geamuri și fără uși, unde poate intra oricine.

Aceasta fiind situația, vă rugăm Domnule Rector a lua cunoștință și a dispune.

Bibliotecar principal,
[fără semnătură]

Anexa 6

Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași, Dosar Intrate și Eșite 1945, Dosar 2, Adresa nr. 2127 din 16 iunie 1945, Directorul Bibliotecii către Rectorul Universității din Iași.

[copie]

16 Iunie 1945

D[omniei]sale
D[omnului] Rector al Universității Iași
Nr. 2127/945

Domnule Rector,

Avem onoare a Vă aduce la cunoștință că pentru a putea relua cât mai neîntârziat activitatea noastră de bibliotecă e necesar să punem în prealabil în funcțiune atelierele noastre de legătorie și tâmplărie.

Întrucât în localul Fundației Regele Ferdinand nu este loc pentru ateliere, conform hotărârii D[umnea]v[oastră] verbale ele urmează a funcționa tot în vechiul local al Bibliotecii Centrale.

În acest scop este însă necesar să se termine lucrările de reparații la un număr de încăperi ale Bibliotecii, lucrări care au fost sistate de curând din motive necunoscute nouă.

În consecință cu onoare Vă rugăm să binevoiți a dispune să se reia cât mai curând cu puțință reparațiile la zidărie, tâmplărie (dușumele etc.), lumină, apă și încălzit în acele încăperi în care urmează a se instala atelierele Bibliotecii noastre.

Director,
[fără semnătură]

Bibliotecar-șef,
[fără semnătură]

Anexa 7

1.

Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași, Dosar Intrate și Eșite 1945, Dosar 2, Adresa nr. 2669 din 21 iunie 1945, Universitatea din Iași, Rectoratul către Directorul Bibliotecii, intrată în bibliotecă la 22 iunie 1945 cu nr. 2152.

Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor
Universitatea „Cuza Vodă”. Rectoratul

21 Iunie 1945
No. 2669

Domnului Director al Bibliotecii Universității

Domnule Director,

Avem onoare a vă ruga să binevoiți a ne înainta până Duminică 24 Iunie a.c. develope, separat pe laboratoare, seminarii etc. Pentru materialele de care au nevoie, în prima urgență, și care s-ar putea cumpăra imediat.

Având în vedere că sumele ce se vor acorda laboratoarelor și seminariilor se vor acorda în tranșe, rugăm a se ține socoteală și de acest lucru la întocmirea devizelor.

Rector,
(ss) Ilie Popa

Secretar General,
(ss) indescifrabil

2.

Arhiva internă a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași, Dosar Intrate și Eșite 1945, Dosar 2, Adresa nr. 2152 din 24 iunie 1945, Directorul Bibliotecii către Rectorul Universității din Iași.

[copie]

24 Iunie 1945

D[omniei]sale
D[omnu]lui Rector al Universității Iași
2152/945

Domnule Rector,

Ca răspuns la circulara Dv. Nr. 2669 din 21-VI-1945, avem onoare a Vă înainta alăturat o listă de obiectele și materialele imediat necesare pentru reluarea activității în birourile și în atelierele Bibliotecii Centrale.

Având în vedere că fondurile necesare urmează a se acorda în tranșe, nu am indicat în lista de față decât obiectele (mobilier, aparatură, scule, materiale etc.) de strictă necesitate pentru începerea activității, complectarea utilajului urmând a se face pe de o parte în etape succesive, iar pe de alta în cadrul lucrărilor de reparații ale întregului local al Bibliotecii.

Dacă totuși, având în vedere greaua situație financiară a țării, suma totală indicată pe listă ca primă tranșă nu ar părea suficient de modestă, este necesar a se ține seama de următoarele considerente:

1. Biblioteca Centrală, care se găsește astăzi cu siguranță în cel mai greu impas din cursul existenței sale, nu a avut parte niciodată de un utilaj necesar unei activități rodnice și organizate, ci a trăit totdeauna din improvizatii și expediente.

2. Evacuarea făcându-se în condițiunile știute s-a pus accentul cu toată greutatea asupra salvării colecțiilor, așa că mobilierul, de felul lui cu totul neîndestulător și inadecvat, s-a distrus sau risipit în cea mai mare parte. Astăzi din cauza lipsei aproape totale a utilajului, cele cca 500.000 volume ale Bibliotecii nu pot fi redată scopului lor științific și cultural .

3. Nefiind vorba deci de câteva mii, sau chiar de câteva zeci de mii de volume, ci de una dintre cele trei biblioteci mari ale țării, problema refacerii trebuie pusă chiar de la început în toată amploarea și complexitatea ei, iar dotarea cu aparatura necesară trebuie făcută, evident, în spiritul celei mai stricte economii, dar totuși nu cu improvizatii și cârpeli (care până la urmă nu ar însemna decât tot risipă!), ci în spiritul și respectul principiilor și normelor de

organizare a unei biblioteci moderne de care Universitatea și Iașul au cea mai evidentă și nediscutată trebuință.

4. Biblioteca Centrală fiind așadar încă o dată în situația de a o lua de la capăt, actualul personal nu dorește altceva decât să i se dea condițiile strict necesare de lucru și este gata să se supună celor mai dure eforturi pentru a transforma tezaurul de cărți care a fost salvat aproape în întregime, în acel instrument de știință și cultură de care Universitatea și în genere vremea de astăzi are nevoie.

Director,
[fără semnătură]

Bibliotecar-șef,
[fără semnătură]

[Este anexată o listă cu obiecte de mobilier pentru depozite și birouri, aparatură și materiale pentru legătorie în valoare de 25.957.000 lei.]

Universitatea din Iași. Jubileu 150 (1860-2010)

„26 octombrie 1860 – 26 octombrie 2010. 150 de ani de la inaugurarea solemnă a Universității din Iași, act istoric înfăptuit prin voința și puterea a două mari personalități din veacul construcției naționale românești, Alexandru Ioan Cuza și Mihail Kogălniceanu”, stă scris pe o placă cu litere săpate în marmură și așezată în „Sala Pașilor Pierduți”, în imediata vecinătate a scărilor ce conduc spre Sala Senatului Universității „Alexandru Ioan Cuza”. Cei de astăzi și cei din viitor sunt datori să-și amintească permanent, că aici, în Palatul Universitar de la Copou, inaugurat la 21 octombrie 1897, funcționează cea mai veche universitate modernă din România, care a format o intelectualitate atașată de valorile naționale.

150 de ani nu par să impresioneze dacă ne raportăm la Europa medievală și modernă, unde vârsta marilor universități se măsoară în secole. Dar, acești ani, 150, sunt ai istoriei noastre culturale, cu specificul ei, cu împrejurările istorice care nu ne-au fost favorabile. Au fost 150 de ani de evoluție, stagnare și declin, cu mari greutăți, cu două războaie mondiale care ne-au marcat direct și distrugător și cu o schimbare de regim politic (1945) care a afectat, structural și ideatic, organizarea școlii românești, iar libertatea spiritului, esențială pentru mediul universitar, a devenit *trecut*.

Revenirea la regimul libertății, după prăbușirea sistemului totalitar în decembrie 1989, a deschis o nouă perspectivă învățământului românesc. A început o adevărată activitate de reconstrucție, care a angajat toate domeniile: structură, curricula universitară, sistemul de comunicare, resursele umane și mobilitățile. *Universitatea* s-a îndreptat spre alte orizonturi, recăpătându-și locul în marea comunitate europeană.

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași cunoaște acum revelația libertății de gândire și de acțiune. Totul se resimte în calitatea actului de învățământ și cercetare, obiectivul central fiind activitatea de excelență. Adoptând noul sistem educațional prin aderarea la „Procesul Bologna”, Universitatea noastră și-a dovedit deschiderea spre cooperarea internațională și schimburile academice asigurându-și, astfel, situarea în diacronie.

În acest climat de respectare a tradiției și de înscriere în coordonatele imperativelor de astăzi se situează un moment fast, 150 de ani de viață universitară românească în modernitate.

„Dies Academici”, 1860-2010, desfășurate între 22 și 31 octombrie 2010, au creat o atmosferă care a îmbinat rigoarea academică cu entuziasmul momentului. Au fost prezente mari personalități ale vieții universitare și culturale internaționale care au ținut conferințe (Ioan Holender, al cărui nume se identifică cu Opera de Stat din Viena; Virgil Nemoianu, profesor la Universitatea Catolică din Washington; Klaus Dicke, Rectorul Universității „Friedrich Schiller” din Jena; Denis Miéville, profesor la Universitatea din Neuchâtel; Andrei Pleșu, profesor la Universitatea din București), iar în context Universitatea noastră a acordat câteva titluri de „Doctor Honoris Causa” (Jesus Huerta De Soto, profesor la Universitatea „Rey Juan Carlos” din Madrid; mai sus numitul profesor Virgil Nemoianu; Giuseppe D’Ascenza, profesor la Universitatea „La Sapienza” din Roma; Haïm Brézis, profesor la Universitatea „Paris IV” și Henning Hopf, profesor la Technische Universität Braunschweig din Germania). Au fost organizate expoziții („Flori de mină din Maramureș”; „Flori de toamnă”), iar muzica a conturat atmosfera de înaltă spiritualitate (Orchestra simfonică „Super”; Orchestra simfonică și Corul academic „Gavriil Musicescu”; Corala „Cantores Amicitiae”; Formațiile reunite ale Academiei de Muzică din Chișinău și Universității de Arte „George Enescu”, Cvartetul „Ad Libitum” și muzică tradițională interpretată de Grigore Leșe).

În cadrul programului jubiliar, bogat și echilibrat, au fost lansate volumele dedicate *aniversării 150*, a fost proiectat filmul documentar despre istoria Universității din Iași, a fost vernisată colecția Muzeului Academic din cadrul Muzeului Universității, au fost dezvelite cele două plăci care au ținut în marmură „Jubileul 150” și legitimarea „Palatului Universitar de la Copou” și, de asemenea, busturile omagiale care immortalizează în bronz mari profesori ai Universității din Iași (Ioan Borcea, Ștefan Procopiu, Gheorghe Brătianu, Traian Bratu, Radu Cernătescu).

Miercuri, 27 octombrie 2010, a avut loc “Ceremonia Dies Academici – 150 de ani”, *ziua cea mare* a festivităților, ziua mesajelor oficiale și colegiale care au gratulat, la unison, trecutul și prezentul *Almei Mater Iassiensis*.

Domnul Profesor universitar Vasile Ișan, Rectorul Universității aniversate, a rostit „Cuvântul de deschidere”, prilej pentru „a formula câteva pasagere reflecții din istoria de un veac și jumătate a universității noastre”, *Cuvânt* pe care îl reproducem în acest prim număr al revistei Muzeului Universității din Iași, număr inaugural care face *an comun cu Anul Jubileului 150*.

ION TODERAȘCU

Cuvânt de deschidere la **„Ceremonia Dies Academici – 150 de ani”**

Altețele Voastre Regale,
Excelența Voastră Domnule Președinte Emil Constantinescu,
Excelența Voastră Domnule Președinte Ion Iliescu,
Excelența Voastră Părinte Episcop,
Magnificențele Voastre Domnilor Rectori,
Domnule Primar,
Domnule Președinte al Consiliului Județean,
Domnule Prefect,
Domnule Președinte al Academiei Române,
Domnilor Academicieni,
Doamnelor, Domnișoarelor și Domnilor, Distinși colegi, Dragi și iubiți
studenți,

În primul rând, vă rog să îmi permiteți ca în numele Senatului Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași să vă adresez un călduros „Bun venit” la evenimentul celebrării Jubileului de un veac și jumătate al Universității noastre. De asemenea, vă rugăm frumos să primiți călduroasele noastre mulțumiri pentru răgazul pe care vi l-ați găsit ca astăzi să fiți alături de noi la acest eveniment important al Universității noastre și – aș spune – la acest moment crucial. După o istorie de un veac și jumătate se pot spune multe lucruri. Am plecat pentru astăzi de la câteva reflecții pe marginea unei cărți a marelui istoric Nicolae Iorga, scrisă la începutul veacului XX și intitulată *Opiniile sincere și triste ale unui rău patriot*. De fapt, cartea respectivă era un bilanț critic – aș spune mai mult decât atât – o serie de filipice la adresa instituțiilor academice românești și la adresa întocmelilor și rânduielilor sociale. Multe din acele lucruri ar putea fi folosite astăzi pentru a califica disfuncționalități și nemulțumiri care există în societatea noastră; dar știm bine că Iorga era un fel de *Iuppiter Tonans* – deseori nedrept și degrabă atribuia calificative generale prea aspre instituțiilor academice și instituțiilor sociale din România de atunci. De aceea am gândit că, pe marginea

acelui bilanț critic am putea formula câteva pasagere reflecții din istoria de un veac și jumătate a Universității noastre. Să vedem finalmente dacă nu cumva calitatea de *Iuppiter Tonans*, de zeu al mâniei și furiilor, se confirmă pe de-a dreptul. Cele câteva lecții care pot fi extrase din istoria Universității noastre ar putea fi împărțite în două categorii: *lecții instituționale* și *lecții personale*, sau învățăminte pentru conduita personală de acum și sperăm din viitorul instituției noastre academice.

Prima lecție instituțională este aceea a europenității. Prin geneză și evoluțiile sale ulterioare, antebelice și post-decembriste, Universitatea noastră a fost și este o instituție academică europeană. Se știe că prin excelență Universitatea este o instituție generică a Evului Mediu. Ca și Biserica, Parlamentul și alte câteva instituții, este o mărturie a marii culturi europene, iar mai nou, a celor două tradiții academice europene: tradiția franceză și tradiția humboldtiană sau germană. Hermeneutul și literatul Paul Ricoeur vorbea despre două tipuri generice de universități: *universitatea-idee* și *universitatea-funcție*. Universitatea-funcție o regăsim peste tot astăzi în abordarea funcționalistă sau abordarea utilitaristă. Este considerată un soi de departament al Statului, iar misiunea ei este aceea de a pregăti funcționari și specialiști profesioniști în toate ramurile practicii economice și sociale și în toate domeniile științei și cercetării. Universitatea-idee este cea care a avut vreme să reflecteze asupra ei însăși, așa cum Humboldt a formulat o idee de universitate care ulterior s-a răspândit în întreaga lume și a dat minunăția de instituție academică pe care astăzi o admirăm cu toții, mai ales în lumea anglo-saxonă, dar s-a prezervat, în bună măsură, și în Europa Apuseană. De acolo ne inspirăm și de acolo ne îmbogățim spiritual. Cel mai bine exprima această lecție a europenității rectorul Traian Bratu la deschiderea anului universitar 1935-1936, când s-au celebrat o sută de ani de la înființarea Academiei Mihăilene, în prezența Regelui Carol al II-lea. Spunea atunci rectorul Traian Bratu: „Universitatea noastră este cel mai înaintat avanpost al culturii apusene. Fără îndoială, popoarele de la est de noi vor fi având valorile și culturile lor importante, dar noi ne-am îmbogățit intelectual din cultura apuseană”.

Lecția comunității. Universitatea nu este o colectivitate. Nu este o colecție de indivizi care trăiesc sub neorânduiala devălmășiei sau sub comenduirea unui „caudillo”. Universitatea este o comunitate de persoane educate și o comuniune de idei și aspirații înalte. Tensiunea între completitudinea educației și specializarea acesteia și tensiunea între cercetarea determinată de curiozitatea intelectuală și cercetarea cu scopuri prestabilite de o agendă oficială sunt suportabile și generează progres doar într-o comunitate academică. Autonomia instituțională și libertatea academică atenuază disparitățile și acomodează

orientările personale diferite. Este o unitate în diversitate sau cum spunea Noica în „Modelul cultural european” – un *unu multiplu*. Cel mai expresiv, această lecție a comunității a fost exprimată de marele profesor și medic Grigore T. Popa în lecția inaugurală a anului universitar 1937-1938, intitulată *Spiritul universitar și tendințele învățământului de astăzi*. Spunea acolo savantul ieșean: „zidurile unei universități și laboratoarele cât de bine dotate, plus grupările de oameni nu sunt de ajuns pentru a forma o universitate. Toate acestea trebuie însuflețite de un spirit universitar, de un spirit al libertății, fără zăgazuri și fără restricții, fără opreliști și fără comenzi” – un spirit universitar liber.

Lecția deschiderii. Această lecție ar putea să capete două forme: o deschidere a universității spre exterior, spre societate și spre comunitatea locală și o deschidere a universității spre interior. Deschiderea universității spre exterior a fost concludent exprimată de Dimitrie Gusti, când era profesor la universitatea ieșeană, într-o carte celebră: *Sociologia militans*, în care sociologul propunea un model de cercetare socială care să ducă la îmbunătățirea efectivă a rânduiei și formelor de organizare socială. Lecția deschiderii interioare a fost cel mai bine exprimată de A. D. Xenopol într-o frumoasă conferință intitulată *Știință și Poezie*. Cu toții știm că, într-un fel, cele două domenii ale reflecției intelectuale și ale cunoașterii umane se exclud: știința are metodă și sistem, poezia este imaginație și creativitate debordantă, dar istoricul ieșean spunea că cele două domenii se completează și se îmbogățesc reciproc. Nu altceva va fi spus mai târziu omul de știință și filosoful englez Michael Polanyi într-un faimos eseu intitulat *Science and Beliefs* sau Lucian Blaga în acea expresie cunoscută: „inima are rațiuni despre care mintea nu știe și mintea are sentimente despre care inima nu știe”. Nu este vorba aici nici de intuiționismul bergsonian și nici de o altă filozofie intimistă (trăirism, existențialism etc.). Argumentul lui Xenopol era pentru comunicarea între „modurile experiențiale” cum ar defini Oakeshott învățarea și practica, nu pentru substituirea lor. Știința nu este narațiune sau „construcție socială”, cum susțin astăzi relativistii, iar poezia, arta în general nu este inductivă sau deductivă, experiment de laborator sau gândire axiomatică.

Lecția tradiției și memoriei. Aceasta este o frumoasă lecție întruchipată în multele realizări ale profesorilor Universității noastre. Nimic nu se poate edifica de la zero, fără o păstrare a bunelor tradiții academice și culturale. Această lecție a fost exprimată de mulți profesori din Universitatea noastră, dar poate exemplul cel mai concludent este al lui Orest Tafrali, un istoric distins, bine educat în marile universități ale vremii, cu un doctorat strălucit la Sorbona, un doctorat de stat și nu universitar, cum era la vremea respectivă, care a preferat să vină la Iași și să prezerve tradițiile – puține, dar bune – locale și să le îmbogățească prin

contribuțiile sale pe care le-a adus până la sfârșitul vieții în Universitatea noastră.

Lecțiile personale sunt pentru conduita noastră, le putem lua ca atare sau putem să reflectăm asupra lor. *Prima lecție este a generozității.* Profesorii Universității noastre au fost, în istoria de un veac și jumătate, oameni exigenți, dar generoși. De multe ori îi apreciem pe cei care sunt exigenți, dar nu facem o distincție între exigență și severitate. Întotdeauna, studenții au temeri și frică față de profesorii care au un comportament inchizitorial. Prin exemplele lor, A. D. Xenopol, Orest Tafrali, Alexandru Myller și alți profesori din Universitatea noastră au demonstrat că generozitatea este un act fondator și inspirator pentru dezvoltarea unei universități: a te dăru și a dăru. A privi cu simpatie pe studenți și a-i trata ca pe egali tăi, ca pe niște parteneri veritabili de conversație permanentă, cum spunea cândva Michael Oakeshott. Decelarea valorii și selecția meritelor nu necesită un comportament inchizitorial.

Apoi este *lecția onestității*. Poate că cel mai expresiv această lecție a fost întruchipată de savantul matematician Alexandru Myller. De bună seamă s-a înșelat în unele privințe. Iar într-o împrejurare a fost de-a dreptul injust, dar nu i se poate reproșa acest lucru din cauza apartenenței sale la anumite ideologii sau din cauza unor interese ascunse. Pentru că întreaga lui viață academică a fost a unui om profund onest. Un alt exemplu ar fi slavistul ieșean Ilie Bărbulescu. Să-mi iertați expresia mai puțin academică, dar acest mare profesor a fost un soi de „Lică Sămădăul” al mediului universitar ieșean. Orice angajare la Catedră era urmată inevitabil de protestele și rezistența lui. Cel mai concludent este cazul venirii la catedră a lui Garabet Ibrăileanu, când Ilie Bărbulescu s-a opus din răspuțeri. Avea în principiu un motiv întemeiat: ținea la respectarea regulii privind timpul scurs de la susținerea tezei de doctorat. Așadar, Garabet Ibrăileanu a fost cooptat la Catedra de Literatură și Teorie Literară, deși nu răspundea tuturor exigențelor. Dar am spune noi astăzi, ce splendidă excepție de la regulă a reprezentat Garabet Ibrăileanu!

Mai este și *lecția patriotismului*. Sigur, astăzi cuvântul ni se pare fad, iar multora li se pare un cuvânt gol. Mulți își fac un titlu de glorie din a prezenta patriotismul ca pe un obiect al articolelor de gazetă. Pentru acei oameni, pentru profesorii comunității academice a Universității noastre, patriotismul era un *credo profesional*, era o valoare împărtășită pe de-a întregul. Aici poate cel mai veritabil exemplu este cel al lui Anastasie Obregia, care era absolvent (șef de promoție) al Școlii Politehnice din Zürich, iar în promoția lui, cel de-al doilea clasat, un anume Weber, a ajuns peste câteva decenii laureat al Premiului Nobel pentru chimie. Anastasie Obregia putea să rămână la o catedră și să facă o carieră academică strălucită în Apusul Europei. Profesorul care l-a îndrumat i-a

și propus acest lucru. A preferat să vină la Iași, cândva pe la sfârșitul anilor ‘90 ai secolului XIX, unde nu avea laborator, nu avea dotare, nu avea mai nimic. A închiriat un spațiu într-o casă privată unde a amenajat un laborator și a început de unul singur să pună pe picioare un veritabil domeniu științific în România: Chimia Organică.

Acestea sunt cele câteva *lecții instituționale și personale* pe care le-a exprimat existența de un veac și jumătate a Universității noastre. Poate că ele nu formează *constituția unei universități*, poate că ele nu garantează existența pentru încă un veac și jumătate sau pentru mai multe sute de ani în viitor, dar cu certitudine ele au constituit substanța existenței de până acum. Spunea cândva Konrad Adenauer: „toți trăim sub același cer, dar nu toți avem același orizont”. Se confirmă acest fapt în toate întreprinderile umane, în toate întreprinderile și pătrunderile intelectuale ale ființei umane, și mai mult decât oriunde în universitate. *Este bine ca Universitatea noastră să rămână un loc în care există orizonturi multiple, dar sub același cer: al universității.*

Vă mulțumesc frumos!

Prof. univ. dr. **VASILE IȘAN**
Rectorul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Caroline Barrera, *Étudiants d'ailleurs. Histoire des étudiants étrangers, coloniaux et français de l'étranger de la Faculté de droit de Toulouse (XIXème siècle-1944)*, Presses du Centre Universitaire Champollion, 2007, 240 p.

În ultimele decenii, istoriografia franceză a acordat o atenție din ce în ce mai pronunțată studierii istoriei sociale cu tot ceea ce implică ea, privilegiind abordările de tip interdisciplinar. Cartea Carolinei Barrera, pe care o vom analiza în cele ce urmează, se încadrează perfect în această tendință, ea atingând teme de mare actualitate: formarea elitelor, mutațiile demografice apărute în urma migrațiilor studentești înspre și dinspre Franța, circulația de idei și valori socio-culturale, instrumentalizarea culturii de către geopolitică, transformările apărute pe parcursul secolelor XIX și XX în existența unei instituții de învățământ superior etc.

Autoarea și-a conceput cercetarea ca pe un studiu de caz, alegând să își concentreze investigația asupra Facultății de Drept din Toulouse și a studenților străini primiți aici la studii, timp de peste 100 de ani. Deși provincială (adică în afara Parisului), această structură academică a oferit suficiente argumente pentru a trezi interesul specialistului. Așa după cum precizează Barrera, Toulouse este al doilea pol universitar din Franța, iar Facultatea de Drept din localitate era încă din secolul al XIX-lea cea mai mare facultate juridică din provincie. Cu toate că, pentru exercitarea diferitelor profesii juridice, deținerea cetățeniei franceze era o *condiție sine qua non*, facultatea nu și-a închis porțile față de studenții străini, ci a demonstrat o preocupare constantă în a-i atrage și a-i instrui. Prin această atitudine deliberat asumată, Facultatea de Drept din Toulouse a devenit unul dintre actorii importanți ai politicii externe a Franței, participând nemijlocit la răspândirea influenței culturale, științifice și politice franceze în lume. O altă explicație a temei alese de Caroline Barrera constă în bogăția și accesibilitatea surselor documentare și bibliografice pe care le-a avut la dispoziție, care i-au permis deopotrivă o investigație aprofundată și nuanțată, precum și urmărirea subiectului într-un interval cronologic generos. Existența unor arhive atât de detaliate, cât și a numeroaselor lucrări editate dedicate studenților străini de la Toulouse (și ne referim aici nu doar la cărțile și articolele de specialitate, ci și la presă, jurnale și memorii etc.) se regăsește pregnant în structura volumului *Étudiants d'ailleurs...*, deoarece autoarea a inclus fragmente din textele și documentele consultate chiar în cadrul diferitelor capitole ale cărții sale, și nu cum se obișnuiește la sfârșitul acesteia. Lor li s-au alăturat fotografii, caricaturi și chiar unele mărturii orale provenind de la familiile foștilor studenți străini. Departamentele de a rupe ritmul demonstrației științifice, acest procedeu face, în opinia

noastră, lectura mai interesantă și mai atractivă subliniind principalele idei și concluzii ale Carolinei Barrera.

Textul este construit în cercuri concentrice, încorporând mereu trei dimensiuni de analiză istorico-sociologică – locală, națională și internațională – și creionând portretul studentului străin venit să studieze dreptul la Toulouse, atât din perspectiva grupului, cât și din cea a individului. Structura lucrării este alcătuită din șase mari capitole, împărțite la rândul lor în mai multe subcapitole și părți, fiecare răspunzând unei anumite problematici.

În primul capitol, intitulat „Destination Toulouse, faculté de droit”, Caroline Barrera prezintă în detaliu motivele și mecanismele care i-au determinat pe studenții din diferite țări să vină să studieze în Franța, în speță la Toulouse. Tot aici, sunt descrise și cele mai frecvente dintre greutățile pe care le avea de întâmpinat un viitor student străin pentru a reuși să își înceapă cursul-ul universitar în Franța.

Autoarea a identificat mai multe cauze determinante ale fenomenului de *peregrinatio academica* înspre Franța, dintre care amintim: nivelul de organizare a învățământului superior în țara de origine a viitorului student, dificultatea de acces la pregătirea universitară pentru anumite categorii sociale (ex. – evrei, femei), situația politică din țara și regiunea de origine a viitorului student etc. Caroline Barrera scoate, de asemenea, în evidență rolul major al familiei în alegerea studiilor în străinătate, exemplificând printre altele cu situația fraților Ghica (Dimitrie, Vladimir și Georges), din familia binecunoscuților prinți moldoveni, toți trei studenți la Toulouse. Iată concluzia autoarei: „*L'influence de la famille est à cet égard essentielle pour imposer l'évidence de cette démarche d'étude à l'étranger. C'est elle qui est la première vectrice de l'influence culturelle française, notamment concernant l'importance de la langue. Dans les familles des élites des États-nations émergents on transmet en effet l'idée que la langue française constitue un capital culturel et que, comme l'Allemand, elle est une des clefs de l'accès à la modernité. La maîtrise du français constitue également un élément majeur de distinction sociale*” (p. 24).

Acțiunile întreprinse de către Facultatea de Drept din Toulouse pentru a reprezenta o destinație predilectă pentru tinerii străini sunt, de asemenea, aduse în discuție, fiind explicate, deopotrivă, evoluția infrastructurii universitare și diversificarea ofertei de cursuri (mai pronunțată începând din 1870), precum și diversele tipuri de contacte internaționale stabilite de personalul academic și administrativ toulousan (primirea și/sau trimiterea de misiuni de informare și documentare ale profesorilor, participarea la congrese internaționale de specialitate, oferirea de consultanță altor țări care își dezvoltau sistemul juridic, crearea de structuri care să îi patroneze pe studenții străini).

În privința etapelor pe care le avea de parcurs un candidat pentru a deveni student cu drepturi depline la Toulouse, Caroline Barrera a evidențiat și analizat multitudinea obstacolelor care puteau apărea pe parcursul acestui proces. Pe de o parte, este vorba de chestiuni legal-administrative, anume: obținerea vizei de călătorie către Franța, obținerea documentelor de rezidență – (cartea de identitate pentru străini a devenit obligatorie începând din 1917, aceasta fiind valabilă doar timp de un an pentru studenți, față de trei ani în cazul altor rezidenți) –, recunoașterea diplomelor străine, în special cele de bacalaureat (procedeele cele mai folosite fiind, la Toulouse, dispensele și apoi echivalențele, în unele cazuri însă, pentru anumite țări, apelându-se chiar și la un examen special). Autoarea exemplifică, cu diferite cazuri particulare, modul în care transformările intervenite treptat în legislația franceză referitoare la învățământul superior au îngreunat sau au facilitat înscrierea străinilor la Facultatea de Drept din Toulouse. Nu au fost uitate nici aspectele financiare cărora trebuiau să le facă studenții, fiind prezentate toate mecanismele și structurile care puteau asigura finanțarea studiilor și a vieții zilnice a tinerilor ajunși la Toulouse.

Pentru cititorul român, cel mai mare interes îl deține capitolul al doilea al cărții, intitulat „Origines géographiques et sociales”. În cadrul său, Caroline Barrera reconstituie, pe categorii și grupuri, originea, numărul și prosopografia majorității studenților străini care au frecventat Facultatea de Drept din Toulouse. Pentru aceasta sunt folosite cu precădere instrumente statistice, nefiind uitată însă nici analiza istorică clasică. Prima observație care se impune este că prezența străinilor este consemnată la Facultatea de Drept încă din 1820, dar numai din anii 1904-1905 se poate observa o tendință de creștere constantă a numărului acestora, care va culmina între 1930-1931, când sunt înscriși la cursuri 107 studenți străini, adică un procent de 10% din totalul studenților.

Un subcapitol special este dedicat studenților români care vin la Toulouse, ei constituind, după polonezi, al doilea mare grup etnic întâlnit aici. Românii sunt înregistrați la Facultatea de Drept cu începere din 1867, iar constatările autoarei referitoare la evoluția și caracteristicile socio-economice ale acestora merită toată atenția. Ea a identificat două mari etape de prezență ale românilor la Toulouse, fiecare având un caracter specific. Prima dintre acestea aparține secolului al XIX-lea, respectiv anilor 1867-1892, iar cea de a doua este perioada interbelică. Iată ce afirmă Caroline Barrera: „*Certains de ces étudiants viennent des familles connues, comme les trois frères Ghika déjà cités, petits-fils du dernier prince de Moldavie, Grégoire V. Les étudiants roumains ont presque tous des parents qui vivent en Roumanie dont nous connaissons mal les situations professionnelles, mais on remarque néanmoins la présence fréquente des fils de propriétaires. Il n’y a pas d’étudiants juifs parmi ces Roumains,*

certainement parce que ceux-ci sont considérés comme des étrangers en Roumanie et qu'il leur est interdit d'accéder aux fonctions publiques (lesquelles impliquent la possession de la nationalité roumaine) [...]. Les Roumains sont particulièrement nombreux de 1925 à 1934; dépassant parfois la dizaine d'étudiants par année. Leur profil est cependant différent de celui de deuxième moitié du XIXe siècle puisque 47% de ces étudiants sont juifs" (p. 86-87). Alături de români, mai sunt prezentate în detaliu următoarele grupuri etnice: polonezii, deja amintiți, bulgarii, egiptenii, rușii, ucrainenii, sârbii, lituanienii, letonii, chinezii, turcii, scurte mențiuni fiind făcute și despre studenții de origine americană.

Autoarea se oprește, apoi, în două părți distincte ale acestui capitol și asupra studenților care au un statut special în raport cu metropola, respectiv cu Franța ca țară-mamă sau ca stat tutelar. Caroline Barrera face o distincție subtilă, însă necesară, între studenții „coloniali” (adică autohtoni din teritorii aflate sub dominația Parisului) și studenții care dețin naționalitatea franceză, dar care sunt stabiliți în străinătate sau în Imperiul colonial francez. Primul grup, cel al „colonialilor”, îi include pe indochinezi, pe algerieni (care vin la Toulouse cu precădere după 1932), pe sirieni. Cel de-al doilea grup, al francezilor din străinătate sau din Imperiul Colonial, îi înglobează cu precădere pe studenții veniți din Magreb și din „Les Quatres vieilles” (adică Martinica, Guadalupe, Réunion și Guyana). Printre personalitățile de aici care au studiat dreptul la Toulouse se numără Gaston Monnerville, viitor președinte al Consiliului Republicii și apoi al Senatului francez (între 1947 și 1968), originar din Guyana.

În capitolul al treilea – „Les étudiants dans la faculté” –, Caroline Barrera aprofundează cercetarea sa de istorie socială, urmărind parcursul academic al studenților după înscrierea la facultate, precum și raporturile create între profesori și studenți. Una dintre cele mai interesante părți ale textului analizează opțiunile studenților privind tipul de diplomă pe care și-o doreau la terminarea studiilor. Ca și în prezent, fiecare ciclu academic se încheia cu obținerea unei anumite diplome: bacalaureatul în drept (după primii doi ani de studii), licența în drept (după trei ani de studii) și doctoratul (după patru ani). Pe lângă aceasta însă, în sistemul de învățământ francez apare, începând din 1897, o diferențiere între diplomele naționale, cele acordate de stat, și diplomele de universitate, adică acordate direct de către instituția academică, ce aveau o valoare pur științifică. Mai mult, față de diplomele naționale, cele universitare erau destinate cu precădere spațiului internațional, fără a conferi drepturi și privilegii profesionale pe teritoriul Franței.

Impactul reglementării din 1897, rapid pusă în practică și la Toulouse, se reflectă pregnant în alegerile studenților care vin la Toulouse, care au înregistrat

fluctuații semnificative de-a lungul timpului. Astfel, dacă înainte de 1897 studenții străini, cei coloniali și studenții francezi din străinătate sau din imperiul colonial optau în proporție de 83,7 % să se înscrie pentru a dobândi o diplomă națională de bacalaureat în drept, după crearea diplomelor de universitate ei s-au îndreptat numai în proporție de 44,9 % către acest tip de diplomă, iar 36,6% au ales să își obțină licența de universitate. Dintre toate tipurile de licență de universitate care se puteau obține în cadrul Facultății de Drept din Toulouse (științe juridice, științe economice, științe politice, istoria dreptului), cea mai solicitată a fost diploma de licență în domeniul științelor juridice, mai ales în prima jumătate a secolului XX. Naționalitatea studenților joacă și ea un rol major în tipul de diplome ales. Dintre studenții străini de la Toulouse, grupul românilor se distinge prin interesul de a-și finaliza studiile de drept cu diplome naționale. Caroline Barrera explică această alegere astfel: „ *cela [...] tient à l'importance du modèle français et de la reconnaissance des diplômes français dans ce pays en construction, qui sont essentiels pour y construire une carrière. Dans le cas des Juifs roumains qui de plus en plus prennent le chemin de l'exil, le choix d'un diplôme national se justifie par l'espoir d'intégration en France une fois la nationalité française obtenue*” (p. 121). Pentru multe alte grupuri naționale, opțiunile variază între diplomele naționale și cele de universitate, în funcție mai ales de intervalul cronologic studiat (spre exemplu, la începutul anilor 1930 se poate constata o preferință accentuată pentru licențele de universitate în domeniul științelor politice sau științelor juridice din partea studenților originari din țările plasate sub mandat francez – Siria și Libanul –, anterior aceștia fiind interesați de alte tipuri de diplome naționale). Chinezii sunt singurii care aleg, aproape în exclusivitate, diplomele de universitate, de diferite grade. Strâns legată de chestiunea diplomelor este cea a reușitei la examene. Autoarea a constatat în urma cercetărilor sale că aproximativ 40% din totalul studenților străini înmatriculați la Facultatea de Drept din Toulouse în perioada studiată nu își vor obține diploma pentru care s-au înscris. Restul de 60% vor reuși să își termine studiile, iar unul dintre factorii care le-a asigurat succesul a fost buna cunoaștere a limbii franceze. Evident, aici se disting din nou românii și polonezii, deoarece în țările lor de origine utilizarea francezei a fost la mare cînte.

Un alt subiect tratat în capitolul al treilea este atitudinea profesorilor față de studenții străini, Caroline Barrera demonstrând că, în general, tratamentul aplicat străinilor era (cvasi)identic cu cel aplicat francezilor, personalul didactic fiind chiar, în mod frecvent, mai indulgent față de străini privind calitatea lingvistică și forma lucrărilor și a răspunsurilor prezentate la examenele scrise și/sau orale. Spre sfârșitul anilor 1930, situația se modifică treptat, iar în perioada celui de Al

Doilea Război Mondial discriminarea între studenții străini și cei francezi a devenit evidentă, odată cu introducerea și aplicarea strictă a principiului *numerus clausus*.

Problema centrală abordată de către autoare în al patrulea capitol al cărții este cea a integrării sociale a studenților străini. Intitulat „La sociabilité des étudiants d’ailleurs”, acesta prezintă diferitele forme și structuri prin intermediul cărora studenții străini de la Toulouse au stabilit contacte atât cu societatea franceză, cât și între ei. Evident, reacțiile toulousanilor față de tinerii străini stabiliți în orașul lor au variat de la acceptare, la indiferență (sau rezervă) și până la respingere, în funcție de mai mulți factori, iar aceleași atitudini se regăsesc și în relațiile pe care diferitele comunități de studenți străini le stabilesc între ele. Dincolo de acest aspect, studenții străini frecventează diferite organisme și asociații prin intermediul cărora cunosc Franța sau se cunosc între ei. Caroline Barrera a analizat prezența și activitatea acestor tineri în cadrul asociațiilor studențești de diferite tipuri, a societăților religioase, a partidelor politice, a cluburilor, etc. Spre exemplu, ea notează că românii sunt foarte activi în cadrul secției străine a Partidului Comunist Francez, care se înființează la Toulouse în 1930. Astfel, în 1932 deja, 34,7% dintre studenții înrolați aici sunt români, majoritatea de origine evreiască. Supravegheați atent de către poliția franceză, studenții comuniști (fie ei români, bulgari ori polonezi) sunt în mod frecvent sancționați sau chiar expulzați din cauza activităților desfășurate. Autoritățile statului francez nu sunt, de altfel, singurele care țin sub observație viața și munca studenților străini. La fel de interesate de soarta acestor tineri sunt și autoritățile politice din țara lor de origine sau din statul care avea sub dominație acel teritoriu, mai ales dacă studenții care ajungeau la Toulouse erau finanțați de către guvern sau alte structuri oficiale. Există o corespondență consistentă între administrația Facultății de Drept din Toulouse și guvernele străine, care scoate la iveală situații dintre cele mai variate.

Al cincilea capitol al cărții *Étudiants d’ailleurs...* este axat pe tipologia studentului străin care a ales să studieze la Facultatea de Drept din Toulouse, iar aici Caroline Barrera scoate în evidență toate particularitățile pe care acest centru universitar francez le are. O primă constatare care se desprinde în urma cercetării prosopografice este că figura dominantă este cea a studentului în exil: „[...] *bien loin de la traditionnelle peregrinatio academica ou du tourisme universitaire. Ces étudiants ont un certain nombre de points communs, à commencer par les circonstances difficiles de leur départ, mais tous ne vivent pas cet exil de la même manière. [...] La première cause d’exil, c’est l’antisémitisme pratiqué dans de nombreux pays d’origine des étudiants, puisque plus de la moitié d’entre eux sont des étudiants juifs originaires de*

Roumanie, de Pologne, de la zone de résidence de l'Empire russe et notamment d'Ukraine, de Lettonie, de Lituanie ou de Serbie. Ces jeunes gens rejoignent les bancs de la Faculté de droit, comme d'autres en France, parce qu'ils sont victimes du numerus clausus universitaire dans leurs pays, des restrictions à l'exercice de certaines professions, etc. [...] Il y a ensuite les étudiants qui furent une zone placée sous domination étrangère, soit que celle-ci subisse une invasion, une répression particulière à l'occasion d'une révolte ou une politique d'assimilation culturelle accrue. [...] L'opposition politique est également un critère d'exil. [...] L'étudiant en exil n'a pas forcément le profil type de l'étudiant qui débute sa vie d'adulte, c'est à dire relativement jeune. Il ne vient pas forcément seul non plus" (p. 171-172, 176). Pe lângă studenții în exil, Caroline Barrera mai analizează și tipologia studentului colonial, ca și pe cele ale studentului implicat în Rezistență în perioada celui de Al Doilea Război mondial ori a studentului soldat, fără a uita să dedice un scurt subcapitol și figurilor de studente străine care au studiat aici.

Ultimul capitol al cărții – „Et après...” – privește traiectoria profesională și personală pe care au urmat-o străinii veniți la Facultatea de Drept din Toulouse după efectuarea parțială sau integrală a studiilor. Autoarea a identificat și a exemplificat mai multe situații posibile. Astfel, unii tineri aleg să plece de la Toulouse spre alte centre universitare franceze (în general Paris) sau străine, pentru a-și completa și/sau aprofunda pregătirea academică. O altă parte a studenților optează să revină în țara de origine, unde în general reușesc să obțină posturi de bună calitate (în acest sens se disting în special albanezii și egiptenii). Mulți alți străini, în special evreii, vor decide să se naturalizeze cetățeni francezi, instalându-se în țara de adopție. Barrera observă, în mod justificat, că până în 1930 marea majoritate a cererilor de naturalizare făcute de studenții străini au fost avizate favorabil de către autoritățile franceze, iar deținerea unei diplome în drept reprezenta un argument suplimentar pentru postulanți, deoarece garanta „une intégration déjà bien entamée puisque l'étudiant parle français et a reçu la formation la plus appropriée à la compréhension du système français” (p. 218). Ulterior, schimbarea legislației franceze, apropierea și desfășurarea celui de Al Doilea Război Mondial au afectat vizibil reușita cererilor de naturalizare, deși ele au continuat să fie făcute.

Capitolul se încheie cu prezentarea acelor studenți care au devenit adevărate punți de legătură între țara lor de origine și Franța, țara în care și-au efectuat studiile, făcând mereu „naveta” între acestea. Din nou, pentru cititorul român, această parte a cercetării Carolinei Barrera reprezintă un interes aparte, deoarece autoarea a ales să exemplifice tipologia menționată mai sus prin monseniorul Vladimir Ghica, descriind detaliat întreaga sa activitate de la absolvirea facultății

și până la moartea în închisoarea de la Jilava. De altfel, cei trei frați Ghica care au studiat la Toulouse (Dimitrie, Vladimir și Georges) apar ca niște figuri emblematice pentru studenții străini de la Toulouse, ei fiind pomeniți de mai multe ori de-a lungul întregii lucrări, alături de câțiva tineri de alte naționalități (ex. albanezul Sammy Béracha sau guyanezul Gaston Monnerville).

În concluzie, cartea Carolinei Barrera constituie, indiscutabil, o lectură necesară pentru specialistul român, ea aducând multe informații interesante despre elitele noastre din secolele XIX-XX. Din punct de vedere metodologic, avem de a face cu o cercetare în care analiza istorică se îmbină cu investigația de factură sociologică (în spiritul școlii lui Victor Karády), ceea ce conferă complexitate și multe nuanțe textului. O comparație mai vizibilă a datelor din această lucrare cu situația studenților străini de la alte Facultăți ale Universității din Toulouse ar fi fost poate necesară pentru a înțelege și mai pregnant fenomenele analizate. De asemenea, s-ar fi impus și un capitol prin care studenții străini de la Facultatea de Drept din Toulouse să fie puși față în față cu studenții străini care au studiat *dreptul* la alte universități franceze (în special la Paris, poate și la Strasbourg etc.), furnizându-se astfel concluzii generalizate și mai pertinente privind influența școlii și a gândirii juridice franceze (în toate sensurile acestor doi termeni) asupra altor state. Așa după cum bine observa autoarea în ultima pagină a lucrării, cartea s-a dorit a fi primordial o cercetare despre imaginea și realitățile Franței, în interior și în exterior: „*Les étudiants d'ailleurs se trouvent donc confrontés à ces différentes facettes de la France, au décalage entre l'image mythique de l'Hexagone et ses valeurs universelles et la réalité des sentiments de certains Français à leur égard, au décalage entre la politique extérieure de la France affichée à l'étranger et ses réalisations pratiques en France. La limite géographique de ce décalage ne se situe pas seulement à la frontière française, elle existe aussi à Toulouse au niveau des murs de la Faculté. Il y a en effet une césure entre la vie dans la faculté où la dimension internationale de la France est mise en œuvre et assumée par le corps enseignant (et certains leaders étudiants) et la vie à l'extérieur de ces murs où ce sont souvent les problématiques intérieures françaises qui dominent. L'enceinte la Faculté [...] n'est cependant pas parfaitement étanche et laisse parfois passer la xénophobie et l'antisémitisme. Chaque étudiant doit donc confronter la façon dont il a imaginé son séjour en France à la réalité. Chaque étudiant est tiraillé entre les opportunités réelles de se construire un autre avenir, personnel, et les plans qu'on fait pour lui les États, sa communauté ou sa famille*” (p. 230).

Cartea „*Étudiants d'ailleurs. Histoire des étudiants étrangers, coloniaux et français de l'étranger de la Faculté de droit de Toulouse (XIXème siècle-1944)*”,

pe care o găsim deosebit de interesantă și oportună pentru istoria universitară poate constitui cu siguranță un model pentru cercetări de profil, care să oglindească evoluția înregistrată de sistemul educațional european în ultimii două sute de ani.

ANA-MARIA STAN

Gheorghe Iacob (coordonator), *Universitatea din Iași. De la modelul francez la sistemul Bologna*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2007, 561 p.

Înscriindu-se în aria de cercetare a istoriei universitare, direcție care a cunoscut în ultima perioadă o serie de abordări notabile, mai ales în ceea ce privește învățământul superior ieșean, aflat în fața Jubileului 150 (1860-2010), volumul colectiv coordonat de Gheorghe Iacob, profesor la Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” și prorector la aceeași instituție, propune „o viziune nouă și o problematică nouă, care să reconstituie evoluția Universității în secolele XIX-XX”. Subiectul, istoria celei mai vechi universități din țară, a fost în atenția specialiștilor mai ales cu prilejul momentelor aniversare. Astfel, anii 1910/1911, 1960 și 1985 constituie repere în ceea ce privește producția istoriografică aferentă acestei teme. Volumul de față nu este cu nimic tributar antecedentelor, întrucât propune spre analiză aspecte puțin sau deloc cunoscute, oferind în același timp perspective și modalități noi de interpretare. De altfel, așa cum subliniază Dumitru Oprea, atunci rector al Universității, în *Cuvântul înainte* al cărții, pioneratul este o caracteristică definitorie, din multiple puncte de vedere, pentru Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

Cronologia comentată care deschide volumul, care a dat și titlul lucrării, aparține coordonatorului acestuia, Gheorghe Iacob. Densă sub raportul informațiilor, *Universitatea din Iași. De la modelul francez la Sistemul Bologna* (pp. 13-61) oferă, de fapt, așa cum însuși autorul ține să specifice, o scurtă istorie a Universității. Plecând de la „rădăcinile” acesteia, este înfățișată cronologia școlii superioare ieșene, pentru ca, mai apoi, alte subcapitole să cuprindă lista rectorilor, a profesorilor membri ai Academiei Române, Doctorii de onoare (Doctor Honoris Causa) ori simbolurile Universității (drapelul, stema, mascota). Implicarea Universității în proiecte și relații internaționale este abordată de către H. Luchian în studiul *Relațiile internaționale ale Universității* (pp. 63-90). Conținând în anexe statistici bogate, concluzia autorului este una dintre cele mai relevante pentru deschiderea spre marile spații universitare:

„între 1990-2007, peste 10. 000 de cadre didactice și studenți au avut posibilitatea de a-și reprezenta instituția la diverse manifestări științifice internaționale”. O „preistorie” a Universității realizează Gabriel Bădăraș în ampla cercetare intitulată *Din istoria învățământului din Moldova până la înființarea Universității ieșene* (pp. 91-146). Astfel, sunt detaliat prezentate instituțiile care au precedat Universitatea de la 1860: colegiul de la Hârlău, din vremea lui Al. Lăpușneanu, Schola Latina, înființată de către Despot Vodă în 1562, la Cotnari (aceasta fiind, consideră autorul, continuatoarea colegiului de la Hârlău), Colegiul întemeiat de Vasile Lupu la Mănăstirea Sf. Trei Ierarhi din Iași, în 1640. Tot aici sunt analizate hrisoavele lui Grigore Alexandru Ghica de reorganizare a învățământului din Moldova. Deși, cum se poate observa, școala s-a aflat în preocupările domniei, primele școli publice din Moldova au fost create odată cu Regulamentele Organice. Urmarea aplicării acestora a fost înființarea *Academiei Mihăilene* (1835), instituție care a marcat spiritul timpului. Autorul analizează măsurile pregătitoare pentru crearea acestei Academii, discuțiile cu privire la localul acesteia, momentul inaugurării, precum și motivele desființării. Etapele care au precedat ziua de 26 octombrie 1860, precum și momentul inaugural al primei universități din țară sunt tratate de istoricul Vasile Cristian (*Înființarea Universității din Iași*). Academicianul Gh. Platon este semnatarul unui text intitulat *Profesori și studenți ai Universității în epoca modernă* (pp. 167-206), care repune în circuitul științific câteva statistici cu astfel de informații din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În ceea ce privește studenții Universității, Gh. Platon ajunge la concluzia că recent creată instituție de învățământ superior de la Iași a fost o *universitate națională*. Asupra *Inaugurării palatului universitar de la Copou (octombrie 1897)* un florilegiu de documente este pus în valoare de către I. Agrigoroaiei și I. Toderașcu. Astfel, potrivit regelui Carol I, ridicarea noului palat universitar nu va rămâne fără consecințe directe în rândul românilor: din noul local așezat în Copou „făclii luminoase vor răspândi scânteii de viață luminoasă *asupra întregului neam românesc*”, întrucât în această instituție se va cultiva patriotismul. În continuare, I. Agrigoroaiei oferă interesante *Pagini din istoria Universității ieșene în perioada interbelică* (pp. 221-243). Sistemul de învățământ a fost marcat de ideologia regimului instaurat în țara noastră la 30 decembrie 1947. Astfel, școala superioară a cunoscut o adevărată purificare politică, iar noua lege a învățământului (august 1948), a pus sistemul educațional sub controlul comuniștilor. De asemenea, selecția cadrelor universitare și a studenților a început să fie realizată după criterii politice. Despre toate acestea, studiul Marianei Momanu, *Universitatea „Al. I. Cuza” în anii sovietizării învățământului românesc* (pp. 245-265) oferă prețioase informații. În consonanță

cu această cercetare este studiul semnat de C. Turliuc și Maria Nicoleta Turliuc, *Universitatea „Al. I. Cuza” în anii comunismului* (pp. 267-285). O excesivă centralizare și un control absolut exercitat de regim, acestea sunt cele două caracteristici generale ale Universității în epoca stalinismului.

Un subiect de mare actualitate este acela abordat de către C. Sălăvăstru, *Educația în fața exigențelor procesului Bologna. Experiența Universității „Alexandru Ioan Cuza”* (pp. 287-294). Autorul acestei investigații ne asigură că, deși ca principii teoretice sistemul Bologna reprezintă, indubitabil, un progres, „în actul transpunerii în practică există uneori dificultăți destul de serioase, pentru a căror depășire se cer eforturi considerabile”. Un studiu incitant realizat de către Gabriela Irimescu, A. Lupu și R. Asiminei încearcă să răspundă la următoarea provocare: ce înseamnă să fii *Student la „Cuza”* [în] 2006 (pp. 295-316). Concluziile acestui sondaj de opinie, cu adevărat interesant, introduc lectorul în câteva din problemele cotidiene cu care se confruntă studenții acestei universități. O pertinentă analiză cu privire la strategia de dezvoltare a Universității în următorii șapte ani este realizată de către D. Oprea și V. Ișan, în studiul intitulat *Preliminarii la strategia Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (2008-2015)*. În acest fel, aflăm că unul din obiectivele esențiale ale Universității îl reprezintă recuperarea tradiției academice. Asupra relațiilor pe care Universitatea din Iași le are cu Universitatea din Cluj stăruie V. Pușcaș. Tot la capitolul relațiilor inter-universitare se încadrează investigația lui M. Șt. Ceaușu, axată pe recuperarea legăturilor cu Universitatea din Cernăuți. De asemenea, Gh. Palade, oferă amănunte interesante referitoare la *Contribuția Universității din Iași la pregătirea intelectualității basarabene (1918-1940)*.

Raporturile agitate dintre Titu Maiorescu și Universitatea din Iași sunt analizate, pe baza unor documente de arhivă mai puțin cercetate, de către D. Ivănescu și Fl. Ioncioaia, în două studii de un mare interes. Volumul mai cuprinde studii semnate de Al. Zub (*A. D. Xenopol: dimensiunea pedagogică*), A. Corbea-Hoișie (*Germanistica universitară în Iași. Bilanțul unui multiplu început*), O. Buruiană (*Studenți evrei la Universitatea din Iași în primul deceniu interbelic*), C. Botoșineanu (*Disensiuni administrative și polemici politice la Universitatea din Iași. Conflictul dintre A. C. Cuza și Traian Bratu (1921-1922)*) și Gh. Popa (*Facultatea de Teologie Ortodoxă – Un nou început la Universitatea din Iași*). Ultima cercetare din acest volum aparține istoricului Sorin Ifțimi și este axată pe *O istorie a simbolurilor Universității din Iași (sigilografie, vexilologie, heraldică)*.

Volumul, reală contribuție adusă cunoașterii istoriei primei universități românești, se încheie cu o *Listă a autorilor* și un *Indice*.

IULIAN MARCEL CIUBOTARU

Gheorghe Iacob, *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” / „Alexandru Ioan Cuza” University. Omnes in uno*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2007, 104 pagini + LX planșe color.

În întâmpinarea împlinirii a 150 de ani de existență a Universității din Iași, profesorul Gheorghe Iacob a conceput un album de gală, apărut pe hârtie de foarte bună calitate. *Cuvântul înainte* este semnat de către prof. univ. dr. Dumitru Oprea, rectorul Universității la momentul apariției volumului (2007). Pe bună dreptate, subliniază rectorul Universității, că istoria acestei instituții „nu poate fi judecată doar prin prisma anilor pe care îi numără, ci mai ales prin valoarea pe care o aduce în comunitatea din care își trage rădăcinile și în lumea academică” (p. 7). Volumul beneficiază de o *Introducere* aparținând coordonatorului acestui album, prof. univ. dr. Gheorghe Iacob. Acesta accentuează chiar de la început pe modelele occidentale (franceze și germane), urmate de factorii români decidenți, ținând să precizeze, cu privire la ilustrațiile incluse în volum, că acestea sunt ordonate tematic și cronologic.

Cronologia comentată a faptelor, întocmită de Gh. Iacob, este intitulată *Universitatea din Iași. De la modelul francez la sistemul Bologna* (pp. 11-62). Aceasta, alături de textele care preced ilustrația sunt în variantă bilingvă, traducerea în limba engleză datorându-se Ancăi Cehan și Oanei-Maria Petrovici. Gh. Iacob investighează cu acribie preistoria Universității, întocmind o cronologie relevantă, clasificată în funcție de „Denumire”, „Cadrul legislativ”, „Structură”, „Rectori”, „Membrii Academiei”, „Doctorii de onoare” (Doctor Honoris Causa), „Profesori” și „Studenti”. Tot în acest florilegiu sunt adunate o serie de aspecte interesante, precum simbolurile, drapelul, stema, mascota ori devizele Universității. De precizat că una dintre devizele aflate pe „cărțile” susținute de lei din fața Universității, *Omnes in Uno*, a dat subtitlul volumului în cauză. Celelalte devize ale Universității sunt *Patria, Labor, Fides* și *Ratio et Humanitas*. Anexele cuprinse în cronologia comentată a profesorului Gh. Iacob privesc „Universitățile cu care sunt semnate acorduri de colaborare bilaterală (active în anul 2007)” și „Mobilitățile Socrate-Erasmus între anii 1999-2007”. Concluzia ultimei anexe din volum este cu adevărat înălțătoare: numai în anul academic 2006-2007 s-au efectuat 2. 372 de mobilități, dintre care 1. 982 beneficiari au fost studenți iar 390 cadre didactice. Versiunea în limba engleză a acestui studiu propulsează viziunea autorului în context european.

Cele LX planșe color reunesc portretele fondatorilor Universității (Alexandru Ioan Cuza, Mihail Kogălniceanu) și ale rectorilor (I. Strat, F. Scriban, N. Ionescu, T. Maiorescu, Șt. Micle, P. Suci, N. Culianu, A. D. Xenopol, C. Climescu, G. Bogdan, C. Stere, M. Cantacuzino, N. Leon, I. Teodorescu, T. Bratu, I. Simionescu,

A. Slătineanu, P. Bogdan, T. Tănăsescu, V. Nițulescu, M. David, A. Myller, A. Oțetea, L. Baliff, J. Livescu, I. Creangă, M. Todossia). De asemenea, sunt reproduse portretele „nemuritorilor”, marii profesori ai Universității, care ne privesc peste timp, din Sala Senatului: S. Bărnăușiu, M. Cantacuzino, V. Conta, Al. Philippide, P. Poni, G. Ibrăileanu, N. Iorga, D. Hurmuzescu, Al. Myller, Șt. Procopiu, P. Andrei, P. Jitariu, Olga Necrasov ș.a.), diverse diplome de Doctor Honoris Causa (precum cele acordate lui N. Iorga, M. Sadoveanu, A. Cotton, G. Ripert). Interesante sunt și imaginile de la momentele festive, ori aniversare. Edificiile care aparțin de Universitate, care formează un important patrimoniu, bibliotecile, amfiteatre și laboratoare, muzee, Observatorul astronomic, Planetariul, Grădina Botanică, ori aspecte din viața studențească (în timpul practicii, la seminarii și cursuri, ziua absolventului, excursii de studiu) sunt surprinse în alte imagini cu valoare de document. Una dintre cele mai importante secțiuni ale acestui album este reprezentată de ilustrațiile care înfățișează vizitele oficiale, precum cele ale Regelui Carol al II-lea (1933), Mihai I (1997), vizita delegației profesorilor și studenților otomani din Istanbul (1914), vizita premierului Ion Gh. Maurer, la centenarul Universității (1960) ș.a. Imagini din Sala Pașilor Pierduți, cu nemuritoarele fresce ale lui Sabin Bălașa, din stațiunile de cercetare ale Universității, ori cele ilustrând statui, monumente și busturi, încheie acest album dedicat Universității din Iași, adevărată istorie în imagini a celei mai vechi instituții universitare moderne din România.

IULIAN MARCEL CIUBOTARU

Magda Negrea, *Liceul de Aplicație al Seminarului Pedagogic Universitar-Iași: monografie*, studiu introductiv prof. univ. dr. Adrian Neculau, Sibiu, Editura Arhip Art, 2009, 231 p.

Autoarea volumului, profesor de limba franceză la Colegiul Național „G. Ibrăileanu” din Iași, și-a propus în cartea de față să realizeze o istorie a Seminarului Pedagogic Universitar, prima școală laborator din cadrul așezămintelor universitare ale României, pentru studenții care alegeau cariera didactică. Funcționând pe lângă Catedra de Pedagogie a Facultății de Litere și Filozofie a Universității din Iași, între anii 1899-1948, Seminarul și, în cadrul său, din 1927, Liceul de Aplicație, au constituit locul în care s-a putut realiza practica pedagogică a studenților de la Facultățile de Științe și Litere ale Universității.

Subiectul tratat de către autoare nu este unul necunoscut. Din perspectiva înnoirilor pedagogice aduse de școala condusă, pe rând, de profesorii Ioan Găvănescul

și Ștefan Bârsănescu, lucrurile erau cunoscute¹. O monografie a Seminarului, în care să fie prezentate anvergura școlii pedagogice ieșene și mecanismele sale instituționale, lipsea însă istoriografiei Universității din Iași². Deși aspiră la o tratare monografică a subiectului, cartea Doamnei Magda Negrea nu reușește să ilustreze, decât parțial, înțelesul termenului. Lipsa formației istorice și, de multe ori, necoroborarea puținelor surse folosite au făcut ca întreprinderea autoarei, din punctul de vedere al celui ce subscrive această recenzie, să se limiteze la statutul de prezentare, uneori utilă, a unor momente din istoria Seminarului.

Una din carențele majore ale volumului constă în faptul că nu sunt precizate mizele cercetării într-o *Prefață* sau un *Cuvânt Înainte*. De asemenea, tot la nivelul lipsurilor structurale, se remarcă absența citării surselor folosite, ceea ce face greu de utilizat volumul. O excepție o constituie informațiile citate din presa ieșeană, ziarul „Opinia”, însă în rest, lucrarea nu conține nici o notă de subsol. Deși capitolul al IX-lea se intitulează *Memoria documentelor* (p. 165-230), acesta nu este decât o înșiruire de copii după documente de arhivă, ale unor fotografii care înfățișează protagoniștii volumului și ale unor date statistice³. Nici unul din aceste documente nu face trimitere la locul (fond de arhivă, publicație, periodic, ziar) de unde a fost preluat. Practic, informația nu poate fi verificată, iar cercetarea autoarei se dovedește lipsită de perspectivă.

Revenind la mizele volumului, faptul că autoarea nu și-a precizat ipotezele de lucru a făcut ca unele din afirmații și concluzii să sufere la capitolul veridicitate și să nu reziste la proba confruntării cu contextul epocii. O asemenea întreprindere, în regim monografic, asupra Seminarului Pedagogic Universitar ar fi trebuit să își aibă punctul de plecare în reconstituirea învățământului normalian și pedagogic pe care a făcut-o istoricul Dimitrie Berlescu, în prima monografie a Universității din Iași⁴. Adăugarea la dosarul începuturilor școlii pedagogice românești a unei monografii a Seminarului reprezintă un demers deplin justificat. Parcursul administrativ al școlii, asupra căruia cercetarea istorică încă nu a stăruit îndeajuns, era subiectul care obliga la o cercetare substanțială pe autoarea volumului de față. Din păcate, datele reunite în cartea Doamnei Magda Negrea sunt cele ale unei cercetări care a rămas nefinalizată.

¹ Adrian Neculau, „Seminarul pedagogic universitar (1899-1948) – o ilustrare a pedagogiei sociale”, în Idem, *Educația adulților. Experiențe românești*, Iași, 2004, p. 111-129.

² O primă tratare a subiectului școlarizării și pregătirii studenților pentru cariera didactică găsim la Dimitrie Berlescu, „Școala normală superioară. Seminarul pedagogic universitar”, în *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860-1960*, București, 1960, vol. I, p. 226-238.

³ Capitolele lucrării sunt: *În căutarea școlii din alt veac; O școală model; O scrisoare; Vreme de război; Jubileu; Liceul de Aplicație al Seminarului Pedagogic Universitar; Eforia școlară; Convulsii și Memoria documentelor*.

⁴ D. Berlescu, *loc. cit.*

După parcurgerea cărții, se impune concluzia că Seminarul Pedagogic Universitar încă își așteaptă monografia.

Profesorul Adrian Neculau și-a intitulat studiul introductiv, în mod inspirat, *În loc de prefață*, dorind să prezinte anvergura gândirii pedagogice exersată la catedrele Seminarului și formulată expres în paginile „Buletinului Seminarului Pedagogic Universitar din Iași” și în cele ale publicației „Cultura română” (1903-1911), editate de Ioan Găvănescul. Paginile domnului Profesor Neculau țin loc analizei pe care autoarea nu a făcut-o, decât secvențial, asupra publicației Seminarului și, mai ales, asupra practicilor pedagogice.

Nu am reușit să aflăm din volum dacă la cursurile Seminarului erau înscriși studenți „practicanți sau asistenți”, dacă pentru a absolvi era nevoie de un examen de capacitate sau era suficientă parcurgerea unui curs de pedagogie în cadrul Universității. De asemenea, nu sunt înregistrate reacțiile Senatului universitar asupra organizării orelor de practică a studenților. Nu știm dacă elevii Seminarului aveau același statut cu cel al restului cursanților din învățământul liceal, dacă plăteau taxe de înscriere, nu ne sunt oferite date privind structura etnică a elevilor sau a studenților practicanți. Profesorii Seminarului sunt prezentați în listele din capitolul *Memoria documentelor*, fără a fi menționați cei universitari și rolul acestora din urmă în funcționarea școlii. Aceste date puteau să constituie elemente care să lumineze statutul Seminarului în contextul primei jumătăți de secol XX. Era obligatorie o prezentare a cadrului legislativ, care a jalonat existența instituției în perioada amintită și o privire asupra începuturilor *Normaline* ale școlii pedagogice ieșene.

În vederea îmbunătățirii informațiilor din volum, consider necesar ca autoarea trebuie să reevalueze unele din afirmații, pe care le voi detalia în cele ce urmează. Primul capitol al lucrării, *În căutarea școlii din alt veac*, debutează cu invocarea liceului „G. Ibrăileanu”, pe care autoarea îl vede, în mod forțat, continuatorul fostului Seminar (p. 46), așa cum greșit plasează și „începuturile” Universității din Iași pe la 1830 (p. 39). Nu este oferit nici un argument al faptului că actualul liceu „G. Ibrăileanu” „a luat naștere” în 1899. Primul rector al Universității nu a fost Simion Bărnuțiu (p. 40); de fapt profesorul ardelean nu a ocupat niciodată funcția de rector al Universității. Fostul teatru de la Copou nu a ars în anul 1890, ci în urma incendiului din 17 februarie 1888. Primul local al Universității nu a aparținut marelui vornic Matei Cantacuzino (p. 40), ci lui Ioan Cantacuzino, care a construit palatul între 1759-1765. În 1839, imobilul ajunge în proprietatea lui Alecu Roset Roznovanu, de la soția căruia este cumpărat pentru a constitui spațiul primului așezământ universitar⁵. De asemenea, pentru

⁵ D. Berlescu, *loc. cit.*, p. 141, nota 149.

lămurirea etapelor construcției noului palat al Universității, bibliografia volumului ar trebui completată cu lucrarea profesorilor I. Agrigoroaiei și I. Toderășcu⁶.

Autoarea nu a reușit să identifice imobilul în care a funcționat vechiul Seminar, citând o declarație a fostului rector Dumitru Oprea, care îl localiza în clădirea unde acum este Policlinica Studenților, în timp ce autoarea vorbește de un imobil care s-ar fi aflat pe locația actualei statui a lui G. Ibrăileanu de la sud de Palatul Universității (p. 46). Catedra profesorului Ioan Găvănescul nu a purtat niciodată titlatura de Pedagogie, Estetică și Istorie, în realitate acesta ocupând, până în 1925, catedra de Estetică, Pedagogie și Psihologie, care s-a scindat odată cu venirea lui Mihail Ralea în Universitate, Ioan Găvănescul ocupând din acel moment doar Catedra de Pedagogie.

Se observă, de-a lungul lucrării, tendința de prezenteism a autoarei, care, pornind de la unele semnalări din epocă, face trimiteri la actualitatea jocului de oină, la utilitatea școlii „Junior” a Universității sau se pronunță asupra nivelul școlii actuale, emite păreri despre primarul Chișinăului, Dorin Chirtoagă (p. 78), sau despre rolul jucat de unii evrei din Botoșani în cel de Al Doilea Război Mondial (p. 143).

De asemenea, autoarea lasă să persiste multe inexactități, pe care pare să le dorească validate, pentru a mări prestigiul Seminarului. Mendel Haimovici ar fi și nu ar fi același cu marele matematician, iar Napoleon Hașdeu ar fi un urmaș al lui Bogdan Petriceicu Hașdeu (p. 96). O altă scăpare, Ovid. A. Densușianu nu este fiul lui Ovidiu Densușianu, ci a lui Aron Densușianu (p. 96). Nu ajută cu nimic simpla semnalare a unora dintre elevii Seminarului, mai ales că asupra identității acestora persistă unele dubii, dacă astfel de mențiuni nu sunt continuate de o reevaluare a amintirilor sau memoriilor publicate de aceștia, prin prisma rolului jucat de Seminar în formarea lor. Mai degrabă ar fi trebuit să fie înregistrați unii dintre studenții practicanți ai Universității, care apoi au ilustrat la catedră principiile pedagogice ale școlii ieșene. Autoarea menționează, fără să verifice, existența unui Muzeu al Seminarului unde un elev ar fi donat 24 de piese (scrisori, fotografii, cărți poștale) ale lui Eminescu. În cultura română sunt cunoscute doar patru fotografii ale lui Eminescu, astfel încât asemenea aserțiuni trebuie lansate cu maximă prudență⁷. Deși menționează că Seminarul a fost evacuat împreună cu Universitatea din Iași (p. 142), locul evacuării acestuia este indicat drept comuna Balinț, județul Timiș, deși Universitatea din Iași s-a refugiat la Alba Iulia și Zlatna.

⁶ I. Agrigoroaiei și I. Toderășcu, *Noul Palat Universitar de la Copou. 100 de ani de la inaugurare*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Iași, 1997.

⁷ De altfel, citând același text al lui C. Narly din „Buletinul” Seminarului, profesorul Adrian Neculau nu menționa între piesele Muzeului și fotografii ale poetului (Adrian Neculau, *loc. cit.*, p. 125).

Un alt aspect demn de semnalat pentru cititorul interesat de memoria locurilor ieșene este lipsa oricăror localizări a imobilelor, pe care autoarea le descrie drept sedii ale unora din școlile menționate. Sunt oferite cu generozitate zeci de străzi și locații ale unor școli, astăzi dispărute sau care poartă alte nume. În lipsa unui ghid al străzilor orașului Iași, toate aceste repere, cu atât mai mult cu cât nu sunt citate sursele, devin lipsite de o reală importanță. Cu siguranță, dacă autoarea ar fi stăruit asupra unui capitol de legislație a învățământului secundar, verificând actele normative din 1898, 1912, 1928, 1932, 1943⁸ și, în special prevederile legate de seminariile pedagogice, putea evita unele confuzii dintre gimnaziu și liceu⁹, al căror rol și durată a școlarității a fluctuat, și dădea posibilitatea cititorilor să urmărească ușor trimiterile la aproape patru secole de istorie a învățământului secundar românesc.

Lipsesc și concluziile autoarei, ceea ce reprezintă încă un motiv pentru a ne îndoi de faptul că „monografia” Seminarului Pedagogic Universitar este finalizată. Cartea Doamnei Magda Negrea rămâne doar un punct de plecare, care pentru a fi și util, trebuie în mod obligatoriu regândit, continuat și dezvoltat.

CĂTĂLIN BOTOȘINEANU

Promoția '57. Facultatea de Filologie – Istorie. Secția Limba și Literatura română, ediția a II-a, Iași, 2009, 611 p.

În tradiția universitară ieșeană, volumele prilejuite de aniversările pe care le organizează absolvenții unei promoții sunt destul de rare. Dificultățile legate de regăsirea colegilor, apoi asumarea unui proiect de asemenea anvergură au făcut ca, în istoriografia Universității din Iași, asemenea producții editoriale să nu devină o tradiție. Importanța lor rezidă, însă, în bogăția de informații de natură funcțională, din registrul micro-universului autonom pe care îl reprezintă o promoție de studenți. Mărturiile absolvenților conferă istoriilor oficiale ale Universității din Iași aerul de „viață”, care lipsește uneori monografiilor. Astfel, portretul primei instituții de învățământ superior modern trebuie să fie compus și din mărturiile subiective ale actorilor, studenții Universității.

Un astfel de exemplu îl constituie lucrarea absolvenților Facultății de Filologie, Secția de Limba și Literatura Română, 97 la număr, care au luat inițiativa marcării întâlnirii de la semicentenarul absolvirii prin publicarea

⁸ *Antologia legilor învățământului din România*, București, 2004.

⁹ Bibliografia trebuie completată cu lucrările lui Iosif Gabrea, *Liceul. Structura și programa lui*, București, 1933 și *Școala românească. Structura și politica ei, 1921-1932*.

volumului aici prezentat. Gradul de apropiere a absolvenților și prietenii legate între ei, având în vedere că s-au întâlnit, practic, la 10, 20, 25, 30 și 40 de ani de la absolvire, au garantat reușita întreprinderii lor. Jurnaliști, profesori, pictori, traducători, absolvenții promoției '57 ai Facultății de Filologie, ajutați de strădaniile lui Val Gheorghiu și Vasile Filip, cei care s-au îngrijit de apariția volumului, au reușit să publice o veritabilă monografie a unei promoții de studenți.

Cartea este constituită dintr-o scurtă prezentare a profesorilor și, pe larg, a studenților din promoție. Sunt redate, în detaliu, aspectele vieții studențești de la cele mai mărunte, legate de viața cotidiană, până la nivelul de asociere a studenților în anii '50, ori sunt descrise orele de curs. Prezentările au atașate fotografii din arhiva personală a absolvenților, fiecare dintre aceștia punând în pagină amintiri despre profesori, despre colegi sau despre viața de student a acelor vremuri, marcată de numeroase constrângeri. Descrierea personală nu este limitată doar la anii studenției, astfel încât întâlnim pentru mulți dintre foștii absolvenți o listă a lucrărilor personale sau a diverselor însărcinări profesionale. Reușita majoră a acestui volum constă în faptul că este recompusă parcursul unei promoții de filologi care a slujit sistemul educațional din România comunistă. Prin diverse secvențe memorialistice sunt puse în lumină avatarurile vieții de profesor în primele decenii ale comunismului românesc.

De asemenea, cartea este un omagiu adus profesorilor care au slujit disciplinele de Limba și literatura română, cei mai mulți dintre absolvenți fiind, timp de decenii, profesori în învățământul preuniversitar din Moldova. Volumul se înscrie în linia reușitelor foștilor absolvenți ai Secției de Limba și Literatura Română, o promoție care i-a avut printre dascăli de seamă pe profesorii Al. Dima, C. Ciopraga, G. Istrate, V. Arvinte, I. D. Lăudat și N. A. Ursu.

În lipsa altor lucrări de asemenea gen, este dificil de apreciat dacă promoția jubiliară din 1957 a avut o însemnătate aparte în istoria Facultății de Filologie. De altfel, autorii au evitat folosirea termenului de *generație*, probabil conștienți că volumul nu analizează gradul de sociabilitate a studenților sau modul în care aceștia au împărtășit în comun anumite valori ale anilor '50. Volumul prezentat aici se înscrie în seria restituirilor de tip memorialistic despre istoria Universității. De asemenea, este greu de formulat judecăți asupra modului în care peregrinările unora dintre absolvenții acelor ani se înscriu în parcursul firesc al absolvenților de științe umaniste, sau dacă informațiile de natură regională din volum pot fi utilizate. Însă, cu toate aceste limitări firești, volumul jubiliar 1957 este un instrument de lucru util pentru istoricii care se arată preocupați de evoluția Universității din Iași.

CĂTĂLIN BOTOȘINEANU

Dumitru Ivănescu, Cătălina Mihalache (editori), *Patrimoniu național și modernizare în societatea românească: instituții, actori, strategii*, Iași, Editura Junimea, 2009, 338 p.

Așa cum precizează editorii în *Cuvântul înainte* al acestei cărți, cei șaptesprezece autori care semnează textele au urmărit „istoria definirii patrimoniului național în societatea românească de ieri și de azi”, altfel spus, cercetările care dau consistență lucrării de față au vizat „investigații documentare asupra unor obiecte de patrimoniu actual, asupra unor autori de valori patrimoniale, precum și asupra unor pionieri ai conștiinței identitare ori a unor mari istorici” (p. 8). Apărut sub egida Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române, instituție în cadrul căreia cei mai mulți dintre semnatarii textelor își desfășoară activitatea, volumul de față este structurat în cinci secțiuni care conferă o anumită dinamică perspectivei generale conturată în urma parcurgerii întregii lucrări. De menționat că acest op face parte din colecția „Historia magistra vitae” a editurii ieșene Junimea, colecție coordonată de către istoricii Dumitru Ivănescu și Dumitru Vitcu.

Prima secțiune a volumului, intitulată *Putere, apartenență, proprietate* se deschide cu investigația lui Arcadie M. Bodale, centrată pe *Actul de citorie din Moldova medievală. Între legislația bizantină, dreptul de patronat și obiceiul pământului*. Liviu Brătescu prezintă o pertinentă analiză asupra *Disputelor politice legate de participarea românească la Expoziția universală de la Paris (1900)*. În continuare, Cătălina Mihalache, unul din cei doi editori ai volumului, se ocupă de *Un caz de mobilizare identitară și patrimonială: Liga Antirevizionistă Română*, pentru ca în finalul primei părți a acestui volum să întâlnim o cercetare de istorie contemporană, aparținând lui Sorin D. Ivănescu, *Patrimonializarea secretului. Evidențele Securității din anii '50 și constituirea arhivei instituționale*.

Partea a doua, intitulată *Identități și simboluri*, are în componența sa patru studii, circumscrise aceluiași spirit de restituție. Textul lui Alexandru Istrate, *Geografiile patrimoniului: călătoriile romanticilor și redescoperirea trecutului*, inaugurează această nouă secțiune a volumului. Bazându-și cercetarea pe mărturiile călătorilor de la începutul secolului al XIX-lea, autorul ajunge la concluzia potrivit căreia în această perioadă, grație călătoriilor, s-a modificat fundamental perspectiva asupra trecutului. În continuare, Aurica Ichim oferă o cercetare privitoare la *Tentativele de protejare a vestigiilor istorice în Principatele Române, în secolul al XIX*. Rămânând în sfera investigării unor aspecte din epoca modernă a românilor, mai puțin cercetate, Andi Mihalache își intitulează studiul *Despre bătrânețea zilei de astăzi: statui, monumente istorice*

și patrimoniale în România modernă. Câteva mărturii documentare interesante despre Nicolae Iorga și orașul Iași prezintă Dumitru Ivănescu, cercetare care încheie această secțiune. Textul cuprinde paisprezece documente inedite, aflate la Arhivelor Naționale, Direcția Județeană din Iași.

Eroi, trecuturi, absențe este următoarea direcție de investigare din acest tom. Un parcurs asupra căutării osemintelor lui Nicolae Bălcescu oferă Mihai Chiper. Autorul investighează inițiativele românilor de a aduce în țară rămășițele lui Bălcescu, inițiative care, din păcate, au eșuat. De precizat că aceste tentative au început în vremea lui Alexandru Ioan Cuza, ultima încercare de acest fel petrecându-se în 2003. Pe bună dreptate, afirmă Mihai Chiper, că față de Nicolae Bălcescu patria s-a arătat a fi ingrată. În continuare, Ilie Luceac prezintă câteva *Mărturii documentare cu privire la mormântul lui Aron Pumnul*, iar Adrian-Bogdan Ceobanu se oprește asupra *Exilurilor și patriilor alegorice*, concentrându-și demersul asupra îndolierii românilor la moartea împăratului francez Napoleon al III-lea. Radu Filipescu ne introduce în istoria unui monument care celebrează lupte și oameni din Primul Război Mondial. Este vorba despre celebrul monument al Diviziei a II-a Cavalerie din Copou.

La categoria *Edificiilor regăsite* se încadrează studiile lui Silviu Văcariu (*Biserica Sfinții Voievozi, zisă Roșca*), Sorin Iftimi (*Palatul Culturii din Iași. O retrospectivă istorică*) și George Căileanu (*Palatul Fundației Regale „Ferdinand I”*). Cele trei monumente, care sunt în centrul preocupărilor încadrate acestei secțiuni, se află în Iași, fiind cunoscute deopotrivă publicului larg și specialiștilor. Paradoxal, însă, pentru primele două monumente, bibliografia lipsește aproape cu desăvârșire, motiv pentru care cercetările, precum cele cuprinse în acest volum, sunt imperios necesare.

Ultima secțiune a lucrării, intitulată *Culoarea altui veac*, cuprinde două investigații despre viața și opera unor pictori mai puțin cunoscuți astăzi. Este vorba despre G. Lemeni, asupra căruia face referire Constantin A. Stoida, într-un text redactat în 1984 și publicat în acest volum. De asemenea, Minola Iuțiș își concentrează atenția asupra unor aspecte din viața și opera pictorului evreu Iosif Iser, așa cum acestea pot fi reconstituite pe baza colecțiilor Muzeului de Artă din Iași.

Volumul se încheie cu un *Indice onomastic*, care ușurează munca celor interesați să utilizeze contribuțiile publicate în acest volum.

IULIAN MARCEL CIUBOTARU

Universitatea din Craiova. Monografie (1947-2007), coord. Vladimirescu Ion, Otovescu Dumitru, Craiova, Editura Universitaria, Craiova, Editura Beladi, 2007, 275 p.

În literatura de specialitate, domeniul istoriei universității s-a impus treptat, în funcție de contextul istoric și oferta documentară. Aparițiile, cu unele excepții notabile, au fost mai degrabă prilejuate de momentele aniversare ale așezămintelor universitare. Astfel, lucrările au împrumutat din caracterul festiv al momentelor de bilanț, fiind omagiate personalitățile marcante ale universităților și tradiția unor facultăți și discipline. Chiar monografiile universităților interbelice ale României Mari nu au reușit să surprindă viața academică în toate articulațiile sale. În general, volumele au fost elaborate de colective compuse din istorici cu viziuni diferite asupra spațiului universitar, dar bine poziționați în cadrul istoriografiei de profil.

În cazul volumului de față, *Universitatea din Craiova. Monografie*, situația este mult diferită față de lucrările a căror aspirație monografică este îndreptățită. Materialul a apărut în contextul aniversării a 50 de ani de la înființarea instituției, însă, din păcate, îi lipsesc până și ingredientele clasice ale unei celebrări, care presupune un moment de bilanț, o abordare care să reliefeze continuitatea instituției, rolul formator asupra culturii române pe care l-au avut producțiile științifice ale profesorilor, precum și efortul de a forma numeroase promoții de studenți. De la început trebuie să precizăm că ne aflăm în fața unei nereușite academice, mult sub standardele unei lucrări științifice. Țelul asumat în titlul lucrării îndeamnă mai degrabă la prudență pe cititorul avizat de literatura istorică. Astfel, dacă în titlu, cei care au coordonat apariția, nu anunțau caracterul monografic al volumului, acesta era un bun ghid al Universității din Craiova, o compilație reușită a secretariatelor Facultăților. De fapt, ideea de a reuni informații din viața internă a Facultăților, în formatul unui anuar, care apoi să fie introduse cu ajutorul unei disertații lipsite de credibilitate științifică asupra spațiului universitar, pentru a se prezenta drept o lucrare monografică asupra Universității din Craiova, trebuie respinsă de comunitatea academică.

Pare greu de crezut, dar lucrarea este compusă din nouă capitole, ce conțin informații cantitative și tehnice, mai puțin istorice. Doar primele două dintre acestea ar putea fi incluse într-o monografie, întrucât pe parcursul lor se încearcă o desprindere de datele oferite de secretariatele Facultăților, care compun mare parte din volum. Din păcate, factorii responsabili din secretariate nu apar citați printre autori, deși chiar în cazul menționării lor, lucrarea rămânea un anti-model, întrucât titularii secretariatelor unor Facultăți din țară puteau considera că le este la îndemână o asemenea întreprindere monografică. Primul capitol are în

vedere învățământul universitar din România, privit în ansamblu (p. 13-45), în timp ce al doilea, care însumează doar 21 pagini, face o scurtă radiografie a coordonatelor istorice și a celor mai importante momente înregistrate în evoluția Universității din Craiova. Este extrem de puțin pentru o lucrare monografică, mai ales că nu sunt folosite sursele primare ale unei astfel de cercetări, precum fondul de arhivă al Universității.

Surprinde folosirea unui limbaj de lemn în climatul universitar, la peste două decenii de la căderea comunismului românesc. De asemenea, în lipsa unei bibliografii minimale, autorii confundă semnificațiile medievale ale universității cu cele moderne (p. 13-14)¹. Tot într-o mare eroare se află cei care au alcătuit materialele atunci când definesc funcția socială a universității, folosindu-se de vocabularul sec al anilor de „glorie comunistă”: „datorită instrucției universitare este permanent alimentată categoria socială a oamenilor de creație, care făuresc valori materiale și spirituale indispensabile oricărei societăți” (p. 14). Semnalăm și unele greșeli flagrante în cadrul capitolului întâi. La pagina 13, Universitatea din Bologna apare ca fiind înființată la 1158, fiind considerată de autori drept prima universitate europeană, pentru ca la pagina 19, într-un tabel cronologic al primelor universități europene, în dreptul universității din Bologna să fie trecut anul 1088, iar prima universitate să fie considerată cea din Parma, înființată la 1065. Cel mai probabil, autorii au citit lucrări diferite, aceasta fiind singura explicație, atâta vreme cât nu sunt citate sursele. În cadrul primului capitol mai sunt prezentate unele date despre istoricul Universităților din Iași, Cluj, București și Timișoara, precum și tendințele învățământului universitar după 1990.

Celelalte titluri ale capitolelor sunt incitante, lăsând impresia, la o primă lectură, că acoperă exigențele unei lucrări științifice, făcând trimitere la cei 50 de ani de existență ai Universității craiovene. Sunt prezentate reușitele managementului academic, comunitatea universitară, Facultățile și Departamentele, apoi este descris patrimoniul Universității, se trece în revistă personalul didactic și studenții, direcțiile de cercetare și relațiile de colaborare internațională, pentru ca ultimul capitol să conțină imagini reprezentative ale imobilelor și locațiilor importante ale instituției.

Deși a asumat pretenția unei monografii, lucrarea nu conține subiectele și temele unui astfel de demers. Lipsesc capitolele despre viața academică, despre

¹ Pentru o introducere în istoria universităților europene: Chr. Charle, J. Verger, Jacques, *Istoria universităților*, Iași, Editura Institutului European, Iași, 2001; Jaques Le Goff, „Universitățile și Puterile publice în Evul Mediu și Renaștere”, în *Pentru un alt Ev Mediu*, București, Editura Meridiane, 1986.

problemele studentești, despre istoricul și dezvoltarea Facultăților sau evoluția unor discipline. Or, istoria unui așezământ universitar nu presupune doar simpla mențiune a înființării și a parcursului unei Facultăți, pentru ca apoi să fie prezentată o listă cu profesorii care compun catedrele sau consiliul, o trecere în revistă a disciplinelor și a domeniilor de studii, încheind cu o înșiruire a patrimoniului. Acesta este rolul unui ghid și nicidecum al unei lucrări monografice. Capitolele referitoare la direcțiile de cercetare și la relațiile internaționale constituie cel mult începutul unei baze de date a acestor domenii de dezvoltare a Universității, însă în nici un caz nu pot să stea ca probă a unei onestități științifice. Prezența în pagină a autorilor nu se resimte, fiind înșiruite liste de adrese ale unor centre de cercetare sau instituții.

Din punctul nostru de vedere este necesară o revizuire a conținutului lucrării pentru a acoperi conceptul monografic din titlu, altfel universitatea craioveană nu se poate socoti acoperită istoric de o monografie. Un astfel de volum trebuie să fie rodul unui colectiv de istorici care să parcurgă o bibliografie consistentă și care să pună în valoare sursele de arhivă, atât cele oficiale, fondurile Universității, cât și cele personale, ale profesorilor universitari.

CĂTĂLIN BOTOȘINEANU